

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
FELSEFE TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

FRANCIS BACON'IN EPİSTEMOLOJİSİNİN
ERİL KARAKTERİ

Özgür Saadet DOĞAN

Danışman
Doç. Dr. Özlem DUVA KAYA

İZMİR 2021

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : Özgür Saadet DOĞAN
Öğrenci No : 2019800339
: Francis Bacon'ın Epistemolojisinin Eril Karakteri

Savunma Tarihi : 09/08/2021
Danışmanı : Doç.Dr. Özlem DUVA KAYA

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>	<u>İmza</u>
Doç.Dr. Özlem DUVA KAYA	- Dokuz Eylül Üniversitesi	
Prof.Dr. Levent AYSEVER	- Dokuz Eylül Üniversitesi	
Doç.Dr. Gamze KESKİN YURDAKURBAN	- Kırklareli Üniversitesi	

Özgür Saadet DOĞAN tarafından hazırlanmış ve sunulmuş olan bu tez savunmada başarılı bulunarak oy birliği () / oy çokluğu() ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Asuman ALTAY
Müdür

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Francis Bacon’ın Epistemolojisinin Eril Karakteri” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih:

11/08/2021

Özgür Saadet DOĞAN

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
Francis Bacon'ın Epistemolojisinin Eril Karakteri
Özgür Saadet DOĞAN

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe Anabilim Dalı
Felsefe Bölümü

Bu çalışma, felsefi düşünceye ve bilimsel etkinliğe içkin erkek(s)i'lik ile bilgi idealleri arasındaki bağa işaret edebilmek için Francis Bacon'ın epistemolojisine odaklanmaktadır. Bacon'ın epistemolojisinde erkeklik ile bilgi idealinin bağı, bilginin bir güç olarak kavranmasıyla ilişkili bir biçimde cinsel farka dayalı metaforların kullanımında açığa çıkmaktadır. Bu çalışma, bu metaforların kökenlerine yönelerek, Yunan bilgi kuramlarından itibaren süregelen düşünce geleneğinde varlığını koruyan ve meşrulaştırılan cinsel farkın tarihselliğini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

Bu tez, aklın eril tarihi ile birlikte, epistemik bağlamda bir kopuş olarak adlandırılabilir. Modern epistemolojinin özne ile nesne, bilen ile bilinen arasındaki ayrımın eleştirisine odaklanır. Bu ayrım aynı zamanda Modern epistemolojinin nesnellik, evrensellik ve tarafsızlık gibi ilkelerinin kurgulandığı bir ayrımdır. Ancak özne ile nesne arasındaki ayrım, bilimsel ilkelerin kurulmasında iş görmediği gibi, bilen özneye kazandırılan erkeksi formun üzerini örtmektedir. Bu bağlamdan hareketle, kadınlık ve erkeklik temsillerinin nasıl ve ne şekilde kavramsallaştırılmış olduğuna yönelik eleştiri getirmeyi amaçlayan tezin ana teması, Bacon'ın epistemolojisinden yola çıkarak, Batı metafiziğinin bilgi ideallerinin erkeklik ideali ile örtüştüğünü açığa çıkarmaktır. Bunun için ise, bu çalışma erkeklik ile bilgi idealleri arasında özdeşleştirmeyi feminist duruş noktası teorisini merkeze alarak incelemektedir. Feminist duruş

noktası teorisi, bilimsel etkinliğin Batı, insan ve erkek merkezli inşa edildiğine dikkat çekerek, farklı tarzda bilim yapma imkânlarını sorgulamaktadır. Dolayısıyla, Bacon'ın epistemolojisinin eril karakterinin ele alınmasında oldukça kullanışlı bir bağlam ve eleştirel perspektif sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Francis Bacon, Epistemoloji, Erkeklik, Eril Bilen Özne

ABSTRACT
Master's Thesis
The Masculine Character of Francis Bacon's Epistemology
Özgür Saadet DOĞAN

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Science
Department of Philosophy
Philosophy Program

This study focuses on Francis Bacon's epistemology in order to point out the connection between knowledge and masculinity inherent in philosophical thought and scientific activity. The connection between masculinity and the ideal of knowledge in Bacon's epistemology is revealed in the use of metaphors based on sexual difference in relation with to the comprehending of knowledge as a power. By turning to the origins of the metaphors, the thesis aims to reveal the historicity of sexual difference, which has been preserved and legitimized in the tradition of thought since the Greek epistemologies.

With the masculine history of the reason, the thesis focuses on the distinction between subject and object, knower and known of Modern epistemology, which can be called a break in epistemic context. This is also a distinction in which the principles of modern epistemology such as objectivity, universality and neutrality are constructed. However, the distinction between subject and object does not work in establishing scientific principles, and it covers the Masculine form given to the subject. With this context the main theme of the thesis, which aims to criticize how and in what way the representations of masculinity, and femininity are conceptualized, uncovers that the knowledge ideals of Western metaphysics correspond to the ideal of masculinity, based on Bacon's epistemology. For this reason, this study examines the identification between masculinity and knowledge ideals by centered on the feminist standpoint

theory. Drawing attention to the fact that scientific activity is built centered on the West, human and male, feminist standpoint theory questions the possibilities of doing science in different ways. Thus, feminist standpoint theory offers a very useful context and critical perspective in dealing with the masculine character of Bacon's epistemology.

Keywords: Francis Bacon, Epistemology, Masculinity, The Masculine Subject

FRANCIS BACON'IN EPİSTEMOLOJİSİNİN ERİL KARAKTERİ

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
TABLO LİSTESİ	x

GİRİŞ	1
-------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

MODERN EPİSTEMOLOJİNİN KÖKENLERİ VE KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ

1.1. ANTİK YUNAN FELSEFESİNDEKİ BİLGİ İDEALLERİNİN ERKEKLİK İLE OLAN BAĞI	10
1.1.1. Ontoloji Merkezli Bir Bilgi Kuramının İnşası	11
1.1.1.1. Logosantrik Eril Düşüncenin Kaynakları	12
1.1.2. Platon'un Bilgi Anlayışında Erkeklik	16
1.1.3. Aristoteles ve Bilimde Sabitlenen Erkeklik	26
1.2. ORTAÇAĞ FELSEFESİNE EPİSTEMOLOJİK TEMELDE BİR BAKIŞ VE ORTAÇAĞ BİLGİ ANLAYIŞININ ERKEKLİK İLE OLAN BAĞI	34
1.2.1. Hristiyan Mizojinisi ve Eril Bilgi İdeali: Augustinus	39
1.2.2. Thomas Aquinas ve Aristotelesçi Eril Bilgi İdeali	46
1.3. RÖNESANS FELSEFESİNİN KADIN-DOĞA ÖZDEŞLEŞTİRMESİ VE "YENİDEN DOĞAN" ERKEKLİK	51
1.4. MODERN FELSEFEDE ERİL AKLIN YENİDEN KURGULANIŞI	61
1.4.1. Kartezyen <i>Cogito</i> ile Erkek(s)iğin Yeniden İnşası	67

İKİNCİ BÖLÜM	
FRANCIS BACON'IN EPİSTEMOLOJİSİNİN ERİL KARAKTERİ	
2.1. FRANCIS BACON'IN ANTİKLERE ELEŞTİRİSİ	91
2.1.1. Erkeksi Olmayan Bilgi ve Bilimlerin Eleştirisi	97
2.1.1.1. Aristoteles ve Skolastik Öğreti Üzerine Eleştiriler	98
2.1.1.2. Büyücülük Üzerine Eleştiriler	104
2.1.1.3. Platon Üzerine Eleştiriler	106
2.1.2. Cadılık veya Kadınsı Bilimlerin Tasfiyesi	113
2.2. ZAMANIN ERİL DOĞUŞU	120
2.2.1. Zihin ile Doğanın Meşru Evliliği: Güç Olarak Bilgi	121
2.2.2. Bacon'ı Bacon ile Yargılamak: <i>İdoller Kuramı</i>	132
2.2.3. Ruh Kuramına Dayanan Bilimler Sınıflandırması	137
2.3. ERİL BİLGİ İDEALİNE DAYALI POLİTİKA	145
2.3.1. <i>Yeni Atlantis</i>	147
SONUÇ	161
KAYNAKÇA	170

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Parmenides'in Onlu Karşıtlıklar Tablosu

s. 14

GİRİŞ

Hayatta kalabilmenin yegâne koşulu bilgi aracılığıyla yaşamı örgütleyebilmekten ve dönüştürmekten geçtiği için, yaşam, bilgiyi gerekli kılar. Ancak bilgi, insandan bağımsız bir varoluşa yahut bir var olma tarzına sahip değildir. Bilgi, halihazırda insan yaşamının dışında orada duran, ele geçirilebilecek ve kullanılabilir bir nesne veya bir araç değildir. Aksine bilgi, öznenin de iştirak ettiği bir eylemin, nesneye ve şeylere yönelme eyleminin nihai sonucu olarak belirir. Bu sebeple de insanın bilme etkinliğinin ürünü olan bilgi, insan yaşamından hareketle kurulur. Etkinliğin öznesi epistemolojik bir soru yönelttiğinde, bu soruya kendisini de katarak bir eylem gerçekleştirir. Bilen öznenin konumu, ilgi alanları, önyargıları ve kültürel kazanımları gibi pek çok faktör de soruya, dolayısıyla da alınacak muhtemel cevaba yüklenir. Öznenin konumu aracılığıyla bilgiyle kurulan ilişkilene tarzı toplumsal, tarihsel ve politik bir alt okumayı hem gerekli hem de mümkün kılar. Bu sebepten ötürü de “Bilgi nedir?” sorusuna yöneltilebilecek her olası yanıt, bu bağlam üzerinden değerlendirilmeli ve incelenmelidir.

Bununla beraber bilen öznenin nesneye veya şeylere yönelmesinin ürünü olan bilgi ve epistemoloji kavrayışı, felsefe tarihinin heybetli geçmişi düşünüldüğünde oldukça yakın bir zamana, Moderniteye ait bir fenomendir. Bilen öznenin inşası, bilgiyi tesis eden kesin ve kanıtlayıcı önermelerin, ontolojik perspektiften sıyrılarak insanın rasyonel kapasitesinin ekseninde konumlandırılmasıyla gerçekleşir. İnsanın rasyonel kapasiteleriyle kurulan bu yeni bilgi kavrayışının arka planında, aklın kendi iç işleyiş yasalarından çıkan matematiksel-geometrik kanıt ile beraber *cosmos*’un büyüünün bozulması ve doğanın yasalarının keşfedilmesi arasındaki ilişki nesnellik, evrensellik, nedensellik gibi kimi ilkeleri insan merkezli epistemolojinin ve bilimin merkezine yerleştirir. Ahmet Cevizci’nin de işaret etmiş olduğu gibi, rasyonel kanıta dayalı yeni bilgi kavrayışı Francis Bacon’ın epistemolojisine dayalı olarak gerçekleşir:

Buna göre, şayet geometri aklın kendisini bilmesi ise ve entelektüel kesinlik problemi ancak geometri sayesinde çözülebiliyorsa, akıldan doğaya veya geometriden fiziğe geçişin imkânını sağlayan zemin, Bacon’ın “bilginin güç için olduğunu” ifade eden sözü tarafından belirlenir. Çünkü aklın dış dünyayı bilmesi, kendisini bilme koşullarını orada yeniden üretmesine, dolayısıyla kendi üzerinde sahip olduğu epistemolojik gücü dış dünyaya yansıtmasına ve böylelikle de

dışarıda olanı kendi denetim alanı içine dahil edebilmesine bağlıdır. (Cevizci, 2011: 446)

Aklın kendi iç işleyiş yasalarından hareketle kurulan bu yeni kavrayışta bilgi nesnesinden hareketle değil; insanın ihtiyaçlarından hareketle, kendisini bilme koşullarını nesne üzerinde gerçekleştirmesiyle kavranır. Bu noktada her çağın, her dönemin kendi iç referanslarından hareketle kavradığı bilgi idealinin açığa çıkarılması, Moderniteyle birlikte “yeni” olanın ne olduğunu açıklama konusunda oldukça iş görebilir. Ancak Batı felsefesi geleneğinin kendisini üzerinde inşa ettiği temeller ve tarihsel olarak sürekli kılınan iktidar ilişkileri dikkate alındığında, düşünce tarihinin dönemlerini kendi iç dinamiklerinden hareketle kavrayarak sınırlandırmanın ve belirli bir süreklilik içerisinde ele almanın eril bir ilerleme ideali çerçevesi çiziceğini de unutmamak gerekir. Bununla beraber, yine de, Modernitenin epistemoloji kavrayışının farkını tarihsel bir bağlama oturtarak ifade etmek sadece yeni olanı sunmaz; aynı zamanda sürekliliği sağlananı, ortaklığı ve benzerliği de sunar. Konumuz bakımından en önemlisi ise, Antiklerden Modern döneme kadar sürekliliği sağlanan düşüncenin akıl ile erkeklik arasında kurulan özdeşlik bağıntısından ötürü eril bir bilgi idealinin taşıyıcı olmasıdır. Başka bir deyişle anaakım Batı felsefe tarihi, Lloyd’un da belirttiği gibi “erkek aklın” ve bu akıl anlayışına dayalı olarak üretilen eril temellerdeki bir *episteme*’nin tarihidir. (Lloyd, 2015) Geçmişten günümüze kadar gelen süreç içerisinde Batı felsefesinin kavramsal haritalarını incelediğimizde, felsefi düşüncü kuran ve sonraki dönemlere aktarılan öğelerin sadece teorik dönüşümleri, bilimsel gelişmeleri ve yeni düşünme biçimlerini ortaya çıkarmakla kalmadığını, aynı zamanda bu dönüşüm ve gelişmeler içerisinde belli türden bir düşünme biçimini meşrulaştırdığını ve hatta katılaştırıp dondurduğunu görürüz. Bugün çağdaş düşüncede modernliğin eleştirisinin zemininde de bu durumun yol açtığı çeşitli açmazlar bulunmaktadır. Bu açmazların Antik Yunan’dan modern döneme kadar süregelen yapısını ve işleyişini kavrayabilmek için elimizdeki en güçlü eleştirel dayanaklardan birisi “erkeklik”i ve “erkek aklın işleyişi”ni açığa çıkarma çabasıdır.

Modernitenin bilgi kavrayışındaki özne ile nesne arasındaki yapısal ayırım, Modern bilgi idealinin ve bilimsel yöntemin de kökenini oluşturması bakımından oldukça önemlidir. Bu ayırım ekseninde doğa insanın dışında ve insandan bağımsız olarak var olan bir gerçeklik olarak kavranır. Burada nesne olarak doğa, pasif konumdaki bir olgu, olay veya varlık olarak kavranırken; özne etkinliğin aktif tarafını

oluşturur. Doğan Özlem özne ve nesne arasındaki ayrımı, Descartesçı bilgi kuramından hareketle kavrayarak şu şekilde açıklamıştır:

Buna göre, özne, ister doğa, ister tarih ve toplum karşısında olsun, kendi özel ilgilerini, değerlerini ve inançlarını paranteze alabilmeliydi. Ve zaten “bilimsel nesnellik”, doğada olduğu gibi tarih ve toplumda da var olduğuna inanılan yasalılık ve zorunlulukların bilimsel yöntemle ortaya konuluşu, betimlenişi ve açıklanışı anlamına geliyordu. (Özlem, 2015: 127)

Buradan hareketle özne ile nesne arasındaki ayrım bilgiyi evrensel, her zaman için genel geçer, objektif, kesin temellere dayanarak ve yansız, tarafsız bir şekilde ifade edebilmenin imkânını kurarken, doğayı da nedensel zorunlu bağıntılar içerisinde açıklamaya çalışmanın bir yolu haline geldiğini söyleyebiliriz. Bilen özne, bilme etkinliğinde bir birey, bir kişi veya kendisi olarak bulunmaz; kendisiyle, yaşamıyla ve yaşamla bağı kesilmiş bir şekildedir. Yaşamla bağının kurulmuyor oluşu, bu öznenin tüm toplumsal kurumsallaşmış pratiklerden azade bir şekilde bilme etkinliği içerisinde konumlanıyor olması anlamına gelir ki bu konumlandırma oldukça problematiktir. Tina Chanter’ın da ifade etmiş olduğu gibi, bilgi etkinliğinde öznelliğin, tikelliğin ve yerelliğin tasfiyesinin temelinde kimi ilkelerin geçerliliği için gerekli kılınmıştır:

Evrensel olarak geçerliliği bulunan doğruların peşindeki bilim insanlarından beklenen, hatasız ve ön yargılardan uzak araştırmalar yapmaları ve bu türden yöntemler kullanmalarıdır. Bilimsel sonuçları etkileyebilecek beklenmedik bir durumun ortadan kaldırılması gerekir. Ürettiği bilgiler ön yargı ve değer yargılarından arınık, nesnel ve yansız kesinlik ve doğrular ürettiği müddetçe bilimsel projelerin faydalı olduğu düşünülür. Buna göre bilimin ürettiği bilginin de çoğu zaman nesnel olduğu görüşünde mutabık kalınmıştır. Öznellik yok edilmiş, tikelliğin kökü kazınmış, yerellik ise etkisiz hâle getirilmiştir. (Chanter, 2019: 111)

Araştırma nesnesi ile arasına mesafe kazanabilmek adına, bilme etkinliğinde, öznelliğin ve tikelliğin tamamen ortadan kaldırıldığı düşüncesi etrafında şekillenen bilen öznenin inşası, kurumsallaşmış pratiklerden azade bir merkezde konumlandırılır. Ancak buradaki temel mesele bilen özne olarak muktedir görülenlerin, çağlar boyunca erkeklerden oluşan bir grup “cemaat” etrafında örgütleniyor olmasında yatar. Bu nokta göz önüne alındığı zaman kimi sorular önem kazanır:

Kimler toplumsal olarak meşru bilginin öznelere, temsilcileri olabilir? (Sadece baskın ırklar ve sınıflardaki erkekler mi?) Bilgi olarak meşru olabilmesi için inançların ne tür testlerden geçmesi gerekir? (Sadece baskın grubun deneyimlerine ve gözlemlerine karşı olanlar mı teste tabi tutulur? Sadece hâkim gruplardaki erkeklerin güvenilir deneyim ve gözlem olarak düşünmeye meyilli olduklarına karşı olanlar mı teste tabi tutulur?) Ne tür şeyler bilinebilir? Araştırmacı ile araştırma konusu arasındaki uygun ilişki nedir? (Harding, 1993: 109)

Özne nesne ayırımına dayanan klasik epistemolojinin tarafsızlık, nesnellik ve yansızlık gibi epistemik idealleri yüklediği bilen özne kimdir? Kimlerden oluşur? Sadece ayrıcalıklı bir grubun çağlar boyunca söz hakkı ve bilgi üretme hakkı bulunuyorsa tarafsızlıktan ve nesnellikten veya eleştirel düşünceden bahsedebilmek ne kadar mümkündür? Bu ve benzeri soru ve sorgulamalar, bilgi üretiminde ilke olarak belirlenmiş kimi ideallerin sorgulanmasının meşru zemini oluşturduğu gibi, bilginin değerden arınmış bir şekilde konumlandırılmasının imkânını da sorgulamaktadır. Luce Irigaray'ın da ifade etmiş olduğu gibi, nesnellik, tarafsızlık ve yansızlık gibi epistemik idealler: *“erkeğin seksüel imgesindeki katı bir biçimde örtülmesi gereken eşbiçimliliği [isomorphism] ortaya çıkarır. Bilimlerin epistemolojisti, “Öznel deneyimlerimiz ve inançlarımız hiçbir biçimde ifadeyi doğrulamaz.” demektedir.”* (Irigaray, 1987a: 73) Bilen öznenin öznel deneyimlerden bağımsız olarak üreteceği bilgi ideali, ayrıcalıklı konumların görünürlüğünü azalttığı gibi, etkinliğin nihai ürünü olan bilginin nesnelliğini, tarafsızlığını veya yansızlığını sorgulamaya açmayı da engelleyerek bilgiyi siyasi ilgi ve çıkarlardan veyahut toplumsal, tarihsel ve kültürel bağlamlardan soyutlayarak kavrar. Bununla beraber bilginin doğrulanması da, salt akla dayalı matematiksel formüller içerisinde veya salt deneye dayalı gözlemler içerisinde gerçekleşir. Dolayısıyla bilginin doğruluğu için kullanılan yöntemlerde özne etkin bir rol oynamasına rağmen, özne ile kullanılan doğruluk ölçütü arasındaki ilişki problematize edilmez. Buna karşın, eleştirel feminist epistemoloji, dilsel iddialar aracılığıyla kurulan teorik bilginin, pratik bir etkinlik olarak kavranmasına dayanarak ve bilen özneyi bilginin doğrulanması için bir üst ilkeye -akla dayalı matematiksel formüller veya deneye dayalı gözlemler gibi- gönderimde bulunmadan bilgi iddiasında bulunan özneyi sorumlu tutacak bir tavır geliştirir:

Bu otorite ve sorumluluk yapısı gerekçeler sunma ve talep etme pratiği sayesinde kurumlaşır. İddialarımızın anlamlarını belirleyen bu pratiktir. İddiaları nasıl oluşturmamız gerektiğini iki şekilde biliriz: (i) iddiaya ilişkin gerekçeler sunarak ve talep ederek ve (ii) itiraz edildiğinde, uygunluğunu otoritesini kabul ederek veya kanıtlarla doğrulayarak. (Tanessini, 2012: 27)

Bilgiyi bu şekildeki bir kavrama tarzı, bilen özneye otorite ve sorumluluk yükleyerek iddialarının gerekçelendirmesini talep ederken aynı zamanda bilme etkinliğini toplumsal pratikler bağlamında konumlandırır. Aslında bilginin doğrulanması da yine toplumsal kurumsallaşmış pratikler bağlamında geçerlilik kazanmaktadır. Bu gerçeğe işaret etmesi nedeniyle eleştirel feminist epistemolojinin bilgi kavrayışının, doğrulama

ve gerekçelendirme ölçütünün yaşamla bağı koparılmamıştır. Toplumsal olarak kurumsallaşmış pratiklerin içerisinde şekillenen bilgi kavrayışı, yaşama içkin olan değerlerden bağımsız konumlandırılmadığı gibi, bilen özneye yüklediği sorumluluk ve otorite ile bilen öznenin konumunun sorgulanmaya açılmasını da gerektirir. Klasik anlamda kurgulanmış “bilen özne”, bilgi nesnesiyle bilme etkinliği aracılığıyla tahakkümcü ve hegemonik tarzda bir ilişkilene ortaya koyarken eleştirel epistemolojik yaklaşım içerisinde ise bilen öznenin “kim olduğu” meselesi ve tahakküme dayalı bilgi kavrayışının eleştirisi önem kazanmaktadır. Bilen öznenin tarihsel, toplumsal ve kültürel bağlamdaki ayrıcalıklı konumuna işaret etmek; nesnelliği, tarafsızlığı veya yansızlığı kuracak olan değerlerden arındırılmış bir bilgi kavrayışının imkânını sorgulamak açısından önem taşımaktadır.

Bu sorun ve tespitlerden hareketle, feminist duruş noktası epistemolojisi hem bilen özne olarak muktedir görülmüşlerin kim olduklarını sorgular hem de epistemolojiyi ayrıcalıklı konumların ürettiği bir bilgi anlayışından uzaklaştırarak farklı özne konumlarını da dahil etmek suretiyle genişletmeye ve güçlendirmeye çalışır. Böylece bilen özne olarak kabul edilmeyenler ve belirli toplumsal tahakküm pratiklerinin maruz bırakılanlar, yani marjinalleştirilmiş yaşamlar, bilme etkinliğine dahil edilir. Marjinalleştirilmiş yaşamlar; örneğin kadınlar, LGBTIQ+’lar, siyahlar, sömürgeleştirilenler, renkli insanlar (*people of colour*), azınlıklar, göçmenler, mülteciler, işçi sınıfındakiler gibi belirli tahakküm pratiklerine maruz bırakılanların yaşamları, onların deneyimledikleri toplumsal gerçeklikten ve kendi konumlarından, perspektiflerinden veya duruş noktalarından hareketle bilme etkinliğine dahil edilir:

“Marjinal yaşamlardan düşünmeye başlamak” ne anlama gelir? “Marjinal yaşamlar” toplumsal yapıda belirleyici nesnel konumlardır. Bu tür konumlar sadece tesadüfen gücün ve prestijin merkezinin dışında değil, aynı zamanda zorunlu olarak böyledirler. Merkezi yerinde tutan bu tür muhalif sınırların [margin] maddi ve sembolik varlığıdır: zenginler, ekonomik olarak sömürülen başkaları varsa zengin olabilirler; erkeklik yalnızca değeri düşürülmüş bir diğeriyle sürekli tezat oluşturuyorsa ideal olabilir: yani kadınlık ile. Sınıf, toplumsal cinsiyet ve ırk sistemleri gibi makro yapılandırma güçleri arasındaki sistematik sosyal ilişkilere odaklanan “Matrix teorisi”, sınıf, toplumsal cinsiyet ve ırk teorilerinin birbirlerini inşa etme ve sürdürme biçimine öncelik vermeyen eski sınıf, toplumsal cinsiyet ve ırk teorilerine göre, sosyal yapıların deneysel ve teorik olarak daha yeterli bir açıklamasını sağlar. Böyle bir duruş noktasından gelişen düşünce, çeşitli marjinal topluluklar ve hatta baskın topluluklar arasındaki -koalisyonun bir tür özelliği olan- demokratik diyalogdan ortaya çıkar. Böylece duruş noktası profesisi, öncelikle araştırma geleneğinin tartışmalarından ve bilmecelerinden ya da fon sağlayanların veya hâkim politik grubun önceliklerinden değil; bu kavramsal çerçevelerin dışından yani

marjinalleştirilmiş insanların yaşamlarından, bilimsel problemler üretmektir ve bilgi üreten gruplar arasındaki demokratik diyaloglar aracılığıyla bu düşünceyi geliştirmektir. (Harding, 1992: 581-582)

Eleştirel epistemolojinin bilgi anlayışı, nesnellik ve tarafsızlık iddiasını çoğulculuğa dayalı bir kavrayış içerisinde şekillendirmeyi hedefler. Bununla beraber, marjinalleştirilmiş yaşamların epistemolojik temellendirmelere dahil edilmesi, onların ‘mağdurlaştırılmış’ azınlık gruplar olarak görülmesi amacını taşımamakta; aksine onları bizatihi özne konumuna taşıyacak çözümleri üretmek üzere bilginin nesnel koşullarının öznel koşullarla bağlantılı olduğunu göstermeye çalışmaktadır:

Marjinalliği direniş konumu ve yeri olarak anlamak; ezilen, sömürülen, sömürgeleştirilmiş insanlar için çok önemlidir. Bir alana sadece çaresizliği işaret eden perspektifinden hareketle bakarsak, derin nihilizm varoluşumuzun zeminine yıkıcı bir şekilde nüfuz eder. Bu kolektif umutsuzluk alanında, yaratıcılığın, hayalgücünün tehlikeye girdiği, zihnin tamamen sömürgeleştirildiği, hayali kurulan özgürlüğün kaybolduğu yer burasıdır. (Bell Hooks’tan aktaran Bar On ve diğerleri, 1993:87)

Marjinalleştirilmiş yaşamlar, iktidar pratikleri karşısında bir eleştiri, direniş ve dayanışma üretmenin imkânı olarak kavranabilecekse de *özcü* perspektifin dışında konumlandırılmalıdır. Doğrudan ve spesifik bir biçimde iktidar kuran aygıtların homojenliğinden söz edilemediği gibi, marjinal yaşamların da homojenliğinden söz edilemez. İktidar ve tahakküm pratikleri karşısında dayanışma içinde bulunanların aynı zamanda iktidarı ve erkekliği üretebilecek, kurabilecek ve sürdürebilecek potansiyellere sahip olduğu hatırlanmalıdır. Dolayısıyla “marjinalleştirilmiş yaşamlar” ile ifade edilmek istenen yeni bir evrensellik *mythos*’u içerisinde ezen ve ezilen tarzındaki dikotomik ilişkilene biçimini yeniden üretmek değildir; aksine “marjinalleştirilmiş yaşamlar” söylemi, deneyimlere dayalı konumları merkeze alan ve her zaman değişime ve dönüşüme olanak tanıyan bir bilgi kuramının imkânı olarak kavranmalıdır.

Bu eleştirel bağlam bilgiyi öznenin nesne üzerinde, hatta erkeksi öznenin kadınsı doğa üzerinde kurulması gereken bir hakimiyet fikri dahilinde kavrayan Bacon’ın epistemolojisi söz konusu olduğunda anlamlı hale gelmektedir. Modern paradigmaya ait ilerleme düşüncesi etrafında içeriklendirilen bilginin bir güç olarak kavranışı, bilen özne ile bilgi nesnesi arasında kurulan cinsel diyalekteğe dayalı metaforların kullanımında açığa çıkar. Bacon da, doğanın efendisi olabilmek için öncelikle kendisine boyun eğmenin, yani bir bakıma bilen öznenin bilme etkinliğinde

aktif kullandığı yetilerin, aklın ve duyuların sınırlandırılmasına, ‘yeni’ metodolojiyle birlikte iş görecektir bir şekilde yeniden tanımlanmasına duyulan gerekliliğe dikkat çeker. Epistemolojide bilen öznenin bilgi nesnesi olan doğadan ayrı bir biçimde konumlandırılması, bilme tarzını da bir tür iktidar pratiği çerçevesinde yeniden tanımlamayı gerektirir. Bu ayrım ile birlikte, doğanın gerçek yorumuna veya nedensel bağlantılarına ulaşabilmek için gerekli olan nesnellik, yansızlık, tarafsızlık ve bilginin evrenselliği gibi ilkelerin özne ile nesne arasındaki mesafeden hareketle temellendirildiği söylenebilir. En nihayetinde değerlerden arındırılmış, ilerleme fikrini merkeze alan ve bir güç olarak konumlandırılan bilgi idealinin imkânı, bilen öznenin bilme etkinliğindeki etkin faaliyetlerinden hareketle kavranır. Ancak nesnellik ve tarafsızlık iddialarına rağmen, Bacon’ın epistemolojisi halihazırda felsefi düşüncede varlık kazanmış cinsel fark kategorilerini yeniden üretmekte ve erkeksi akıl ve kadınsı doğa anlayışını bilginin güç olarak kavranmasıyla ilişkili bir biçimde bir tür tabiiyet ve hâkimiyet üzerinden kavramsallaştırarak bilgi kuramının merkezine yerleştirmektedir. Dolayısıyla, Bacon’ın değerlerden arınmış bilginin imkânı olarak ortaya koyduğu epistemolojisi, erkek(sı)lik temsilinin ayrıcalıklı konumlandırılmasına dayalı olarak ‘değer’ yüklüdür denilebilir.

Bacon, felsefi düşüncede hali hazırda var olan hiyerarşik ve dikotomik cinsel fark kategorisini, yani aklın erkek(sı)liğine dayalı olarak varlık tarzları arasında kurgulanmış olan fark kategorisini miras alır ve onu modern paradigmanın yeni bilgi ve bilim kuramının merkezine yerleştirir. Bu kavramsallaştırma, izleri Antik Yunan dünyasına kadar sürülebilecek bir yapıda, tüm felsefe tarihine ve hatta epistemoloji tarihine sirayet etmiş olan aklın erkek(sı)liğine bağlı olarak belirlenime tabi tutulan doğanın kadın(sı)lığı arasındaki özdeşleştirmeye dayalıdır. Bacon’ın bilgi kuramını geliştirirken sadık kalmış olduğu kavramsal çerçeve, epistemolojinin daha en başından belirli dışlayıcı pratikler üzerinden ele alındığının göstergesi olarak okunabilir. Bu bağlam üzerinden düşünülecek olunursa, anaakım felsefede epistemoloji kavrayışının tarihi, erkeksi aklın ürettiği dikotomik fark kategorisine dayalı olarak “kadınlık temsili ile imlenenin” dışlandığı bir tarihtir. Bu sebepten dolayı, Bacon’ın epistemolojisinin eril karakterini ele almadan önce, kadınlık temsili ile imlenenin ve özdeşleştirilenin dışlandığı tarihe işaret edebilmek için, ilk olarak Bacon öncesi bilgi kuramlarında

dışlamanın ve dikotomik-hiyerarşik fark kategorisinin merkezi bir kavramsallaştırma olarak kurgulanışının izlerini süreceğiz.

BİRİNCİ BÖLÜM

MODERN EPİSTEMOLOJİNİN KÖKENLERİ VE KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ

Modern dönem öncesi, Antik Yunan düşüncesi içerisinde bilgi, İyonya filozoflarının ortaya koyduğu temellendirmelerden itibaren, ontolojik bir zeminden hareketle hakikat ile ilişkilendirilerek kavranır. Buna göre varlığın özünü kavramak ile bilgisini kavramak aynı düşünsel zeminde ve aynı anda gerçekleşir. Platoncu terimlerle ifade edersek “idea” veyahut *eidos* diye adlandırılan özlerin oluşturduğu ontolojik zemin bilgi ile hakikat arasındaki bağın tesisinde iş gördüğü gibi, *cosmos*’un teleolojik bir düzenlilik içinde kavranılmasıyla da ilişkilidir. Hakikati *theoria* etkinliği içerisinde kavrayacak tek yeti olarak akıl, cinsel farkın inşasına dayalı olarak ruh ile beden arasında kurgulanan dikotomik ilişkilene tarzı içerisinde, en üstün ilke olarak konumlandırılır. Bu konumlandırma biçimi, Ortaçağın evrensellik şemasına da uygun düşer; zira Ortaçağ Hristiyan felsefesinin epistemolojisinde bir üst ilke olarak “eril akıl”, tanrısal imgelemde cisimleşir. Eril imge, ontolojik özlere dayalı teleolojik evren tasarımı içerisinde devam ettirilerek hakikat ile tanrısal imgelem arasında kurulan özdeşlikten hakikati ve bilgiyi üretir. Her ne kadar Tanrı hakikatin ve kesin bilginin kaynağı ve tüm varolanların yaratıcısı olarak, erkek ve kadını yaratırken bir ve aynı özden varlığa getirmişse de, Hristiyan doktrinin mizojinik yapısı sebebiyle, yaratım düşüncesi içinde kadınlık temsiline doğayla, bedenlilik ve doğumlulukla özdeşleştirilmesi, kadınsı olanın günahkârlığı ekseninde eski hikâyenin yeni bir form kazanarak devam ettirilmesiyle sürdürülür. Bu durum, Hristiyan teolojisinin bilgi anlayışının değişip dönüşmeye başladığı Rönesans’ta da benzerdir; Güneş merkezli evren tasarımı dayanan bu yeni bilimsel anlayış içerisinde teleolojik evren tasarımının terk edilmesi bilgi ile tanrısal hakikat arasında kurulan özdeşleşmenin dönüştürülmesinde başat rol oynar. *Cosmos*’un anlamındaki değişim, sekülerleşmeyle beraber izleri silinmeye başlayan Hristiyan doktrinin habercisi olsa da, kadınlık temsili ile doğa arasında kurulan özdeşleştirme devam ettirilerek, cinsel fark kategorisine dayalı kavramsal çerçeve korunur. Bilgi ile hakikat, epistemoloji ile ontoloji arasındaki bağın kopuşuyla yeni bilgi tasarımına, yeni doğa ve evren kavrayışı içerisinde yeni bir metodolojiye ihtiyaç duyulur. Bacon’ın epistemolojisi ve

metodolojisi bir bakıma bu ihtiyaca karşı bir yanıt olarak doğmuştur. Buna göre bilgi, artık sadece aklın kavrayacağı *theoria* etkinliğinden değil, *emperia*'dan hareketle kurulur. Ancak bu yeni düzlemde bilindik tema tekrarlanarak erkek aklın, kadınsı doğa üzerinde uygulayacağı belirlenim ve tahakküm, cinsel farka dayalı epistemoloji kavrayışı dönüştürülerek devam ettirilir. Bu süreklilik vurgusuyla birlikte düşünüldüğünde, aklın erkekliğine ve eril bilgi kavrayışının sürekliliğine dair yapılacak bir çalışmanın kökenlerini incelemek, Bacon'ın epistemolojisinin eril karakterini ele alırken bir başlangıç noktası olarak görülebileceğinden bu bölümde Bacon öncesi bilgi kuramlarının izini süreceğiz.

1.1. ANTİK YUNAN FELSEFESİNDEKİ BİLGİ İDEALLERİNİN ERKEKLİK İLE OLAN BAĞI

Antik Yunan felsefesinin hâkim bilgi kavrayışlarında içeriklendirilen dikotomik ayrımlar, Bacon'ın epistemolojisinin eril karakterini anlamak konusunda bir başlangıç noktası olarak görülebilir. Bu dikotomik ayrımlar; aklın duyulara ve doğaya, *theoria*'nın *emperia*'ya, ruhun bedene, erkeklik temsiline kadınlik temsiline karşı hiyerarşik bir biçimde konumlandırılmasına dayalı olmakla, varlıklar arasındaki cinsel farka dayalı ikiliklerin yaratılmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla Antik bilgi kuramlarında epistemolojinin kökenlerinde yer alan ayrımların çağlar boyunca sürece etkisi düşünüldüğünde, Bacon'ın epistemolojisine doğru süregelen eril bilgi kavrayışının kökenleri olarak görülmeye imkân tanımaktadır. Bununla beraber, bu eril epistemik idealin inşasının ontoloji merkezli bir kavrayıştan hareketle kurgulanması, problemin salt bilgi kuramlarından hareketle olmadığını; doğrudan felsefe tarihine içkin düşünüş biçimleri ile ilgili olduğunu da açığa çıkarır. Bu sebepten ötürü bir sonraki bölümde, eril bilgi kuramlarını ele almadan önce, ontolojiye dayalı epistemoloji kuramlarının inşasına yönelerek erkeklik ile özdeşleştirilen 'varlık' kavrayışına odaklanacağız.

1.1.1. Ontoloji Merkezli Bir Bilgi Kuramının İnşası

Cinsel farka dayalı dikotomik ayrımlar, ilk olarak ontolojik karakterli madde ile form arasındaki ayırmadan hareketle kurulur. Erkeklik ile özdeşleştirilen form, kadınlık ile özdeşleştirilen maddi varlığın belirleniminde, oluşumunda ve hatta varlık kazanmasında oldukça önemli bir yer teşkil etmesi bakımından cinsiyetlendirme pratiğinin ilk adımını oluşturur. Epistemik bağlamda Antik Yunan felsefesine hâkim olacak görüşü kuran ontoloji temelli bir ayırmadan bahsetmek ise, bilgi kuramlarının merkezine yerleşen cinsiyetlendirme pratiğine işaret edebilmek için elzem bir hâl alır. Bu ontolojik ayırım, temelde oluş ve varlık arasında kurulan bir ayırımdır. Bir tarafta evrenin ana ilkesinin ateş olduğunu söyleyen, karşıtlıklar arasındaki uyuma dikkat çeken ve bu bağlam üzerinden varlığı oluş halinde tanımlayan Herakleitos bulunmaktadır. Diğer tarafta ise var-olmayanın düşünülmemeyeceği ve varlığın var olduğunu söyleyen, varlık hakkında söylenebilecek olanın “varlık vardır”dan öteye geçemeyeceğini iddia ederek, varlığın oluş olduğunu dile getirmenin çelişik olduğunu ifade eden Parmenides bulunmaktadır:

*Yalnız bir yolun anlatısı kalıyor geriye:
“Vardır” yolu; bu yolun üzerindeyse bir dolu işaret var;
Varolan doğmamıştır, yok olmaz; eksiksizdir, sarsılmaz, amaçsızdır;
ne bir zamanlar vardı, ne de var olacak,
madem halihazırda vardır evren; hemhâl,
bir [hen], sürekli... Ne tür bir doğuş arayacaksın ki ona? (Parmenides, 2019a:29)*

Yaşamı, değişimi ve dönüşümü temel alan varlık kavrayışı ile hakikat olarak doğmayan ve yok olmayan, sabit ve değişmez, oluşa ve varlığa geliş koşulları açıklanamayan varlığın, sadece *logos* aracılığıyla kavranabileceğini iddia eden varlık kavrayışı arasındaki fark, Antik Yunan felsefesinde çok temel bir ayrımı; *doxa* ile *episteme* arasındaki farkı kurar. Bu ontolojik ayırım aynı zamanda epistemik anlamda bir ayrıma da tekabül etmektedir:

Herakleitos evrenin temelindeki ilkenin değişme ve oluş olduğunu iddia ediyor; buna karşılık Parmenides değişimin mantıksal olarak imkânsız olduğunu, evrenin temelindeki ilkenin, yani varlığın statik olduğunu savunuyordu. Elbette bu ontolojik sorun epistemolojik bir sorunu da içeriyordu. Bu epistemolojik sorun, antik felsefenin daha sonraki gelişiminde, özellikle Sokrates ve Platon’un Sofistlerle mücadelesinde, hakikat ve kanı tartışması olarak şekillendi. (Çörekçiöğlu, 2017:21)

Oluş ile varlık arasındaki bu ayrımla birlikte, *doxa* filozofları olan Sofistler ve hakikat filozofları olan Sokrates-Platon arasındaki tartışma ekseninde felsefi meselelerin

konusunu oluşturan doğa, evren, *cosmos* gibi konulardan uzaklaşarak, insan yaşamına ait olan soru ve sorunlara, kavramlara dönüş ile birlikte etik ve politikaya doğru perspektif değişimi yaşanır:

Felsefe Yunanlılarda dinî korkudan yavaş yavaş doğanın ilkeleri ve öğeleriyle ilgili meraka doğru bir geçişin ürünü oldu. Ama Yunanlılar geniş toprakları terkedip, kentlerinde giderek daha belirgin bir biçimde yoğunlaşmaya başladıkça, ilgi doğadan toplumsal yaşama kaydı; yasa, uzlaşım ve sosyal erdemlerle ilgili sorular büyük bir önem kazandı. Kozmolojik spekülasyon yerini parça parça moral ve politik teorileşmeye bıraktı ve Sokrates'le Sofistlerin adeta bir hazırlık niteliği arzeden bölük pörçük sorgulama ve tartışmaları Platon ve Aristoteles'in görkemli pozitif inşalarına dönüştü. (Levi ve diğerleri, 2002: 11)

Bu ayrımın getirdiği bir bakış farklılaşması ile birlikte bilme etkinliğinde de dönüşüm yaşanır. Artık felsefi meselelerin konusunu basitçe insan deneyimine sunulmuş; değişimin ve dönüşümün dünyası olan *emperia* oluşturmaz. Parmenides'in ontolojisine sadık kalan Sokrates ve Platon'un hakikati *theoria* alanıyla ilişkilendirmelerinden dolayı *episteme*, oluşa ve bozuluşa tabi olmayan, temaşa ile kavranabilecek bir yapıda kurgulanır. *Episteme*'nin tümelin bilgisi, hakikat ve evrensel olarak kavranmasına dayalı bir biçimde, bilen öznenin, bilgenin tümel olan *episteme*'yi kavrayabilmesi için güvenilebileceği tek yeti de *logos* olarak ifade edilir. Bununla beraber, *logos*'a atfedilen bu önem *episteme*'nin teorik bir etkinlik olarak kavranmasıyla sonuçlanır ve *episteme*'nin toplumsal, tarihsel, kültürel bağlamlarda değişmeyen veya bu bağlamlardan etkilenmeyen bir tarzda içeriklendirilmesinin ilk adımı oluşturmaktadır denilebilir. Oysa Antik Yunan felsefesinin kurucu iki filozofunun, Platon'un ve Aristoteles'in epistemolojileri, yaşadıkları kültürde hâkim olan toplumsal cinsiyet pratiklerinden etkilenmekle kalmamış, aynı zamanda *ethos*'a içkin değer ve pratiklerin felsefi dille ifade edilip meşrulaştırılmasına neden olmuş ve böylelikle o zamana kadar yerleşik kültürel öğeler olarak karşımıza çıkan unsurların felsefi bir bağlama taşınmasına neden olmuştur. Bu bağlamı daha anlaşılır kılabilmek için, *logosantrik* eril düşüncenin kaynaklarına, ikili karşıtlıklar ekseninde konumlandırılan aklın erkekliğine odaklanmak gerekir.

1.1.1.1. Logosantrik Eril Düşüncenin Kaynakları

Logos, Antik Yunan dünyasında hem *cosmos*'un hem de politik yaşamın ilkesini belirleyebilecek, düzenleyici, norm koyucu ve yaşamın tüm alanlarını

belirleyici bir yeti olarak kavramsallaştırılır. Bu noktada önemli bir soruyla karşı karşıya kalıyoruz: Evrenin ve yaşamın düzenleyici ilkesini kuracak olan *logos*'un cinsiyeti olabilir mi? Bu sorunun yanıtı, *logos*'un içeriklendirilmesinde açığa çıkar. Antik Yunan epistemolojisinde, *emperia* ile *theoria* ayrımından hareketle, hakikati temaşa ederek bilebileceğimiz yeti olan *logos*, belirli karşıtlık ve dışlama pratiklerinden hareketle içeriklendirilmiştir. Bu kavrayış içerisinde *logos*, ruhun en üstün yetisi olarak konumlandırılarak bedenlilik karşısında üstün bir ilkeyle özdeşleştirildiği gibi, dikotomik temsiller ağını da kurgular. Dikotomik temsiller ağı, *logos*'un merkezde konumlandırılması ile sınırlı kalmaz; varlıklar ve varlık tarzları arasında ikili karşıtlık halinde kutuplaştırılmış bir yapı içerisinde cinsel farkın kurgulanmasına sebebiyet verir:

İkili karşıtlık halinde düşünme, zorunlu olarak kutuplaştırılmış iki terimi hiyerarşiye tâbi tutar ve derecelendirir, bu yüzden bir tanesi ayrıcalıklı hale gelirken bir diğeri de bastırılmış, tâbi kılınmış olur ve olumsuz karşıt haline gelir. Tâbi kılınmış terim, birincil terimin yokluğu ya da yoksunluğu, sırf yadsınması ya da reddedilmesidir, onun gözden düşüştür. Birincil terim, kendini kendi ötekisinin dışarıda bırakılışı üzerinden tanımlar ve bu süreçte, kendine bir özdeşlik/kimlik [identity] yaratmak üzere kendi limitlerini ve sınırlarını inşa eder. Beden işte böylece akıl olmayandır, ayrıcalıklı terimden ayrı ve başka olandır. Beden, aklın kendi “bütünlüğünü” elinden kaçırmamak amacıyla dışarıda bırakması gereken şeydir. Beden, dolaylı bir biçimde asi, yıkıcı, yönlendirilmesi ve yargılanması gereken bir şey; bilince, psişeye ve psikolojik düşüncedeki diğer ayrıcalıklı terimlere olan karşıtlığı aracılığıyla zihnin, aklın ya da kişisel kimliğin tanımlı özelliklerine göre yalın önemsizlik olarak tanımlanmıştır. (Grosz, 2015: 1-2)

Logos'un kavramsallaştırılması, iki terimin, erkeklik ve kadınlık temsillerinin hiyerarşiye tabi tutularak toplumsal cinsiyet pratikleriyle ilişkili bir biçimde erkeklik temsili ile kadınlık temsili arasında ayrıcalıklı halde *logos* ile özdeşleştirilmesiyle sonuçlanır. İkincil terim olan kadınlık temsili ise, ilk terimin ayrıcalıklı konumu karşısında bir tür tabi kılınma ve olumsuz karşıt halinde konumlandırılmayla kavranır. Dolayısıyla *logos*'un erkeklik temsili ile özdeş kavramsallaştırılması, erkek(s) aklın ötekisi olarak konumlandırılan kadınlık temsili ile doğa, beden ve maddi olan ile ilişkilendirilerek, yani *logos*'un kavramsallaştırılmasında “öteki” olarak konumlandırılan alanlar ile özdeşleştirilerek aşılması gereken bir moment olarak görülmesinin ifadesi olur. Hiyerarşik ve dikotomik fark, bu bağlam üzerinden “cinsel fark”a dönüşür ve sabitlenir.

Kadim felsefe geleneğinde, kadınlık temsili bir öteki olarak konumlandırılmasının ve irrasyonellikle imlenmesinin ilk ve en açık örneğini

Pythagoras'ın karşıtlıklar öğretisinde görebilmek mümkündür. Evrenin ilkesinin sayılar olduğunu dile getiren Pythagoras veya Pythagorasçılık, uyumun zıtlıklardan meydana geldiğini ileri sürer ve uyum ile uyumu meydana getiren unsurlar arasında bir ayırım yaparak evrendeki zıtlıkları on farklı kategoride dikotomik bir bağlama yerleştirerek ele alır:

Tablo 1: Onlu Karşıtlıklar Tablosu

Sınır	Sınırsız
Tek	Çift
Bir	Çok
Sağ	Sol
Erkek	Dişi
Sükunette olan	Harekette olan
Doğru	Eğri
Aydınlık	Karanlık
İyi	Kötü
Kare	Dikdörtgen

Kaynak: Aristoteles, 2012: 986a-25.

Pythagorasçılığın bu karşıtlıklar tablosu ile birlikte varlık tarzları arasındaki eşitlik ilkesi değişim göstererek birinci sütunda bulunanlar düzen ve mükemmellik ilkeleri olarak tanımlanır. İkinci sütundakiler ise ilk sütunun zıtları olarak düzensizlik ilkeleri olarak tanımlanır ve hiyerarşik bir ilişkilene tarzı içerisinde kavranır. Rasyonel temeller üzerinden karşıtlıklara hiyerarşik bir bağlamda geçerlilik kazandırılmasının ve kavramsallaştırılmasının ilk örneğini oluşturan *onlu karşıtlıklar öğretisi*, ontolojik bakımdan evrendeki varlık tarzları arasında bir ilişki tesis eder. Epistemolojik bakımdan ise, tesis ettiği bu ilişkiyi ortaya çıkarabilme veya bilebilme kapasitesi üzerinden *logos*'a bir önem atfeder. Bu bakımdan Pythagorasçılık, evrendeki varlık tarzları arasındaki ilişkinin *logos* aracılığıyla açığa çıkarılmasına bağlı olarak, *logosantrik* düşünce geleneğinin kurulmasında önemli bir yere sahiptir denilebilir. Bununla beraber, *logos*'a atfedilen bu önem ile evrendeki varlık tarzları arasında kurgulanan hiyerarşik fark kategorisi arasındaki ilişki düşünüldüğünde, *logos*'un bir tür cinsiyetlendirme pratiğine tabi tutulduğu açıktır. *Onlu karşıtlıklar tablosunda*

erkeklik temsili ile özdeşleştirilmiş olan düzenlilik ve mükemmellik ilkeleri arasındaki bağıntıyı açığa çıkarabilecek yeti olarak *logos*, bağıntıyla sağlanan eril ontolojik fark kategorisi çerçevesince cinsiyetlendirilmiştir. Böylece, ontolojik zeminde kurulan varlıklar arasındaki dikotomik ve hiyerarşik fark kategorisi, aynı zamanda eril *logos* dolayısıyla bilinebilir bir yapıda ele alındığı için *episteme*'nin de merkezi kategorisi olarak görülmüştür: “*Logos’un açık bir biçimde cinsiyetlendirilmesinin ilk örneği olarak görülen bu karşıtlıklar, hem “episteme”nin temeline yerleşen hem de yaşamı düzenleyen “logos”un daha baştan bir ayırma ve ötekileştirme pratiği üzerinden tesis edildiğini gösterir*” (Duva Kaya, 2016:492). *Logos’un* cinsiyetsizliği iddiası, egemenlik ve mükemmellik olarak düşünülen erkekliğin üstü örtülü bir biçimde sunulmasından ibarettir. Bu kavramsallaştırma, toplumsal cinsiyet pratiklerinden azade bir biçimde gerçekleşmediği gibi, yüklenen değer ve anlamı görünmez kılarak eril *logos* düşüncesini merkezi bir kategori haline getirir. Böylece, eril *logos* dolayısıyla, form ve madde arasında kurgulanan dikotomik ayırma cinsel fark kategorisi görünür kılınır:

Erkeklik ile açık belirlenim veya tanımlanmışlık arasında kurulan bu çağrışım, Yunan felsefi düşüncesinin daha geç dönemlerinde ortaya çıkan form-madde ayrımının gelişim sürecinde de varlığını korur. Erkeklik, etkin, belirlenmiş formla, kadınlık da edilgen, belirlenmemiş maddeyle aynı safta yer alır. Bu eşleştirme için gereken uygun ortam, Yunanlılar’ın insanın üremesine ilişkin geleneksel anlayışınca hazırlanır; bu anlayışa göre baba, biçimlendirici ilkeyi sağlayan, üremenin gerçek nedensel gücüdür; buna karşılık anne, sadece bu biçimi (formu) veya belirlenmiş olanı kabul eden maddeyi sağlayan ve babanın ürünü olan şeyi besleyendir. (Llyod, 2015:25)

Ontolojik içerimli form ve madde arasındaki ayırım; epistemik bağlamda *theoria* ve *emperia*, *episteme* ve *doxa*, teorik bilgi ve pratik/teknik bilgi arasındaki ayırma tekabül eder. Dolayısıyla cinsiyetlendirme pratiği ile doğallaştırılan bu dikotomik ilişkilenebilir tarzı yaşamın her alanının ilkesini eril *logos* aracılığıyla belirler, tanımlar ve düzenler:

Eril ve dişil arasındaki ayırım ve bunun kendini ifade ettiği tali alternatifler (hükmeden/hükmedilen, alttaki/üstteki, aktif-penetre etmek/pasif-penetre edilmek) ile daima bir türdeşlik ilişkisi içerisinde olan karşıtlıklar (güçlü ve zayıf, büyük ve küçük, iri ve sıska, sıkı ve gevşek, hard ve soft, vs.) uyarınca düzenlenmiş farklı alanlara nüfuzuna, böylelikle, kendi aralarında ve asli karşıtlarıyla türdeşlik halindeki bir dizi cinsiyetlendirilmiş karşıtlığın bedenlere kazınması eşlik eder. (Bourdieu, 2019:131-132)

Eril *logos* ile üretilen dikotomik ilişkilenebilir tarzı aracılığıyla Antik Yunan’ın epistemik ideali erkeklik temsili olarak sürekli olarak yeniden üretir. Hakikatin temaşa edilmesiyle, düşünülmesiyle veya teorik bir etkinlik olarak kurgulanmasıyla toplumsal

bakımdan kurumsallaşmış pratikler arasındaki bağ, bilginin ve bilgi kavrayışının toplumsal değerler ile ilişkisini görünür kılar. Erkeklik ve kadınlık temsilleri arasındaki süreksizliğe ve ilişkisizliğe dayalı fark kategorisi, *logos*'un ve *episteme*'nin kavramsallaştırılmasında yer aldığı için, kadınlık temsili, hiçbir zaman bilen özne olmaya muktedir bir karakterde görülemez:

Tüm bunlardan dolayıdır ki kadının kendi kendini bilen bir varlık olarak, epistemik bir özne olarak yaratması özellikle istenmemiş ve sürekli bir biçimde engellenmiştir. Kadının okullardan, kitaplardan ve daha genel olarak kamusal alandan koparılıp eve hapsedilmesinin temelinde bu gerçek yatar. Çünkü bilmek belirlemektir ve kendini bilginin asıl ve tek öznesi olarak gören erkek söylemi işte tam da bu nedenle kadını akılsal-olmayan bir varlık olarak konumlama çabasını ısrarla ve inatla tarih boyunca sürdürmüştür. Daha açık bir ifadeyle; kadının bilen bir öznenen çok bilinen bir nesne olarak görülmek istemesinin temelinde onu tahakküm altına alma niyet ve düşüncesi yatar. (Erkızan, 2012: 26)

Kadınlık temsiliinin irrasyonellik ile imlenen bir alanla özdeşleştirilmesi, kadının *logosantrik* felsefe geleneğinde bilginin nesnesi olarak konumlandırılmasıyla sonuçlanır. Dolayısıyla hem *logos* hem de *episteme* kendisini kurduğu bu ayırıcı fark kategorisi üzerinden temellendirdiğinden, bilginin öznesi toplumsal bağlamda ayrıcalıklı konuma sahip olanlar, iktidarda ve egemen olanlar olacaktır. Ayrıcalıklı konuma sahip olanların cinsel farka dayalı dikotomik ilişkilene biçimi üzerinden ürettiği böylesi bir bilgi kuramı, klasik anlamda epistemolojinin kurucu öğelerini oluşturarak Moderniteye de miras bırakılan ayırıştırma ve dışlama pratiğini örgütlemesi bakımından da merkezi bir öneme sahip olmuştur.

1.1.2. Platon'un Bilgi Anlayışında Erkeklik

Moderniteye miras bırakılan dikotomik ve hiyerarşik fark kategorisinin felsefi düşünde ve kavramsal çerçevede ilk kez sistemli ve bütünlüklü bir şekilde ele alındığı bilgi kuramı Platon'un bilgi kuramıdır. Onun bilgi kuramı, yukarıda da bahsedilen *logos* merkezli dikotomiler üzerinde temellenir. Form ile madde, *episteme* ile *doxa*, ruh ile beden, idealar dünyası ile görünüşler dünyası, hakikat ile temsil, arzusunun sınıflandırılmasını temsil eden ruhsal doğum ile bedensel doğum arasındaki ayrım gibi dikotomik ilişkilene tarzı, onun felsefesinin ve bilgi kuramının kurucu öğelerini oluşturur. Rasyonalite ideali etrafında kurgulanan bu dikotomik ayrımlar, hem ontolojik hem de epistemolojik bağlamda şeyler arasındaki hiyerarşiye ve tahakküme

dayalı bir ilişkilendirme tarzında açığa çıkar. Dolayısıyla epistemolojide erkeklik temsilinin meşruluğunun sistemli ve bütüncül bir şekilde ilk kez Platon'un epistemolojisinde kurulduğunu söylemek mümkün hâle gelir. Platon'un epistemolojisinin önemi, rasyonalite idealinin ve ruhun erkeklik ile olan bağlantısının ilk kez açık bir şekilde bir özdeşlik içerisinde konumlandırılmasıyla sınırlı kalmaz; aynı zamanda Batılı anlamda felsefenin kökleri bu epistemolojik temellendirmeler üzerinde şekillendiğinden, epistemolojik bağlamda bir erkeklik eleştirisinin de başlangıç noktasını oluşturur. Burada örtük bir biçimde dile getirilen eril bilgi ideali, Bacon'un epistemolojisinde doğrudan ifade edilen tahakküme ve egemen olmaya dayalı erkeklikle içeriklendirilen bilgi kuramının ve bilme etkinliğinin beslendiği yerdir.

Platon'un epistemolojisinin dikotomik bir ontoloji kavrayışından hareketle kurulduğu iddia edilebilir: Dünyanın form bakımından rasyonelliği ile değişime ve dönüşüme tabi olan madde arasındaki ayrıma dayalı bilgi kavrayışında *logos*, bilginin imkânını kuran yeti olarak kavranır. Maddi dünya bedeninin, yaşamın, dünyasallığın ve en önemlisi ölümlülüğün dünyası iken; formel dünya veya idealar dünyası varlığın, hakikatin, mükemmelliğin ve ölümsüzlüğün dünyasıdır ve bu iki varlık alanı birbirinden tamamen farklıdır. Epistemolojik ve ontolojik dikotomiye dayalı bu ayrım sebebiyle *logos*, bedenliliği ve maddiliği aşarak temaşa ile *episteme*'yi kavrayacak tek yeti olarak konumlandırılır:

Platon'a göre bilgi, beşeri varlıklarda bulunan ve dış dünyada bilinebilir form ile bilinemez madde arasında gözlenen ilişkiyi taklit eden bir ilişki içerir. Bu ayrım, bilen-insan'a uygulandığında, zihin ile – rasyonel olanı kavrayan ilke ile – bilgide hiçbir payı olmayan madde arasında keskin bir ayrım meydana getirir. Bilen zihin, tıpkı kendi nesnesi olan formlar gibi, maddeyi aşar. Bilgi, rasyonel zihin ile aynı derecede rasyonel formlar arasında bir mütakabiliyet içerir. (Lloyd, 2015: 26)

Akıl aracılığıyla bilgi; anlamaya, kavramaya, düşünmeye dayalı olarak teorik bir etkinlik olarak tanımlanır. Bu epistemik kurgunun temelinde Parmenides'in ontolojisindeki sabit, değişmez ve erkeklik yüklü varlık kavrayışı yatar. Bu varlık kavrayışı içerisinde varlık, kendisiyle özdeş ve kendisiyle çelişik olmayacak bir biçimde ele alınır, yani 'varlık, vardır' önermesine dayalı olan ontolojik zeminden hareketle kurgulanır. Varlığın var olmadığını düşünmek bile, bir anlamıyla düşüncede varlığın tasdiki anlamına gelir: "*Parmenides'e göre bunu düşündüğümüzde bile onu var etmiş oluruz; yani ona göre düşünmekle varolma bir ve aynı şeydir*" (Demir, 2016:

86). Varolmayanın düşünölemeyeceği ve hatta varolmayanın düşünceyle var edilmeye yönelik bir girişimin çelişik olacağını söyleyen Parmenides, bu durumu “... *zira özdeşdir düşünme ile var olma*” diyerek varlık ile düşünce arasındaki özdeşliği kurarak ele almaktadır. (Parmenides, 2019b: 71) Dolayısıyla, insan deneyiminin, yaşamının ve değişiminin dünyasını tamamen aşan varlık rasyoneldir; sadece *logos* aracılığıyla, *theoria* ile ona temas edilebilir. Varlık ile düşüncenin özdeş kavranışı içerisinde varolan doğmaz, yok olmaz, bir şekilde hiçlikten meydana gelmiştir ve varlığını devam ettirir görünür. Varlığın sonsuzluğa uzanan bir biçimde şimdiki mevcudiyetine dayanan bu görüş, Parmenides tarafından “*Varlık nasıl sonra mevcut olabilir ki zaten? Nasıl doğabilir ki? Zira eğer doğsa, var değildir. Ayrıca ileride bir zamanda da olamaz. Böylece elbette ki doğuş ortadan kalkmış ve bozulma hiç duyulmamış olur*” şeklindeki ifadesiyle birlikte, varlığın sürekliliğine yapılan vurguyla açıklanır. (Parmenides, 2019b: 93) Bu varlık kavrayışının erkeklik ile olan bağı ise, varlığın sürekli bir biçimde varolan mevcudiyetini açıklayabilmek için doğmayan ve yok olmayan bir biçimde kavramsallaştırılmasındadır. Buradaki temel mesele hem toplumsal cinsiyet pratiklerinde hem de düşünsel faaliyette kadınlık temsiline; bedene, doğuma, üremeye indirgenerek kavranıyor olmasına rağmen, ontolojik içeriklendirmede bu ayrımın izlerinin silinmesi üzerinedir. Yani toplumsal açıdan bir fark kategorisi üzerine inşa edilen kadın(sı)lık, aynı zamanda ona özgü herhangi bir kimliği kuracak kapasitede görülmemektedir. Kadının fark kategorisi üzerinden kendisini kurabileceği imkânlar silikleştirilmiş ve hatta yok sayılmaktadır. Bu nedenle insan varlığı bile nasıl meydana geldiği açıklanamayan, annesiz bir doğumu temsil eder bir şekilde ele alınır. Epistemolojinin de merkezine yerleşen bu varlık kavrayışı, Irigaray’ın da işaret ettiği gibi varlığa getirenin unutulduğu bir yapıdadır:

Logosun kendi üzerine tamamen kapanması, kendisiyle konuşması için, kadınla ilişkinin izleri nötr olarak ifade edilir. Örneğin, óv (on) tekil olarak, varolanların bütünlüğünü adlandırmak için kullanılır – óv vardır – ve varolanlar óvta (onta) olarak adlandırılır – óvta vardır. Batılı filozoflar dünyanın [dişi] “o”dan ve [dişi] “o”nunla ilişkisinden doğduğunu söylemek yerine, hiç kimse tarafından verilmeden verili olan Varlık veya varlıklar vardır, derler. Bir şekilde doğmuş olmadan, herhangi bir kökeni olmaksızın vardır, vardırılar. (Irigaray, 2014: 16)

Epistemik bir ideal olarak *logos*’un maddi dünyayı aşarak temaşa etmeye, düşünmeye dayalı bilgi kavrayışının ontolojik bağlamda içeriklendirmesinin dayandığı form ve madde ayrımı, varlığın nötr olarak kavranması ancak hiç de nötr olmayan bir

gerçeklikten beslenmesi nedeniyle, düşünümsel alanda kadınlık temsiliinin izlerinin silinmesine dayanmaktadır.

Platon'da düşünümsel ve rasyonel olan varlığın bilgisinin kavranışı ve kadınlık temsiliinin izlerinin silinişi ise, *Mağara Alegorisinde* açığa çıkar. Bu anlatı; hakikatin, *episteme*'nin, varlığın konumlandırıldığı idealar dünyası ile oluşun, bozuluşun, yanılısamaların ve temsillerin dünyası arasındaki fark kategorisini anlatmak için kullanılır. Varlık ile oluş arasındaki fark ve süreksizliğin kurucu moment, varlık karşısında oluşun, değişimin, dönüşümün, bedenliliğin ve ölümlülüğün yadsınmasına, aşağıda konumlandırılmasına dayanır. Alegori, karanlık mağaranın sınırları içerisinde ömürleri boyunca hapsedilmiş insanların, arkalarından yansıyan ateşin yarattığı gölge oyunlarına dayanan gerçeklik tasavvurlarının yanıltıcılığının anlatılması ile başlar:

Yer altında mağaramsı bir yer, içeride insanlar. Önde boydan boya ışığa açılan bir giriş... İnsanlar çocukluklarından beri ayaklarından, boyunlarından zincire vurulmuş, bu mağarada yaşıyorlar. Ne kımldayabiliyorlar, ne de burunlarının ucundan başka bir yer görebiliyorlar. Öyle sıkı sıkıya bağlanmışlar ki, kafalarını bile oynatamıyorlar. Yüksek bir yerde yakılmış bir ateş parıldıyor arkalarında. Mahpuslarla ateş arasında dimdik bir yol var. Bu yol boyunca alçak bir duvar, hani şu kukla oynatanların seyircilerle kendi arasına koydukları ve üstünde marifetlerini gösterdikleri bölme var ya, onun gibi bir duvar. (Platon, 2010: 514a)

Oldukça dikkat çekici olan bu anlatıda mağara, içerideki ile dışarıdaki arasındaki ayrımı, farkı, benzersizliği ve süreksizliği temelde kuran bir metaforudur. Ateşin nesneleri yansıtmasıyla büyüyen küçülen gölgelerin duvarlarına yansıdığı mağara, karanlığın, belirsizliğin, sınırlılığın alanıdır. Karanlık mekândan çıkabilmenin imkânı olarak ön tarafta boydan boya ışığa açılan dik-*fallik* koridor, varlık tarzları arasındaki dikotomik farkın kurucu unsuruna dönüştürülmüştür. Mağara ile *fallik* koridorun yönlendirdiği ışığa açılan yer arasında, yani mağaranın içerisi ve mağaranın dışarısı arasında bir simetri yaratılır:

Yönlendirme simetrisinin ekseni etrafında her şeyi ters çevirerek, tersine ve ekseni etrafında döndürerek işler. Yukarıdan aşağı, aşağıdan yukarı, arkadan öne, önden arkaya, ama her durumda bu mağaranın arkasında veya önünde konumlandırılmış bir bakış açısından. Simetri burada -yansıtma, yansıma, tersine çevirme, yeniden tersine çevirme gibi- belirleyici bir rol oynar... (Irigaray, 1987b: 244)

Simetri ekseni mağaranın içinde çocukluklarından, yani kendi kişisel zamanlarının başladığı andan itibaren yaşayan ve henüz cinsiyetlendirilmemiş kişilerin yaşama şekillerinin ve yaşam koşullarının farkında olmayışlarını belirler. Ayaklarından ve boyunlarından zincire vurulmuş bu kişilerin hepsi aynı yöne doğru, mağaranın

duvarına, arkalarından yansıyan ateşin yarattığı şeylerin temsillerine doğru bakmaktadırlar. Tüm tutsaklar aynı yöne bakarak, aynı pozisyonda durarak ve aynı temsili izleyerek kurgulanan aynılık sembolizminin içinde bir bütün oluştururlar. Simetri eksenini varlıklar arasındaki dikotomik farkı kurarken; daha aşağıda konumlandırılan maddi dünyadaki tutsaklar arasındaki homojenliğin de temsili kurar. Dolayısıyla mağara, aynılık ekseninde her zaman orada olan ancak unutilan, dile getirilemeyen ve varlığı fark edilmeyen rahmin (*hystera*) temsildir:

Rahmin [hystera] yer değiştirdiği, dönüştürdüğü, aktarıldığı, metaforlaştırıldığı bu tasarı veya işlem, mağaranın içindekileri her zaman zaten esir tutar. Önden arkaya, başlangıçtan sona, ufka, telosa, onları sarar ve çevreler; rahim asla temsil edilemez ancak tüm temsilleri üretir, olanak sağlar, izin verir çünkü tüm temsiller her zaman aynı yansıma görevinin devam eden yinelemesinde imlenmiştir veya yeniden imlenmiştir. Bu henüz mümkün değildir veya en azından tamamlanamaz. Yüzü olmayan, gözle görülmeyen rahim (womb), asla bulunmayacak, bu şekilde temsil edilecektir. Fakat rahim için asla karşılanmayan bu temsil tasarısı ve taslağı, her görüşü, her görünüşü, yüzü, özelliği, şekli, formu, gösterileni, varlığı alt üst eder, kapsar, çağırıştırır, belirler. (Irigaray, 1987b: 245)

Varlığın nötr kavranışıyla rahmin unutiluşu arasındaki bağıntı oldukça önemlidir. Her zaman orada olan, şeylerin varolma imkânlarını yaratan bir mekân, bir hazne, bir *khora* olarak mağara/rahim hiçbir zaman temsil edilmeyen ancak tüm temsillerin imkânını kuran bir ayna (*speculum*) olarak kavranır. Varlığın kökeni simetri ekseninde her şeyi yansıtan ancak kendi yansımasına, temsiline sahip olmayan ayna rahmin unutiluşuyla nötr bir kavrayışa sahip olur. Böylece, kadınlık temsili izlerinin silindiği Parmenidesçi ontolojiyle bir ortaklık kurulmuş olunmaktadır. Bununla beraber, yanılsamalar ve temsiller dünyasından kurtuluş *fallik* patikadan çıkarak; hakikatin, *episteme*'nin, *idea*'nın dünyasına doğru zorlu bir yolculuk ile gerçekleşir. Dolayısıyla *fallik* patika, hakikat ile hakikatin yansıması arasında, gerçeklik ile görünüş arasında, *episteme* ile *doxa* arasında, varlık ile oluş, ruh ile beden arasında dikotomik bir ilişki ağının kurgulanmasını temsil eder:

İçeri girmeye ve dışarı çıkmaya imkân sağlayan o patikanın mağarasının içinde bir yineleme, temsil, biçimlendirme yeniden canlanır. ... Patika, çıkış yolu ile giriş yolu arasındadır, girmek ile çıkmak arasındadır, ne içerisidir ne de dışarıdır. Bu, görmezden gelindiğinde ve özellikle görmezden gelindiğinde bile bir ana geçittir, çünkü geçit unutulduğunda, mağarada yeniden canlandırıldığı gerçeğiyle, tüm dikotomilerin, kategorik farklılıkların, keskin-ayrımaların, mutlak süresizliklerin, tüm uzlaşmaz temsillerin karşılaşmalarının pekiştirilmelerini bulacak, uygulayacak ve sürdürecektir. (Irigaray, 1987b: 246)

Irigaray’a göre bir köprü, geçit olarak *fallik* patikadan çıkışla birlikte imkânı kurulan içerideki ve dışarıdaki dünya arasındaki ayrım, başkalık, fark unutulur ve her şey *fallosentrik* temsiller ağında yeniden aynılığa dönüştürülür. (Irigaray, 1987b) Mağaranın içindeki aynılıktan, *fallosentrik* aynılığa gerçekleşen devinim ile birlikte aynılığın üreticisi ve belirleyicisi *fallus* olacaktır. Kadınlık ile temsil edilen; karanlık, bulanık, yanıltıcı ve oluşun hüküm sürdüğü maddi dünyadan kurtuluş, *fallosentrik* ve *logosantrik* bir evrene geçiş ile mümkün olduğundan, bu ontolojik kurgu epistemik bağlamda bilginin bir *theoria* etkinliği olarak kavranmasıyla sonuçlanır.

Irigaray’ın düşüncesi içinde Batı metafiziğinin akıl, bilgi ve varlık kavrayışlarının temelinde simgesel düzeyde kadınlık temsiline izlerinin silindiğine veya bu temsiline aşılması gerektiğine dair çağdaş yorumlar, Platon’un felsefesindeki temsiller düzeneğinden hareketle içeriklendirmiştir. *Fallus* ve *logos* merkezli kavrayış içerisinde şekillenen düşünme pratiği; bedene, maddi olana, oluşa, *doxa*’ya karşıt bir düşünceyi konumlandırmakla kalmaz; aynı zamanda bu düşünme pratiğinin, hakikatin ve *episteme*’nin karşısında konumlandırılan alanları düzenlemesi için *logos*’u biçimlendiren, belirlenim kazandıran bir etkinliğe dönüştürür. *Logos*’un bu işlevi, doğrudan veya dolaylı olarak, şeyler arasında tahakküm kurucu ve hegemonik bir ilişkilendirme tarzının kurgulanmasında başat rol oynar. Bu durumun en açık örneği bedenin ölümlülüğü ve gelip geçiciliği karşısında ruhun ölümsüzlüğü fikrinin *logosantrik* bir biçimde temellendirilmiş olmasıdır.

Platon’da ruh ile beden arasında dikotomik ve tahakküm kurucu bir ilişki vardır ve bu ilişki, ruh ile bedenin farklı özlere, kökenlere, karakterlere sahip olduğu iddiasında yatar. Platon’a göre, “*Ruh tanrısal olana, ölümsüze, düşünene, sade olana, dağılmayana, sabit olana benzer. Beden ise insana, ölümlüye, düşünmeyene, sadece olmayana, dağılana ve aynı kalmayana benzer.*” (Platon, 2019: 80b) Dolayısıyla ruh ile beden arasındaki fark kategorisi özsel bir ayrım üzerinden ifade edilir ve ruh akılsallığın, düşünümelliğin alanıyken beden maddi olana indirgenir. Bu özsel ayrımı Platon’un sözcükleriyle ifade edecek olursak: “*Herhangi bir varlıkta ruh olmadığına aklın da olamayacağını görünce, akli ruhun içine, ruhu da bedenin içine hapsetti*” (Platon, 2018: 39). Ölümsüzlük gibi tanrısal bir özelliğe sahip olan ruh, bedene karşı üst seviyeden bir rasyonelliği temsil ettiği gibi, bedenin üzerinde tahakküm uygulama ve hatta onu hapsedme imkânını da bu rasyonellik ilkesinden hareketle bulur:

Ruh ve beden birlikte oldukları zaman, doğa bedene kölelik ve boyun eğme, ruha ise komutanlık ve emretmeyi verir. Sana göre bunlardan hangisi ölümlüye, hangisi tanrısal olana benzer? Sen de tanrısal olanın emretmek ve komuta etmek, ölümlü olanın emredilmek ve boyun eğmek için yaratıldığını düşünmüyor musun? (Platon, 2019: 80a)

Bu akıl yürütme içerisinde insanı oluşturan bütün, ruh ile beden arasındaki farktan ötürü ikiye bölünür: Yaşamın alanı maddi dünyaya ait ölümlü bir beden ile idealar dünyasına ait olan ve düşünme eylemiyle, *logos* ile tanımlanan ölümsüz bir ruh. Bilgi kuramının *theoria* etkinliği olarak kavranması da bu bağlam üzerinden kurulduğundandır ki, bedenin gerektirdiği duyumsamalardan uzaklaşmak ve bu duyumsamalar üzerinde egemenlik kurmak elzem bir rol oynar. Platon'a göre düşünme eylemiyle tanımlanan "*Ruh, kendisinde duyma, görme, acı, haz ve benzeri şeyler olmadığı zaman daha iyi düşünür. Böyle olunca kendi kendine döner ve bedenden uzaklaşır. Bedenden uzak durdukça hakikati anlamaya çalışır*" (Platon, 2019: 65c). Ruhun maddi unsurları ve bedeni aşarak düşünme, temaşa etme etkinliği içerisinde ortaya koyduğu bilgi kavrayışı, belli tür eril bir rasyonaliteye bağlı olan ilkelere hareketle kurgulanmıştır. Ruh, doğum ile birlikte bedene *düşmüş*, hapsedilmiş ve bu hapsolme halinden, yani yanıltıcı temsiller dünyasından kurtuluş, felsefe ve *logos* aracılığıyla gerçekleşebilecek bir farkındalığa ulaşmakla mümkün olabilir:

Bilgeliğin peşinden koşanlar, felsefe ruhlarını kavrayıncaya kadar, biçare bir mahkûm gibidirler. Ruh ve bedenleri birbirine yapışmıştır. Gördükleri şeyi sanki hapsedilmişler gibi, o bedenin yardımıyla demirler arasından görürler. Gerçek bir bilgisizlik içindedirler. ... Felsefe göz, kulak ya da diğer duyu organlarının algıladıklarının sahte olduğunu ona gösterir. İnsanı mümkün olduğunca bunlardan uzak tutmaya çalışır. O, insana tüm dikkatini içe yöneltmesini ve sadece düşünsel bağlam üzerinden kavramaya yönelmesini, diğer gördüklerinin sahte şeyler olup farklı şekillerde görünebileceklerine inanmasını söyler. (Platon, 2019: 83a-b)

Ruh sadece ölümsüz bir yaşamın imkânı olarak tanımlanmaz, o aynı zamanda dünyevi ve maddi yaşamın ilkesini, ereğini de belirler. Beden ise salt bir ilineğe indirgenerek tahakküm uygulanabilir bir alana dönüştürülür. Ruhun ölümsüzlükten bedene düşmesi ve hapsedilmesi, doğum ile ilişkisinde kavranmaktadır. Dolayısıyla doğumlu olmak veya bedenli olmak epistemik temsil düzeneğinde irrasyonellikle özdeşleştirilir. Doğuma ve doğumluluğa atfedilen bu olumsuz rol, bilginin bir hatırlama edimi olarak tarif edilmesinde daha açık kılınmaktadır. Ruh göçüne dayanan hatırlama teorisi,

doğum ile birlikte önceden sahip olunan bilgilerin unutulması ve *theoria* etkinliği içerisinde tekrar hatırlanmasına dayanır:

Böylece, birçok kere yeniden doğan ölmez ruh, yeryüzünde ve Hades'te her şeyi görmüş olduğundan, öğrenmediği hiçbir şey kalmaz. ... Tabiatın her yanı birbirine bağlı olduğu için, ruh da her şeyi öğrenmiş olduğundan, bir tek şeyi hatırlamakla (insanların öğrenme dedikleri budur) insan, bütün öteki şeyleri bulur. Çünkü araştırma ve öğrenme, belirsiz hatırlayıştan başka bir şey değildir. (Platon, 2010: 81d)

Ruhun ölümsüzlüğü ile bedenin ölümlülüğü arasında kurgulanan fark kategorisi, eril dikotomik düzlemde çift taraflı bir işleve sahiptir. İlki ruh ile beden arasındaki özel ayrıma dayanan ve ruhun bedene tahakkümü ile sonuçlanan eril bir rasyonalite kavrayışındayken; ikincisi ölümsüzlük ideali uğruna ölümlülüğü, doğumluluğu ve yaşamı yadsıyan ve dolayısıyla doğum ve bedenle ilişkilendirilmiş olan kadınlık temsiliinin aşılmasına dayanan epistemik-ontolojik kavrayıştır:

Gerçekte filozof saf düşüncede kendi mekânını oluşturmak için, doğduğu dünyayı terk eder ve kendi doğumunu bu şekilde silerek annesini sembolik bir biçimde katletmiş olur. Bütün insanlar görünüşler dünyasına bir kadından doğdukları için, kendilerinin de annelerinden doğmuş “göründükleri” bir dünyaya doğdukları için, bu ana katlinin herkes için geçerli olduğunu söylemek gerekir. İnsanlar bu yüzden düşünce ve beden, hakikat ve yaşam arasında bölünür ve bu ikiliklerdeki ikinci terimlerin anlamsızlaşmasına göz yumulur. (Cavarero, 2017: 69)

Doğumluluğun olumsuz temsiliinin bir diğer ayırıcı özelliği, bedene düşmenin veya hapsolmanın getirdiği bedene ait duyusalıktır. Klasik anlamda Batı epistemolojisinde doğru bilginin kaynağı sorusuna da etki eden bu ayrım, epistemik idealin ve doğruluk ölçütünün hangi yeti aracılığıyla gerçekleştirilebilir olduğunu belirler. En güvenilir yeti olarak akıl, bedenli olmanın getirdiği duyuların yanıltıcılığından kurtulabilmenin ve evrensel, nesnel, yansız bilginin üreticisi veya imkânı olarak kavranır. İrrasyonellik ile imlenen beden ise, *episteme*'nin karşısında konumlandırılarak üzerinde tahakküm kurulacak bir kavramsal şema içerisine yerleştirilir:

Bedenin büyük ölçüde felsefeyle alakasız olduğu düşünülür. Bedenin duyular aracılığıyla bizleri yanılsaya sürüklenme eğilimi taşıyarak, duygular aracılığıyla bizi rasyonel düşünmekten alıkoyarak ve arzular aracılığıyla bizleri iynin peşinde koştırmaktan vazgeçirerek bilgi üretimine engel teşkil etmesi haricinde felsefeden uzak olduğu düşünülür. Anlaşılacağı üzere beden yalnızca zapt edilmesi, hükmedilmesi ve hizaya getirilmesi gereken bir unsurdur. (Chanter, 2019: 105)

Doğru bilgiye, hakikate ulaşmada duyuların, duygulanımların veya arzuların akıl aracılığıyla zapt edilmesi Platon'un ruhun yetilerini tasvir ettiği *Arabacı metaforunda* net bir biçimde açığa çıkar. Bu anlatıda, ruhun yetileri arasında hiyerarşik bir

sıralamaya giderek en güvenilir yeti olarak aklın, irade ve iştah üzerinde tahakküm uygulamasının meşruiyeti sağlanır:

Ruhun doğuştan itibaren yan yana duran bir çift kanatlı at ve araba gibi olduklarını varsayalım. Tanrıların atları da arabacıları da iyidirler ve iyi soydan gelirler, diğerleri farklı şeylerin karışımıdır. Ruhumuzdaki arabacı, iki atın da dizginini elinde tutar, atlardan biri güzeldir ve iyi bir soydan gelir, diğeri çirkindir ve kötü bir soydan gelir. İşte bundan dolayı dizginleri tutmak zor ve sıkıntılı bir konudur. (Platon, 2017: 246)

Burada, iyi soydan gelen at iradeyi, kötü soydan gelen at iştahı ve atları dizginleyecek olan arabacı da aklı temsil eder. Atların dizginlenmesi, yani irade ve iştah gibi bedene ait duygulanımların dizginlenmesi, dünyaya ve bedenliliğe içkin olan yanılsamalardan kurtulabilmenin ve epistemik ideali gerçekleştirebilmenin önemli bir adımını oluşturur. Bu anlatıda söz konusu olan bilen öznenin oluşun dünyasına ait maddi duygulanımlardan sıyrılarak, idealar dünyasındaki *episteme*'nin bilgisine ulaşmasında gerekli olan tam bir rasyonel hakimiyet olduğu için, ruhun yetileri arasındaki tahakküme dayalı ilişkilene tarzı bilgi nesnesine yönelik değildir. Oysa, ilerleyen bölümlerde ele alınacağı gibi, epistemik bir mesele olarak tahakküm, yani bilen öznenin bilgi nesnesi üzerinde uygulayacağı tahakküm ve bilen öznenin egemenliği fikri, Bacon'ın epistemolojisinin ayırıcı yönünü oluşturur. Platon'da ise hakimiyet teması henüz sadece rasyonellik idealiyle çevrelenmiş ruhun yetileri arasındaki ilişkilene tarzını kapsar:

Platon kuramında, hâkimiyet ilişkisi, bilen-insan'ın kendi içinde ortaya çıkan bir durumdur; zihninin beden üzerindeki, ruhun daha üstün bölümlerinin daha aşağı bölümleri üzerindeki haklı tahakkümü, bilen-insan'ın, maddeden daha üstün olduğu düşünülen formlarla gereken mütekabiliyet ilişkisine girmesini sağlar. Bu modele göre bilgi, ezeli-ebedi formlar üzerinde, onları bilinemez ve gayri rasyonel olan maddeden soyutlayarak, felsefi düşünceye dalmaktır. Hâkimiyet ve tabi kılma simgeleri, bilginin elde edilmesi sürecinin dile getirilişinde ortaya çıkar. Bilginin kendisi, bilgi nesnesi üzerindeki bir tahakküm olarak değil, bu nesneler üzerinde bir tür esrime halinde düşünme olarak görülür. (Llyod, 2015: 29)

Bununla beraber, Platon *episteme*'yi kavramakta tek yeti olarak akla işaret etmez, arzunun da epistemik değerinin olabileceğine inanır. Elbette arzunun epistemik değeri eril tahakkümden bağımsız bir şekilde kavranamaz. Arzunun, sevginin veya *eros*'un rehberliğinde gerçekleşecek esrimeye dayalı bilgi kavrayışı, ölümsüzlük fikrinden hareketle homoseksüel *eros* ile heteroseksüel *eros* arasında bir ayrım yaparak, erkekler arasında yaşanacak homoseksüel *eros*'u daha üst seviyeden bir ilişki biçimi olarak konumlandırır:

Bedenlerinde bereket taşıyanlar daha çok kadınlardan yana gider; onların sevmeye yolu, çocuk üreterek ölümsüzlüğü sağlamaktır. Adlarını yaşatarak, gelecek bütün zamanlar boyunca mutluluğa ereceklerini sanırlar. Ama canlarında bereket olanlara gelince; çünkü böyleleri de var; onlar bedenden çok daha verirler can ürünlerini. Nedir canın ürünleri? Düşünce ve daha ne varsa. (Platon, 2006: 208e-209a)

Bu haliyle eros, bedensel ve ruhsal güzellik doğurma fikrinden hareketle ikili bir yapı içerisinde içeriklendirilmiştir. Eros, bedenlilik ve ölümsüzlük arasında kurulabilmesi muhtemel bağın tesisinde bir imkân olarak kavranır. Ancak buna rağmen, ruh ile beden arasında kurgulanan hiyerarşik ayrım ve bu ayrımdan hareketle şekillenen erkeklik ve kadınlık temsilleri arasındaki fark kategorisiyle olan bağı düşünüldüğünde, eros'un cinsel farka dayalı bir yapıda eril bir bilgi idealine hizmet ettiği söylenebilir. Bununla beraber, heteroseksüel eros, kadınlık temsiliinin üremeye, doğurmaya, bedene indirgendiği ve erkeğin 'döllediği' çocuğun taşıyıcısı olarak üremede edilgin konumlandırıldığı bir *ethos*'u yansıtır ve bu ilişki biçiminin epistemik bir değeri bulunmaz. Buna karşın erkekler arasındaki homoseksüel eros, seven (*erastes*) ile sevilen (*eromenos*) arasında, tikelden tümele yönelen bir kavrayışta güzele ulaşmayı kapsayarak arzunun epistemik değerinin kurucu unsurunu oluşturur:

Demek insan, yolunca, bir delikanlı sevgisiyle dünya gerçeklerinin üstüne çıktı mı, o güzelliği görmeye başlar. O zaman artık neredeyse sevginin yüce sınırlarına ermiştir. İşte doğru yolu budur, sevgi dünyasına ister kendi kendine, ister kılavuzla ulaşmanın: Bu dünyanın güzelliklerinden başlayacaksın, hiç durmadan basamak basamak yüce güzelliğe yükseleceksin, bir güzel bedenden ikisine, ikisinden bütün güzel bedenlere, sonra güzel bedenlerden güzel işlere, güzel işlerden güzel bilgilere varacaksın: Bu bilgi de o tek başına var olan salt güzelliğe varmaktan, asıl güzelin özünü tanımaktan başka bir şey değildir. (Platon, 2006: 211c)

Tıpkı ruhun düştüğü hapisane gibi, eros da özsel olarak farklı olduğu bu bedenliliğe sıkışıp kalmıştır. Hapishaneden kurtuluş ruhtaki iyilik, güzellik ve bilgeliğe duyulan sevginin erdemlere dönüştürülmesinde, seven ile sevilen arasındaki ilişkide gerçekleşecek ruhsal doğumda tesis edilir:

Sevilen kişi, kendisinden daha yaşlı ve daha bilge sevgilisinden sevgiyi öğrenir ve daha az bir oranda da olsa, diğerinin eros'unu yansıtır. Ayna metaforunun amacı ilişkinin bünyesindeki hiyerarşiyi bozmak değildir; daha ziyade, gerek sevenin gerekse de sevilen ruhlarının, bu hiyerarşi dahilinde yükselmesini mümkün kılacak araçları sağlamaktır. Erastes, eromenos'un karşısında bir öğretmen konumundadır, ama bilgi karşısında her zaman yüzünü yukarıya çevirmiş bir öğrencidir. Yansıma yoluyla, sevilen de yüzünü yukarı çevirmeyi öğrenir. İkisi birlikte ama her zaman erastes'in rehberliğinde "sevgi basamaklarını" tırmanırlar. (Keller, 2016: 53-54)

İyinin, güzelliğin ve bilgeliğin sevgisine dönüştürülen erkekler arası homoseksüel *eros* ile birlikte arzu, *episteme*'nin kavranmasında bedenlilikten düşünümSELLİĞE, ölümlülükten ölümsüzlüğe, maddeden forma ulaşabilmenin veya yükselebilenin aracı haline gelir. Dolayısıyla şeyler arasındaki dikotomik tarzda kurgulanan fark kategorisi, arzunun epistemik değerin inşasında da devam ettirilmiştir.

Platon'un idea merkezli bilgi kavrayışı, Modern çağın maddi doğanın bilgisini araştırmaya yönelik epistemoloji kavrayışına ters düşer. Fakat Platon'un hem ontolojik hem de epistemolojik bağlamda şeyler arasında kurguladığı dikotomik ayrıma dayalı madde ve form ilişkisi, Modern çağda da devam ettirilerek maddi dünyanın formel yasalarını bulmaya evrilir. Dolayısıyla araştırma nesnesine yönelik bir farklılaşmadan söz edilebilecekse bile, maddi olanın akılsal ve mantıksal yasaların emrinde olduğu görüşü genellikle terk edilmez ve erkeklik temsili ile rasyonellik arasında kurulan özdeşlik devam ettirilir. Bu haliyle de Platon'da örtük olarak imlenen şeyler arasındaki hiyerarşik ve dikotomik ayrıma dayalı tahakküm pratikleri, araştırma nesnesi olan ve kadınlık temsili ile imlenen doğaya, maddeye yönelerek doğrudan hâkimiyet üzerinden şekillenen epistemolojinin kurucu ayrımlarını oluşturur. Bacon'ın epistemolojisinin eril karakterinin kökenleri de düşüncedeki bu hiyerarşik ve dikotomik fark kategorisinden hareketle içeriklendirilerek, erkeksi aklın kadınsı doğaya uygulayacağı güç ve tahakküm üzerinden bilgi idealinin inşası gerçekleştirilir. Bununla beraber, Antik Yunan epistemolojisinin dayandığı hiyerarşik ve dikotomik ayrımlar, bu dönemin bir diğer önemli filozofu Aristoteles tarafından da farklı bağlam ve bağlantılarda görünür kılındığı için, Aristoteles'in epistemolojisini ve eril bilim kavrayışını Moderniteye bırakılan miras bakımından ele almak gerekmektedir.

1.1.3. Aristoteles ve Bilimde Sabitlenen Erkeklik

Platon ile birlikte Antik felsefenin en önemli isimlerinden biri olan Aristoteles, mantık ve biyoloji gibi bazı alanlarda öncü olması, ele aldığı konu ve sorunları verilebilecek tüm muhtemel yanıtları gözetip sistematik bir biçimde tartışması, kendisinden önce düşünce tarihinde görünürlük kazanmış filozofların düşüncelerini aktararak görece bir tarih yazıcılığında bulunmuş olması gibi pek çok açıdan özgün bir bakış açısına sahip bir düşünür olmasının yanı sıra, Bacon'a kadar hâkim olan anaakım

felsefede bilgi kavrayışının, metodolojinin ve bilim yapma tarzının öncüsü olmasından dolayı da konumuz bakımından oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bacon'ın epistemolojisini, bilim kavrayışını ve metodolojisini kurarken, Aristoteles'i ve Ortaçağ süresince devam eden Aristotelesçi kozmogoniye, *episteme*'yi, tümeller tartışmasını ve bilim yapma tarzını eleştirmesi oldukça anlaşılırdır. Bu bağlam ve bağlantılar ışığında Aristoteles'in eril epistemolojisini ele almak konumuz bakımından önemli yer teşkil etmektedir denilebilir.

Daha önceki bölümlerde de değinildiği gibi Antik Yunan epistemolojisi, varlık ile oluş arasındaki ontolojik ayrıma dayanarak bilginin bir *theoria* etkinliği olarak kavranmasıyla ilişkilidir. Platon'un idealar öğretisiyle tümel karakterde olan *episteme*'yi tam anlamıyla *theoria* etkinliği olarak kurmasına karşı, Aristoteles bu ikili alanlar; varlık ile oluş, *theoria* ile *emperia*, tümellik ile tikellik arasında ayrılmaz bir ilişki tesis ederek bilgi kuramını kurmuştur. Elbette ki bu ilişkinin tesisinde *theoria* ile *emperia* alanı arasındaki hiyerarşik derecelendirme ortadan kaldırılmamaktadır. Platon'un idealar dünyası ile maddi dünya arasında kurguladığı farka dayalı tümel varlık kavrayışı dönüştürülerek, formun maddi dünyaya içkin bir şekilde kavranmasına, dolayısıyla tikel varlığın kendi varoluşu içerisindeki nitelikleriyle kavranmasına dayalı olarak ele alınır. Bu varlık kavrayışı ve bu kavrayışa dayanan epistemoloji, kadınlık temsiline izlerinin ortadan kaldırıldığı ve varlığın nötr şekilde ele alındığı Parmenidesçi ontolojiye alternatif olarak görülebilecekse bile, felsefi düşüncedeki içkin kavramsal şemayı sürdürmesi bakımından eril içeriklendirmelere sahiptir denilebilir.

Tıpkı Platon'un olduğu gibi, Aristoteles'in bilgi kuramı da ontolojik bir karaktere sahiptir. Aristoteles'e göre bilmek, bir şeyin varlık nedenlerini bilmektir. Madde ile form arasındaki ontolojik ayrıma tekabül eden bu kavrayışta bilgi, tikel varlıklar ile varlıkların o şey olmasına sebebiyet veren formel nedenler arasında kurulan zorunlu bağıntıda açığa çıkar:

O nesnenin nedeni olduğu için, her nesnenin bağı olduğu nedeni bildiğimizi düşündüğümüzde ve o nesnenin başkaca olamayacağını bildiğimizi düşündüğümüzde, her bir nesneyi sofistlik bir tarzda, ilineksel anlamda değil de saltık anlamda bildiğimizi düşünürüz. Öyleyse bilmek böyle bir şey, bu açık.
(Aristoteles, 2020: 71b)

Aristoteles, gerçeklik ve görünüş arasındaki ilişkiyi tesis eden ve varlıkların ilk nedenlerini, formlarını bilmeye yönelen bilimin ilk felsefe ya da metafizik olduğunu

söyleyerek, varlıktaki değişimi kavrayacak ve bilgi edinmenin geçerli aracı olarak kullanılabilecek yetinin de akıl olduğunu ifade eder. Bilginin kaynağı olarak akla işaret ediyor olsa da o, Platon'dan farklı olarak duyumun da doğru ve kesin bilgi verebileceğini düşünür. Ancak yine de, duyumun konusunu oluşturan oluşun dünyasındaki değişim sebebiyle duyum, tikel olanın bilgisini verdiğinden tümel karakterli *episteme*'nin bilinebilmesinin aracı olarak görülmemektedir:

Duyumla bilgi edinilemez. Duyum doğrudan belli bir nesnenin değil de belli bir niteliğin duyumu olsa bile, 'şu anda' ve 'şurada' olan doğrudan belli bir nesnenin algılanması zorunlu. Tümel olanı ve her şeyde olanı algılamak ise olanaksız: çünkü 'şu anda' da değil, doğrudan belli bir 'şu' da değil, yoksa tümel olamazdı; nitekim hep ve her yerde olana 'tümel' deriz. (Aristoteles, 2020: 87b)

Böylece duyum epistemik bağlamda doğru ve kesin bilgiyi sunuyor olsa bile, bu bilgi zorunluluğa tabi olmayıp olumsuzluğun alanında yer alması bakımından bilginin kaynağını oluşturamaz. Bu haliyle de epistemik değer bakımından *episteme* ile *doxa* arasındaki hiyerarşik ayrımı sürdüren Aristoteles, *doxa*'yı tam anlamıyla reddetmeden, buna karşın onun zorunluluğa tabi olmadığı için epistemolojinin konusunu oluşturan tümelin bilgisini veremeyeceğini ifade ederek, tümel-tikel, rasyonel-duyusal ilişkisini tesis etmeye çalışmaktadır:

Bilgi ile bilgi nesnesi, sanı ile sanı nesnesinden ayrımlı, çünkü bilgi tümel ve zorunlu olana dayanır, zorunlu olanın başkaca olmasıysa olası değil. Kimi nesneler doğrudur ve vardır, ne ki başkaca olmaları da olası. İmdi açık ki, bunlar üzerine bir bilgi olamaz; yoksa başkaca olmaları olanaklı olanların başkaca olmaları olanaksız olur. Yine us da ('us' dediğim, bilginin ilkesi, kaynağı) tanıtlanamaz bilgi de -doğrudan öncülün kabulüdür bu- bunlarla ilgili olamaz. Us, bilgi, sanı, ve bunlarla açıklananlar doğrudur; dolayısıyla sanının doğru veya yanlış olabilen, başkaca olması olası olan nesneyle ilgili olması kalır geriye. Sanı zorunlu olmayan doğrudan öncülün kabulüdür. Dahası, görünenlere uyan bir kabul: sanı sağlam değil, doğa da öyle. Başkaca olması olanaksız olan düşünüldüğünde hiç kimse bu konuda bir sanıya iye olduğunu değil, bilgiye iye olduğunu düşünür; ne ki var olmasına rağmen nesnenin başkaca olmasına da bir engel olmadığında, sanıya iye olduğu düşünülür: sanı böyle olanlara ait, bilgi ise zorunlu olana. (Aristoteles, 2020: 89a)

Duyular vasıtasıyla kurulan sanılar, *episteme*'nin konusunu oluşturan tümel bilginin imkânını sağlamazlar. *Episteme* doğada tek tek bulunan varlıkların, ait oldukları cins ve tür üzerinden tümel çerçevesinde ele alınmasını gerektirir, yani duyuların aşılacak akıl aracılığıyla kavranmasını gerektirir. Llyod P. Gerson'ın da ifade etmiş olduğu gibi, "Doğası gereği var olan şeylerin bilgisine sahip olmayı amaçlayan kişi, belirli rastlantısal niteliklerin türleri ve cinsleri ile bireysel maddelerin türleri ve cinsleri

arasındaki ilişkiyi öğrenmeyi amaçlamaktadır” (Gerson, 2009:64). Dolayısıyla bilgi, tikel varlık ile onun tümel niteliği arasındaki bir ilişki, bir bağ olarak anlaşılmalıdır. Bilginin tikel ile tümel arasındaki bir bağıntı olarak ifade edilmesi, Antik Yunan epistemolojisindeki *theoria* ile *emperia* ayrımının dönüştürülmesinde başat rol oynamıştır. Ortaçağ felsefesinde de merkezi bir ilginin konusu olacak *theoria* ile *emperia* alanı arasındaki dönüşüm ekseninde tümel ve tikel varlıklar arasındaki ilişki sorunu, yani tümeller sorunu Aristoteles’in Platon’un tümel idealarına yönelttiği eleştiriden hareketle ortaya çıkmıştır. Aristoteles’in tümelleri tikel varlıklardan hareketle kavramaya yönelik düşüncesiyle birlikte, burada artık *theoria* Platon’un epistemolojisindeki esrimeye dayalı temaşa içinde olma hali olarak kavranmaz. Doğrudan maddi dünyadaki tikel varlıklardan hareketle, *emperia* alanıyla ilişkisi içinde kavranır. Julián Marías’ın da ifade etmiş olduğu gibi, “*Aristoteles’te theōria (kuşatıcı bakış, temaşa) kavramı da anlam bakımından değişikliğe uğramakta ve şeylerin ne olduğuna görme, onları gün ışığına çıkarma (en phōti) girişimi şeklinde yeni bir anlam kazanmaktadır”* (aktaran Dürüşken, 2020:247). Ancak *theoria* kavramının kazanmış olduğu bu yeni anlama rağmen, Aristoteles’in bilimlere dair yapmış olduğu sınıflamadan hareketle, *theoria* ile *emperia* arasındaki hiyerarşik örüntünün korunduğunu da görmek mümkündür:

Aristoteles bilimleri üçe ayırır: teorik bilimler (theoretikē), pratik bilimler (praktikē) ve üretici bilimler (poietikē). Ona göre teorik bilimler bilgiyi kendisi için ister; pratik bilimler bilgiyi bir davranış rehberi olarak ister; üretici ya da yaratıcı bilimlerse yararlı ya da güzel bir şey meydana getirmek ister. Ama bu ayrıma dahil olmadığı halde her üç grubun da önünde giden bir bilim daha vardır ki, o da mantıktır (logike). Mantık bütün bilimlerin hizmetinde olan bir bilimdir. Bu yüzden bir organon, yani bir alettir. (Dürüşken, 2020: 240)

Teorik bilimler, insandan bağımsız olan ve insanın üzerinde etki edemeyeceği nesnelerin, varlıkların ve olguların seyredilmesine, *theoria*’ya dayanan ve bu varlıkların özlerini araştıran bilimleri kapsamı bakımından en üstün bilimler olarak kavranır. Aristoteles’in Matematik, Fizik ve Metafizik (veya Teoloji) olarak ayırdığı teorik bilimler arasında ise konusu bakımından oluş ve yok oluş içinde bulunmayan, dolayısıyla hareketsiz olan tözleri inceleyen bilim olarak Metafizik önemli bir konumlandırmaya sahiptir. Aristoteles’in aradığı ilk nedenlerin ve ilkelerin bilgisi olduğundan onun metafiziğe atfettiği bu önem, bilgeliği egemenlik ile özdeş alışında da açığa çıkar:

Sonra bilimler arasında kendileri için ve sırf bilmek amacıyla aranan bilimler, sonuçlarından dolayı aranan bilimlerden daha fazla bilgeliktirler. Nihayet yönetici bir bilim, bizim gözümüzde, kendisine tâbi olan bir bilimden daha fazla bilgeliktir. Çünkü bilge kişi, kendisine emredilen kişi değildir; tersine onun başkalarına emretmesi gerekir. Onun başkalarına değil, tersine daha az bilge olanın ona itaat etmesi gerekir. (Aristoteles, 2010: 82)

Sadece bilginin kendisi için bilgiye yönelen teorik bilimlerin bilgesi, egemenliğinin ve iktidarının kaynağını yöneldiği töz metafiziğine verilen ayrıcalıklı konumundan sağlamaktadır. Dolayısıyla Aristoteles'te *theoria* etkinliğinin anlamı değişmiş ve tikellikten hareketle kavranan bir etkinlik olarak kurgulanmış olsa da o, Platon'daki tümel hakikatin *emperia* karşısındaki hiyerarşik konumlandırılmasını sürdürmüş olur. Bununla beraber, Platoncu dikotomik ayrımlarına bağlı olarak, kadınlık temsiline oluş ve bozuluşun alanı *emperia* ile ilişkili kavranmaya devam ettiğini de ekleyebiliriz:

Aristoteles her ne kadar varlıkların nedenlerini kendi varoluşlarına dayalı olarak açıklamış ve varlığın çok anlamlılığı üzerinden onun çeşitli varoluş hallerini kabul etmiş olsa da, kadının ereğini üremeyle özdeşleştiren ve onun toplumsal konumunu özsel doğası addeden bir filozof olarak, yine Platon'la benzer bir biçimde, yöneten-yönetilen, efendi-köle, akıl-duygu gibi karşıtlıkları temel almış ve bunlar arasında hiyerarşik bir fark olduğu görüşünü sürdürmüştür. (Duva, 2015: 64)

Hiyerarşik fark kategorisinin eril içeriklendirmeye kurgulanması dışıl olanın, kadınlık temsiline edilgin madde olarak düşünülmesinde ve erkeklik temsiline bu maddeye biçim, şekil veren etkin form ile özdeşleştirilmesinde açığa çıkar. Aristoteles form ve madde ayrımını şu şekilde ifade eder: “İmdi doğa gereği varolanların nedenleri ve ilkeleri, bu nesnelerin ilkin ilineksel olmayan anlamda onlardan oldukları ve oluştukları şeylerse, diyesim töze göre söylenen herbir şey ise şu açık: her nesne hem taşıyıcıdan [madde] hem de biçimden [form] (*morphe*) oluşur” (Aristoteles, 2001: 41). Ancak bu ayrımla sınırlı kalmayarak, şeylerin o şey olmasını sağlayan, maddi olanın formel olana yönelmesini sağlayan itkidenden bahsederken açık bir şekilde maddiliği dışıl olan üzerinden ifade eder ve formel olanı eril ile özdeşleştirir: “Ama yönelen, madde: tıpkı dişinin erkeğe, çirkinin güzele yönelmesi gibi. Ancak bu kendinde çirkin değil de ilineksel anlamda çirkinse ve kendinde ‘dişi’ değil de ilineksel anlamda ise” (Aristoteles, 2001: 48-49). Dolayısıyla maddi varlığın o şey olabilmesinin imkânı, hareketin ve değişimin imkânı olarak formel olan ontoloji kavrayışının erkeklik ile ilişkisine son verememiş, bilakis bu ilişkiyi yeni bilme metodunun içine yerleştirmiştir:

Metafiziğinin kalbinde form ve madde olarak adlandırılan cinsiyetlendirilmiş bir kavram çifti yatar. Bu kavramlar tarafsız bir gerçekliğin soyut bileşenleri gibi görünse de, güçlü toplumsal cinsiyet ilişkileri taşırlar. Form aktif, üstün ve anlaşılabilir; insan ile rasyonel olarak ilişkilendirilir. Madde pasif, kaotik, aşağı, bulanık ve anlaşılmazdır. Platon, maddeyi doğrudan döl yatağı veya rahim ile ilişkilendirir. Ve Physics adlı eserinde Aristoteles, dışının erkek, çirkinin güzel ve maddenin form için can attığını söyler. (Freeland ve diğerleri, 1998: 65)

Formun maddi olana uyguladığı itki veya tahakküm, maddenin içerisindeki potansiyellerin açığa çıkarılmasıyla son bulan hareketler dizgesinin başlangıcıdır. Burada form ile erkeklik temsili arasında örtük olarak kurgulanan özdeşleştirme, onun canlıların üremesine dair yazdıklarında açıklık kazanır. *Generation Of Animals* (1995) adlı eserinde Aristoteles, doğadaki canlılarda üremenin nasıl gerçekleştiğini, doğadaki cinsiyetlere neden gerek duyulmuş olabileceğini sorgular. Bu sorgulama içerisinde cinsiyetler, kendilerine özsel bir fark ithaf edilmeyerek, üremenin kökeni olarak kavranır. Üremede erkeklik ve kadınlık temsilleri, eril ve dişil olan arasında kurgulanan ilişki, form ile madde arasında kurgulanan ayrıma benzer bir şekilde erkeğin etkin olması ve kadının edilgen olması üzerinden ele alınır. Etkin erkek, üremenin pasif nesnesine indirgenen kadını sperm aracılığıyla ‘dölleyerek’ yeni bir canlı meydana getirilmesinin nedeni olarak sunulur:

Zira, daha önce de söylediğimiz gibi, eril ve dişil olan özler, ilki [erkek olan] etkin üremenin nedenini, ikincisi [dişil olan] onun maddesini içerdiği için en önemli üremenin kökenleri olarak ortaya konulabilir. Bunun en tatmin edici kanıtı, meninin nasıl ve nereden geldiğine bakıldığında alınır; çünkü doğanın olağan akışı içerisinde üretilen canlılar bunun dışında oluşmuştur; ancak biz bu meninin aslında erkek ve dişiden hangi yolla oluştuğunu dikkatli bir biçimde gözlemlemeliyiz. Çünkü spermin iki cinsiyetten salgılanması, onların içlerinde bulunan ve onlardan salgılanan neslin ilk ilkeleridir. Erkek bir hayvan dediğimizde, başka bir hayvanda üremeyi; dişil bir hayvan dediğimiz de ise kendinde üremeyi kastettiğimiz içindir ki macro-cosmosta erkekler dünyayı kadın ve bir anne olarak düşünürlerken; cennete, güneşe ve diğer benzer varlıklara atalar ve babalar olarak hitap ederler. (Aristotle, 1995: 2.1.716a3-716a18)

Bu pasajdan da anlaşılabilceği gibi, Antik Yunan toplumuna içkin olan kadının toplumsal konumu, yani doğurganlıkla özdeşleştirilmesi, bedene indirgenmesi ve üremenin pasif nesnesi halinde düşünülmesi gibi kültürel ve geleneksel belirlenimler, Aristoteles’in kavrayışıyla birlikte, felsefi/bilimsel bir yolla kadınlık temsiliinin özsel doğası haline dönüştürülür. Eril ve dişil olan insan olmak bakımından aynı öz dolayımına sahip bir şekilde kavranıyor olsa bile, üreme söz konusu olduğunda cinsiyetler arasında hiyerarşik bir ayrıma gidilir ve cinsiyetlendirme pratiğine uygun bir şekilde kadınlık ile erkeklik temsilleri içeriklendirilir. Hiyerarşik ayrımın

merkezinde, fiziksel farka, yani bedenlerin farklı oluşuna dair vurgu bulunmaktadır. Judith Butler'dan ödünç alarak söyleyecek olursak, bedenlerin cinsiyetine dayalı fark kategorisinin inşası, maddi bedenlerin üremeye dönük cinselliğini zorunluluk kabul ederek bedenlere ikilik ve tek biçimlilik yüklemeleri bakımından problematiktir:

Göstergeden önce geldiği öne sürülen beden, her zaman önce gelen olarak öne sürülür ya da anlamlandırılır. Bu anlamlandırma, kendi işleyişinin bir sonucunu; her şeye rağmen ve aynı anda, anlamlandırmadan önce gelen şey olarak keşfetme iddiasında olduğu bedeni üreterek işler. ... Tam aksine, anlamlandırma edimi, sonradan bütün anlamlandırmalardan önce gelen olarak öne süreceği bedeni ürettiğine göre, o dil konumu da üretken, kurucu, hatta edimseldir. (Butler, 2017: 64)

Aristoteles'in biyolojiyle iç içe kurguladığı cinsel fark kategorisi söz konusu olduğunda, dilin edimselliği, cinsiyetin üreme odaklı kavranışının sonucu olarak kurguladığı ikilikte, etkinlik ve edilginlik kategorilerinin inşasında açığa çıkar. Üremenin normatif kategorileri olan etkinlik ile edilginlik, eril ve dişil cinsiyetlerle veya bedenlerle özdeşleşerek, sembolik düzlemde kadınlık temsiline, üremenin pasif nesnesine indirgenmesinde görünür kılınır. Bununla beraber, cinsiyetler arasındaki hiyerarşik fark kategorisi *macrocosmos* ile ilişkisinde ele alınarak, Ayaltı alemin kadınlığı, anneliği, dişiliği ile Ayüstü alemin tanrısallığı, babalığı ve erilliği arasında da bir özdeşleştirme kurulur. Dolayısıyla sadece üremenin nasıl gerçekleştiğine ilişkin bir araştırmada değil, yaşamın tüm alanlarını kapsayacak bir biçimde cinsiyetlendirme pratiğinin iş gördüğünü söylemek mümkün hale gelir. Bu durum, daha yüce ve daha üst bir ilkeye gönderimde bulunan erkeksiliğin, kaotik ve maddi olanın, kadınsılığın belirlenmesinde de açığa çıkar:

Yeniden, belirleme ve forma ait olan ilk etkin veya hareketli neden, doğası gereği düzenlediği maddi nedenden daha iyi ve daha ilahi olduğundan, üstün ilkenin alt olan ilkeden ayrılması daha iyidir. Bu nedenden ötürü, mümkün olan her yerde ve mümkün olduğu kadar erkek dışından ayrılır. Hareketin ilk ilkesi, erkekte vücut bulduğu için erkek daha iyi ve daha ilahi; kadın da maddedir. Yine de, erkek neslin üretilmesi için dişi ile bir araya gelir ve karışır, çünkü bu ikisinde de ortaktır. (Aristotle, 1995: 2.1.731b24-732a11)

Aristoteles'in cinsel fark kategorilerine dayalı ayrımı, daha sonraki dönemlerde, Ortaçağ Hristiyan felsefesinde de hâkim olan Ayüstü alemin eril-Tanrı-baba imgesinde cisimleşmesinin merkezi kategorisi haline gelecektir. Elbette, bununla beraber kadınsılık ve doğa düzeni arasındaki özdeşleştirme de devam ettirilmiş ve hatta Hristiyan doktrini ile uyumlu hale getirilerek kadınlık temsili ile günahkârlık arasında yeni bir ilişki tesis edilmiştir.

Etkin, hareketin ilk ilkesi, formel olan ile tanımlanan erkeklik ile doğası gereği maddi olana indirgenen kadınlık temsili arasındaki ilişkide belirlenen üremeye dayalı cinsel fark epistemik bağlamda ne ifade eder? Oluş ve bozuluşa tabi olan maddenin ilk ilkesini, ilk nedenini, maddedeki hareketin başlatıcısını yani formel olanın bilgisinin akılsal yasalar aracılığıyla kavranabileceği fikrini hatırlayacak olursak, Aristoteles'in bilgi idealinin erkeklik yüklü olduğunu, onun ontolojisindeki ve biyolojisindeki ayrımlardan hareketle teşhis etmek mümkün hâle gelmektedir. Burada artık bilgi, erkeksi olan formun kadınsı olan madde üzerinde uyguladığı belirlenimde açığa çıkan bir bağıntı olarak ele alınmıştır. Bilgi, tanrısal, akılsal ve ilahi olan erkekliğin, dışıl, maddi ve kaotik olan doğa varlıkları üzerindeki etkisini bilebilmeye dönüştürülür. Formların maddi olana içkin bir biçimde, maddi olandan hareketle kavranıyor oluşu, Platon'un eril epistemik ideali karşısında bir imkân olarak düşünülecekse bile, maddi ve edilgen olan ile kadınlık arasında kurulan özdeşleştirmenin devamı sebebiyle Aristoteles'in de eril epistemik ideali devam ettirdiği söylenebilir.

Antik Yunan felsefesinin iki önemli filozofu olan Platon ve Aristoteles'in bilgi ideallerinde açığa çıkan dikotomik ilişki biçimi, erkeksi aklın kadınsı doğayı belirlediği yönünde bir bağıntı tesis etmektedir. İkili karşıtlıklara dayalı düşünce biçimi, aklın eril karakterinin kurgulanmasında rol oynayarak, kadınlık temsili üzerinde yükselen veya bu alanın aşılmasıyla gerçekleşecek bir *episteme* üzerinden kavranmıştır. Bu durumun en açık örneği, *episteme*'nin sadece *theoria* etkinliği olarak kavranmasına bağlı gelişen Platon'un bilgi idealinde açığa çıkmaktadır. Platoncu bilgi ideali, oluşun yadsınmasına dayalı ontolojik kurguyla beraber hiyerarşik ilişkilenebilir sabitleyerek felsefi düşünceye miras bırakır. Aristoteles'in bilgi idealinin amaçladığı da, bir bakıma Platoncu sabitlenmiş fark kategorisinin epistemik bağlamda aşılmasına imkân tanıyacak bir bilgi kuramı geliştirmektir. Bu amacın gerçekleştirilmesine yönelik ilk adım ise, *theoria* ile *emperia* arasında bağıntı tesis etmeye yarayacak bir araç ile yola koyulmak olmuştur. Epistemik ve ontolojik bağlamda içeriklendirilen ikiliklerin tasfiye edilebilmesi için form ile maddenin uygunluğuna dayanan Aristotelesçi öğretisi, dikotomik ve hiyerarşik bir biçimde kurgulanan cinsel fark kategorisini maddi olana içkin bir biçimde kavranmasıyla sonuçlanmıştır. Ancak bu kavramayla birlikte gelen erkeksi formlar ile kadınsı madde arasındaki ilişkinin devam ettirilmesiyle *episteme*'nin erkeklikle ilişkisi devam ettirilmiştir denilebilir. Cinsel

farka dayalı olan hiyerarşik ve dikotomik ilişkilendirme biçimi varlık tarzlarını belirleyecek, düzenleyecek ve eril bilgi idealinin sürdürülmesine olanak sağlayacak zemini kurarak süregelen bilgi kuramlarını da etkilemiştir. Erkeksi aklın, kadınsı doğayı belirlediği yönündeki bu fark kategorisi, Ortaçağ Hristiyan felsefesinin bilgi kuramlarında da miras bırakılarak sürdürülmüştür. Yeni bağlamdan hareketle içeriklendirilen erkeksi akıl, tanrısal imgelem ile özdeş görülmüş ve Hristiyan teolojisiyle birleşen *logos*'un eril bağlamı, eril-Tanrı-baba figüründe cisimleşerek sabitlenmiştir. Tanrısal imgelemin bu şekilde içeriklendirilmesiyle beraber, sadece maddi yaşamın ereğini kurması bakımından değil, kendisi dışında tüm var olma tarzlarını kapsayan bir biçimde, evrenin, yaşamın ve tüm varlık tarzlarının faili erkeksi bir karaktere büründürülmüştür. Erkeklik temsili ile tanrısal imgelem arasındaki özdeşleştirme, Hristiyan dogmasına ait ancak kökenleri Yunan düşüncesinde de bulunan günah, insanlık, bedenlilik ve kötülükle simgelenen alanların kadınlık temsili ile özdeşleştirilmesine sebebiyet vermiş ve geliştirilen bilgi kuramlarının erkeklik ile bağı da bu özdeşleştirmelerden hareketle içeriklendirilmiştir denilebilir.

1.2. ORTAÇAĞ FELSEFESİNE EPİSTEMOLOJİK TEMELDE BİR BAKIŞ VE ORTAÇAĞ BİLGİ ANLAYIŞININ ERKEKLİK İLE OLAN BAĞI

Tüm evrenin tanrısal ve kutsal imgelemle kuşatıldığı, tek tanrılı din kavrayışına dayanan Ortaçağ Hristiyan felsefesi, Antik Yunan'daki ama özellikle Platon ve Aristoteles'in felsefelerindeki dikotomik ayrımlar üzerinde şekillenerek ruh ile beden, tanrısal-kutsal olan ile dünyevi olan, inanç ve akıl gibi karşıtlıklardan hareketle bilgi kuramlarını, doğayı ve doğadaki varlıkları aşan bir biçimde *theoria* etkinliği olarak kavrar. Elbette ki Antik Yunan epistemolojisinden miras alınan bu dikotomik ayrımlar yeni bir inanç sistemi ve toplumsal pratik içerisinde şekillenerek farklı bağlam ve bağlantılardan hareketle kurulur ve *episteme*'nin bu tür *theoria* etkinliği olarak kavranmasında dönüşüm yaşanır. Bu dönüşümün kaynağında, Antik Yunan bilgi kuramlarından farklı olarak, Ortaçağ felsefesinin bilgiyi, tanrısal imgelemden hareketle kavraması bulunmaktadır. Bilginin tanrısal imgelem ile olan bağı, akli inanç karşısında ikincil bir konuma yerleştirilerek, iman ve hatta vahiy merkezli bir bilgi idealinin gerçekleştirilmesiyle sonuçlanmıştır denilebilir. Bu bağlam içerisinde

theoria da akılsal bir faaliyet biçimi olmayıp tefekkür ile temaşanın birlikte işlediği bir etkinliğe dönüşmüştür. Bununla beraber, *teosantrik* kavrayış içerisinde tanrı ile insan, yaratan ile yaratılan, egemen ile egemenliğe tabi olan arasındaki fark kategorisi, akıl ile inanç arasındaki ilişkiyi aklın çift anlamlı kullanımıyla dönüştürmektedir. Buna göre tanrısal bağlamda akıl, var olan, var eden, bilen ve eyleyen mutlak ve zorunlu bir varlıktır. İnsansal bağlamdaki akıl ise, *episteme*'nin konusunu oluşturan tanrısal hakikatin bilgisine erişmekte yetersiz bir yapıda olduğu için sınırlandırılmıştır. Tanrısal ve insansal düzlemin ayırımına dayanan bu *episteme* kavrayışında aklın sınırlılığı, inancın bilginin koşulu olarak görülmesiyle ve aklın inancın hakimiyeti altına girmesiyle sonuçlanır:

Bir yandan mutlak-varlık akıl bileşkesinin egemenliği altında, öte yandan da yine mutlak aklın kendini söz, söylem, Tanrı sözü olarak dışavurumunun etkisi altında –bu kez de “inanç” görünümü altında– bir araya gelenler, insanı tanrısal akla bağlamaya zorlar. Artık, aklın ve inancın yolu birdir. Tanrı mutlak varlık ve mutlak akıl olarak, var olmasıyla, düşünmesi, dile getirmesi, kısaca bilmesi birbiriyle tam örtüşen bir varlık olarak tek yetkedir. Bundan böyle insana düşen, bu durumu anlamaya çalışmaktır. İnsan, tanrısal akla bağlı aklıyla, sınırlı bilme gücüyle, “doğanın kitabı” da içinde olmak üzere, her türlü kitabı anlamaya çalışacaktır. (Çotuksöken, 2011: 121-122)

Mutlak varlık olarak tanrının alımlanmasına dayalı bilgi ideali, *Aydınlanma öğretisi* ile mümkün görünmektedir. Aydınlanma öğretisi, insan aklının sınırlılığı ile tanrısal tümel hakikat arasında inanç merkezli bir kavrayıştan hareketle bağ tesis etmektedir. Bu bağ, Tanrının inayetiyle insansal aklın onu bilebilmesine olanak sağlamasıyla ilişkili bir biçimde ele alındığından, imanı ve inancı merkeze alarak kurulmuştur denilebilir. Her şeyin yaratıcısı, kudretli ve mutlak bir akıl olarak Tanrı, sınırlı ve kusurlu akla sahip yarattığı insanların onu alımlayabilmesi, anlayabilmesi ve bilebilmesi için ışıyla insanları kutsar. Bunun için insanın, yaratımıyla gelen kusurlu aklını sınırlandırarak, imanı ve inancı merkeze aldığı bir yaşam sürmesi, kutsal kitaba uygun faaliyetlerde bulunması gerekmektedir. Aklın sınırlandırılmasıyla ortaya çıkan bilgi idellerinin merkezi argümanı, “*Credo Qua Absurdum Est*”, “saçma olduğu için inanıyorum” ve “*Credo Ut Intelligam*”, “inanıyorum o halde anlayabilirim” ifadeleri ekseninde şekillenmiştir. Böylece, *episteme*'nin kaynağı olarak inanç ve iman merkeze alındığı bu alanlar karşısında da aklın ikincil bir derecelendirmeye sahip olduğunu söylemek mümkündür. Benzer bir biçimde, Antik Yunan epistemolojisinden farklı olarak, *theoria* karşısında *emperia*'nın epistemolojik bağlamda görece daha

değersiz olarak konumlandırılmasının sebebi de, sadece evrenin oluş ve bozuluşa tabi olması değil; Tanrının ve tanrısal olanın sınırsızlığı, sonsuzluğu ve mükemmelliği karşısında; sonlu, kusurlu ve tanrısal özden ayrı konumlandırılan bir alan olarak görülmesiyle ilişkilidir. Ontolojik ve kozmolojik bağlamda evrenin yaratıcısı, şeylerin tek faili, eril baba figürü olan Tanrıda cisimleşen tümel hakikat fikrini, *emperia*'nın veya maddi olanın aşılması düşüncesini bu bağlamlardan hareketle kurulmuştur. Böylece, bilgi faaliyeti tanrısal tümel hakikat düşüncesiyle birlikte, bilgi idealinin *theoria* eksenli bir etkinlik olarak kavramsallaştırılmasıyla sonuçlanmıştır denilebilir. Elbette ki Ortaçağ Hristiyan felsefesinin temel doktriniyi oluşturan *theoria* ile *emperia* arasındaki bu ayrım, tümeller tartışmasında açığa çıkacağı şekli ile ilerleyen dönemlerde değiştirilerek ve Platoncu çizgiden uzaklaşarak, Aristotelesçi çizgide *emperia* alanına epistemik bağlamda bir değer atfedilmesine neden olmuştur. Bu değer akla inanç karşısında görece özerklik kazandırdığı gibi, felsefi ilgi ve kaygıların teolojik öğretilerden ayrılmasında da bir imkân olarak görülebilir.

Diğer yandan *episteme*'nin tanrısal hakikat ile özdeşleştirilmesinin bir diğer önemli sonuçlarından biri, Tanrının yaratımından hareketle ele alınan doğa kavrayışının dönüşümünde görülebilir. Bu dönüşüm ekseninde maddi doğa, Tanrı tarafından yaratılmış alanlar arasında hiyerarşik sınıflandırmanın en alt düzleminde konumlandırılmıştır. Tanrının inayetiyle tanrısal hakikati bilebilmeye muktedir görülen epistemik özne ise, bu hiyerarşik sınıflandırmanın üstündedir. Doğaya insan karşısında atfedilen ikincil derecelendirme, epistemik özne ile nesnesi arasında bir hiyerarşik bağıntı tesis edilmesinde merkezi bir yerdedir. Ancak bununla beraber, Ortaçağ Hristiyan felsefesi için özne ile nesne arasındaki ayrım, yapısal bir ayrım değildir. Bunun sebebi, her iki alanın, yani özne ile nesneyle imlenen alanların kaynağının tanrısal imgelemden pay alarak, yaratıma getirilmiş olmasıyla ilişkilidir. Bununla beraber, insanın tanrısal tümel hakikati bilebilmeye muktedir olması, insan ile diğer varlık tarzları arasında hiyerarşik bir ilişkilendirme biçimini ortaya koymuştur. Bu görüş, yani insanın evrendeki diğer varlık tarzlarından üstünlüğünü bilme kapasitesi üzerinden kurulan bu görüş, paradigma değişimi eksenin farklı bağlamlarda içeriklendirilecek olsa bile, Rönesans'ın bilgi idealinde de varlığını sürdürerek, Modern paradigmanın epistemolojisindeki merkezi ayrımı kurması bakımından oldukça önemlidir. Moderniteyle birlikte, paradigmadaki değişim ekseninde insan ile

doğa arasında kurulan ayrılık, bir fark kategorisi olarak içeriklendirilerek, bilen öznenin bilgi nesnesi olan doğaya tahakkümünü içeren bir epistemolojik inşaya dönüşecektir. Dolayısıyla, Yunan bilgi kuramlarından hareketle içeriklendirilen hiyerarşik ve dikotomik fark kategorisinin, Ortaçağ Hristiyan felsefesinin dolayımından geçerek, insan ile doğa arasında hiyerarşik bir bağıntıya dönüştüğünü söylemek mümkündür. İnsan ile doğa arasında yapılan ayırmadan hareketle şekillenen bilgi ideali, *episteme* ile tanrısal imgelem arasındaki bağın tasfiyesi ile birlikte, Modern epistemolojideki özne-nesne, insan-doğa ikiliklerinin hiyerarşik bir bağlamda kurulmasına sebebiyet vermiştir denilebilir.

Bilginin, mutlak ve zorunlu varlık olan tanrısal imgelemin bilinmesine dönüştüğü Ortaçağ bilgi ideallerinde, erkeklik ve kadınlık temsillerinin konumlandırılışlarında da bir dönüşüm yaşanmıştır. Felsefi düşüncede halihazırda varolan cinsel fark kategorisi, Hristiyan öğretisi ile uyumlu bir biçimde yeniden tesis edilerek, erkeklik ile tanrısal tümel hakikat arasında özdeşlik kurulmuştur. Pek çok tek tanrılı dinde olduğu gibi, Hristiyan doktrini de kadın düşmanlığına varan, erkek karşısında kadının ikincil konumlandırılmasına dayanan bir öğretiye sahiptir. Hristiyan doktrinin mizojinik öğretisiyle birlikte ele alınan felsefi düşünce, yaşam pratiklerinin nasıl olması gerektiğine yönelik bir belirlenim etrafında şekillenmektedir:

Biyolojik ve toplumsal cinsiyet, Ortaçağ ve Reformasyon aydınlarının yazılarında genellikle erkekler, kadınlar ve Tanrı arasındaki ahlaki ilişkilerle ilgili bir tartışmanın konuları olarak sunuluyordu. ... Benzer bir şekilde, teologların ve düşünürlerin cinsiyet hakkındaki tartışmaları da, insanların için başka bir şey yaptıklarını ele almaktan çok, ne yapmaları gerektiğini şart koşmayı amaçlamıştı. (Cornell, 2019: 52)

Bu durumun en açık örneği, Tekvin öğretisinde ve öğretinin Augustinusçu ve Aquinasçı yorumlamalarında görülebileceği gibi, cinsel fark kategorisinin Hristiyan doktrini ile uyumlu versiyonu bu düşünürler tarafından, felsefi düşüncenin kavramsal şemasına da aktarılmıştır denilebilir. Bu durum iki farklı bağlam içerisinde şekillenerek açığa çıkmaktadır. Bunlardan ilki, Hristiyan doktrinin insanın yaratılış şekliyle ilgili dini öğretisine sadık kalarak şekillenmektedir. Bu öğretiye göre, ilk yaratılan insan olan Âdem ile birlikte erkeklik kutsanmış ve insan soyunun üreticisi olarak konumlandırılmıştır. Kadınlık ise, erkeğin üreyebilmesi ve soyunu sürdürebilmesi için bir yardımcı, bir eş ve hatta sadece üremeye elverişli bir beden olarak görülmüştür. *İnsanoğlunun* soyunu sürdürebilmesi için erkeğin yardımcısı olan

kadın, bu vesileyle erkeğin karşısında ikincil bir pozisyonda konumlandırılmıştır. Bu konumlandırma hem kadınlık temsilinin üreme kapasitesi üzerinden hem de dikotomik fark kategorisince erkeklik temsilinden aşağıda bir biçimde kavranmasıyla ilişkili bir biçimde problematiktir. Bununla beraber, bir diğer önemli mesele kadının cennetten kovulmaya sebebiyet verecek ilk günahı işleyerek tüm insan soyunu günahkâr kılmasıyla ilişkilidir. Bu görüşe göre, *düşüşün* müsebbibi olarak görülen kadınlık temsilinin günahkârlıkla özdeş bir biçimde ele alındığını da söylenebilir. Tüm bu belirlenimlerin ışığında, erkeklik ve kadınlık temsillerinin dikotomik ve hiyerarşik fark kategorisi üzerinden Hristiyan doktrini ile uyum içinde yeniden üretildiği görülmektedir. Günahkârlık, bedenlilik ve doğumluluk ile özdeşleştirilen kadınlık temsilinin aşılmasına yönelik *episteme* kavrayışı da bu bağlamlardan hareketle, geçerlik kazanarak bilgi ideallerinin erkeklik ile bağını tesis etmiştir. Tümel karakterli tanrısal hakikate erişebilmenin imkânı, kadınlık temsilinin aşılmasına vesile olacak bir ahlâk öğretisiyle içeriklendirilmiştir. Elbette geliştirilen bu ahlâk öğretisinin cinsel farkı yeniden üreten bir yapısı olduğunu eklemek gerekmektedir. Günahkârlık ve kadınlık temsili arasında kurulan özdeşleşmeyle geliştirilen ahlâk öğretisi, özellikle kadınların yaşamından başlayarak her alanı belirleyen ve düzenleyen bir karaktere ve içeriklendirmeye sahiptir:

Edebe aykırı tüm dışil kabahatleri -özellikle de giyim kuşamla ilgili olanları- mahkûm etmekte son derece hızlı davranan ruhban sınıfının anti-feminizminin ta derinlere işlediği ve kadınlar ile kadınlığa dair pesimist bir bakış açısının namılı üreticisi olan Kilise'ye gelince, o da, tepeden tırnağa ataerkil değerlerin -bilhassa da kadınların kökten bir biçimde daha aşağı bir nitelik taşıdıkları dogması yoluyla- hâkim olduğu aileci bir ahlaki apaçık bir biçimde telkin etmektedir (ya da etmekteydi). (Bourdieu, 2019: 109)

Kadınlık temsili ile günahkârlık arasında kurulan bağıntı, sadece katı bir ahlâk öğretisi geliştirmeye sınırlı kalmamıştır. Buna ilaveten beden ve bedene ait tüm duygulanımların dışlandığı, ruh-beden ikiciliğine dayanan bir örüntünün de kurulduğunu görmek mümkündür. Bunun içerisinde bedenli olmak, doğumlu olmak ve ölümlü olmak yadsınırken; cinsellik, arzular ve istekler, *düşüşün* getirdiği günahkârlıktan kurtulabilmek için aşılması gereken duygular olarak kavranmıştır. Kadınlık temsili ile günahkarlık arasında kurulan bağıntı, tüm bu alanlara kadınsı bir içerik vermiştir. İnsanın tanrısal inayete erişebilmesi veya düştüğü hatalardan 'arınabilmesi' için, kadınlık temsili aşılabacak bir uğrak olarak görülmüştür. Bu durum içerisinde ise kadınlık temsili, terkedilmesi ve uzaklaşılması gereken tehlikeli ve

güvenilmez bir varlık olduğu düşüncesine gönderimde bulunarak geliştirilmiştir. Bu bağlamlar göz önüne alındığında, Platoncu tümel *episteme*'nin tefekküre ve temaşaya bağlı olarak içeriklendirilen yapısının, kadınlık temsili ile imlenen alanların aşılması yönünde değişim gösterdiğini söylemek mümkündür. Bu durum, Hristiyan doktrinin kurucusu olarak işaret edilen Augustinus'un felsefi temellendirmesinde ve epistemolojisinde olanca açıklığıyla görülebilmektedir. Bununla beraber aynı durum, *episteme*'nin *theoria* etkinliği olarak konumlandırmasından uzaklaşarak, Aristotelesçi epistemolojiden hareketle bilgi kuramı geliştiren ve akla görece özerklik kazandıran Thomas Aquinas'ın felsefesinde de görülebilir. Aquinas da Hristiyan doktrinin katı ahlak öğretisiyle beslenen cinsel farka dayalı bir epistemoloji geliştirerek, düşüncedeki ve *episteme*'nin kökenlerinde bulunan erkeksiliği sürdürmüştür, denilebilir.

1.2.1. Hristiyan Mizojinisi ve Eril Bilgi İdeali: Augustinus

Bilindiği gibi, Hristiyan vahyini felsefi temellendirmeye uyum içerisinde ele alan ve kavramsallaştıran ilk kişi olması bakımından Augustinus, Ortaçağ felsefesinin kurucu 'babası' olarak anılır. O, vahiy ile felsefe arasında tesis ettiği ilişkide, mizojinik Hristiyan öğretisi ile felsefi düşüncedeki cinsel farka dayalı kavramsal çerçeveyi birleştirerek, *episteme*'nin erkeksi karakterini korumuş ve buna bağlı olan katı bir ahlâk öğretisi geliştirmiştir. Bu bakımdan Augustinus'un felsefesinin önemi sadece felsefe ile din arasında tesis ettiği ilişkide değil; aynı zamanda erkeklik ve kadınlık temsillerinin düşüncede hiyerarşik ve dikotomik bir tarzda konumlandırılmalarının sürdürülmesinde de açığa çıkmaktadır denilebilir. Bunun için Augustinus'un yöneldiği kaynak, Yeni-Platonculuğun dolayımından geçmiş Platoncu felsefe geleneği ve bu geleneğin ürettiği kavramsal çerçeve olmuştur. Platon'a sadık kalarak geliştirdiği bilgi ideali, tümel hakikatin Tanrı ile özdeş görülerek yeniden içeriklendirilmesine bağlıdır. Bununla beraber, sadakat gösterdiği sadece Platon'un tümel *episteme* kavrayışı olmamış, o aynı zamanda erkeksilik ile bilgi arasında kurulan bağı da miras alarak Hristiyan öğretisiyle uyumlu bir form içerisinde bu kavrayışı yeniden düzenlemiştir. Augustinus'un bilgi ideali, tanrısal imgelemde tecessüm eden eril *episteme*'ye ulaşabilmek için, kadınlık temsili ve bu temsille özdeş görülen alanların aşılması fikrinden hareketle temellendirilmiştir. Bunun için gerekli olan ise, katı bir ahlâk öğretisine uygun tefekküre ve temaşaya dayalı bir yaşam sürmektir. Bu bağlamın

anlaşılır kılınabilmesi için, onun bilgi idealini ayrıntılı bir biçimde incelemek gerekmektedir.

Augustinus'un bilgi kuramı, yaşadığı dönemdeki çağdaşları olan Septiklere karşı geliştirdiği, metodolojik kuşkuculuk ile başlamaktadır. Septiklerin Tanrının olamayacağına ilişkin argümanlarını çürütebilmek için geliştirilen metodolojik kuşkuculuk, kendisinden kuşku duyulmayacak bir zeminin ihtiyacından hareketle içeriklendirilmiştir. Bu zemin, Descartes'tan çok daha önce, düşünen bir varlık olarak benliğin temellendirilmesinde görülmektedir: *“Siz bilmek isteyenler, sizin siz olduğunuzu biliyor musunuz? Ben biliyorum. Nereden geliyorsunuz? Bilmiyorum. Kendinizi tek mi çok mu hissediyorsunuz? Bilmiyorum. Kendinizi duygulanmış hissediyor musunuz? Bilmiyorum. Düşündüğünüzü biliyor musunuz? Ben Biliyorum”* (Augustinus'tan aktaran Russell, 2019: 95). Fiziksel olanın, maddi olanın varlığından veya bilgisinden şüphe edilse bile, kişinin düşündüğünden ve dolayısıyla kendi benliğinden şüphe etmiyor oluşu şeklindeki sarsılmaz gerçeklik hem ontolojik hem de epistemolojik bağlamda kendisinden kuşku duyulmayacak, eleştiriye açılmayacak güvenilir bir zemin kurmaktadır. Kendisinden, yaratıldığından ve bir yaratıcının varlığından kuşku duyulamayacağı şeklinde bir içeriklendirmeye birlikte bu zemin, hem ontolojik hem de epistemik bir bağlamda geçerlik kazanan tümel tanrısal hakikat fikrine imkân sağlaması bakımından oldukça önemlidir. Kendisinden kuşku duyulmayacak bir benlikten söz etmek mümkünse ve bu benliğin varlığı doğruysa, doğru bilgi de mümkündür şeklindeki bir çıkarımla epistemik zemin sağlanır. Ona göre, mutlak bir biçimde doğru olan benliğin varlığının kaynağı ancak ve ancak mutlak bir güç, yani Tanrı olabileceği için, Tanrının varlığına yönelik getirilen eleştiriler de bu düşünce yöntemiyle bertaraf edilebilir. Öncesiz-sonrasız, doğmamış ve ölmeyen, yaratılmamış ancak tüm yaratımların faili olan Tanrıyı bilmek ise, tefekkür ve temaşaya dayalı bir bilgi kuramının geliştirilmesinde başat rol oynamıştır. Augustinus'un bilgi ideali, bu çerçeve içerisinde *episteme*'nin tümel bir karakterde kavranmasıyla ilişkili bir biçimde kurularak, inanca dayalı bir biçimde içeriklendirilmiş denilebilir. Augustinus, duysal, rasyonel ve sezgisel inanca dayalı üç farklı biliş tarzı tanımlaması yaparak, bu biliş tarzları arasında hiyerarşik bir bağıntı ortaya koymuştur. Buna göre, oluşun ve bozuluşun hüküm sürdüğü olumsal ve maddi dünyanın bilgisine dayanan duysal bilme, en alt seviyeden bilgi türünü (*scientia*)

oluştururken; akla dayalı bilme türü ise zihnin, empirik dünyanın duyusal bilgiyi cisimsel olmayan, ezeli-ebedi özlere dönüştürerek yargılamasını içermektedir. En üst seviyeden bilme türü olan sezgisel inanca dayalı bilgi (*sapientia*) ise, Tanrının inayetiyle gerçekleşen aydınlanmaya bağlı olarak ele alınmıştır. Bu biliş tarzları arasındaki hiyerarşik bağıntıda açığa çıkan, Augustinus'un Platoncu geleneği Hristiyan öğretisiyle beraber yorumlamasına dayalı olarak yaptığı ayrım, yani *scientia* ile *sapientia* arasında yaptığı ayrım, yeni bir sorunu beraberinde getirmektedir. Bu sorun, tanrısal olan ile tanrısal olmayan alanlar arasında ne türden bir bağıntının tesis edilebileceği sorusu etrafında şekillenir. Daha da açık ifade etmek gerekirse bu sorun, insanın yaşadığı maddi dünyanın sınırlılığı içerisinde sınırsız, sonsuz ve tümel karakterli *sapientia*'yla bağıntı nasıl tesis edilebileceği üzerinedir: “*Böylesi bilgi felsefelerinin kaçınılmaz sonucu olarak ortaya çıkan, "Değişebilir olan insan usu, değişmez, öncesiz-sonrasız hakikati, yani Tanrı'yı nasıl kavrar?", "Tanrı'nın seyredalınması nasıl olanaklıdır?", "Kavradığı bu hakikatlerin insanda yeri neresidir?" gibi sorular vardır*” (Güzel, 2002: 148). Augustinus, tümel ile tikel arasındaki ilişkiyi, yani *emperia*'nın oluş, bozuluş ve yanıltıcılığı karşısında öncesiz ve sonrasız hakikatin kavranabilmesinin olanağını ruhta bulmaktadır. Ona göre ruh, kutsal kitabın öğretisine sadık kalarak ve hakikati arayarak esenlik ve mutluluk duymakta olduğu için, tanrısal tümel hakikate ulaşabilmenin de bir aracı olarak iş görebilir. Bu bakımdan ise, Augustinus'un Platoncu ruh kavrayışı ile tümel tanrısal hakikat arasında bir bağıntı tesis ettiğini söylemek mümkün görünmektedir. Ancak tesis edilen bu bağıntıda tümel karakterli *episteme*'ye ulaşabilmenin imkânı olarak görülen ruhun, Platon'un bilgi idealinde içeriklendirilen ruhtan oldukça farklı bir yapıda ele alındığı da hatırlatmak gerekir. Alexandre Koyré'nin de belirtmiş olduğu gibi, “*Hakikat ruhun içinde yaşar, Platon'un öğretisi benimsenir; ama Ortaçağ Platoncusu için hakikat, öncesiz-sonrasız hakikat, her hakikatin kaynağı, düşünülür dünyanın güneşi ve ışığı olan Tanrının kendisidir*” (Koyre, 2000:27). Böylece Augustinus'un Platoncu bilgi idealini, Hristiyan doktrini ile uyumlu bir biçimde yeniden düzenlediğini ve tümel ile tanrısal imgelem arasında bir özdeşlik ortaya koyarak, bilgi idealini *theoria* etkinliği olarak kavradığını söylemek mümkün görünmektedir.

Augustinus'un bilgi kuramına göre, tümel tanrısal hakikati kavrayacak olan ruh, bunun için kutsal kitaba bağlı kalarak tefekkür ve temaşa içerisinde bir yaşam

sürmelidir. Hristiyan doktrinine sadık kalan Augustinus için insan, *düşüş* ile birlikte yazgısı olan günahkârlıktan ancak ve ancak bedenselliğin aşılmasına bağlı yaşam biçimine yönelmesiyle, yani vahyi ve emirleri takip ederek ruhun tefekkürü aracılığıyla Tanrıyı bilmeye yönelmesiyle kurtulabilir. Bu epistemik bağlam ise, Platoncu ruh ile beden arasında kurgulanan hiyerarşik ve dikotomik fark kategorisini yeniden üreterek, bedenlilik ile günahkârlık arasında bir ilişki tesis etmektedir:

Ruh, insanda ilahi olanı temsil eder. Beden, günahın kaynağıdır. Kendimizi mümkün olduğunca bedenden kurtararak ruh üzerinde, yani içsel varlık üzerinde yoğunlaşmalıyız. Böylelikle evrendeki varoluşun ruhânî kaynağına, Tanrı'ya yaklaşabiliriz. Fakat Hristiyan Augustine için, ilk günah fikri de beraberinde gelir: Ruhun kendisi de günahtan (doğrudan) etkilenir. (Skirbekk ve Gilje, 2017: 157)

Ruh ile beden arasında kurulan bu dikotomik fark, *episteme*'nin merkezine yerleşerek, ruhun bedenli olmanın gerektirdiği yaşam biçiminden olabildiğince ayrılmasına dayanarak inşa edilmiştir ve bilmek ile bedene bağlı duygu ve duygulardan arınmak arasında bir ilişki tesis edilmiştir. Bununla beraber, insanın *düşüş* ile birlikte yazgısına dönüşen günahkârlığı ruhunu da etkilemektedir. Ruh tanrısal hakikate ulaşmanın aracı olarak görülür ve bedenden ayrı konumlandırılır; ancak tam anlamıyla saf bir karaktere büründürülmemiştir. Bu durum, Augustinus'un ruhun öğeleri arasında yaptığı ayırmada görünürlük kazandığı gibi, aynı zamanda bilgi idealinin cinsel fark kategorilerinden hareketle kavramsallaştırıldığı zemini de oluşturmaktadır. Ruhun iki ögesi arasında egemenlik ve egemenliğe tabi olmak bakımından bir ayırım yapan Augustinus, egemenlik ile erkeklik arasında kurduğu özdeşleştirme sebebiyle eril bilgi idealinin inşasını gerçekleştirmiştir:

... ve insanın ruhunda iki ögenin olduğunu, bunlardan birinin karar verebildiği için hakimiyet gücüne sahip olduğunu, diğerinin ise boyun eğen ve itaat eden bir öge olduğunu, bu yüzden maddi anlamda kadının erkek için yaratıldığını, ama zihinsel açıdan çıkarım yapma gücüne sahip olduğunu, yine de bedenin yaradılış özelliği bakımından erkek cinsiyetine bağlı kılındığını görüyoruz; ve bu bağlılığın, doğal dürtülerin doğru eylemlerde bulunması için aklın çıkarım yetisine ve kıvraklığına tabi olmasına benzediğini. İşte bütün bunları görüyoruz ve her şeyin tek tek iyi, bir bütün olarak da âlâ olduğunu. (Augustinus, 2019: 637)

Ruhun öğeleri arasında yapılan bu ayırım, egemenlik ile erkeklik arasında bir ilişkinin tesisine bağlı olarak, Augustinus'un eril akıl kavrayışını içeriklendirilmesinde merkezi öneme sahiptir. Bununla beraber, tanrısal tümel hakikati bilmeye muktedir olan ruhun, kadınlarda ve erkeklerde eşit bir zihinsel kapasite olarak tanımlanmış olması da ilgi

çekicidir. Onun bu eşitlik iddiasına rağmen, kadınlık temsili ile erkeklik temsili arasındaki halihazırda varolan dikotomik ve hiyerarşik fark kategorisini sürdürdüğünü görmek mümkündür. Bu söylem ile birlikte iki farklı bağlamdan hareketle bilgi ideali erkeklik ile ilişkisi içinde kavranmıştır: İlkin, kadın ile erkek arasında olduğu düşünülen fiziksel fark özsel bir farka dönüştürülerek, kadınlık temsili ikinci konumlandırılması gerçekleştirilmiştir. Bu durum, tanrısal tümel hakikati bilebilmeye muktedir görülen ruhun günahkâr olabilme potansiyelinin, yani tanrısal hakikatten uzaklaşmaya yönelik potansiyelinin sebebi olan, ruhun egemenliğe tabi olan ögesinin, kadınlık temsili ile özdeşleştirilmesiyle açığa çıkmaktadır. Böylece, fiziksel olduğu iddia edilen farkın günah işleyebilme potansiyelleri üzerinden yeniden tanımlanarak sabitlendiğini söylemek mümkün hâle gelmiştir. Bunun yanı sıra bir diğer önemli mesele, kadınlık ile bedenlilik arasında kurulan özdeşleştirmedir. Bedenin doğal dürtüleriyle kadınlık temsili arasında kurulan özdeşlik, Platoncu ruh-beden ayırımına bağlı olarak aklın erkeksi bir karakter kazanmasına sebebiyet vermiştir denilebilir.

Augustinus'un cinsiyetler arasında varolduğunu iddia ettiği eşitlik iddiasının çelişkisinin temelinde, onun Hristiyan doktrini ile uyumlu biçimde bir bilgi ideali geliştirmek istemesi yatmaktadır. Mizojinik Hristiyan doktrini, Augustinus'un kadın ile erkek arasında tesis etmek istediği eşitlik ilişkisine izin vermemektedir. Bu durumun en önemli örneklerinden biri, Hristiyanlığın *Ana Günah* öğretisinde açığa çıkmaktadır. Bu öğreti, *düşüş* ile birlikte insanın yazgısı günahkârlığını konu alarak kadınlık temsili ile günahkârlık arasında bir özdeşlik kurulmasına bağlıdır. Bilindiği gibi, ilk insan olan Âdem'in cennetten kovulmasının sebebi, Havva'nın ısrarı üzerine yasak olan alana geçmeye cüret ederek, Tanrı kelimasına karşı bir eylemde bulunması ekseninde ele alınmaktadır. Hristiyan rahipleri ve teologları, bu hikâyede eylemin faili Âdem olmasına rağmen, fikrin sahibi olması bakımından günahı işleyen Havva olduğunu dile getirerek, kadınlık temsili ile günahkârlık arasında bir ilişki tesis etmişlerdir. Bu ilişki sadece kadınlık temsili ile günahkârlık arasında basit bir anoloji olarak okunmamalıdır. Bunun sebebi kadınlığın, aynı zamanda *düşüşün* sorumlusu olması ekseninde insanın tanrısal olandan uzaklaştırılarak, ölümlülüğün, hastalığın, felaketlerin, acıların ve hatta doğumlu olmasının faili olarak görülmesidir. Aynı zamanda dünyaya *düşüş*, ölümlü bir yaşamla cezalandırılma anlamına gelmektedir. Bununla beraber bu eylemin sonucunda sadece failer değil, Âdem'in tüm soyu, bu

cezayı çekebilmek için cezalandırılmak adına dünyaya geleceklerdir. Bu bağlamdan hareketle düşünüldüğünde ise insanın doğumluluğu, tüm insanlığın cezalandırma yöntemi kavranmıştır denilebilir. Böylece, kadınlık temsili ile günahkârlık arasında tesis edilen bağıntı, hem kadının *düşüş*ün faili olarak görülmesinde hem de kadının biyolojik varlığına gönderimde bulunur bir biçimde, doğum yapabilme kapasitesi ekseninde gerçekleşmiştir denilebilir:

Erkek ve kadın başlangıçta erkeksi olan zihnin veya aklın, duyu bilgisine aracı olan kadınsı ruhun, zihnin ve ruhun, sapientia ile scientia'nın birlikteliği anlamına geliyordu. Onların başlangıçtaki ahenkli birlikteliklerinde, erkek kısmı iç benliğin kadın kısmı üzerinde hakimiyet kuracaktı. Birlikte bu bölünmez insan varlığı, "akıllı ve ölümsüz sevinçlerin manevi yavrularını" yaratarak zihinsel olarak çoğalacaktı. Ancak Düşüş'ten sonra cinsel fark ortaya çıktı ve "dünyevi/cinsel doğurganlık" günahın ve ölümün ortaya çıkmasıyla ilişkilendirildi. (Ruther ve diğerleri, 2007: 52-53)

Bu bağlamıyla, *düşüş* kadınlık ve erkeklik temsilleri arasındaki cinsel farkın, bedenliliğin ve ölümlülüğün yadsınması ekseninde yeniden kurulduğu bir içeriklendirmeye sahiptir. Augustinus'un eşitlik iddiasının temelinde bulunan çelişkinin sebebinde de, bu öğretinin kadınlık temsili konumlandığı alan bulunmaktadır. Augustinus, öğretiye sadık kalarak kadınlık temsili ile bedenlilik, ölümlülük, günahkârlık ve doğumluluk arasındaki ilişkiyi sürdürmüştür:

Psalms'dan alıntı yapan Augustine'nin söylediği gibi, bizler, annelerimizin rahimlerinde "günahla doğduk". İneyet ve merhametten düşüşün sorumlusu ise kadındır: Hem cennetten kovulmamıza yol açan Havva'nın itaatsizliği anlamında, hem de Platoncu anlayışla Havva'nın bedeninin kendisini yeniden üretmesi inatçılığını temsil etmesi anlamında. (Holland, 2019: 105)

Hem doğumun hem de cinselliğin kadınsı olan ile özdeşleştirilmesi, aralarında zihinsel bir fark olmamasına rağmen, erkeğin kadından üstünlüğünü kurar. Bu üstünlük ilişkisi içerisinde kadınlık temsili ile özdeşleştirilen alanlar, Augustinus'un epistemik idealin ana gayesini oluşturması bakımından da problematiktir. Onun, kutsal kitaba bağlı bir biçimde ruhun tefekkürü aracılığıyla mümkün kılınan bilgi ideali, kadınlık temsili ile özdeşleştirilen alanların yadsınmasına ve hatta aşılmasına dayalıdır. Buna göre, erkeksi bir içerik kazandırılan ruh, kadınlık temsili ile özdeşleştirilen ve ölümlü olmanın gerektirdiği bedensel duygulanımları aşarak, saf bir inanç ile Tanrıyla ilişkilendirse hakikati bilebilir. Bunun için ise gerekli olan, doktrine uygun bir biçimde geliştirilmiş katı bir ahlâk öğretisiyle yaşam pratiklerinin düzenlenmesidir. Augustinus'un kadınlık temsili ile özdeşleştirilen alanların aşılması yönünde geliştirdiği öğretisi, erdemli bir yaşamın nasıl gerçekleşebileceğine yöneliktir. Ruhun

günahkârlığa teşne egemenliğe tabi olan yönünü sınırlayabilmek için cinselliğin yadsınmasına dayalı bir kuram geliştirmiştir denilebilir. Bertrand Russell'ın da belirtmiş olduğu gibi, “*Erdem, iradenin beden üzerinde tam denetimini gerektirir; ama böyle bir denetim, cinsel edimi olanaklı kılmaya yetmez. Bu nedenle cinsel edim, kusursuzca erdemli bir yaşamla bağdaşmaz görünür*” (Russell, 2019: 104). Erdemli bir yaşam doğrultusunda cinsel edimin dışlanması, insanın günahkâr olan yazgısını değiştirmesinin bir ihtimali olarak görülürken; aynı zamanda cinsellikle birlikte doğumluluğun, yani bu dünyaya düşmüş olmanın da değiştirilebilmesinin imkânını kurar. Bu görüş içerisinde günahkârlıktan kurtulabilme ihtimalinin, erdemli bir yaşam için gerekli olan erkeksi ruhun kadınsı bedene tahakkümünü gerekli kıldığı söylenebilir.

Augustinus, eski cinsel simgelerin yerini tinsel eşitlik düşüncesiyle biraz değiştirmiş olmasına rağmen, durum yapısal olarak öncekiyle büyük ölçüde aynı kalmıştır. Ruh ancak (hâlâ kadınla birlikte anılır) iradenin düşsel zinayla iç içe geçmişliğinin içine çekilmeye direnerek bir Akıl ve erdem yaşamı sürebilir. Kadının, Akıl'ın tam tersine, bedensel şeylere duyulan merakla bir arada anılması olduğu gibi devam eder. Ve onun erkeğe olan “doğal” bağımlılığı, rasyonel kontrolü, şeylerin yasaya uygun sıralanış düzeninde beden ruha olan bağımlılığını temsil eder. (Lloyd, 2015: 59-60)

Bununla beraber ruhun öğeleri arasında yapılan ayrıma sadık kalarak, egemen olanın egemenliğe tabi olana, erkekliğin kadınlığa karşı uygulayacağı tahakküm de meşrulaştırılmıştır denilebilir. Bu bağlam ve bağlantılar ışığında, sembolik düzlemde erkeklik ve kadınlık temsillerinin bir tür tabiiyet ilişkisinden hareketle içeriklendirildiğini söylemek mümkün görünmektedir.

Augustinus'un cinsel farkı Hristiyan doktriniyle yeniden kuran bilgi ideali, Ortaçağ Hristiyan felsefesinin hâkim düşünce biçimini kurması bakımından oldukça önemlidir. Onun, Platoncu perspektife sadık kalarak, Hristiyan doktrinine uygun bir biçimde yeniden düzenlediği bilgi idealinin kökeninde, erdemlilik ve erkeklik temsili arasında tesis edilen özdeşleştirme bulunmaktadır. Skolastik felsefeye kadar bilgi kavrayışının ve bilme etkinliğinin ana karakteristiğini belirleyecek Augustinus'un bilgi ideali, *oluş*'un dünyasının yadsınmasına ve kadınlık temsili ile özdeşleştirilen bedenlilik, ölümlülük ve günahkârlık gibi alanların aşılmasına dayalıdır. Bu bakımdan düşünüldüğünde, onun Platon'un felsefesinden devraldığı cinsel fark kategorisini Hristiyan doktrini ile uyumlu bir hâle getirerek sürdürdüğünü söylemek mümkün görünmektedir. Platoncu eril bilgi ideali, Skolastik felsefenin ortaya çıkışıyla tasfiye

edilmişse bile, cinsel farka dayalı bilgi kuramları varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Bu durumun bir örneği, Skolastik felsefesinin en önemli düşünürlerinden olan Aquinas'ın bilgi ve bilim kavrayışında görülebilir. Aquinas, Platoncu ve dolayısıyla Augustinusçu tümel hakikatten uzaklaşarak *theoria* ile *emperia* arasındaki ilişki tesisine dayanan Aristotelesçi bir bilgi kuramına yönelmiştir. Bu yönelme ile, Hristiyan vahyi karşısında aklın görece özerklik kazandığını, bilgi ve bilimlerin önünün açıldığını söylemek mümkündür. Ancak, aklın bu özerkliğine rağmen, Aristoteles gibi Aquinas da form ile madde arasındaki ilişkiyi, forma erkeksi bir biçim vererek sürdürerek eril bilgi ideallerinin devamlılığın sağlanmasına vesile olmuştur. Bu bakımdan, Ortaçağ Hristiyan felsefesinin bilgi idealleri arasındaki dönüşümün erkeklikle olan bağı sürdürdüğüne işaret edebilmek için Aquinas'ın bilgi idealini ele almak gerekmektedir.

1.2.2. Thomas Aquinas ve Aristotelesçi Eril Bilgi İdeali

Felsefe ve teoloji arasında konuları, yöntemleri ve ele aldıkları problemleri kavrayış biçimleri bakımından keskin bir ayrım yapan Thomas Aquinas, felsefi problemlerin dini doktrinler ile uyum içinde olabileceğini savunmasıyla, felsefeye ve akla görece özerklik tanınması bakımından, Ortaçağ Hristiyan felsefesinin en önemli düşünürlerinden biri haline gelmiştir. Aquinas felsefeye ve akla özerklik kazandırabilmek için *theoria* ile *emperia* arasındaki ilişkinin dönüştürülmesine ihtiyaç duyarak, bu iki alan arasında ilişki tesis eden Aristotelesçi bilgi idealine yönelen bir bilgi kuramı geliştirmiştir. Aquinas'ın bilgi idealinin erkeklik ile olan bağıntısı da bu yönelmenin sonuçlarından biri olarak görülebilir. Onun bilgi kavrayışının erkeklik ile olan bağı, erkeksi formların kadınsı maddeye uyguladığı itkidenden hareketle içeriklendirilen *episteme* kavrayışını sürdürmesi ekseninde görünür kılınmaktadır. Aquinas da Augustinus gibi mizojinik Hristiyan doktrini ile uyumlu bir bilgi kuramı inşa etmiştir. Tekvin öğretisiyle uyum içerisinde ele aldığı akıl kavrayışı, akla erkeksi bir biçim kazandırmıştır. Bununla beraber, Aquinas'ın eril bilgi idealini önemli kılan ise, Bacon'ın yaşadığı dönemde de hâkim bilgi kuramlarına ve bilim yapma tarzlarına olan etkisidir. Bacon'ın epistemik inşasına başlamadan önce yıkılması gereken bilgi kuramlarına yönelik eleştirilerinin yöneldiği Skolastik geleneğin en önemli

düşünürlerinden olan Aquinas, felsefi düşüncede halihazırda varolan cinsel farka dayalı kavramsal çerçeveyi sürdürmesine ek olarak ayrı bir öneme sahiptir. Bu sebepten Aquinas'ın bilgi kuramını ve bu bilgi kuramının erkeklik ile olan bağına açığa çıkarmak, Bacon'ın yönelttiği eleştirilerine rağmen felsefi düşüncede halihazırda varolan cinsel fark kategorilerine bağlı bir epistemolojiyi nasıl sürdürdüğünü açıklamak bakımından oldukça önemli görünmektedir.

Aristoteles'in epistemolojisinde de olduğu gibi tümelleri tikel varlıklardan hareketle kavrayan Aquinas, *emperia*'ya görece değer atfederek, bilgiyi duyulardan gelen verilerinden hareketle başlatır. Buna göre bilgi, duyulardan gelen tikel verilerin akıl aracılığıyla işlenerek dönüştürülmesi ekseninde tümel bir karaktere büründürülmüştür. Aquinas'a göre duyular ile akıl arasında tesis edilen ilişki aynı zamanda tikel ile tümel arasında bir ilişkinin tesis edilebilmesinin imkânını da kurmaktadır. Bu kavrayış içerisinde şekillenen bilgi kuramında, tümel *episteme* aklın tikelliği işleyebilme kapasitesi üzerinden içeriklendirilmiştir. Buna göre boş bir levha olarak akıl, duyulardan gelen verileri işlemeye başlamadan önce edilgin bir pozisyondadır. Ardından anlayabilmek ve kavrayabilmek için akıl, edilginlikten etkinliğe geçerek bilgiyi mümkün kılan faaliyetini gerçekleştirir:

Birçok filozofun söylediği gibi, insan anlığı ilk önce temiz bir levha gibi hiçbir şey yazılmamış durumdadır. İlk, anlamak için edilgin olanağa sahibiz. Sonra üçüncü anlamındaki edilginlik gibi anlığımız, anlamak için edilginlikten etkinliğe geçer. Fakat başlangıçta edilgin bir güçtür. (Aquinas'tan aktaran Çüçen, 2014: 172)

Episteme'nin bir *emperia* etkinliği olarak kavranması, aklın bilgi edinme sırasında faal olmayışından hareketle düşünülmüş olmasında açığa çıkmaktadır. Buna göre bilginin oluşumunda, akıldan da önce etkin olan yeti olarak duyulara atfedilen önem, bilginin kaynağının duyular olduğu yönündeki düşünceyi de kurmaktadır. Bu bağlamda, “*duyu, dış bir nesne tarafından özel bir tür değişime maruz kalmış kapasite*” olarak kavrandığı için, bilgi idealinin *emperia*'dan hareketle içeriklendirildiğini söylemek mümkün görünmektedir. (Kenny, 2017:249) Duyulardan gelen verilerin işlenmesine bağlı olarak içeriklendirilen etkin akıl ile edilgin akıl arasındaki ayrım, aynı zamanda *emperia* alanının tikelliği ile bilginin tümel karakteri arasında bir bağın tesis edilmesinde iş görmüştür. Aquinas bu bağın tesisinde, akıl ile duyular arasındaki ilişkiyi mümkün kılan *sensus communis* (ortak duyu) olduğunu ifade etmektedir. Beş duyuya ek olarak *sensus communis*, herhangi bir nesnenin bilgisini kavrama işleminde

tikel duyulardan gelen imgeleri, hayalgücü ve bellek ile birlikte işleyerek soyutlama yapar ve bilgiyi zihinsel, akılsal ve kavramsal forma dönüştürür. Bu dönüştürme işleminde duyu verilerinin imgelerine sahip olan edilgen akıl, etkin akla geçerek imgeler ve anımsamalar üzerinde çalışır:

Duyulur bilgi ise iki düzeyde gerçekleşir: Duyumlamayla dış dünya düzeyinde, duyumlamadan hareketle oluşan imge (ya da phantasma) sayesinde iç duyum düzeyinde. İmgeler (ya da phantasmata) üzerinde çalışan anlama yetisi buradan –eğer denebilirse– düşünülür çekirdeği ortaya çıkarır. ‘Edilgin anlama yetisi’nin özümlediği, işte bu düşünülür çekirdektir (ya da ide). (Çotuksöken, 2011: 125-126)

Bu bağlamdan hareketle Aquinas’a göre bilginin duyumda başladığı, ancak etkin aklın *sensus communis* aracılığıyla işleyerek bilgiye tümel bir karakter kazandırdığını söylemek mümkündür. Bununla beraber, Aquinas’ın bilgi idealinin erkeklik ile ilişkisi, akıl ile duyular arasında ilişki tesis eden *sensus communis*’in hem erkeklerde hem de kadınlarda eşit bir kapasite olarak varolduğu iddiasına rağmen, Tekvin doktrinini ele almaya yönelik açıklamalarında bulunan ruhun erkeklik temsili ile özdeşleştirmesinde açığa çıkmaktadır.

Aquinas, Augustinus gibi kadınlar ve erkekler arasında tanrısal imgelemde pay almak bakımından herhangi bir fark olmadığını düşünmektedir. Buna ek olarak, kadınla erkek arasında yaratımla birlikte gelen fiziksel farkın, anlama kapasitesine yönelik bir fark olmadığını da ifade etmektedir. O bu iddialarına rağmen, Hristiyanlığın Tekvin, yani yaratılış öğretisini ele alırken erkeğin kadından önce yaratılmasına bir değer atfederek, tanrısal imgelem ile erkeklik arasında bir özdeşlik kurar: “*Nasıl ki Tanrı, bütün evrenin ilkesi ise, ilk insan da, Tanrı’ya benzerliği içerisinde, bütün insan soyunun ilkesi idi.*” (Aquinas’tan aktaran Lloyd, 2015: 62). İlk insan olan Âdem’in bütün insan soyunun ilkesi olarak tanrısal imgelemle özdeş bir biçimde görülmesi, kadınlığın ikincil planda konumlandırılmasına sebebiyet vermiştir. Bu konumlandırmanın merkezinde ise evrendeki canlıların işlevlerine yönelik Aquinas’ın düşünceleri bulunmaktadır. Ona göre, soy sürdürme ve yaşamsal işlev arasında yapısal ve hiyerarşik bir fark bulunmaktadır. Bu fark, daha önce de ele alınmış olduğu gibi, Tanrının yaratımıyla varlık kazanan insanın doğa karşısında üstünlüğünü kuran düşünceden hareketle kavranır. Aquinas’a göre, soy sürdürmeye yönelik itki, pek çok hayvanda da bulunduğu için, insanın diğer canlılardan farkını ve üstünlüğünü kurabilmek adına, onun daha saygın ve daha akılsal bir işlevin olması gerekmektedir.

Daha saygın, üstün ve akılsal olan işlev ise, yaşamsal işlev olarak açıklanır. Yaşamsal işlev ile Âdemin bütün insan soyunun ilkesi olarak tanrısal imgeleminden aldığı pay birbirine özdeş kılınarak, erkekliğin düşüncede merkezi bir öneme sahip oluşu içeriklendirilmiştir. Kadınlık temsili ise, erkeklikten sonra yaratılmış olduğu için, daha alt seviyeden bir rasyonellikle imlenen alanlar içerisinde düşünülmüştür. Bu ilişki içerisinde kadınlığın, erkekliğin yaşamsal işlevini gerçekleştirebilmesi ve bütün insan soyunun ilkesi olarak görülebilmesi için, soy sürdürme işleviyle özdeşleştirilmesi gerekmekte ve rasyonelliğin dışında konumlandırılması gerekmektedir. Böylece, Aquinas'ın da Yunan felsefe geleneğinin düşünüş biçimlerinde var olan kadınlık temsiliyle doğumluluk, bedenlilik ve hatta irrasyonellik arasında kurulan özdeşleştirmeyi sürdürdüğünü söylemek mümkündür. Özdeşleştirme içerisinde bedenli ve doğumlu olmayla özdeş görülen kadınlık temsili, erkeklik temsili kendini gerçekleştirebilmesinin aracı olarak konumlandırıldığı ifade edilebilir. Lloyd'un da ifade etmiş olduğu gibi bu konumlandırma ile birlikte, *“Aquinas, kadının, ‘‘rasyonel ilke’’ bakımından ‘‘Tanrı imgesinde yaratılmış olduğu’’ görüşünde ısrar etmesine rağmen, onu, simgesel olarak Akıl’ın insan yaşamındaki fiili tezahürlerinin dışına yerleştirir’’* (Lloyd, 2015: 63). Böylece, düşüncede halihazırda varolan aklın cinsiyetlendirilmesine yönelik erkeklik ve kadınlık temsilleri arasındaki cinsel fark kategorisinin, insanın dünyadaki varlığını anlamlı kılmak için üretilen yaşamsal işlev aracılığıyla yeniden üretildiği söylenebilir.

Yaşamsal ve soy sürdürme işlevine bağlı olarak yeniden içeriklendirilen erkeklik ve kadınlık temsilleri arasındaki ilişki sadece bu durumla sınırlı kalmamıştır. Aquinas, insanın yaşamsal işlevlerini erkeklikle özdeşleştirmesinin yanı sıra, Aristotelesçi eril biyolojiyi takip ederek üremenin de failini erkeklik olarak görmektedir. Bu görüş içerisinde Aquinas, Aristotelesçi biyoloji içerisinde üremenin pasif nesnesine indirgenmiş ve “sakat, kusurlu erkek” olarak tanımlanmış kadınlık temsili görüşünü de devam ettirmektedir:

Erkek, cinsiyetinin mükemmel bir benzerini üretmeye eğilimlidir; buna karşılık, dişinin dünyaya gelişi, etkin güçteki bir eksiklikten veya bazı maddi rahatsızlıklardan ya da birtakım dışsal etkilerden kaynaklanır; sözgelimi bir güney rüzgârının etkisi olabilir (filozofumuzun da gözlemlediği gibi, nemli bir rüzgârdır bu). (Aquinas’tan aktaran Lloyd 2015: 64)

Aquinas'ın Tekvin doktrinini ve üremeyi ele alışı, erkeklik temsili ile özdeşleştirilen alanlar, erkek ve kadın arasındaki eşitlik iddiasının sarsılmasına

sebebiyet vermiştir. Kadının ikincil yaratılışına bağlı olarak içeriklendirilen irrasyonellik ile imlenen alanlar arasında kurulan özdeşlik, yani doğumluluk, bedenlilik ve edilgenlik gibi alanlar arasında kurulan özdeşlik, Aquinas'ın akıl kavrayışının erkeksi karakterini açığa çıkarır. Bilgi idealinin merkezi kavramlarından biri olan akıl, ilk insan olan Adem'de, dolayısıyla da erkeklik temsiline cisimleşerek kadınlık temsiline karşı ve onun üstünde konumlandırılmıştır. Bu konumlandırmayla birlikte ise Aquinas'ın bilgi idealinin erkeklikle olan bağı tesis edilmiştir denilebilir.

Augustinus ve Aquinas'ın bilgi ideallerinde açığa çıkmış olduğu gibi, Ortaçağ bilgi kuramlarının erkeklik ile bağı Hristiyan teolojisinin mizojinik öğretisiyle şekillenmiştir. Yunan bilgi kuramlarının dikotomik ve hiyerarşik cinsel fark kategorisi, paradigma değişimi ekseninde yeniden tanımlanan erkekliği farklı bağlam ve bağlantılarda kurmuştur. Bu yeni bağlamda, epistemik özne tanrısal inayetin karşısında; akıl inanç karşısında ikincil bir konumlandırmaya sahip bir şekilde içeriklendirilerek Tanrısal imgelemle erkeklik ve iktidar arasında bir ilişki tesis edilmiştir. Her şeyin faili olarak sunulan eril Tanrı baba figüründe cisimleşen erkeksi akıl, varlık tarzları arasında hiyerarşik bir bağıntıya dayalı ilişkilene biçimini kurmaktadır. Bu ilişkilene biçiminde ise, ilk yaratılan insan olan erkek, egemenliğinin ve üstünlüğünün kaynağını tanrısal imgelemden aldığı pay aracılığıyla kurmuştur. Erkeklik temsili ile kadınlık temsili arasında kurgulanan hiyerarşik ve dikotomik fark kategorisinin, evrenin her yanına yayılmış bir yapıda varlık tarzları arasındaki ilişkilenemeyi de hiyerarşik bir örüntüden hareketle kurduğunu söylemek mümkün görünmektedir.

Hristiyan doktrini ile uyumlu felsefenin bilgi idealinin, katı bir ahlâk öğretisine dayanarak içeriklendirilmesi ve düşüncedeki cinsel fark kategorilerinin fiili yaşamı da etkileyen yapısını vurgulaması bakımından oldukça önemlidir. Kadınlık temsili ile günahkârlık arasında kurulan özdeşliğin nihai ürünü olan, bu dünyanın yadsınmasına dayanan Hristiyan felsefesinin ilk dönemine ait bu içeriklendirmeye birlikte, kutsal kitabın emirleri ile felsefi düşün arasında ilişki tesis edilmiştir denilebilir. Böylece din ile felsefeyi; inanç ile aklı uzlaştırmaya yönelik çabanın, *theoria* eksenli kavranan bilgi idealinin erdemli yaşam öğretisinde geçerlik kazandığı da açığa çıkmaktadır. Bununla beraber, felsefi düşündeki ve din öğretisindeki mizojinik bağıntıyı tesis eden cinsel fark kategorisi, bilginin *emperia*'dan hareketle

kavranmasıyla da aşılamamış, erkeklik temsili ile akıl arasında kurulan ve Yunan bilgi kuramlarından devralınan kavramsal şema yeni bağlam ve bağıntılardan hareketle yeniden üretilmiştir denilebilir. Daha önce de bahsedilmiş olan bu yeni bağlamdan hareketle ele alınan insan ile doğa arasındaki ilişkinin erkeklik merkeze alınarak yeniden içeriklendirilmesi oldukça önemli bir probleme işaret etmektedir. Bu problem, insan ile doğa arasında tesis edilen hiyerarşide açığa çıkmaktadır. Halihazırda kadınlık temsili ile özdeşleştirilen doğanın, Hıristiyan paradigmasıyla birlikte insani yaşamın aracı olarak görülmesi, doğanın araçsallaştırılmasının ilk adımını oluşturması bakımından oldukça önemlidir. İnsani yaşamın aracı olarak hiyerarşik bir sınıflandırmaya tabi tutulan doğa anlayışının, Rönesans dönemine içkin kavramsal şema içerisinde de sürdürülmüş olması göz önüne alındığı zaman bu önem açığa çıkmaktadır. Rönesans dönemindeki bu yeni bağlamda, kadınlık temsili ile doğa arasında kurulan özdeşleştirme korunarak ve dönüştürülerek, “ana tanrıça” doğa düşüncesi ortaya çıkmıştır. Doğa insanları besleyen ve büyüten şefkatli bir anneye dönüştürülürken, aynı zamanda sırları açığa çıkarılabilecek, gizemli ve kaotik bir alan olarak da düşünülmüştür. Böylece Ortaçağ bilgi idealinden ödünç alınan bilen özne ile bilgi nesnesi, insan ile doğa arasındaki ayrımın farklı bağlamlarda yeniden üretildiğini söylemek mümkün görünmektedir. Aynı zamanda bu ayrım, Modern paradigmayla epistemik bağlamda öznenin nesneden farkını kurarak, bilgiyi öznenin nesnesi üzerindeki hakimiyetini meşrulaştıran bağlamı da kuracak ayrımdır. Özne ile nesne arasındaki ayrımın ve bilgi idealleri ile erkeklik temsili arasında kurulan özdeşliğin açıklanabilmesi için Rönesans döneminde yeniden inşa edilen erkekliği ele almak gerekmektedir.

1.3. RÖNESANS FELSEFESİNİN KADIN-DOĞA ÖZDEŞLEŞTİRMESİ VE “YENİDEN DOĞAN” ERKEKLİK

Felsefe tarihini birbiri ardında sıralanmış ilerleyen bir zamandizin içerisinde yorumlamanın veyahut okumanın düşürdüğü yanlışlar, belirgin bir şekilde Rönesans felsefesini kavramaya çalışırken açığa çıkar. Bu kavrayış içerisinde şekillenen Rönesans felsefesi, Moderniteye geçiş için bir hazırlık dönemi, Ortaçağ Hıristiyan doktrini karşısında özgürleşme için gerekli bir ara dönem olarak yorumlanır. Oysa

Ernst Bloch'un da ifade etmiş olduğu gibi: “Rönesans felsefesi, çoğu zaman sadece birinci bölümün girişine hizmet etti, bu bölüm Descartes'e ayrılmıştı ve "cogito ergo sum" (düşünüyorum, öyleyse varım), yeni felsefenin temel taşı gibi sunuldu. Oysa bu görüş tümüyle yanlıştır!” (Bloch, 2002: 11) Bu yanlışlığın merkezinde çağlar arasında kurgulanan başlangıcın veya bitişin, sınırın süreksizliğine yapılan vurgu yatmaktadır. Yönümüzü tayin etmekte kullanacağımız zamandizinsel harita, Modernitenin görkemli sistemi karşısında Rönesans'ın hiyerarşik bir biçimde indirgenerek konumlandırılmasını gerektirmediği gibi, kendi referanslarından hareketle Rönesans'a bir önem atfetmeyi gerekli kılar. Bu atfın temellendiği pek çok yer olabilir: Hristiyan doktrininin zayıflamasına ve güç kaybetmesine sebebiyet veren farklı akılsallıklarla karşılaşma imkânını ortaya çıkaran coğrafi keşiflerle birlikte yerküreye bakışın değişmesi; matbaanın keşfi ve bilginin yayılması ile kilisenin bilgi üreten tek kurum olma özelliğini kaybetmesi ve bu durumla bağlı olarak hümanizmin doğuşu; özellikle resim sanatında açığa çıktığı şekli ile yeni bir perspektifin keşfiyle beraber doğanın estetik bir deneyimin nesnesi olarak sunulması; Rönesans'ın temel kategorilerinden biri olan etkinlik kategorisinin *homo faber*'de görünür kılınması ve kent burjuvazisinin zenginleşmesi ile birlikte yükselen kapitalizm gibi yenilikler sıralanabilir. Tüm bu yenilikler Ortaçağ Hristiyan paradigmasından uzaklaşmanın ve *yeniden doğuş*'un imkânı olarak okunabilir. Bu yenilikler Rönesans'ın felsefesi ama konumuz bakımından en önemlisi Rönesans'ın bilgi kuramı ve bu bilgi kuramının erkeklik ile ilişkisi bakımından ne ifade etmektedir?

Bahsedilen toplumsal, ekonomik ve politik yenilikler içerisinde şekillenen Rönesans felsefesi *yeniden doğuş* temasını, Antiklere ama özellikle Yeni-Platoncu felsefe geleneğine geri dönmekte bulmuş olduğu gibi, Ortaçağ Hristiyan Skolastiğinin dolayımından geçmiş Aristotelesçiliğin reddedilmesi veyahut dönüştürülmesi ekseninde de şekillenir. Tülin Bumin'in de ifade etmiş olduğu gibi, “16. yüzyıl Rönesans'ı, skolastiğin ve Hristiyanlığa uyarlanmış Aristoteles fiziğinin terk edilmesiyle 17. yüzyılda matematiksel fiziğin bulunması arasında geçen iki yasa, iki logos arası bir dönemdir” (Bumin, 2014:12). İki yasa ve iki logos arasındaki bu dönemi ele alırken, ilk olarak *cosmos* tasarımıdaki dönüşüm ile başlayalım ve bu *cosmos* tasarımı içerisinde şekillenen bilgi kuramına yakından bakalım.

İki yasa, iki logos arasındaki dönemin en açık ifadesi *cosmos*'un teleolojik tasarımıdan uzaklaşarak büyü'nün, mucizenin ve olağanüstü varlık tarzlarının alanı olarak görülmesiyle belirir. Ortaçağ felsefesinin tanrısal imgelemle kuşatılmış *cosmos* kavrayışının karşısında doğanın indirgendiği konum, Rönesans dönemi boyunca büyü ve mucizenin tüm yaşam alanına sirayet etmesiyle birlikte bir değer ve anlam kazanır. Animist-vitalist doğa kavrayışı, kabala, astroloji ve simyanın bilimsel faaliyetler olarak ön plana çıkması gibi kimi faktörler; Ortaçağ felsefesinin hiyerarşik, kapalı kozmogonisi ile Modern felsefenin matematik-geometrik düzlemde ele alınan makine doğa kavrayışı arasında, farklı bir tarzda tecessüm eden rasyonel anlayışıyla imlenen bir döneme işaret eder. Koyre iki yasa, iki logos arası bu dönemi, Aristotelesçi felsefenin temsil ettiği düzenden uzaklaşma üzerinden okur:

Anımsattığım bu çizgiler, saflık, büyücülüğe inanış vb. bana bu yıkılışın dolaysız sonuçları gibi görünüyor. Gerçekten, Aristoteles fiziğini, metafiziğini, ontolojisini yıktıktan sonra, Yenidendoğuş kendini fiziksiz, ontolojisiz, yani, bir şeyin olanaklı olup olmadığına önceden karar verme olanağından yoksun buldu. (Koyre, 2000: 44)

Rönesans felsefesine atfedilen bu özellikler, kendisinden bütünlüklü ve sistemli bir şekilde bahsedebileceğimiz epistemoloji, ontoloji, metafizik veya metodoloji kavrayışlarını barındırmaması ve büyü, mucize gibi irrasyonel kimi etkinliklerin hâkim *cosmos* kavrayışında ana kavramlar olarak var olmasıyla ilişkilidir. Bununla beraber, Ortaçağ felsefesinde tanrısal ve kutsal olanın karşısında ölümlülük, bedenlilik ve günahkârlıkla ilişkilendirilmiş ve hiyerarşik bir düzlemde en alt seviyeye tekabül eden bir yere konumlandırılmış doğa alanı, Rönesans ile birlikte dönüşüme uğrar. Tülin Bumin'in de ifade etmiş olduğu gibi, *“Doğa, nasıl gelişeceği önceden kestirilemez bir “mucize” alanı, “büyücü kutusu” ve canlılık kaynağı olan bir “ana tanrıça” olarak tasarlanıyordu”* (Bumin, 2014:16). Bu noktada ilginç olan doğaya atfedilen bu değerde açığa çıktığı şekliyle, Antiklerden miras alınan ve Hristiyan felsefesinin de dolayımından geçmiş olan, doğa ile kadınlık temsili arasında kurulan özdeşleştirilmenin devam ettirilmesidir. Elbette ki burada artık bu özdeşleştirmenin temeline günahkârlık gibi dini metaforlarla işlenmiş bir argüman yerleşmez; özdeşleştirme olumlanarak, negatif anlamdan uzak kurulur. Ne var ki “ana tanrıça” söyleminde açığa çıkan olumlama, mizojinik örüntüden bağımsız değildir. Henüz daha Aristotelesçi evren tasarımıyla tam anlamıyla bir kopuş gerçekleşmemiştir; Ay-üstü ve Ay-altı âlem ayrımı içerisinde, göklerdeki yıldızların yerküredeki yaşamı etkilediği

veya belirlediği bir astrolojik nedenselliğe tabi olduğu fikrinden hareketle büyücü kutusu olan, şaşkınlık ve hayret uyandıran “ana tanrıça” miti, dişil, kadınsı doğanın ikincil pozisyonunu devam ettirmektedir. Bu durum, Aristotelesçi biyolojide de karşılaştığımız üremenin etkin öznesi erkek ve pasif nesnesi kadın arasında yapılan ayrımı kozmolojik bağlamda yansıtan Copernicus’un “*Güneş tarafından yüklenen Dünya her yıl gebe kalır*” şeklindeki ifadesinde de açığa çıkar. (Copernicus, 2020: 48) Bununla birlikte, Güneş’in eril, yerkürenin dişil sembolizm içerisinde tarif edilmesi oldukça yaygın bir temayı oluşturur:

İtalyan filozof Bernardino Telesio, De Rerum Natura (1565) adlı eserinde, büyük erkek ve kadın güçlerin evliliğinden bahseder: “Gökyüzünün ve Dünyanın yalnızca evrenin büyük parçaları olmadığını, aynı zamanda birincil, hatta en önemli dereceden olduklarını görebiliriz ... Tüm ötekiler için anne ve baba gibidirler.” Dünya ve Güneş, tüm evrene anne ve baba olarak hizmet etti: Her şey “Güneş tarafından yeryüzünden yapılır ve her şeyin oluşumunda yeryüzü ve Güneş sırası ile anne ve baba olarak dahil olur.” Giordano Bruno’ya (1548-1600) göre, insanlık “dünyanın bir yurttaşı ve hizmetçisi, Güneş babanın ve Dünya annenin bir çocuğu” idi. (Merchant, 1983: 25)

Dişil, kadınsı doğa düzeni ise, annelik ile özdeşleştirilerek Ay-üstü alemin determinizmine tabi olarak okunur. Dahası, kadınlık temsiliinin düşüncede olumlanmasının tek şartı “annelik” imgesiyle formüle edildiği zaman mümkün görünmektedir. Besleyen, büyüten ve insanların yaşamını mümkün kılan pek çok aracı sağlayan ve şefkatli yeryüzü imgesiyle annelik atfedilmiş kadınlık temsili arasındaki ilişki, kadınsı olanın özsel doğasını yeniden doğum ve bedenlilik üzerinden kurar. Bu durum ise Platon ve Aristoteles’in felsefelerinden itibaren tartışmaya açtığımız kadınlık temsili ile doğum yapabilme kapasitesi üzerinden atfedilen özsel doğanın tekrarlanması anlamına gelmektedir. Bununla beraber, Rönesans boyunca doğanın büyücü kutusu olarak yorumlanmasının irrasyonellik ile imlendiğini de hatırlayacak olursak, kadınlık temsiliinin eril, baba figürünün determinizmine tabi olmasının yanı sıra rasyonel olmayan bir alan ile özdeşleştirilmiş olduğunu söylemek mümkün hâle gelmektedir.

Buradaki bir diğer önemli mesele kadınsı doğanın, bakışın dolayısıyla bir tür iktidar kurma pratiğinin nesnesi olması hakkındadır. Bumin’in de ifade etmiş olduğu gibi, “Rönesans, doğanın düşünülmeden önce duyulduğu ve bu duygunun Skolastiğin duymak yerine bilmek isteyen akla zorla kabul ettirdiği çerçeveleri yıkan bir ara dönemdir” (Bumin, 2014: 18). Dolayısıyla duyuma atfedilen önem Skolastik

felsefenin doktrininin uzaklaşma fikrinden hareketle açığa çıkmıştır, denilebilir. Bununla beraber duyumun ama özellikle görme duyusunun ön plana çıktığı Rönesans felsefesinde, görme duyusu ve ele geçirme arzusu arasındaki ilişki oldukça problematiktir:

Gerçekten de Rönesans sanatı, felsefesi ve biliminde başat unsur olan görme arzusu dönemin doğaya karşı takındığı tavrın temel öğretisidir; fakat bu arzuya genellikle başka bir arzu eşlik eder. O da fethetme veya sahip olma arzusudur. Resimde, göreni nesneler dünyasının merkezi yapan perspektifin keşfi, teleskobun icadı, anatomik diseksiyonlar, madencilik araştırmaları, hatta coğrafi keşifler, gizli olanı görünür kılma ve onu fethetme arzusuyla ilintilidir. (Çörekçioğlu, 2019: 41)

Görme duyusu ve iktidar kurucu pratikler arasındaki ilişki, kadınsı doğanın tahakküm nesnesine indirgenebilir bir yapıda kavrandığının ifadesi olarak okunabilir. Özellikle resim sanatında sıklıkla kullanılan nü kadın figürleri ile birlikte kadınlık temsiliinin “erkeksi bakış” (male gaze) üzerinden kavranarak yorumlanması ana tanrıça söyleminin erkeklik ile ilişkisini açığa çıkarır:

Dünyada bir kadın olmak, erkeksi bakışın (male gaze) nesnesi olmaktır: “Kamusal alanda görünmek” için “bakılmış olmak gereklidir” diye yazar Giovanni Boccacio. ... O zamanlar dünyevilik ve erkeklik için bir metafor olan bakış, Rönesans kadını kamusal söylemin bir nesnesi haline getirdi, denetlemeye maruz bıraktı ve görgü kuralları, teşhir ve ‘izlenim yönetimi’ parametreleriyle çevreledi. (Simon, 1988: 8)

Carolyn Merchant, *The Death of Nature* (1983) adlı eserinde, Lucas Cranach’ın “*The Nymph of the Spring*” (1518) adlı tablosunu ve Sandro Botticelli’nin “*Birth of Venus*” (1482), “*Primavera*” (1477-8) adlı tablolarını inceleyerek pastoral imgelemde kadınsı doğanın verimliliği ile pasif pozisyonda kurgulanışı arasındaki ilişkide doğanın sömürülebilecek bir kaynak olarak kavranmasından bahseder:

Bu, başlıca işlevi konfor sağlamak olan bir anne ve gelin olarak erkeksi doğa algısına bağlıydı; erkekleri besleyin ve iyiliğini sağlayın. Pastoral imgelemde hem doğa hem de kadınlar ikincilleştirilir ve özünde pasiftirler. Onlar beslerler ama yıkıcı tutkuyu kontrol etmez veya göstermezler. Pastoral tavır, doğayı cömert olarak görse de, kentleşme ve makineleşmenin baskısı için bir panzehir olarak yaratılmış bir modeldi. İnsanın beslenme ihtiyaçlarının yerine getirilmesini temsil ediyordu, fakat doğayı pasif olarak kavrayarak, yine de doğanın kullanım ve manipülasyon ihtimaline izin verdi. (Merchant, 1983: 9)

Bununla beraber, erkeksi bakışa sunulmuş nü kadın figürleri Ortaçağ’ın ikonografisine bir başkaldırı olarak okunabilecekse bile, eril tahakkümden, ele geçirme ve iktidar kurma pratiğinden ayrı düşünülmemelidir. Bu durumun bir diğer örneği ise Rönesans’ın coğrafi keşifler dönemi olduğu anımsanarak, “el değmemiş” (virgin)

toprakların Batı merkezli kavrayış içerisinde “keşfedilmesi” ve bu topraklarla beraber yerli halkların sömürgeleştirilmesi meselesinde, çağın ruhunun gizil olanı görünür kılma yönündeki iktidar kurucu arzusunun erkeklik ile ilişkisini açığa çıkmasıdır. Kadınsı doğa veya kadınsı yerküre; insanlığın, dolayısıyla erkekliğin hizmetinde keşfedilecek, ele geçirilecek ve sömürgeleştirilecek bir pozisyonda, eril bakışın pasif veya edilgen nesnesi olarak kavranır. İlerleyen bölümlerde de ele alacağımız gibi, Bacon’ın doğaya egemen olma üzerinden kurguladığı epistemolojisinde, erkeksi akıl ve kadınsı doğa arasında iffetli bir evlilik gerçekleştirme metaforunun da beslendiği yer burasıdır. Hem doğanın hem de kadınlık temsiline aralarında kurgulanmış bağ sebebiyle görme ve ele geçirme arzusunun nesnesine indirgenmiş olması, Modern paradigmanın yapı taşı oluşturacaktır. Merchant’ın da ifade etmiş olduğu gibi, dişil doğanın üzerinde hakimiyet kurma arzusu bu doğaya atfedilen ikili anlam üzerinden şekillenerek, Modern paradigmanın kadınsı doğa kavrayışına tahakküm kurma pratiğini besleyecektir:

Organik teorinin merkezinde olan, doğanın, özellikle de yeryüzünün, özenle besleyen (nurtining) bir anne ile özdeşleştirilmesiydi: düzenlenmiş, tasarlanmış bir evrende insanlığın ihtiyaçlarını karşılayan merhametli, iyilik sever bir kadın. Ancak kadın olarak doğanın ikinci bir zıt imgesi de yaygındı: şiddete, fırtınalara, kuraklıklara ve genel kaosa sebep olabilecek vahşi ve kontrol edilemez bir doğa. Her ikisi de dişilik (female sex) ile özdeşleştirildi ve her ikisi de insan algılarının dış dünyaya yansımalarıydı. Baskın bir imge olarak, Bilimsel Devrim dünya görüşünü mekanikleştirmeye ve rasyonelleştirmeye başladığında, besleyici bir anne olarak Dünya metaforu gitgide ortadan kayboldu. Düzensizlik olarak doğa olan ikinci imge, önemli bir modern fikri, doğa üzerinde güç uygulama fikrini ortaya çıkardı. İki yeni fikir, mekanizm ve doğanın egemenliği ve hakimiyeti, modern dünyanın temel kavramları haline geldi. (Merchant, 1983: 2)

Bacon’ın epistemolojisini ele alırken daha yakından görebileceğimiz, kadınsı doğa üzerine uygulanan tahakküm ve bilginin güç olarak kavramsallaştırılmasının kesişim noktası, Rönesans boyunca kadınsı doğaya atfedilen bu ikili anlam üzerinden şekillenmektedir. Rönesans’ın ana tanrıçayla özdeşleştirilen doğasının çift anlamlılığı silinerek, kaotik olanın düzenlenmesi, hesaplanması ve dönüştürülmesi ekseninde kadın bedenini ve kimliğini ele geçirme, fethetme, üzerinde güç uygulama pratiklerinin pasif nesnesine indirgenecektir.

Rönesans’ın kadınsı doğa anlayışından hareketle kurgulanan bilgi kuramına dönecek olursak, görme arzusu ile gizil olanı ortaya çıkarma arasındaki bağıntıyı hatırlayarak, büyücü kutusunun sırlarını keşfetme yönünde mistik metaforlar ile bezeli bir bilgi kuramından söz etmek gerekmektedir. İrrasyonellik ile imlenen kaotik kadınsı

doğaya bakış, epistemoloji söz konusu olduğunda farklı tarzlarda tezahür eder. Çörekçioğlu'nun da ifade etmiş olduğu gibi Rönesans, Modern paradigma içerisinde hâkim olan epistemik gayeden oldukça farklı, büyüsel doğa anlayışına uygun bir bilgi kuramı geliştirir:

Rönesans, Lenoble'un belirttiği gibi, doğaya büyük bir coşkuyla sarılır, onunla ilgilenir, ama onu bizim "bugün anladığımız anlamda" bilimsel bir tarzda "bilmez." O, eski Kalde ve Mısır geleneklerine geri dönerek bütün büyüsel düşüncelere olanak tanıyan animist-vitalist ve yarı-tanrısal bir doğa tasarımı ve bir büyücü ideali geliştirir. Ancak hemen belirtelim; Rönesans'ın büyüsel doğa anlayışı ve magus idealinde Mısır ve Kalde geleneklerinde bulunmayan bir şey vardır: Felsefi temellendirme. (Çörekçioğlu, 2019: 58)

Doğanın "bugün anladığımız anlamda" bilinmemesinin geri planındaki fikir, onun mucizenin ve gizemin alanı olarak görülmesinde yatmaktadır. Özellikle Ortaçağ Hristiyan felsefesinin son dönemlerine tekabül eden Skolastik felsefenin takip ettiği Aristotelesçi ontoloji, epistemoloji, metafizik ve kozmogoninin tasfiyesi ile beraber, Rönesans bilgi ideali bir başlangıç noktasından veyahut bütünlüklü bir açıklayıcı mekanizmadan yoksun kalmıştır. Michel Foucault, *Kelimeler ve Şeyler* (2017a) adlı eserinde, Rönesans epistemolojisinin okült yapısı ile 17. yüzyılın matematiksel kesinliğe dayalı bilim yapma tarzı arasında epistemik bir bölünme yaşandığını ve bu bölünmenin temsil düzenindeki değişimden meydana geldiğini iddia eder. Bu eserde Foucault, Rönesans epistemolojisinin üç terimli dilsel temsil düzeneğinde önem atfedilen büyü'nün, modern paradigmanın iki terimli temsil düzeneğinde epistemik bir mesele olarak görülmemesini araştırır. Bu yorumlama içerisinde, Rönesans epistemolojisinin temsil düzeneğini benzerlik üzerinden inceleyerek dört farklı benzerlik kategorisini ele alır: *Convenientia*, *Aeumulatio*, *Kıyas* ve *Sempatiler*. Foucault'ya göre, Rönesans epistemolojisinde hâkim olan dört farklı benzerlik yasası, evrendeki bütün varlıkların bu benzerlik yasası üzerinden bağlantılı kavranmasıyla ilişkilidir. İlki *convenientia*, varlıklar arasında kurulan mekâna dayalı bir yakınlığı, benzerliği ele alır; ikincisi *aeumulatio*, rekabet halindeki varlıkların çatışmasını ele alır (kişi ve onunla özdeşleştirilen bez bebek arasındaki çatışma gibi); üçüncüsü, *kıyas*, Antik ve Ortaçağ dönemlerindeki anlamından farklı bir şekilde uygulanan ve *convenientia* ile *aeumulatio*'nun içerisinde çelişkili yapıyı tarif eder; sonuncusu ise *sempatiler* -ve antipatiler de eklenebilir- evrendeki pek çok şey arasında kurulabilen güçlü bir benzerlik biçimidir. Sempatiler, şeyler arasında kurulan benzerlik ilkesiyle birlikte şeyleri birbirine özdeş kılma, onların bireyselliklerini kaybettirme veya onları

dönüştürebilme özelliğine sahiptir. Bu sebepten ötürü de *aynılık* özdeşliğinden kurtulabilmenin yolu *antipati* ile dengelenmekte yatar. Foucault’a göre: “*Sempati-antipati çiftinin egemenliği, bu çiftin hükmettiği hareket ve dağılma bütün benzerlik biçimlerine yer vermektedir. İlk üç benzerlik böylece yeniden ele alınmış ve açıklanmış olmaktadır*” (Foucault, 2017a: 56). Bununla beraber, bu dört farklı benzerlik türü ile şeyler arasında kurgulanan ilişkilene mede benzerliğin nasıl kurulacağı bilinmediği için, görülmez olanın görünür kılınması gerekmektedir. Foucault’ya göre benzerliğe dayalı Rönesans epistemolojisinde evren bir metin olarak tasarlanır ve şeyler arasındaki benzerlik evrenin her tarafına dağıtılmış birer imza (*signature*) olarak kavranır:

İmzalar sistemi, görünür ile görünmez arasındaki ilişkiyi tersine döndürmektedir. Benzerlik, şeyleri dünyanın tabanında görünür kılan şeyin görünmez biçimiydi; fakat bu biçimin de kendi hesabına aydınlanabilmesi için, onu derin görünmezliğinden çekecek görünür bir figür gerekir. İşte bu nedenden ötürü, dünyanın çehresi armalar, karakterler, şifreler, karanlık sözlerle kaplıdır. (Foucault, 2017a: 58)

Gösteren ve gösterilenin aynılığı üzerinden kavranılan ve üç terimli dilsel işlem vasıtasıyla şeyler arasındaki benzerlik örüntüsü açığa çıkarılan bu epistemolojide bilgin, işaretlerin anlamlarını keşfetmeye ve işaretler arasındaki bağıntıları görünür kılmaya çabalayan kâhine veya *magus*’a dönüşür. Bilgi ise, evrenin metnini okumayla, imzanın ortaya çıkarılmasıyla ilişkili bir şekilde, büyüü içine alan bir faaliyete dönüşür. Foucault bilgi ile büyü ilişkisini “*Bu bilgi, aynı gereklilikten ötürü, büyü ve allameliği aynı anda ve aynı düzlem üzerinde kabul etmek zorundaydı*” şeklinde açıklar. (Foucault, 2017: 65) Ancak bu okumayla beraber, Çörekçioğlu *Rönesans’ın Doğası* (2019) adlı kitabında, Brian P. Copenhaver’ın Foucault’un Rönesans’ın epistemik yapısına dair yaptığı yorumlamayı sadece geç dönem Rönesans eserlerini incelemesi bakımından yetersiz bulduğunu aktararak, bu epistemolojik kavrayışa eleştiri getirir:

Foucault’un üzerinde yoğunlaştığı benzerlik bağıntıları elbette büyüsel düşüncenin temel koşuludur ve Rönesans okültizminde benzerlik önemli bir yeri teşkil eder ... ama dönemin büyü teorilerinde benzerliğin ilkel büyüdeki gibi ideal çağırışımı olmadığını, felsefi kavram ve terimlerle işlendiğini görmek önemlidir. (Çörekçioğlu, 2019: 161)

O halde Foucault’un Rönesans epistemolojisine dair yaptığı yorumlamanın sınırlı bir zaman aralığı içerisinde kavrandığı eleştirisine ek olarak, felsefi temellendirmeyi göz ardı etmiş olması da problematiktir, denilebilir. Her ne kadar çağın etkin kategorisi büyüde, mistik ve mucizevi olanda açığa çıkıyor olsa da, tüm bu etkinlik biçimlerinin

felsefi temellendirme üzerinden ele alındığını özellikle belirtmemiz gerekmektedir. Çörekçioğlu'nun bu eleştirisi, Hermesçilik ve rasyonalite arasındaki ilişkinin dikkate alınmasıyla açıklık kazanır. Bilindiği gibi bir çatı kavram olarak kullanılan Hermesçilik; simya, büyü, astroloji, kabala gibi okült geleneğe ait bilgi edinme yöntemlerini de kapsayan geniş uygulama biçimlerini adlandırmak için kullanılan bir terimdir. Dili, zamanı ve yazıyı icat eden Yunan mitolojisindeki Tanrı Hermes'ten gelen bu adlandırma, aslında Mısır Tanrısı Thoth'a gönderimde bulunur. Bilindiği gibi Thoth, bu icatlarının yanı sıra aynı zamanda akılcı bilimlerin tanrısı olarak da konumlandırılır:

Onun tüm edimleri bu dengesiz ikircilikle damgalanmıştır. Hesabın, aritmetiğin, akılcı bilimlerin bu tanrısı, gizli bilimlere, astrolojiye ve simyaya hükmeder. O, denizi yatıştıran sihirli formüllerin, gizli hikayelerin, saklı metinlerin tanrısıdır: Hermes'in bir arketipi, şifreli yazının ve başka her türlü yazının tanrısıdır. (Derrida, 2016: 72)

Dolayısıyla Hermesçilik salt irrasyonellikle ilişkili biçimde büyü faaliyeti veya evrendeki benzerliklerin ortaya çıkarılması ekseninde düşünülmemelidir. Elbette büyü ve benzerlik etkin kategori olarak görülmelidir; ancak iki yasa, iki *logos* arası bu dönemin felsefi temellendirmelerden hareketle kendine ait farklı bir akılsallığı olduğu da göz önüne alınmalıdır. Bu bağlam göz önüne alındığı zaman, Rönesans epistemolojisinin, okült olan ile akılsallığın eklektizmi içerisinde şekillendiğini söylemek mümkün hale gelir. Bu eklektizim ise mizojinik bağtından azade değildir. Yeni-Platonculuğa dönüş, Platon'un eril *logos*'unun farklı bağlam ve bağlantılar içerisinde dönüştürülmesi ve devam ettirilmesi ekseninde düşünülebilir. Örneğin Rönesans felsefesinde Yeni-Platonculuğun izleri, Medici ailesinin maddi destekçisi olduğu Floransa okulunda yaptığı çeviriler ile görünürlük kazanmasında oldukça etkili isimlerden biri olan Marsilio Ficino'nun epistemolojisinde eril *logos*'un sürdürülmesi ekseninde görülebilir. Ficino, Platon'un *Symposium*'unda erkekler arası homoseksüel *eros*'a atfedilen epistemik değeri olumlayarak devam ettirir ve kadınlık temsili ile üreme arasındaki özdeşleştirmeyi sürdürür. Ficino'dan alıntı ile ifade edecek olursak, “... erkekler gerçek güzelliği yalnızca ilahi ilhamla anlayabilir” (aktaran Crawford, 2004: 7). Elbette ki burada *eros*, Platon'un bilgi kuramından oldukça farklı bir yorumlamaya tabi tutulur. Ficino, Plotinoscu hiyerarşik evren ile büyü tasarımı dayalı olarak, tanrının hiyerarşik bir biçimde varlığın çokluğuna genişlemesi üzerinden bir okuma yapar ve böylece *eros* aracılığıyla ruhların tanrıya yükselmesi

mümkün kılınır. Burada tasvir edilen ilahi ilham, homoseksüel *eros*'ta mümkün kılınan güzelliştir. Bununla beraber, erkekler arası deneyim aracılığıyla işlenen *eros*, sempati ilkesi aracılığıyla onların arasındaki arzunun kurgulanmasında rol oynar:

Büyünün rolü, belirli bir benzerlik sebebiyle birinin diğerine sempatisidir. ... Onların ortak kökenlerinden ortak bir sevgi (love) doğar ve sevgiden ortak bir sempati doğar... Dahası, güzel olan biri bizi gözleriyle büyülüyor. Erkekler, diğer erkeklerle, konuşma sanatının güçleri ve şarkıların cazibeleri ile, efsunlanmış gibi tasvir edilir ve birleşir. (Ficino'dan aktaran Crawford, 2004: 8)

Erkeksi homoseksüel *eros*, sempati ilkesi aracılığıyla epistemik ilgiyi kadınlık temsiline kapalı bir şekilde kurar. Dolayısıyla Platon'un epistemolojisindeki mizojinik örüntülerin, farklı bağlam ve bağlantılarda dönüştürülerek devam ettirildiğini söylemek mümkün hale gelir.

Hristiyan doktrininden uzaklaşma çabasına ve büyü'nün bilgi kuramına dahil edilmesine rağmen, Rönesans epistemolojisinde erkeklik temsiline tanımlanmış ayrıcalıklı alanın devam ettirilmesi oldukça ilgi çekicidir. Toplumsal, ekonomik ve kültürel pek çok alanda yeniliğe ve değişime duyulan heyecanın ifadesi olarak da okunabilecek Rönesans felsefesi, Antiklerden itibaren kadınlık, irrasyonellik ve doğa arasında kurulmuş olan özdeşleştirilmelerin dönüştürülerek devam ettirilmesinde görünürlük kazanır. Bilimsel devrimler, coğrafi keşifler, yükselen kapitalizmin yarattığı yeni insan tipi *homo faber* gibi pek çok değişimi kabullenen bu dönemin düşünürleri, mizojiniyi aşabilme konusunda cesaret gösterememiş veya mizojinik örüntüyü fark edememiştir. Holland'ın da ifade etmiş olduğu gibi, “*Ama gelişmeler, dünyanın güneş etrafında döndüğüne inanmanın, geleneksel olarak kabul görmüş mizojinik önyargıların ve eylemlerin değişmesinden çok daha kolay olduğunu ortaya koydu*” (Holland, 2019: 142). Kadınlık temsili ile doğa arasında kurulan özdeşleştirme, pek çok tabunun yıkıldığı bu dönemde bile baki kalan bir önyargıyı temsil etmektedir. Bir sonraki bölümde, Rönesans'tan baki kalan bu önyargıyla da ilişkili olarak, organik *cosmos* tasarımı, mekanik doğa tasarımına geçişi; *cosmos*'un matematiksel-geometrik hesaplanabilir alan olarak tasarlandığı Modern epistemolojiye ve bu epistemolojinin erkeklik ile ilişkisine odaklanılacaktır.

1.4. MODERN FELSEFEDE ERİL AKLIN YENİDEN KURGULANIŞI

Modern epistemolojiye ve bu epistemolojinin erkeklik ile ilişkisine geçmeden önce, Modern paradigmaya dair bazı belirlenimlerde bulunmak, epistemik bağlamın anlaşılabilirliği konusunda oldukça iş görecektir. Bu sebeple yöneltmemiz gereken ilk soru, felsefe tarihinde modernliğin ne gibi anlamlarının olduğuna yöneliktir. Ortaçağ Hristiyan felsefesinin *teosantrizm*'inden ve Rönesans'ın Antiklere geri dönme ideali çerçevesince çizilen hümanizmasından büyük bir kopuşu ifade eden Modern dönem, koşulsuz özneciliği, değişen *cosmos*-evren tasarımı, ilerlemeci tarih anlayışı, insanı merkeze alan mutlak hümanizmi ve arka planda yükselen kapitalizmiyle birlikte, sekülerleşme ekseninde kilisenin siyasi otoritesini ulus-devletlere bıraktığı, dolayısıyla hukuki özne ve birey kavramının ortaya çıkışıyla da bağlantılı olarak yeni bir felsefe yapma tarzının geliştiği bir dönemin ifadesidir. Epistemik meseleler ile bağı dolayısıyla, konumuz bakımından en önemlisi ise, özne merkezliliğe yapılan vurgu ve *cosmos*'un ya da evrenin kavranışındaki değişimdir. Ortaçağ Hristiyan felsefesinde veyahut bu felsefenin son dönemi olarak işaret edilen Skolastik felsefede, Tanrının yaratımıyla varlık kazanmış insan, “ilk günah” sebebiyle bu dünyaya düşmüş ve yazgısı Tanrı tarafından belirlenmiş bir varlık olarak tasavvur edilirken; Modern paradigmada insan özgür ve yaratıcı bir özne, düşünen bir töz olarak kavranır. İnsanın özerk bir varlık olarak özgürlüğü, yazgısını kendisinin kurabilmesinin imkânında, eylem özgürlüğüne sahip olmasında ve bu özgürlük aracılığıyla tarihin öznesi olarak görülmesinde yatar. Elbette ki insanın özerk bir varlık olarak kavranışı, *cosmos*'a atfedilen ve tanrının yaratımıyla gerçekleşen varlık hiyerarşisinin tasfiyesiyle birlikte mümkün olmuştur:

Modern özgürlük önceli ahlaki ufuklardan kopmamız sayesinde kazanıldı. Bu bazı durumlarda kozmik bir düzen, insanların melekler, öte-dünyasal yaratıkları ve diğer dünyasal varlıklar arasında yerini aldığı “Büyük varoluş Zinciri”ydi. Evrendeki bu hiyerarşik düzen, toplumun hiyerarşisine yansırı. İnsanlar çoğunlukla, kendilerine ait bir konum, rol ve sınıfa kısıtılmıştı ve bunun dışına çıkılması neredeyse olanaksızdı. Modern özgürlük bu tür düzenlerin itibarını yitirmesiyle oluştu. (Taylor, 2017: 10-11)

Varlık hiyerarşisine dayalı bu tür düzenlerin itibarını yitirmesi, *cosmos*'un büyüünün bozulması olarak da sıklıkla karşımıza çıkar. Ortaçağ Hristiyan felsefesinde ve Rönesans felsefesinde sıkça karşılaştığımız Aristotelesçi kozmolojiye sadık hiyerarşik varlık tasarımı, Ay-üstü alem ile Ay-altı alem arasında sadece bir hiyerarşi kurmak ile

kalmaz; bu hiyerarşi aracılığıyla öznelarası alanı ve öznelere dünyadaki konumlarını belirlediği gibi, düzenler ve sınırlar. Bu sebeple bilimsel ilerleme ile gerçekleşen *cosmos*'un büyüünün bozulması, ikili evren tasarımı ve bu evren tasarımı arasındaki hiyerarşik bağıntıyı ortadan kaldırarak öznenin özerkliğine ve özgürlüğüne yapılan vurguya imkân tanır. Bununla birlikte, *cosmos*'a veya evrene yönelik kavrayışın değişmesindeki ana etken, doğanın dilinin matematiksel-geometrik bir tarzda kavranarak anlaşılabilir, okunabilir, çözülebilir bir yapıda olduğunun keşfedilmesi ile alakalıdır. Galileo Galilei, kendi geliştirdiği teleskop aracılığıyla, gökyüzündeki cisimlerin hareketlerinin ilk kez matematiksel olarak ifade etmiş ve öngörmüştür. Bu durum ise, *cosmos*'a dair bilinen tüm eski spekülasyonların sarsılmasına ve tasfiye edilmesine imkân tanımıştır. Ve elbette ki, kozmolojik spekülasyonların tasfiyesi yeni bir epistemolojiye ve ontolojiye duyulan ihtiyacı açığa çıkarmaktadır:

Kozmosun çöküşü bir düşüncenin, yapısı sonu, sıradüzenli bir dünya düşüncesinin, ontolojik bakımdan nitelikçe farklı bir dünya düşüncesinin yıkılması demektir. Bu düşünce aynı evrensel yasaların birleşip yönettiği açık, sınırsız, hattâ sonsuz bir Evren düşüncesiyle; Gök dünyası ile Yer dünyasını ayırıp karşı karşıya koyan geleneksel anlayışın tersine, içerisindeki her şeyin aynı Varlık düzeyinde bulunduğu bir Evren düşüncesi geliştirir. Gökbilim ile fizik birbirine bağlı hale gelir, hattâ birleşir, tekleşir. Buysa, bilimsel açıdan, değer üzerine, yetkinlik, uyum, anlatım ve tasarım üzerine kurulu her türlü düşüncenin yok olması demektir. (Koyre, 2000: 112)

Burada artık Ay-üstü alemin, gökyüzünün, yıldızların ve gezegenlerin kusursuz mükemmelliği ile Ay-altı alemin, yeryüzünün değişimin ve dönüşümün alanı olması bakımından kusurluluğuna dayanan eski *cosmos* tasarımı, fizik yasasının ve bu yasanın ifade edilebilirliği ile ortadan kalkmış; *cosmos* bir bütün olarak aynı yasa ve açıklamalara bağlı, olgular aracılığıyla bilinebilir bir alana dönüşmüştür. Ahmet Cevizci'nin de ifade etmiş olduğu gibi, artık bu *cosmos* tasarımında erekler veya Tanrı tarafından verildiği düşünülen amaçlar aranmaz:

Buna göre, doğal bir fenomeni anlamak, artık daha fazla onun ereksel nedenini, onun evrendeki, kendisine Tanrı tarafından verilmiş olan amacını ya da işlevini kavramayı gerektirmez. Tam tersine, doğal bir fenomeni anlamak, yeni kozmolojinin bir sonucu olarak, onun fail nedenini, yani fiziki evrende onun doğuşuna yol açan koşulları ve faktörleri bilmeyi gerektirir. Şu halde, yeni kozmolojide evren ya da doğa, büyük ve cansız bir makine olup, hem insan varlıklarının ve hem de Tanrı'nın dışında kalır. (Cevizci, 2013: 25)

Yeni kozmoloji ve doğanın dilinin matematiksellliği, yaşanan dünyayı insanın dışında kalan ve keşfedilecek, bilinebilecek ve hesaplamalar aracılığıyla öngörülebilecek bir

alana dönüştürdüğü gibi, cansız bir mekâna veya makineye indirger. Daha önce de bahsetmiş olduğumuz gibi, makineye indirgenen *cosmos*'un yasalarının bilinmesi, aklın kendisini bilme koşullarını bilmeye yöneldiği nesneye, *cosmos*'a, evrene yöneltmesiyle ilişkilidir. Aklın kendisini bilme koşulları olan matematiksel-geometrik yöntem aracılığıyla, evren sadece bilinen bir makine veya bir nesne olarak kurgulanmaz; aynı zamanda aklın, insanın kendisi üzerinde sahip olduğu epistemolojik gücü, Bacon'ın epistemolojisinde oldukça açık bir biçimde ifade edilmiş olduğu gibi, onu kendisi dışındaki nesneye yönlendirerek *episteme*'yi bir tür tahakküm ve iktidar kurma pratiği olarak kavramsallaştırmasına neden olur. Bununla beraber, insan ile doğa, akıl ile doğa, kültür ile doğa arasında kurgulanan fark kategorisi, doğanın araçsallaştırılmasında önemli bir adım olarak okunabilir:

İnsan/doğa ikiciliğinin evrimindeki ilk adım, zengin bir alan oluşturan tüm diğer insani ve insandışı özellikleri dışlayarak, aşağısıyarak ya da önemsizleştirerek, normatif (en iyi ya da ideal) insan kimliğinin zihin ya da akıl olarak kurgulanmasıdır. İkinci adım, zihnin ya da aklın doğayı dışlayıcı ve doğaya karşıt olarak kurgulanmasıdır. Doğanın kendisinin zihinsiz olarak kurgulanması üçüncü adımdır, bu adım önemli bir süreklilik alanını ve inşalar ile hayvanlar ve insandışı doğa arasındaki örtüşmeyi ortadan kaldırarak hem karşıtlığı kuvvetlendirir, hem de doğayı kaçınılmaz olarak yabancı kılar. (Plumwood, 2017: 147)

Modern dönemin mekanik doğa kavrayışı ya da doğanın araçsallaştırılması, aklın içeriklendirilmesinden bağımsız bir biçimde düşünülemez. Doğanın dönüştürülmesinde ve tahakküm nesnesine indirgenmesinde, araçsal akıl kavrayışıyla doğrudan bir bağıntı kurmak mümkündür. Charles Taylor, “araçsal akıl”ı belirli bir amaca ulaşmak için araçların ekonomik olarak nasıl kullanılması gerektiğine dair hesaplamalarda kullanılan ve maksimum verimliliği hedefleyen akılcılık türü ile açıklayarak, araçsal aklın doğa ile ilişkisini ele alır:

Eski düzenlerin bir kenara itilmesi, araçsal aklın yayılmasında kuşkusuz çok etkili oldu. Toplumun kutsal yapısı bir kez ortadan kalktığında, sosyal düzenlemeler ya da eylem tarzları artık varlıkların düzeni ya da Tanrı buyruğu temelinde oturmada, bunlar çıkar için kullanılmaya açıktır; bireylerin mutluluğu ve iyiliğine yönelik olarak istenildiği gibi dönüştürülebilirler. Bu noktadan sonra kullanılan ölçüt sözünü ettiğim araçsal akıldır. Benzer biçimde, çevremizdeki varlıklar varoluş zincirindeki konumlarının getirdiği önemi kaybettiklerinde, bizim tasarımlarımız için hammadde ya da araç olarak görülmeye açıktır. (Taylor, 2017: 12-13)

Bu bakış açısına göre şeylerin maksimum fayda ve verimlilik üzerinden kavranışı ile doğanın makine olarak kavramsallaştırılması arasında benzer bir örüntü

bulunmaktadır. Araçsal akıl, modernliğin özne merkezliliğe yaptığı vurgu ve *cosmos*'un makine olarak kavramsallaştırılması düşünüldüğünde epistemolojik bir devrimin de habercisidir. Aklın kendi iç işleyiş yasalarını tahakküm ve iktidar kurma pratiği üzerinden açığa çıkaran araçsal akıl kavrayışı, epistemolojide özne ile nesne arasındaki ayrıma dayanır; epistemolojinin merkezinde konumlandırılan bilen özne ile bilgi nesnesi arasındaki ayrım modern paradigmanın araçsal akıl kavrayışı ile görünürlük kazanır. Bu akıl kavrayışı içerisinde, evren ya da bir bütün olarak doğa, parçalara bölünerek geometrik bir düzleme yerleştirilir. Doğanın veya doğa yasasının hesaplanabilirliği, bilinebilirliği ve kullanışlılığı bu geometrik düzlemde araçsal akıl aracılığıyla gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, bu bakımdan araçsal akıl ile şekillenen doğanın konumlandırılması ve hatta nasıl kullanışlı kılınacağı belirlenmesi göz önüne alındığı zaman, Modern bir kavrayış tarzının ifadesi olduğu söylenebilir.

Araçsal akıl ve evrendeki bu dönüşüm ile birlikte düşünüldüğünde, bu ayrımın temelinde *episteme* ile hakikat arasındaki bağın dönüştürülmesi; bilen ile bilinen arasındaki ayrım sebebiyle özerk bir bilgi kuramının geliştirilmesine duyulan ihtiyaç yatmaktadır. Burada artık, tümeller ve tikellerden hareketle içeriklendirilen ve varlığın hakikatine yönelik geliştirilmiş bilgi kuramlarından söz etmek mümkün değildir. Gerekli olan, evrenin matematiksel ve geometrik düzlemde kavranmasına olanak sağlayan ve evrendeki nedensel yasaları açığa çıkaracak bir epistemolojinin inşasıdır. Dolayısıyla bu bağlam içerisinde, *theoria* ile *emperia* alanlarının anlamları dönüşerek bilen öznenin, bilgi nesnesi üzerindeki etkinliğini mümkün kılacak yeni bir epistemolojiye ve metodolojiye ihtiyaç duyulmaktadır. Bilen öznenin akılsallığının, bilgi nesnesine uygulanması, yani doğadaki akılsal olan matematiksel ve geometrik işleyiş yasalarının açığa çıkarılmasına bağlı bilgi kuramları ile birlikte, öznenin nesne üzerinde kurduğu tahakküm ve iktidarı sonucu bilginin güç olarak kavramsallaştırılması söz konusudur. Bilginin güç olarak kavramsallaştırılması ise, özne ile nesne arasındaki ilişkinin sadece bilme etkinliğinde açığa çıkan bir ilişkilene biçimi olmadığına işaret etmektedir. Bu yeni kavrayış içerisinde, bilen özne hakkında bilgi üretilecek nesneye dönüştürülmüş alanlar üzerinde doğrudan ve açık bir biçimde kendi iktidarını ve hegemonyasını kurmaktadır. Böylece bilmek, öznenin yöneldiği şeyler üzerindeki iktidarını tesis edebilmesinin ve meşrulaştırmasının yollarından biri olarak ele alınmıştır. Bu bağlam göz önüne alındığında, Modern dönemin

epistemolojisi ve metodolojisi güç ve iktidar kavramlarını merkeze alarak, doğanın insanlığın ihtiyaçları doğrultusunda değiştirilmesi ve dönüştürülmesi ekseninde içeriklendirilmiştir denebilir.

Epistemolojideki özne ile nesne arasındaki ayrımın ve bilginin güç olarak kavramsallaştırılmasının önemi, aklın erkekliği ve doğanın kadınsılığı arasında kurgulanan dikotomik fark kategorisinin dönüşümünde de açığa çıkar. Bu dönüşüm ekseninde, Modern paradigma öncesi içeriklendirilen bilgi ideallerinin erkeklik temsili ile özdeşleştirilmesi devralınarak, güç ve iktidar kavramları ile birlikte bilen öznenin bilgi nesnesine, erkeksi aklın kadınsı doğaya uygulayacağı tahakkümün meşrulaştırılmasının kavramsal zemini hazırlanmış olmaktadır. Böylece, Modern paradigmadaki akıl kavrayışının dönüşümüyle eş biçimde, epistemolojik bağlamda özne ile nesne arasındaki ilişkilene tarzının da eril bir bilgi kuramına uygun olarak dönüştürüldüğünü söylemek mümkün hâle gelir. Bununla beraber, epistemolojik bağlamda bilen özne ve bilgi nesnesi arasındaki ilişkilenemenin tahakküm kurucu yapısına uygun bir biçimde işleyecek yeni bir metodoloji geliştirme arayışının, çağın etkin kategorisi haline geldiği de eklenmelidir. Bu bağlam göz önüne alındığında, yeni bir metodolojiye ve hatta metot birliğine duyulan ihtiyacın da bilgi ile güç arasında kurulan ilişkiden dolayı erkeklikten bağımsız düşünölemeyeceği açıktır. Öyle ki, cinsel farkı yeniden üreten ve özne ile nesne arasındaki ilişkiyi tahakküm üzerinden tanımlayan bu epistemolojiyi mümkün kılacak yeni bir metot, bilen özne ile bilgi nesnesi arasında, bilen öznenin iktidarını meşrulaştıracak ve bilgi nesnesini araçsallaştıracak bağıntıyı tesis etmelidir. Dolayısıyla, güç ve iktidar gibi kavramların merkeze alındığı epistemolojilerin geliştirdikleri metodoloji de, erkeklik ile bağıntısıyla görünürlük kazanmıştır, denebilir.

Modern epistemolojideki bir diğer mesele, evrensellik, nesnellik, tarafsızlık veya yansızlık gibi bilgi kuramının ve bilimsel etkinliğin merkezi kavramlarının bu ayrım üzerinden temellendirilmesidir. Özne ile nesne arasındaki ayrım, bilme etkinliğinde bilmeye yönelen özne ile bilginin nesnesi olan arasında yapısal olarak bir farkın kurulmasına sebep olmuştur. Buna göre bilgi nesnesine, ondaki nedensel ve akılsal bağlantıları açığa çıkarabilmek için yönelen özne, bir birey olarak, bir kişi olarak veyahut kendisi olarak bu etkinlikte değildir. Öznenin kişiselliği ve bireyselliği, nesnel, evrensel, tarafsız bilginin imkânını kurabilmek adına tasfiye edilmiş bir

bağlamda bilme süreçlerinden uzaklaştırılması metot ile mümkün bir şekilde kavranır. Oysa ki feminist duruş noktası teorisyeni Sandra Harding'in de bahsettiği gibi:

Bilimsel araştırmanın sonuçlarının yazarlarının toplumsal olarak anonim oldukları varsayılır; araştırmacının Çinli veya İngiliz, Afro-Amerikalı ya da Avrupa kökenli Amerikalı, kadın ya da erkek olması araştırma sonuçlarının "mükemmelliği" üzerinde herhangi bir fark yaratmamalıdır. Bilimsel yöntemin, bilim insanının sosyal durumundan hipotezlere, kavramlara, araştırma tasarımlarına, kanıt toplamaya veya araştırma sonuçlarının yorumuna kadar yol açabilecek herhangi bir toplumsal önyargıyı ortadan kaldıracak kadar güçlü olması gerekir. (Harding, 1993: 58)

Ancak bu eleştiriye rağmen, öznel deneyimler farz edildiği veya arzu edildiği gibi bilme etkinliğinde basit bir biçimde metot aracılığıyla tasfiye edilememektedir. Bilen öznenin kişiselliğinin veya bireyselliğinin ortadan kaldırılması veya metot aracılığıyla bilen özne ile bilgi nesnesi arasında uygun bir ilişkinin tanımlanması mümkün değildir. Mümkün olmayışın temelinde, ilk olarak düşüncede halihazırda bulunan ve süregelen bilgi kuramlarından devralının cinsiyetçi kavramsal şema bulunmaktadır. Bu kavramsal şema içerisinde dikotomik fark kategorisi tüm varlık tarzları arasındaki ilişkiyi hiyerarşik bir biçimde değer atfederek düzenlemektedir. Daha önce de bahsetmiş olduğumuz gibi, Modern dönem öncesi bilgi idealleri, Yunan bilgi kuramlarından itibaren aklın erkeksiliğine bağlı olarak kadınlık temsilini irrasyonellik ile ilişkisi içerisinde kavramsallaştırmıştır. Tarihsel olarak ardından gelen bilgi kuramları da bu dikotomik ve hiyerarşik ilişkilendirme tarzı üzerinden farklı bağlamlarda cinsel fark kategorisini yeniden üretmiştir. Dolayısıyla, modern bilgi kuramlarının miras aldığı dikotomik ve hiyerarşik fark kategorisiyle birlikte düşünüldüğünde, bilgi kuramlarının evrensellik, nesnellik ve tarafsızlık gibi iddiaları özne ile nesne arasında kurgulanan yapısal fark üzerinden geçerlik kazanamaz. Hatta aksine, özne ile nesne arasındaki tahakküm kurmaya yönelik ilişki, dikotomik ve hiyerarşik bir ilişkilendirme biçiminin örüntüsünü oluşturduğu için cinsel fark kategorisini yeniden üreterek sürdürmüş olur.

Bu bağlam ve bağlantılar ışığında, Modern paradigmanın eril bilgi idealinin Bacon'ın epistemolojisinde çok açık bir biçimde görünürlük kazandığı söylenebilir. Ancak Bacon'ın epistemolojisinden de önce, özne ile nesne arasındaki ayrımı hem epistemolojik hem de ontolojik bağlamda kuran Descartes'ın epistemolojisindeki erkeklik kurgusuna odaklanmamız gerekir. Modern bilgi kuramlarının yöntem krizinin çözülmesinde iki farklı bakış açısını, iki farklı akıl kavrayışını ve iki farklı metot

önerisini sunan Bacon ile Descartes'ın epistemolojilerindeki ortaklığın açığa çıkarılması, Modern bilgi kuramlarının erkeklik ile olan bağının anlaşılabilirliği konusunda yol gösterecektir. İki farklı geleneğin temsilcileri olarak, yani rasyonalizmin ve empirizmin temsilcileri olarak Descartes ve Bacon'ın düşüncedeki, epistemolojideki ve metodolojideki farklılıklarına rağmen bilgi kuramlarının erkeklik ile ilişkisi, çağın düşünme biçimlerinin anlaşılması bakımından oldukça önemlidir. Epistemoloji ve erkeklik arasındaki ilişkinin, sadece Bacon'ın düşüncesinde yer etmiş cinsiyetçi önyargılarla ilişkili olmadığının; aksine bunun Modern paradigmanın kendi düşünüş biçimlerinden hareketle bir erkeklik krizi olarak görülmesi gerektiğinin altını çizmek de önemlidir. Bununla beraber, her ikisinin de, Descartes'ın da Bacon'ın da, epistemolojilerindeki ve düşünüş biçimlerindeki yapısal farklılığa rağmen, bilgi kuramlarının ana iddiaları olan nesnellik, tarafsızlık ve yansızlık gibi ilkeleri metodolojiye bağlı olarak öznenin nesneyle olan mesafesi üzerinden kavramsallaştırmış olmaları da, daha önce yöneltmiş olduğumuz eleştirel bağlamdan hareketle oldukça dikkat çekicidir. Dolayısıyla, Bacon'ın epistemolojisinin eril karakterini ele almadan önce Descartes ve onun Kartezyen *cogito*'suna dayalı epistemolojisini ele almak, Modern dönemin epistemoloji, metodoloji ve bilim kuramlarının erkeklik ile ilişkisini açığa çıkarabilmek bakımından iş görecektir denebilir.

1.4.1. Kartezyen *Cogito* ile Erkek(s)iğin Yeniden İnşası

Descartes'ın felsefesi, paradigma değişimiyle birlikte açığa çıkan bilgi ile erkeklik arasındaki bağ, yeniden nasıl ve ne şekilde tesis edildiğine dair belirlenimlerde bulunabilmek bakımından oldukça önemlidir. Onun önemi, açıktır ki, Modern düşüncenin inşasında gerekli olan ve paradigma değişimine yanıt verebilecek olan bir epistemoloji ve ontoloji kuramı geliştirmesinde yatmaktadır. Descartes düşünceyle ontolojik olarak kanıtladığı “benlik” kavrayışı, zihin ile beden arasındaki ayrımı kurarak, varlıklar arasındaki ilişkiyi belirleyecek bir ontoloji ve bu ontolojik zeminden hareketle de bir epistemoloji kurar. Kartezyen *cogito*'nun, modern epistemoloji kavrayışındaki bilen özne ile bilgi nesnesi arasındaki ilişkinin biçimini ve tarzını belirlediği düşünüldüğünde, Descartes'ın felsefesinin önemi ve görkemi olanca açıklığıyla belirlemektedir. Bununla beraber, epistemolojinin ve ontolojinin merkezine

yerleştirilen *cogito*, sadece bilen özne ile bilgi nesnesi arasındaki ilişkiselliğin mahiyetini belirlemez; aynı zamanda erkeklik ve kadınlık temsilleri arasındaki veya erkeksi akıl ile bu aklın bilgi nesnesine dönüştürülen kadınsı doğa arasındaki ilişkilene biçimlerinin de tanımlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu yeni ilişkilene içerisinde, dikotomik ve hiyerarşik olan farklılık üzerinden tanımlanan kavramlar arasında, herhangi türden bir temasın veya bir yer değiştirmenin olanağı ortadan kaldırılmış, dikotomik ve hiyerarşik fark kategorisi varlık tarzlarında sabitlemiştir. Bu sabitlemeye duyulan gereklilik ise, epistemolojik bağlamda özne ile nesne arasındaki ayırmadan hareketle kurulan nesnellik, evrensellik ve yansızlık gibi ilkelere bilgi kuramında ve bilimsel metodolojide duyulan ihtiyaç üzerinden açığa çıkar. Akıl, kendi iç işleyiş yasalarını nedensel bağlantılar olarak yükleyerek, ontolojik olarak doğa alanını kurarken aynı zamanda epistemolojik olarak doğayı bilebilmenin de imkânını kurar. Dolayısıyla, bir nesneyi bilmek sadece o nesnenin niteliklerini veya bağlantılarını bilmek değil; aynı zamanda ontolojik olarak onu bilen öznenin benliğinden hareketle kurmak anlamına gelmektedir. Bilen özne ile bilinen nesne arasındaki ayırmanın mahiyeti de bu bilme tarzının kurgulanışından hareketle anlaşılmalıdır. Böylece, bu bilme tarzıyla beraber özne ile nesne arasındaki ayırmanın sadece basit bir özdeş olmama hali olarak içeriklendirilmediği de gözden kaçmamalıdır. Bu bilme tarzıyla, yani bilen öznenin bilme etkinliği aracılığıyla “öteki”ni ontolojik olarak kurduğuna yönelik temellendirmelerle birlikte, varlıklar arasında bir tür derecelendirmenin ve hiyerarşinin de onaylandığını söylemek mümkündür. İlk, bilen öznenin akılsallığının bilgi nesnesine uygulanmasına yönelik epistemoloji, bilinen nesnenin kendi iç değerinden yoksun bir şekilde ve hatta araçsallaştırılarak inşasını gerekli kılmaktadır. Özneyi merkeze alan bu bilgi kuramı içerisinde, her şey öznenin bakış açısından yeniden düzenlenerek kullanılmaya hazır araçlara dönüştürülmüştür. Ardından, ontolojik zemin, bilen özne ile bilgi nesnesi arasında dikotomik ve hiyerarşik bir ilişkilene biçimini sabitleyerek, konumlandırmalar arasındaki farklılığı, süreksizliği ve temassızlığı onaylar. Bilen öznenin konumu sabitlenirken, ‘öteki’ olarak konumlandırılan bilgi nesnesi de bu sabitlenmiş konumdan hareketle kavranır. Yer değiştirmeye olanak sağlamayan bu yapı ise, merkezde konumlandırılanın, yani bilen öznenin bilgi nesnesini her zaman belirlemesi, sınırlaması ve kendi bakış açısından hareketle onu yorumlamaya tabi

tutması anlamına gelmektedir. Haklarında bilgi üretilenlerin hiçbir zaman bilginin üreticisi olmasına imkân tanınmayan bilgi kuramının erkeklik ile ilişkisi de bu bağlamda açığa çıkar. Buradaki temel mesele, özne ile nesne arasındaki ayırmadan hareketle içeriklendirilen nesnellik, evrensellik ve tarafsızlık ilkelerinin kavranışında yatmaktadır. Özne ile nesne arasındaki ayırma dayalı olarak geliştirilen bilgi kuramının nesnellik iddiası, öznenin bilme etkinliğinde bireyselliğini bir kenara bırakarak uygun metot ile eylemesine dayalıdır. Ancak, öznenin bu ayrıcalıklı konumu, yani bilginin üreticisi olması bakımından nesnesini belirlemeye tabi tutmaya imkân sağlayan konumu, bilgi kuramının daha en başından itibaren belirli ayırıştırıcı pratikler üzerinden şekillendiğini göstermektedir. Bu bağlamdan hareketle ise, erkeklik ve iktidar pratikleri ile çevrelenmiş bir bilgi kuramından söz etmek mümkün hâle gelmektedir. Bu bağlamın kurulabilmesi için gerekli olan ise, Descartes'ın felsefesi söz konusu olduğu zaman metodolojik kuşkudur.

Bilindiği gibi Descartes felsefesine, epistemolojik anlamda mutlak ve sağlam bir temel elde edebilmek ve aklın tüm yanılgılarından kurtulabilmek için metodolojik şüphe/kuşku ile başlar. Metodolojik kuşku, kendisinden hareketle diğer bilgileri kavrayabileceğimiz açık ve seçik bilgiyi elde edebilmenin aracı olarak iş görür. Descartes'ın ifadesi ile: *“Gerçeği arayanın yaşamında bir kez tüm nesnelere gücü yettiği ölçüde kuşku duyması gerekir”* (Descartes, 2018: 67). Böylece, Descartes'ın felsefesinde metodolojik kuşku, bilgi için gerekli olan sağlam zemini sağlayacak yöntemin ilk adımını oluşturmaktadır. Descartes, kendisinden kuşku duymayı gerektirmeyecek epistemik zemini, aklın kendi iç işleyiş yasalarından çıkan, açık ve seçik olarak ifade edilen ve kavranan matematik ve geometrinin işleyişinden hareketle ele alır:

Yalnızca bu bilimlerin ele aldığı konular bu denli açık ve nettir; deneyimin kuşkuya sebebiyet verebileceği hiçbir şeyi varsaymaya ihtiyaç duymazlar ve her ikisi de aklın birbirinden çıkarttığı bir sonuçlar zinciriyle iş görürler. Aritmetik ve geometri, aynı zamanda tüm bilimlerin en kolayları ve en açıkları olup istediğimiz türden konuları içerirler, zira dikkatsizlik söz konusu olmadığı sürece bir kişinin onlarda yolunu kaybetmesi pek mümkün değildir. (Descartes, 2019: 32)

Metodolojik kuşkunun merkezinde, matematikte ve geometride de olduğu gibi, aklın kendi iç işleyiş yasalarından hareketle kendisinden kuşku duyulmayacak bir başlangıç noktası temin edebilme iddiası bulunur. Descartes bu amaç için geliştirdiği metodu dört başlık altında inceler ve bunları bilginin açıklığı ve seçikliği, bilginin analiz

edilmesi, en basit ve kesin bilgiden başlayarak karmaşık olan bilgiye ilerlenmesi, yapılan işlemin yeniden gözden geçirilmesi olarak sıralar:

Birincisi öyle olduğunu açıkça bilmediğim hiçbir şeyi asla doğru diye kabul etmemekti, yani acelecilikten ve önyargıdan özenle kaçınmak ve kendi zihnime onlardan şüphe etmek için hiçbir fırsat bulamayacağım kadar açık ve seçik şekilde sunulanlardan başka hiçbir şey üzerine artık yargıda bulunmamaktı. İkincisi inceleyeceğim güçlüklerin her birini daha iyi çözümlemek için olabildiğince ve gerektiği kadar çok parçaya bölmekti. Üçüncüsü en yalın ve bilinmesi en kolay nesnelerden başlayıp yavaş yavaş ve derece derece ilerleyerek en karmaşık olanların bilgisine yükselmek için düşüncelerimi sıra ve düzene göre yönetmek ve birbirinin ardından doğal olarak gelmeyenler arasında dahi bir sıra ve düzen varsaymaktı. Sonuncusuysa her yerde hiçbir şey atlamadığımdan emin olabileceğim kadar eksiksiz sayımlar yapmak ve her şeyi genel olarak gözden geçirmekti. (Descartes, 2020: 22-23)

“Cogito ergo sum”, yani “Düşünüyorum o halde varım” önermesi böyle bir yöntem ile başlayarak kendisinden kuşku duyulmayacak, açık ve seçik olarak ifade edilebilecek epistemik zemini sağlayan bir önerme halini alır. Elbette cogito’nun metodolojik kuşku sonucunda bu şekilde ele alınışı sadece epistemik zemini sağlamakta kalmaz; varlığından kuşku duyulmayacak “ben” için ontolojik bir zemin de sağlar. Cogito’nun bilgisi, düşünen öznenin varlığının da tasdiki anlamına gelir ki varlıklar arasında dikotomik ayrımı kuran Kartezyen töz metafiziğinin de merkezine yerleşir:

Descartes "düşünmeden başka bir şey" olmayan "duygu"nun "kesin anlamını" bulunca, evrensellerin kavranması olarak akıl ile duyularla ve hareketle ilgili canlı beden arasındaki Aristotelesçi ayrımı bağlantımızı yitirmeye başladı. Yeni bir zihin-beden ayrımı gerekiyordu-"bilinç ile bilinç olmayan arasında" dediğimiz bir ayrım. Bu, insan yetileri arasındaki bir ayrım değil, iki olay dizisi arasındaki bir ayrımdı. Öyle ki, bir dizideki birçok olay diğer dizideki birçok olayla birçok özelliği paylaşıyor ama gene de bu diziler birbirinden tamamen ayrı duruyordu; çünkü birindeki olaylar uzamlı, diğerindekiler uzamsız tözde yer alıyordu. İnsanın iki yönü ya da hatta iki parçası arasındaki bir ayrımdan çok, iki dünya arasındaki ayrıma benziyordu bu. (Rorty, 1997: 189)

Bilinç ile birlikte gelen zihin ile beden arasındaki ayrım, ontolojik bir fark kategorisini de beraberinde getirir. Artık düşünen töz (*res cogitans*) ile maddi töz (*res extensa*) arasında yapısal bir ayrımdan söz etmek mümkün görünmektedir. Elbette bu yeni ayrım bağlamında varlık tarzları arasında kurgulanan ilişkilene biçimi hiyerarşik bir bağlamda gerekçelendirilmiştir. Kendisinden şüphe duyulamayacak şekilde açık ve seçik olan bilinçten hareketle temellendirilen düşünen töz, maddi töz karşısında daha üst seviyeden bir varlık tarzına gönderimde bulunmaktadır. Maddi tözün ikincil

konumlandırılışı ile düşüncenin maddi olan üzerindeki, yani aklın olgular dünyası olarak kavranan doğa üzerindeki iktidarı arasında bir bağ bulunmaktadır:

... öyle ki bu felsefe sayesinde ateşin, suyun, havanın, yıldızların, göklerin ve bizi çevreleyen diğer tüm cisimlerin gücünü ve davranışlarını zanaatkârlarımızın çeşitli mesleklerini tanıdığımız kadar seçiklikle bilerek onları kendilerine özgü tüm uygulamalarda aynı biçimde kullanabilir ve böylece kendimizi doğanın efendileri ve sahipleri kılabiliriz. (Descartes, 2020: 65)

Doğanın efendisi veya sahibi olabilmenin artalanındaki düşünce, varlık tarzları arasında kurgulanan hiyerarşik ve dikotomik fark kategorisinden hareketle içeriklendirilmektedir. Bunun gerçekleşebilmesi için, yani doğanın efendisi olunabilmesi için gerekli olan; kendisinden kuşku duyulmayacak, açık ve seçik bir biçimde doğanın bilgisine sahip olmaktır. Bu bilgi ile iktidar arasında kurulan özdeşlik, Descartes'ın Kartezyen töz metafiziğine bağlı epistemolojisinde bulunmasının yanı sıra, Bacon'ın deneye ve gözleme dayalı epistemolojisinin de ana temasını oluşturması bakımından oldukça dikkat çekicidir. Descartes'ın ontoloji içerimli epistemolojisinden oldukça farklı bir epistemoloji geliştiren Bacon'a göre de, bilgi ile iktidar arasındaki bağ, epistemolojik insanın gerçekleşebilmesi için oldukça önemlidir. Farklı perspektiflerden hareketle geliştirilen bu epistemolojilerin bilgiyi egemen olma, iktidar kurma ve tahakküm uygulama araçları olarak konumlandırmalarının, paradigma dönüşümüyle yakından ilgisi olduğu söylenebilir. Bilimsel devrimlerle uyumlu bir biçimde değişen kurumsallaşmış iktidar pratiklerince şekillenen bu yeni düşünüş biçiminde, bilginin de yeniden tanımlanması gerekmektedir. Burada artık bilgi, sadece kendisi için istenen bir yapıda kurgulanamaz. Doğrudan ve açık bir biçimde, bilen öznenin doğanın üzerindeki manipülasyonuna imkân tanıyan bir yapıda bilginin yeniden kavranması gerekmektedir. Dolayısıyla her iki düşünürün de bilgi ile iktidar arasında tesis ettikleri ilişkinin önemi bu bağlamdan hareketle düşünülmeli ve anlaşılmalıdır.

Doğanın efendisi ve sahibi olabilmek için, Descartes'ın ontolojik bir ayrımla hiyerarşik ve dikotomik fark kategorisinden ele aldığı özne ile nesne arasındaki ayrım, aynı zamanda cinsel farkın da meşrulaştırıldığı bağlamı sunmaktadır. Buna göre, zihin ile beden arasında veya düşünen töz ile maddi töz arasında epistemik bir zemine duyulan gereklilikten hareketle kurgulanan ayrım, aklın erkekliğinin de kurulduğu bir zemin sağlamaktadır. Kartezyen düalizm, cinsel fark kategorisinin tali alternatifleri arasında dönüşüme, yer değiştirmeye veya herhangi bir türden ilişkiselliğe izin

vermeyecek bir biçimde onu yeniden düzenlemekte ve üretmektedir. Buna göre şeyler arasındaki dikotomik ve hiyerarşik sınıflama, yani akıl ile doğa, düşünülen ile maddi olan, erkeklik ile kadınlık, zihinsel ile bedensel olan arasındaki ilişkilene biçimleri ontolojik fark sebebiyle birbirinden tamamen ayrı alanlar olarak kavranmıştır:

Zihin saf düşünceye -zihinsel, cisimsiz, mevkisiz, bedensiz salt res cogitans'a ya da düşünen töze dönüşünce, ikicilikteki karşıtı olan beden salt maddeye, salt res extansa'ya, eksiklik olarak maddeselliğe dönüşür. Zihin ve doğa birbirinden tür olarak büsbütün farklı tözlere dönüşünce, âlemlerin ikici bölünmesine ulaşılır ve süreklilik olasılığı her iki uçta da yok edilir. (Plumwood, 2017: 157)

Bu kavrayışa sebep olan *cogito* ise, her türlü özneliliğin tasfiye edildiği bir alan olarak konumlandırılarak, karşıtlıklar arasındaki değer yüklü ilişkilenemeyi görünmez kılmıştır. Buna göre *cogito*; tarihsel, kültürel, toplumsal bağlamlardan koparılmış bir yapıda sunularak epistemik bağlamda nesnelleştirilebilecek veya nesnelliği mümkün kılacak zemini sağlamaktadır. *Cogito*'nun birisiyle, toplumla, kamusal alanla veyahut kişiselliği ile bağı bulunmadığı için, özne ile nesne arasındaki ilişkide tarafsızlığını koruyabildiği bir konum sağlanmış görünmektedir. *Cogito*'nun bu kavranışından hareketle gerçekleşen ontolojik fark kategorisi, yani benlik ile benlikten hareketle varlığı temellendirilen alanların ilişkisi, özne ile nesne arasındaki yapısal ayrımın da kurulmasına vesile olarak, nesnelliği epistemik bağlamda üretir görünmektedir: “Kartezyen nesnellik, özne ile nesne arasındaki böyle bir sürekliliği imkânsız kılan bir ideale sahiptir. Bilimsel zihin, anlamaya çalıştığı nesnelere karşı tüm sempatilerinden arındırılmalıdır. Bu zihin mutlak bağımsızlığını geliştirmelidir” (Bordo ve diğerleri, 1999: 65). Zihnin mutlak bağımsızlığı, epistemik bağlamda ancak ve ancak şeyler arasında kurgulanan fark kategorisinin süreksizliği ile mümkün görüldüğünden, halihazırda felsefi düşünceye sirayet etmiş olan cinsel fark kategorisine bağlı ayrımların epistemolojik inşada sabitlendiği söylenebilir. Bununla beraber, bilen öznenin bilgi nesnesi üzerindeki iktidarını sağlayacak epistemik gaye hatırlanacak olursa, değer yüklenmiş alanların özne ile nesne arasındaki yapısal ayrımla beraber izlerinin silindiği de eklenebilir. Özne ile nesne arasındaki yapısal ayrımda açığa çıkan nesnellik ilkesi, süregelen cinsiyetlendirme pratiği çerçevesince beden, mekanik doğanın, maddi olanın ve kadınlık temsili ile özdeşleştirilen diğer tüm alanların karşısında konumlandırılmıştır:

Kartezyencilikte, erken akılcılıkta olduğu gibi “saf” düşüncenin dışlanmış ve aşağılanmış karşıtı, dişil olandan çok daha fazlasını içerir. Karşıtının kapsadıkları artık yalnız hayvanlık ve bedeninin kendisi değil, ayrıca maddesel

gerçeklik, pratik faaliyet, değişim, duygular, sempati ve özneliktir. Bu özellikler yeni bir nesnellik kavramında bir araya getirilir: Karşıolumsal bir şekilde saf düşünce olarak yorumlanan nesnellik “düşünmeyi bulandıran ilgi dağıtıcı her şeyi ve tüm tutkuları” bir kenara bırakmayı içerir. (Plumwood, 2017: 158)

Burada içeriklendirilen kimi alanların, örneğin özne-nesne, zihin-beden, ikiliğe dayanan töz kategorileri gibi alanların bilginin nesnelliği, evrenselliği, tarafsızlığı veya yansızlığını kurarken, aynı zamanda cinsel fark kategorisine bağlı dikotomik ve hiyerarşik bağıntıdan hareketle kavranmaları oldukça problematiktir. Problemin merkezinde epistemik bağlamı mümkün kılan tek yetinin akıl olarak konumlandırılması ve bu aklın erkeksi bir karakter kazanmış olması bulunmaktadır. Aklın erkeksi karakteri, bilgi ve bilimsel etkinlik süresince nesnellik kategorisinin, öznenin bilinebilecek nesne olandan ayrılmasıyla açığa çıkmaktadır. Evelyn Fox Keller, özne-nesne veya bilen akıl ile bilinen doğa düalizmine bağlı bir nesnellik tanımlamasının, daha en başından dikotomik bir ilişkilenemeyi kapsadığını ve eril bir içeriklendirmeye sahip olduğunu ifade etmektedir. (Keller, 2016: 105) Bu görüş içerisinde, bilen bilinenden ayrımı, aynı zamanda bilen yetileri arasındaki dikotomik bir fark kategorisini de beraberinde getirmektedir. Epistemik ideal saf zihinden hareketle gerçekleştirilebilir bir form kazandığında, akıl bedenden ve bedenin getirdiği duygulardan arındırılmış bir vaziyette ele alınır. Böylece, akıl ile beden arasında dikotomiye bağlı bir ilişkinin tesisıyla beraber, aklın erkeksi karakteri içeriklendirilmiştir, denilebilir:

Batı metafiziği bir ikicilikler düzeni (zihin/beden, akıl/tutkular, zeka/madde, aşkın/içkin) tesis etmek suretiyle işlemişse, bu ikiliklerle düşünme tarzlarının aynı zamanda da toplumsal cinsiyetlendirilmiş olması şaşırtıcı olmamalıdır: Zihin, akıl, zeka ve aşkınlık eril olarak şekillenmiş, bunların karşıtları da dişi olarak şekillenmiştir. Aklın veya zekanın aşkın statülerini elde tutabilmeleri için kadınların "doğal" işleyişleri olarak görülen ve onların üzerine yıkılan -duygular ve heyecanlara özen gösterme, bedensel ihtiyaçları karşılama gibi- zorunlu görevler vardır. Bu zorunlu görevlerin, bu karşıtlıkların ayakta kalması için vazgeçilmez olmakla kalmayıp aynı zamanda da hiyerarşiyi besledikleri ve dengeledikleri olgusu çoğunlukla ihmal edilmiştir. (Chanter, 2013: 106)

Tali karşıtlıklar ve bu karşıtlar arasındaki dikotomik ve hiyerarşik ilişkinin mahiyeti, oldukça merkezi bir problemidir. Yunan bilgi kuramlarından itibaren içeriklendirilen bu cinsel fark kategorisinin, Descartesçı epistemolojiyle ulaştığı sınır ve keskin ayrımla beraber, felsefi düşüncenin kavramsal şeması ikiliklere bağlı ve ikilikleri yeniden üreten bir biçim kazanmıştır. Chanter bu görüşü bir adım ileriye taşıyarak,

cinsiyet (sex) ve toplumsal cinsiyet (gender) arasında da Kartezyen dikotomik bir ilişkilendirme tarzının olduğunu ifade etmektedir:

Böylece Descartesçı cogito sanki kendi hayatını yaşamaya başlamış, belki de gayrimeşru, fakat yine de etkili, her tür düşünme paradigması doğurmuştur. Bunların arasına cinsiyet ve toplumsal cinsiyeti düşünme modeli de dahildir. Cinsiyet bir veri olarak ele alınmıştır: Eril ve dişi bedenlerin kendilerinde ve bağımsız bir biçimde varoldukları, eril ve dişi arasındaki "biyolojik" ayrımın dengeli bir zemin gibi işlediği farz edilmiş, "toplumsal" veya davranışsal erillik ve dişilik kavramlarının bu ayrımla eşleştirilebileceği düşünülmüştü. (Chanter, 2013: 114)

Bilindiği gibi, cinsiyet kavramı bireylerin biyolojik özelliklerinden hareketle eril veya dişi olarak adlandırılmasını kapsarken; toplumsal cinsiyet, biyolojik belirlenim dahilinde bireylerden kendilerine atanmış cinsiyetlerine uygun düşen davranışların gösterilmesine bağlı olan beklentileri, normları ve kültürel yapıya işaret etmek için kullanılmaktadır. (Stone, 2015) Chanter, Derrida'nın dekonstrüktivizmini Batı metafiziğinin üzerinde yükseldiği Kartezyen dikotomiye bağlı cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımı üzerinden okuyarak, bir eleştiri getirmektedir. Bu eleştirisinin temelinde, cinsiyet farklılıklarına bağlı biyolojik özcülüğün ürettiği hakikatler ile ilişkisinde toplumsal cinsiyet pratikleri bulunmaktadır:

Erkek/kadın veya cinsiyet/toplumsal cinsiyet gibi ikili karşıtlıklar ebedi hakikatler değil, kültürel yapılardır. Bunlar normatif güçlerini, ataerkil, heteronormatif iktidar tarafından tanımlanan ve yeniden üremeye ilişkin amaçlara yönelen hiyerarşik bir düzeni ayakta tutmaya yatırım yapan güçlerden türetirler. Feministler kendilerini bu gücü kıyasıya eleştirmekle sınırladıklarında, bu hiyerarşinin otoritesini doğrulamış ve sürdürmüş olurlar, bu hiyerarşiyi yeni bir düzen yaratabilecek olan ilişkilere yol açabilecek bir biçimde bozmuş olmazlar. (Chanter, 2013: 107)

İkilikleri yeniden üreten feminist teorinin dönüştürülmesi ve eleştirilmesi ekseninde, Chanter'a göre yalnızca toplumsal cinsiyet kavramıyla ilişkisi içerisinde düşünülebilecek performatif edimlerden söz etmek mümkündür. Bu görüş aynı zamanda, toplumsal cinsiyeti ikilik kuran bağlamdan uzaklaştırarak, her zaman değişime ve dönüşüme açık, yeniden üretilen ve inşa edilen bir yapı içerisinde kavrayışına dayanmaktadır. Bununla beraber Chanter, biyolojik belirlenime yönelik erkek ve kadın olmak üzerinden belirlenen cinsiyet kategorisinin ikiliğini de bilim otoritelerinin heteronormatif görüşlerine getirdiği eleştiriden hareketle ortadan kaldırmayı amaçlar:

Bilim başlı başına ideoloji yüklüdür: Kadınlığın ve erkekliğin saf bilimsel bir tanımı yoktur. Yalnızca, bir bölümü 'bilimsel' kanon hâline gelen kültürel olarak yorumlanan veriler vardır. Bahsettiğimiz kanon, çok yakın geçmişe kadar

kendisini oluşturan ayrıcalıklı ve Batılı beyaz erkeklerin ortaya attığı varsayımların etkisi altındaydı. Söz konusu grubun büyük bir bölümü hâlen beyazlara ve burjuvaziye ait ataerkil varsayımların etkisi altındadır. Doğal olarak, geleneksel otoritelerin güçlenmesine katkı sağlayan bu türden açıklamalar, çoğu zaman geleneksel kültürel inançları, önyargıları yansıtır. ... Buna göre, erkek ve kadını birbirinden kesin sınırlarla ayıran ikili karşıtlık, bu türden bir kuramsal çerçeveye uygun düşmeyen cinsellikleri yok sayan normatif bir güce kavuşmuştur. Genellikle bu türden yorumların ideolojik oldukları üstü örtülen bir gerçekliktir. Böylece bilimin bu türden anlayışları olduğu gibi kabul etmesi, bunları onaylaması anlamına gelir. Böylelikle bu gibi anlayışlar, herhangi bir karşı çıkışa kapalı bir döngü içinde varlığını sürdürür. (Chanter, 2019: 20)

Cinsiyetin ne olduğuna ve nasıl tanımlanması gerektiğine yönelik bilim insanlarına sağlanan otoritenin eleştirisiyle, Kartezyen düalizmin sonucu olarak görülebilecek cinsiyet-toplumsal cinsiyet ayrımına bağlı eleştirinin ortaklığı da burada görünür kılınmaktadır. Buna göre, bireyleri sadece erkek veya kadın olarak tanımlamaya yönelik ikili bir cinsiyet rejimi sunan biyolojik özcü perspektifin temellendirildiği ve meşru kılındığı nokta, Descartesçi epistemolojide açığa çıkan bilimsel etkinliğin nesnellik, evrensellik ve yansızlık gibi ilkeleridir. Epistemik bağlamda, özne ile nesne arasındaki ayırmadan hareketle içeriklendirilen bilimsel etkinliğin bu ilkelerinin geçerliliği yeniden sorgulamaya açılabilceği gibi, bilim otoritelerine sağlanan hegemonik konumlandırmanın da önemi ortaya çıkmaktadır. Descartesçi düalizm, tali alternatifler karşısında merkezde konumlandırılanın, ‘öteki’ karşısında ayrıcalıklı bir hiyerarşik ilişkilene tarzını beraberinde getirdiğinden, cinsiyete dair bilgi, değer ve yargıların üretiminde söz sahibi olan öznelere, yani bilimsel otoritelerin bilginin nesnesini belirlemeye, düzenlemeye ve içeriklendirmeye yönelik bir iktidarın sahibi oldukları söylenebilir. Cinsellik, arzular, tutkular, duygulanımlar, yönelimler ve bedenler; kromozomlara, cinsel organlara, hormonlara indirgenerek sınıflandırılır, belirlenir ve tasnif edilir. Bu sınıflandırma katı bir ikili cinsiyet rejimi içerisinde gerçekleştiğinden, Kartezyen paradigmaya uygun bir biçimde erkek ve kadın cinsiyeti oluşturulur. Sanki birbirlerine tamamen karşıt iki farklı biyolojik beden tipi varmış ve bu karşıtlıklar arasında keskin ayrımlar yapılması mümkünmüş gibi, bedenler ikiliğe bağlı bir sistem içerisinde tanımlanır. Feminist teorinin, cinsiyetin bu şekilde gerçekleşen inşasına yönelik eleştirilerinin ardından, toplumsal cinsiyet kavramına yönelmesi bir başlangıç noktası olarak görülebilecekse bile yeni bir ikilik ile karşılaşmıştır. Bu ikilik ise, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkide açığa çıkmaktadır. Toplumsal cinsiyet kavramı, kadınların erkekler karşısındaki dezavantajlı

konumlarının biyolojik cinsiyet farklılığından kaynaklanmadığına; aksine bu konumlandırmanın toplumsal ve kültürel beklentilerin, fikirlerin ve önyargıların sonucu inşa edildiğine işaret etmektedir. Toplumsal ve kültürel bağlam aynı zamanda biyolojik determinizmin ortadan kalkmasıyla kadın ve erkek arasındaki farklılığın dönüştürülebilmesine de imkân sağlar, görünür. Ancak Chanter'ın da işaret etmiş olduğu gibi, düşüncede kadınlık ve erkeklik temsilleri arasındaki dikotomik cinsel fark kategorisinin içerisinden geliştirilen cinsiyet-toplumsal cinsiyet ayrımı, yeni bir dikotomik bağıntı inşa etmenin ötesine geçememektedir. Bununla beraber, toplumsal cinsiyetin performatif edimlerden hareketle kavranılmasına yönelik Chanter'ın düşüncesine de eleştiri getirilmiştir. Silvia Federici, “performatif” kavramının ikilikler karşısında kullanışlı bir içeriklendirmeye sahip olduğunu onaylamasına rağmen, cinsiyete dayalı işbölümü ve yeniden üretimin açığa çıkarılmasını engelleyen bir yapısı olduğuna da dikkat çekmektedir:

Performans kullanışlı bir kavram olmasına rağmen uygulama alanı sınırlı ve kısmidir. Kavram, bir kanuna, bir normun yasalaşmasına, bir rıza eylemine edilgen bir boyun eğişi ifade eder. Böyle bir boyun eğişte kadın olarak toplumsal kimlik edinmek, insanın kendisine açtığı bir yaraya dönüşür. Bu yaklaşım toplumsal cinsiyetin uzun bir disiplin sürecinin sonucu olduğunu ve sadece “normların” dayatılması yoluyla değil işin örgütlenmesi, işbölümü, ayrıştırılması emek piyasasının kuruluşu ve ailenin, cinselliğin, ev içi işlerin örgütlenmesiyle sürdürüldüğünü gözden geçirir. (Federici, 2020: 58)

Federici'nin bu eleştirisinin arka planında, kimliklerin toplumsal ve tarihsel bir bağlamda içeriklendirilmesi bulunmaktadır. Bu durumu açıklarken bir mücadele ve direniş sonrasında siyahların kazandığı kolektif kimliği örneklemektedir. Ona göre kimlikler, hegemonik sistemin öznelere hapsettiği inşalar olmadığı gibi, öznelere diledikleri gibi uzaklaşabilecekleri yapılar da değildir. Toplumsal kimlikler, hegemonik sistemin baskıcı ve buyurgan yapısından hareketle tek taraflı olarak inşa edilmemektedir. Federici, tıpkı “siyah özgürleşmesi”nde olduğu gibi, siyah kimliğinin benimsenmesi, bu kimliğin bir onur nişanesi olarak taşınması ve siyahlar ile siyah olmayanlar arasındaki ilişki bağının tersyüz edilmesi gibi, kadın kimliğinin de bu bağlamda düşünülmesi gerektiğini söylemektedir. Bunun için Federici, “kadın” kavramına yönelerek, kadınlığın biyolojik bir öze gönderimde bulunması gerekmediğine dikkat çeker. Ona göre kadınlık zıt ve değişen anlamlara sahip bir yapı içerisinden kavranarak, değişime ve dönüşüme açık bir biçimde ele alınabilir. (Federici, 2020) Ancak bu kavrayış, Chanter'ın da dahil olduğu ve hatta Butler'ın

düşüncesinde de bulunabilecek olan performatif beden politikaları karşısında bir eleştirel perspektif sunmuş olsa bile, ikilikleri aşabilmeye olanak sağlamamaktadır. Kadın olmayla imlenen bireyler veya bedenler, bir erkek-olmayan kategorisine gönderimde bulunarak içeriklendirildiği için, dikotomik ve hiyerarşik bağlamı aşabilme ve dönüştürebilme kapasitesi konusunda yetersiz görünmektedir.

Tüm bu bağlamlar ışığında, Descartes'ın zihin ile beden düalizmine dayalı tahakkümcü, hiyerarşik ve cinsiyetlendirilmiş bir epistemoloji tahayyülünü amaçlamadığını da eklenmesi gerekmektedir. Aksine o, oldukça eşitlikçi bir bakış içerisinde şekillendirdiği Akıl kavrayışı ve epistemolojik inşasına kadınları da dahil etmeye çabalamaktadır:

Descartes'ın yönteminin metafizik temelini yakalamak belki zor olabilir, fakat yöntemin kendisine herkesin ulaşabileceği var sayılır. Ve sistem içerisinde buraya kadar, erkek ve kadın zihinler arasında herhangi bir farklılık izine rastlanmaz. Her ikisi de, sağduyu veya Akıl ile donanmış, eşit derecede anlaksal tözler olarak görülmektedir. Farklı erkekler arasındakinden daha az olmamak üzere, kadın ile erkek arasındaki anlaksal başarı farkı, birisinin diğerinden daha rasyonel olmasından değil, ama "temel olarak, düşüncelerimizin aynı dikkati göstermemesinden" kaynaklanır. (Lloyd, 2015: 77)

Bu eşitlik vurgusuna rağmen, Descartes'ın akıl kavrayışında kadın ve erkeklerin tabi olduğu toplumsal cinsiyet normları gözetilmemiştir. Toplumsal cinsiyet normları dahilinde özel alan ile ilişkilendirilmiş kadınların yaşantılarında gerçekleştirmeleri beklenen kimi görevler, gereksinimler ve zorunluluklar göz önüne alındığında eşitlik iddiası gerçekleşmesi mümkün olmayan bir tasarı olarak kalır. Prenses Elizabeth'in Descartes'a yazdığı mektuptan bir alıntı, zihinsel eşitlik iddiasının geçerliliğini sorgulamaya açmak için iyi bir başlangıç noktası olabilir:

Sürdürmek zorunda olduğum yaşam biçimi, bana sizin kurallarınıza uygun bir meditasyon alışkanlığı kazanmam için yeterli boş zaman bırakmıyor. Zaman zaman, ihmal etmemem gereken ailevi işler, zaman zaman kaçınamayacağım kabul ve söyleşiler ve bunların getirdiği üzüntü veya can sıkıntısı bu zayıf zihnin yorgun düşmesine ve uzun süre başka bir şey yapamamasına yol açıyor. (aktaran Lloyd, 2015:78)

Kendisini akılsal-zihinsel kapasitede eşit olma halinde gösteren soyut bir eşitlik anlayışının nihai sonucu, toplumsal gerçeklik içerisinde gerçekleşmesinin mümkün olmayışında açığa çıkmaktadır. Toplumsal konumlanmayı dışarıda bırakan *ahistorik* bakış, cinsiyete dayalı eşitsizliklerin üzerini örtmektedir. Bu sebepten ötürü de, kadınların da tıpkı erkekler gibi eşit zihinsel kapasiteye sahip olabileceğine dayanan Descartesçı sav, iyi niyetli bir çaba olmanın ötesine geçebilecek bir eşitlik talebi de

değildir. Bu durumun da ötesinde, Kartezyen düalizmde temellendirilen hiyerarşik ve dikotomik ilişkilermeler, toplumsal ve kültürel planda kadının; sembolik temsiller ağında kadınlık temsiline, belirlenmişliği, sınırlanmışlığı ve tahakkümün nesnesine indirgenmiş olmayı dönüştürebilmesinin önündeki en büyük engeli teşkil eder:

Aslında kadın, mitsel “doğa durumu”ndan siyasi beden/topluluğa asla geçiş yapamaz. Kadın doğa olur. Kadın, kültürel yaşamın işleyişi için gereklidir, kültürel yaşamı mümkün kılan temelin kendisidir, ama bu yaşamın bir parçası değildir. Doğa ile kültür, salt biyolojik yaşamın yeniden üretimi ile toplumsal yaşamın üretimi ve düzenlenmesi arasındaki bölünme, yansımaları özel ile kamusal alan, aile ile devlet arasındaki ayrımda bulur. Bu bölünmeler, kadının salt doğa, salt beden, özel ailevi alanın yeniden üreticisi olarak kalmasıyla, kavramsal ve tarihsel olarak cinsiyetlendirilir. Bu bağlantıların, kadının ontolojisinde temellendiği düşünülür. Doğanın temel bir özelliği olarak alınan cinsiyetler arasındaki ayrım, kültürde ancak yalnız bu ikinci biçimde temsil edilebilir. Kültürün doğayı kurduğu ya da kültürel pratiklerin bedenleri ikinci bir biçimde cinsiyetlendirilmiş olarak kurduğu fikri, modern açıklamalarda teorik olarak kabul edilemez bir şeydir. (Gatens, 2017: 97)

Bu nedenle erkekler ve kadınlar arasında zihinsel-akılsal olarak eşitlik bulunduğuna yönelik sav, akıl kavrayışının erkekliğine işaret etmeden veya toplumsal cinsiyet eşitsizliğini konu edinmeden ele alınması mümkün olmayan soyut bir eşitlik söylemi üzerinde inşa edildiği için problematiktir. Bununla beraber, Kartezyen *cogito* ile birlikte dikotomik ve hiyerarşik fark kategorisinin cinsel fark bağlamında sabitlenmiş olması, sadece toplumsal cinsiyet pratiklerinden bağımsız bir akıl kavrayışla gelen zihinsel eşitlik iddiasının yetersizliğine vurguyla sınırlı değildir. Aynı zamanda Kartezyen *cogito*, felsefi düşüncede halihazırda var olan aklın erkekliğini, epistemolojinin ve ontolojinin merkezi kategorisi haline getirmesi bakımından da problematiktir.

Descartes’ın epistemolojisi ve ontolojisi ile birlikte, modern paradigmanın epistemik öznesi, bahsedilen dikotomik ayrımlar sebebiyle erkeklik temsili ile özdeşleştirilmiştir. Bu özdeşleştirmenin temelinde, farkın önemini sürekli yeniden vurgulayan hiyerarşik ve dikotomik bağıntının nesnellik ilkesiyle yeniden sunulması yatar. Bilgi nesnesinden tamamen ayrılmış; tarihsel, kültürel ve toplumsal bağlamlardan uzaklaştırılmış soyut özne, bilginin tek ve biricik üreticisi olarak konumlandırılmıştır. Bununla beraber, özne ile nesne arasında sabitlenen dikotomik fark kategorisi, sadece yeni bilgi kuramınca gerekçelendirilmiş bir bağıntının, özne-nesne bağıntısının tesisinde iş görmez; geniş bir yelpazeden kavramsal çerçeveyi de yeniden şekillendirir:

Nesne ve özne arasındaki ikilik, karşıtlıklar şeklinde karşımıza çıkar: akıl ve duygu, gerçekler ve değerler, evrenselcilik ve partikülarizm, zorunluluk ve olumsuzluk, idealizm ve materyalizm. Nesnel akıl, evrensel gerçekler ve mutlak doğrular ile öznel duygular, değerler, yerel düşünceler ve olasılıklar arasındaki ilişkinin hiyerarşik olduğunu ve söz konusu hiyerarşinin özneliği değil, çoğu zaman nesnelliği ön plana çıkardığını dile getirmeye gerek bile yoktur. (Chanter, 2019: 103)

Bu kavramsal çerçeve içerisinde şekillenen epistemolojik bağlam ile birlikte, dikotomik ve hiyerarşik bağıntı aracılığıyla erkeklik temsili ile özdeşleştirilen alanların olumlanmasına dayalı olarak bilgi ve akıl kurulmuştur. Dolayısıyla, aklın ve epistemik öznenin erkeklik ile özdeşleştirilmesi veya irrasyonellikle imlenen doğanın kadınlık temsiliyle özdeş düşünülmesi, yeni bir düşünce olmamasına rağmen farklı bir yapı içerisinde yeniden ve hatta daha kuvvetli bir biçimde ele alınmıştır, denilebilir. Descartes'ın epistemolojisinde yeni olan, düşünen töz ile maddi töz arasındaki ayrım dayalı ontolojik farktır. Maddi töz, düşünen töz aracılığıyla varolur ve bilinebilir. Böylece düşünen töze atfedilen önem, epistemolojik bağlamda erkek aklın veya eril bilen öznenin, kadınlık temsili ile imlenen doğayı bilmesine, belirlemesine, onun ontolojik olarak varlığını kurmasına ve hatta onun üzerinde tahakküm uygulamasına evrilen bir bilgi kuramına dönüşmüştür, denebilir. Bununla beraber aklın erkekliği veya onun bilgi nesnesi olan kadınsı doğaya uygulayacağı tahakküm, özne ile nesne arasındaki ayrımla birlikte geldiği iddia edilen nesnellik, evrensellik ve tarafsızlık gibi ilkeler uyarınca görünmez kılınmıştır. Bu bakımdan nesnellik ilkesine atfedilen önem göz önüne alındığında, Descartes'ın epistemolojisinin sonucu olarak görebileceğimiz eril bilgi kuramının, Modern paradigmanın ihtiyaçları ve gereksinimleriyle uyum içinde olduğu söylenebilir. Bu gereksinimler öznenin doğayı uygun bir metot aracılığıyla bilmesinde ve yine metodun sağladığı bilgi ve bilimsel etkinliğin ilkelerinin gerçekleşmesinde açığa çıkmaktadır. Descartes'ın *cogito* aracılığıyla özne ile nesne arasında yaptığı ayrım, Modern bilgi kuramlarının nesnellik, evrensellik ve tarafsızlık gibi ilkelere duyulan gereksinimi karşılar görünür. Ancak onun epistemolojisinin ve ontolojisinin dayandığı kavramsal şema, cinsel fark kategorilerinden hareketle içeriklendirilmesinden ve şeyler arasındaki dikotomik ve hiyerarşik bir ilişkilendirilme tarzına bağlı olduğundan, bahsedilen ilkeleri gerçekleştirmeye uygun bir zemini aslında sunamamaktadır. Bu durumun bir diğer örneği, Modern dönemin en önemli düşünürlerinden biri olan Bacon'ın felsefesinde de görülebilir. Bacon'ın epistemolojisi ve bu epistemolojiye uygun bir biçimde

geliştirdiği metodolojisiinde de, gereksinim duyulan bilgi ve bilimsel ilkeleri gerçekleştirmeye yonelik bir iddia bulunmaktadır. Descartes'ın epistemolojisiinde açığa çıktığı gibi, Bacon'ın epistemolojisi de cinsel fark kategorisinden hareketle meşrulaştırılan bir kavramsal çerçeveye sahiptir. Daha nceki bölümde de dile getirmiş olduğumuz gibi, birbirinden oldukça farklı düşünüş biçimlerine sahip bu düşünürlerin, bilgi kuramını bir tür iktidar kurma pratiği çerçevesince düzenlemiş olmalarının sebebi, doğrudan Modern paradigmanın üzerinde yükseldiği erkeklik kriziyle ilişkili bir biçimde düşünülmelidir. Bu bakımdan ise, hem Descartes'ın Kartezyen *cogito*'ya dayalı epistemolojik inşası, hem de Bacon'ın zihin ile doğanın meşru birlikteliğine yonelik tasarladığı deneye dayalı epistemolojik inşası, Modern paradigmayla birlikte değişen ve dönüşen dinamiklerden etkilenmiştir. Ancak aynı zamanda, her iki düşünür de Modern paradigmanın bilgi ve bilim kuramlarının yönünü tesis edecek şekilde etkili olmuşlardır.

İKİNCİ BÖLÜM

FRANCIS BACON'IN EPİSTEMOLOJİSİNİN ERİL KARAKTERİ

Francis Bacon, *The Advancement of Learning* (1620) adlı eserinde “*Daha iyi ellerin çalabilmesi için Musa’ların müzik aletlerini akort etmekle yetindiği*” ni söyler. (Bacon, 2017: 228) Onun bozulmuş olanı, iş görmez olanı veya artık kullanılamayacak durumda olanı kullanılabilir, iş görülebilir hale getirmek için yapılan mütevazı bir ayarlama olarak tasvir ettiği felsefesinin görkemi; bilgiyi güç, bilgi edinme etkinliğini de tahakküm kurma pratiği üzerinden kavramsallaştırmasında ortaya çıkmaktadır. Daha iyi ellerin çalabilmesi için akort etmekle yetindiği müzik aleti ise, elbette onun yeni bilgi ve bilim kuramının merkezine yerleştirdiği metodolojisidir. Bırakmayı düşündüğü miras, yapılacak yenilemeye bağlı olarak insanlığın refahı ve ilerlemesi için kullanılmasında beis görülmeyecek yeni bir epistemoloji, tümevarıma dayalı yeni bir metodoloji ve bilim kuramı geliştirmektir.

Bu bağlamdan hareketle düşünüldüğünde, Bacon’ın Modern paradigmanın tarihsel, toplumsal, kültürel ve hatta ekonomik alanlardaki dönüşümler ekseninde ortaya çıkan bilgi kuramını ve bilimsel yönteme yönelik bir krize yanıt olarak felsefesini geliştirdiğini söylemek mümkün görünmektedir. Daha önceki bölümde de değinmiş olduğumuz gibi, Modernliğin kurucu dinamikleri, bahsedilen dönüşümler ekseninde, yani eski düzenin ‘yenilikler’ karşısında tasfiye edilmesine duyulan ihtiyaç ekseninde açığa çıkmaktadır. Bunlar; öznelcilik ve öznelciliğe bağlı olarak gelişen mutlak bir hümanizm düşüncesi, teleolojik evren tasarımının reddedilmesi ve dönüştürülmesi ekseninde yeni bir evren/doğa kavrayışı, burjuva kapitalizminin yükselmesi ve buna bağlı olarak gelişen ticaretle birlikte tekniğe duyulan ihtiyacın artması, kilisenin siyasi otoritesini ulus-devletlere bırakması ve bununla beraber bilginin tek üreticisi olma vasfını kaybetmesi ve en önemlisi yaşanan Bilimsel Devrimlerin yarattığı yeni bir bilgi kuramına duyulan ihtiyaç şeklinde sıralanabilir. Rönesans dönemi süresince arka planda işlerlik gösteren bu değişimler, Modern dönemde sistemli ve bütünlüklü bir felsefe yapma tarzına ihtiyaç duyulmasına sebebiyet vermiştir. Bir başlangıç noktasına, bir zemine duyulan ihtiyaç ile birlikte çağın ‘ruhuna’ veya değişen iktidar kurucu pratiklere uygun bir biçimde bunun hem epistemik hem metodolojik hem de erkeklik ile ilgili bir kriz olduğu söylenebilir. Toplumsal, kültürel ve ekonomik alanlardaki kurumsallaşmış iktidar pratiklerinin

dönüşümü ekseninde yeni bir felsefe yapma tarzına duyulan ihtiyaç, bu bakımdan erkeklik temsilindeki dönüşümle birlikte de ele alınabilir. Böylece, Bacon'ın epistemolojisinin ve bozulmuş, iş görmez ve kullanılmayacak durumda olanı değiştirmeye yönelik metodolojisinin daha en başından değişim gösteren erkeklik ve iktidarı yeniden belirleme ve tesis etme yönünde bir amaç taşıdığını ifade edilebilir. Böylece, Yunan bilgi kuramlarından itibaren içeriklendirilen eril bilgi idealinin, çağın gereksinimleri doğrultusunda daha “erkeksi” bir düşünme tarzı içerisinde Bacon tarafından yeniden düzenlendiğini ve belirlendiğini söylemek mümkündür. Bu bakımdan düşünüldüğünde ise, Bacon'ın epistemolojisinin eril karakteri halihazırda süregelen felsefi düşüncede veya bilgi kuramlarında bulunan cinsel farkı yeniden üretmek bakımından oldukça eski bir mizojinik bağıntıdan hareketle içeriklendirilmiş görünmektedir.

Elbette Bacon'ın felsefesi söz konusu olduğu zaman pek çok yenilikten de bahsedilebilir. Bunlardan ilki, Bacon'ın Antiklerden itibaren ayrıma tabi tutulmuş *theoria* ile *emperia* arasında ilişki kurarak pratiğin hizmetine koşulmuş bir teori geliştirme iddiasında bulunmaktadır. Modern paradigmanın ‘ilerleme’ düşüncesine uygun bir biçimde, onun bilgi ve bilimlerden yeterli verimi ve faydayı alabilmek için geliştirdiği ve pratikle ilişkisinde ele aldığı teorisi oldukça yenidir. Bununla beraber, epistemolojik idealin fayda, verim ve ilerleme gibi kavramsal çerçeve içerisinde düşünülmesinin yeni bir içeriklendirmeye tekabül ettiği de eklenmelidir. Yeniliklerin ikincisi Bacon'ın, kendisinden önceki bilgi kuramlarına, daha açık ifade edilecek olursa eskiler olarak adlandırdığı Yunan bilgi kuramlarının iki düşünürü olan Platon ve Aristoteles'e yönelik doğrudan yıkıcı eleştiriler getirmesinde görülebilir. Eskinin tasfiye edilmesine yönelik onun ısrarlı tavrı, bu düşünürlerle ait bilgi kuramlarının ve bu düşünürlerin ardıllarının geliştirmiş oldukları bilgi kuramlarının, bilgi edinmede verimli sonuçlar vermemeleri üzerinedir. Modern paradigmanın ihtiyaçları doğrultusunda geliştirilecek yeni bilgi kuramında, tıpkı teknik ve mekanik sanatlarda/bilimlerde olduğu gibi, bir amaç için kullanılmaya hazır bilginin üretilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla da Bacon'ın düşüncesine göre, eski bilgi kuramlarına yönelik açık ve doğrudan eleştiri yapılmalı, bu kuramların tasfiyesi ve hatta yıkılması zorunlu olmalıdır. Yeniliklerin üçüncüsü, Bacon'ın bu eleştirel perspektiften hareketle geliştirdiği *idoller kuramı* ile bilginin ilerlemesinin önündeki engellerden kurtulma

yönündeki çabasıdır. Bu kuram doğrultusunda Bacon'ın amacı, sadece eski bilgi kuramlarının hatalı sonuçlarından, 'kısır' ve verimsiz tartışmalarından kurtulmayla sınırlı değildir. Aynı zamanda o, insanın zihinsel kapasitelerinin, duyularının yanıltıcılığından ve hatta dile bağlı olan hatalı kavramsallaştırmalardan da kurtulabilmeyi hedefler.

Bacon'ın eleştirel perspektifi göze alındığı zaman, epistemolojisinin Modern paradigmanın iktidar kurucu yapısı ile ilişkisi belirginlik kazanır. Bu ilişkinin belirginlik kazanmasının asıl sebebi ise, Bacon'ın doğanın hizmetçiliğinden doğanın efendiliğine geçiş olarak ifade ettiği ve bilgi kuramının merkezinde yer alan bilgi ile güç arasında tesis edilen ilişkinin mahiyetidir. Bilgi ile güç arasında tesis edilen bu özdeşlik ve biraradalık düşünüldüğünde, Modern paradigmadaki iktidar kurucu pratiklerinin dönüşümü daha açık bir biçimde anlaşılmaktadır. Modernliğin krizi, sadece bilgi kuramındaki ve metodolojideki eksikliğe veya verimsizliğe dayalı bir kriz değildir. Aynı zamanda değişen iktidar ilişkileri bağlamında erkekliğin de krizi olarak tecessüm eder. Dolayısıyla bu kriz sadece metot birliğine bağlı bir biçimde ortadan kaldırılamaz. Veyahut ilerleme düşüncesi, sadece insanlığın gelişimi için bilgi birikimini hedefleyerek içeriklendirilmemiştir. Doğrudan değişen güç dinamikleriyle ilişkili bir biçimde düşünüldüğünde, Bacon'ın bilgi ile güç arasında kurduğu özdeşlik ve doğanın efendisi olmaya dayalı ilerleme düşüncesi, onun epistemolojisinin eril karakterini oluşturmaktadır denebilir.

Ancak bütün bu yeniliklere rağmen, daha önce de ifade etmiş olduğumuz gibi, Bacon'ın felsefesi ve özellikle epistemolojisi, eski bir ayrım üzerine, cinsel farka dayalı erkeksi akıl ve kadınsı doğa arasındaki ayrım üzerine inşa edilmiş olması bakımından oldukça bilindik bir temayı tekrarlamaktadır. Antiklerden itibaren ele aldığımız şekli ile simgesel olarak aklın erkeklik temsili ile özdeşleştirilmesinin nihai sonucu olarak beliren kadınsı doğa kavrayışı, doruk noktasına Bacon'da ulaşır. Bunun sebebi, ilkin Descartes'ın epistemolojisiyle Bacon'ın epistemolojisi arasındaki benzerlikte görülmektedir. Her iki düşünür de, farklı düşünüş biçimlerine sahip olmalarına rağmen, özne ile nesne arasındaki ayrıma dayanan ve böylece epistemik bağlamda bir kopuşa sebebiyet veren bilgi kuramları geliştirmişlerdir. Bu kopuş ile beraber, Modern paradigmanın arka planındaki dinamiklere uygun bir biçimde bilgi, öznenin nesneye tahakkümü olarak belirlemiştir. Devralınan düşünce mirası uyarınca

dikotomik ve hiyerarşik fark kategorisi özne-nesne ayrımında sabitlenir ve güç, tahakküm, iktidar gibi Modernliğe ait kavramsal şema ile yeniden düzenlenir. Özne ile nesne arasında sabitlenen fark, aynı zamanda bu alanlar arasında mesafe yaratarak inşa edilen nesnellik, evrensellik ve tarafsızlık gibi ilkelerin epistemolojik bağlamda geçerlik kazanmasıyla ilgilidir. Öznenin nesneden farklılığı üzerine kurgulanan bu ayrım, bilmeyi egemen olma, tahakküm kurma ile eşitleyerek ilkeleri de buradan hareketle kavramaktadır. Böylece, “*nesnellik egemenlikle karıştırıldığında bilen özne ve bilinen nesne arasındaki ilişki bir üstünlük ve egemenlik, yani nesneleştirme ilişkisine dönüşür*” (Tanessini, 2012: 75). Dolayısıyla Bacon’ın epistemolojisindeki kadınlık ve erkeklik temsillerinin içeriklendirilmesi, bu bağlamdan hareketle yeniden incelenmelidir. Bacon’ın cinsel farka dayalı epistemolojisinin özgün yanı, daha önce ele almış olduğumuz hiçbir epistemolojide açığa çıkmadığı şekliyle, erkeksi aklın ya da eril epistemik öznenin, kadınsı doğa üzerinde uygulayacağı doğrudan ve açık bir tahakkümle veya iktidar kurma pratiğiyle ilişkili olmasıdır, denebilir. Tahakkümün kurulabilmesi için epistemik özne ile bilgi nesnesi arasında, cinsel diyalektiğe dayalı metaforlar ile bezenmiş pek çok temellendirme bulunur. Bu bakımdan hakimiyet temasına yapılan vurgu Bacon’ın özel olarak epistemolojisini, genel olarak ise felsefesini modern kılar.

Antiklerden on yedinci yüzyıla kadar ele aldığımız şekli ile bilgi kuramının tarihi iki ana hat üzerinde, *theoria* veya *emperia* arasındaki ilişkiden hareketle kavrandığını ifade etmiştik. İlk bölümde de söylemiş olduğumuz gibi, Herakleitos ile Parmenides’in varlık kavrayışlarına dayalı olarak, bilginin kavranışı ontolojik bir bakış açısından hareketle şekillenmektedir. Modern dönem öncesi, rasyonel gelenek içerisinde şekillenen bilgi bir *theoria* etkinliği olarak Platon’un mağarasından çıkışla imlenen *idea*’sında, Platoncu perspektifin Hıristiyan paradigmasında inşasına dayanan Augustinus’un felsefesinde veyahut Platoncu perspektifin Rönesans’ta yeniden yorumlanmasına dayalı olan Ficino’nun kadınlık temsiline kapalı erkekler arası homoseksüel *eros*’undan hareketle kavranmaktaydı. Bununla beraber, bilginin *theoria* ile *emperia* arasında tesis edilmeye çalışılan ilişkiye bağlı olarak Aristoteles’in eril formlarının bilgisinden hareketle veya Aristotelesçi form-madde ayrımını takip eden Thomas Aquinas’ın eril akıl kavrayışına dayalı bilgi kuramından hareketle kavrandığına dikkat çekmişti. Her halükârda bu bilgi kuramlarının cinsel farka dayalı

ve dikotomik ilişkilenebilmeyi devam ettiren bir bakış açısını yansıttığını daha önceki bölümde ifade edilmişti. Bu durumun en önemli sebebi, düşüncede cinsel farkı yeniden üreten dikotomik ve hiyerarşik bir temsiller ağının varlığı olmuştur. Modern dönemde ise, Descartes ile birlikte dikotomik Kartezyen epistemoloji ve ontolojiyle birlikte temasa, dönüşüme izin vermeyen bir ayrıma, özne-nesne ayırımına dayalı yeni bir bilgi kuramıyla cinsel farka dayalı fark kategorisi varlık tarzlarında sabitlendiği ifade edilmişti. Ve nihayet, Bacon'ın bilgi kuramında ise, Descartes'ın epistemolojisinde olduğu gibi modern paradigmaya uygun olarak *episteme*, ontolojik bağlamdan ayrılır ve ilerlemenin, gücün, iktidarın dolayısıyla erk olanın hizmetine sokulan bir araca dönüştürülür. Bilginin nesnesi olan kadınsı doğa ise, efendisi olabilmek için önce kendisine boyun eğilmesi gereken 'iffetli bir evlilik bağı' ile ele geçirilecek, tüketilecek bir varlık tarzına gönderimde bulunarak kavranır. Dolayısıyla cinsel farkı yeniden ve oldukça açık bir biçimde kuran Bacon'ın epistemolojisi, her ne kadar Antiklerden miras kalan ve Ortaçağ ile Rönesans felsefesinde de devam ettirilen - Bacon'ın ifadesiyle- çöküşün, büyük yenilenme aracılığıyla dönüştürülmesine ve hatta belli bir anlamıyla ortadan kaldırılmasına bağlı yeni bir inşaya dayalı olsa da, erkeksi akıl ve kadınsı doğa arasındaki hiyerarşik ve dikotomik ilişkilendirme tarzını aşamamış; Modern dönem öncesi örtük olarak imlenen bu dikotomik ayırımın olağanca açıklığıyla ele alınmasından ibaret bir hal almıştır.

Bacon'a miras kalan bu cinsiyetlendirilmiş bilgi ideali, yeniden inşa ettiği epistemolojisinin merkezine yerleşerek bilginin güç olarak kavranmasında açığa çıktığı ifade edilmişti. Onun miras aldığı bu bağlamdan hareketle yeniden inşasına geçmeden önce, ilk bölümde onun "eskiler" olarak adlandırmakta beis duymadığı Antiklere eleştirisini ama özellikle Platon ve Aristoteles'e yönelttiği eleştirileri ele alınacaktır. Bacon'ın eleştirisinin merkezinde, tikeller ve tümeller arasındaki ilişkinin tesisi bulunmaktadır. Ona göre, Platon'un formların bilgisinin tümel karakterine ilişkin geliştirdiği bilgi ideali, iyi bir başlangıç noktası olarak görülebilir. Ancak Platon'un, formları maddi dünyadan ayırarak *idealar* dünyasında konumlandırmış olması ona göre problematiktir. Aristoteles'in bilgi ideali için ise durum tam tersini göstermektedir. Bacon'a göre Aristoteles, tümel varlıklar ile tikel varlıklar arasında ilişki tesisine dayanan bir bilgi ideali geliştirmesine rağmen, oluşturduğu mantık aracılığıyla varlıklardan 'acele' bir biçimde soyutlama yaparak, gerçekliği çarpıtan

sonuçlar elde etmektedir. Bu sonuçlar, deneye ve gözleme dayalı bir biçimde elde edilir şekilde tasavvur edildiğinden Bacon, Aristoteles'in bilgi idealini tamamıyla reddetmiştir. Bununla beraber, Bacon'ın Aristoteles ile hesaplaşması sadece bilgi kuramına yönelttiği eleştirisi bağlamıyla da sınırlı kalmaz. O, kendisine gelene kadar ki hâkim bilgi ideallerinin ve bilim yapma tarzının geçersiz bir metodolojisini sunması bakımından Aristoteles'in bilgi idealinin ve bu bilgi idealinin yöntemi olan mantığın yıkılmasına önemli bir yer verir. Dolayısıyla Aristoteles ile hesaplaşmak, bir bakıma Modern epistemolojinin yöntem krizine bir yanıt aramak anlamına da gelmektedir. Bu duruma ek olarak, kendisinden önce halihazırda varolan bilgi kuramlarını veya bilgi ideallerini incelerken Bacon, Septiklerin *acatalepsia* (karar verilemezlik) kavramını epistemik inşasının başlangıç noktası olarak alır ve yeni bir bilgi kuramı ortaya koymadan önce eskileri şüphe aracılığıyla yıkmaya başlar. Descartes'ın metodolojik şüpheye oldukça benzer -ancak sonuçları ve uygulama alanları bakımından elbette farklı- bir biçimde bilgi kuramının inşasına başlamadan önce *acatalepsia* kavramına sadık kalır. Ancak Bacon'ın ele aldığı biçimiyle şüphe sadece eski bilgi kuramlarının tasfiyesinde bir araç olarak kullanılmıştır. Eleştirilerinden sonra ise, *eucatalepsia*, yani sağlam karara geçerek bilgi kuramını inşa etmiştir.

Bacon'ın eski bilgi ideallerine ve bilgi kuramlarına yönelik eleştirisi, bu kuramların işlevsiz olmalarıyla sınırlı değildir. Daha çok bilginin ilerlemesinin önünde 'en büyük engeli' teşkil etmeleriyle ilişkilidir. Bacon, Yunan bilgi ideallerinden itibaren kendisine kadar süregelen tüm bilgi ideallerini, mekanik ve teknik sanatlardaki/bilimlerdeki ilerlemeyi gösterememiş olmaları bakımından ele alarak, bu bilgi ideallerini 'yeterince erkeksi' olmadıkları gerekçesiyle eleştirilir. Bacon'a göre yeterince erkeksi olmayış, bu bilgi ideallerinin 'kısır' tartışmalarından veyahut 'dişil döl veren' yapısından kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan ise Bacon'ın kendisinden önceki bilgi ideallerini eleştirirken, eski ile yeni bilgi kavrayışları arasında mizojinik bir bağıntı tesis ettiğini söylemek mümkün hâle gelmektedir. O, eski bilgi ideallerini kadınlık temsili ile özdeşleştirerek, kendi eril bilgi idealini de müjdelemiş olur. Bu durum ise, Modern paradigmanın ilerleme düşüncesinin erkeklik ile olan bağına işaret ettiğimiz bir önceki bölümdeki bağıntıyı daha anlaşılır kılar. Eski bilgi idealleri ve kuramları, Bacon tarafından ilerleme düşüncesine hizmet edebilecek bir erkeklik performansından yoksun olarak konumlandırılarak, tasfiye edilmesi elzem görülen

alanlara dönüştürülmüştür. Bu noktada ilgi çekici olan, tasfiyesi edilmesi zorunlu görülen bu eski bilgi ideallerine ait kavramsal çerçeve içerisinde Bacon'ın kendi argümanını kurmasıdır. Daha önce de değinmiş olduğumuz gibi, cinsel fark kategorisine dayalı bu düşünce yapısının kökenleri, Yunan bilgi ideallerine kadar geri götürülebilir. Dolayısıyla Bacon'ın epistemolojisi ve metodolojisi, amaçlamış olduğu gibi eski ile yeni bilgi kuramları arasında gerçekten bir kopuşu veya kırılmayı temsil edebilir mi veya gerçekten bu amacını başarmış mıdır soruları önem kazanmaktadır. Bilgi ile güç arasındaki özdeşliğin oldukça yeni bir kavramsallaştırma olduğu ve Bacon'ın eril bilgi idealini özgün bir biçimde kurduğu düşünüldüğünde bir kopuş gerçekleşmiştir, denilebilir. Ancak devraldığı hiyerarşik ve dikotomik fark kategorisine bağlı kavramsal çerçeve içerisinde bilgi kuramını inşa etmiş olduğu düşünüldüğünde ise, durum değişmektedir.

İkinci bölümde, pratiğin hizmetine koşulmuş teori kavrayışından hareketle bilginin ilerlemesini merkeze alan ve bilginin güç olarak kavranmasına dayalı Bacon'ın epistemolojisine geçilecektir. İnsanlığın hizmetinde kullanılacak bir araç olarak bilginin, iktidar kurma pratiği üzerinden kavranıyor olmasını, erkeksi bilim yapma ideali çerçevesince nasıl temellendirildiğini ele almak elzemdir. Bacon eril bilgi kuramının inşasına, *episteme* ile *tekhne* arasındaki ayrımı dönüştürerek başlar ve *theoria* ile *emperia* alanı arasında bağıntı tesis etme iddiasında bulunan bir bilgi kuramını merkeze alır. Bunun için öncelikli olarak, tanrısal olan ile insansal olan bilgi arasında bir ayrıma gider ve bilgiyi sınırlandırır. İnsanın bilmeye muktedir olamayacağı vahye dayalı hakikat ile insan bilgisinin asıl konusunu teşkil eden doğa felsefesi arasında bir sınır çizer. Bacon, insan aklının sınırlarını aşarak yaptığı spekülasyonların bir kenara bırakılmasını, bilginin ilerlemesi için gerekli görür ve pratikte iş göreceк bilgiyi duyumdan başlatır. Böylece duyu verilerinin akıl aracılığıyla işlerliğine dayanan bilgi kuramının temelleri atılmış olur. Ancak ne duyum ne de akıl bilgi edinme etkinliğinde tek başına iş görebilecek yetiler olarak kavranmadığından; belirli sınırlandırmalara, düzenlemelere dair ihtiyaç vuku bulur. Bu ihtiyacı ise o, hiyerarşik ruh/zihin tasarımına uygun olarak oluşturduğu bilimler sınıflandırması ile gidermeye çalışır. Bacon'ın *Bellek*, *Hayalgücü* ve *Akıl* arasında yaptığı ayrım, üç farklı bilim sınıflandırmasına tekabül eder: Tarih, Şiir-Edebiyat ve Felsefe. Bu ayrım sonucunda, insan zihninin sınırları ve imkânları dahilinde bir bilim sınıflaması

yaparak, bilgi ve bilimler arasında hem hiyerarşik bir bağıntı kurmuştur hem de bu bağlantıdan hareketle bilgi ve bilimler arasındaki ilişkiyi düzenlemiştir, denebilir. Buna göre, belleğe denk düşen tarih, bu hiyerarşik örüntünün en alt basamağındayken, hayalgücüne denk düşen şiir ardından gelir. En sonunda ise, akıl ile ilişkisinde felsefe, yani fizik ile metafizik gelir. Ruh/zihin tasarımına göre bilimler arasında yaptığı ayrım ve hiyerarşik bağıntı Aristotelesçi bilimler sınıflandırmasına benzemektedir. Bacon'a göre bu benzerlik, Aristotelesçi metafiziğin anlamındaki değişim ve yeni bir metot aracılığıyla aşılmaktadır.

Bacon'ın yeni bir bilgi kuramını inşa etme iddiası, Felsefe'nin fizik ve metafiziği de kapsayan *Doğa Felsefesi* adını verdiği biliminde, yeni metodoloji olarak ortaya koyduğu *Novum Organum*'da, yani yeni araçta ve bu yeni aracın kullanımında açığa çıkar. Bacon'ın bu yenilik iddiası ve doğanın yorumlanmasına dayanan *Doğa Felsefesi* bilimi, kendi bilgi kuramının Aristotelesçilikten farkını da ortaya koymayı amaçlar. Aynı zamanda, Platoncu ve Aristotelesçi geleneğin bilginin ilerlemesinin önünde en büyük engel olarak işaret edilmesinin sebebine, yani doğa felsefesini merkeze alan *yeni* bir yöntemden azade oluşlarına dikkat çeker. O; bellek, hayalgücü ve akıl arasında tesis etmeye çalıştığı ilişki ekseninde, bilginin kaynağının duyumdan başladığını ifade ederek, doğanın yorumlanmasında doğru bilgiyi verecek yöntemi, akıl ile duyu arasındaki ilişkinin tesisinden hareketle kurmaktadır. Bununla beraber o, kendisinden önceki filozofların bilgi kuramlarında, metotlarında ve bilim kavrayışlarında hata yapma sebeplerine de bağlı olarak ele alınan *İdoller kuramı*'ndan hareketle, aklın ve duyuların yanılsamaları aşmanın ilk adımı olan bu yanılsamaların dile getirilmesine ve çözümlenmesine de yoğunlaşır. İdoller veya putlar, insan zihninin, kültürün veya geleneğin getirdiği önyargılarla, yanlış fikirlerle, geçersiz kavramlarla iş görüyor olmanın ifadesidir. Bacon'a göre, insan zihni her şeyi çarpıtarak sunmaya meyilli bir ayna olduğu için, idollerin tasfiye edilmesi yeni bilgi kuramının inşasında ilk adımı oluşturmaktadır. (Bacon, 2019) Ancak bu eleştirel başlangıç noktası, taşıdığı tüm imkânlarla rağmen bilgi ile erkeklik arasındaki özdeşliğe yönelik bir eleştiri sunmaması bakımından problematiktir. Bacon, kendi epistemolojik ve metodolojik inşasına geçmeden önce *idolleri* yıkmaya yönelir ancak o, bir *idol* olarak erkekliği eleştirel bağlamda konu edinmez. Bacon'ın devrıldığı cinsiyetlendirilmiş kavramsal çerçeve içerisinde geliştirdiği bilgi kuramı, yine kendi

kuramı *idoller kuramı* ile yargılanabilir bir yapıdadır. Bu yargılamanın sonucunda ise, erkeklik ile Bacon'ın bilgi kuramının bağı göz önüne alındığında, kendi kuramını inşa etmeden önce geliştirdiği eleştirel perspektifin eksiklikleri açığa çıkar.

Bacon'ın, tümevarıma, gözlem ve deneye dayalı yeni metodolojisinin, çağdaş bilim metodolojisinin Modern dönemdeki ilk temsili olması veya ilksel bir modeli olması bakımından oldukça önemli olduğunu hatırlatmakta fayda vardır. Daha önce de bahsedilmiş olduğu gibi, Bacon'ın metodolojisi Aristotelesçi bilgi kuramının ve bilim yapma tarzının tasfiyesine dayanan bir bağlamdan hareketle içeriklendirilir. Bu içeriklendirme iddiası ekseninde; akıl ile duyular arasında, *theoria* ile *emperia* arasında ve elbette tümeller ile tikeller arasında bir bağıntı tesis edecek yeni bir bilgi kuramı ve bilim metodolojisi geliştirme amacı yatmaktadır. Bacon'a göre bu amaçlar bağlamında atılması gereken ilk adım ise, Aristotelesçi tümdengelimli mantığa dayalı bilgi kuramının yerine, iş görecek yeni bir araç geliştirilmesidir. Bu araç, yani *Novum Organum* fizik ile metafizik arasında, yani tikel varlık tarzlarının bilgisi ile bu varlık tarzlarının tikelliğinden hareketle elde edilecek tümel bilgi arasında ilişki veya nedensel bir bağıntı tesis edebilmelidir. Ancak Bacon'ın metodolojisinin, doğanın dilinin veya fiziğin matematikselleştirilmesi yönünde eksik olduğuna yönelik pek çok haklı yorum bulunmaktadır. Bloch, “*gerçekte onun doğal-deneyssel bilimlerinin özgürlüğe kavuşması, azıcık olsun matematiğe başvurmaz!*” şeklindeki ifadesiyle bu eksikliğe dikkat çeker. (Bloch, 2002: 105) Teorinin hizmetine sokulmuş pratiğe dayanan Bacon'ın metodolojisi, matematiksel bağıntıyı tesis edemediği için, deney ve gözlemden elde edilen verilerin tasnif edilmesiyle sınırlı kalmıştır denilebilir. Bu bakımdan, Bacon'ın tümevarıma, gözlem ve deneye dayalı epistemolojisinin çağdaş bilim yapma tarzının arkaik bir modeli olduğuna yönelik eleştiri de anlam kazanmaktadır. Arkaiktir çünkü gözlem ile sınırlı kalmış ve nedensel bağıntıyı tesis edecek matematikselleştirme eksik bırakılmıştır. Ancak yine de, Bacon'ın felsefesini çağdaş bilim ile ilişkisinde düşünmek mümkündür. Koyre'nin, “*Bacon çağcıl bilimin yaratıcılarından biri değil, muştucusu, çığırkanıdır*” ifadesinde de açığa çıktığı gibi, o çağdaş bilime yön verecek kavramsal çerçeveyi Modern paradigmanın ihtiyaçları doğrultusunda yeniden kurması bakımından Modern bilimin babası olarak anılmaktadır. (Koyre, 2000: 132) Bu durumun en açık örneği, Bacon'ın epistemolojisindeki bilen özne ile bilgi nesnesi arasındaki ayrımın karşılığını bulur.

Modern paradigmanın epistemolojisinin de en önemli karakteristik özelliklerinden sayılabilecek bu ayrımla, bilen özne ile bilgi nesnesi arasında bir mesafe tesis edilmiştir. Böylece, mesafe aracılığıyla bilginin nesnelliği, evrenselliği ve yansızlığı gibi ilkeler bilme etkinliğinde mümkün kılınmıştır. Bilen özne, nesnesiyle arasındaki tüm bağıntılardan azade bir biçimde kavranarak doğru ve geçerli bilginin üreticisi olarak konumlandırılır:

Nesnelliği bilen özne ve bilinen nesne arasında köklü bir ayrılık olarak gören 'nesnelcilik' tam bağımsız özerkliğe karşılık gelir. Kendi hakkındaki duygularını korumak için tam özerkliğe sahip olma ihtiyacı duyan özne türü dışsal gerçeklikle bilişsel olarak ilişki kurmak için özneyi nesneden ayırma gereği duyar. Bu yüzden, bilgi öznenin nesneden tamamen ayrılmasını gerektirir. (Tanessini, 2012: 74)

Ancak bu konumlandırma, bilen özneyi 'soyut bireye' indirgeyerek, öznenin sahip olabileceği önyargılardan, duygulardan veya hatalı düşüncelerden azade bir biçimde ele aldığı için problematiktir. Bilgi edinme ve bilimsel etkinliğin bahsedilen ilkelerine de bu yüzden meşru bir zemin sağlayamamaktadır. Bu durumun en açık örneği, Bacon'ın epistemolojisinde bilginin güç olarak kavramsallaştırılmasıyla açığa çıkmaktadır. Daha önce de değinilmiş olduğu gibi, bilgi ile güç arasında kurulan özdeşleştirme bilme etkinliğini tahakküm ve tabiiyet ilişkisi olarak içeriklendirilmesiyle sonuçlanır. Bilen öznenin bilgi nesnesi üzerinde kuracağı iktidara dayalı epistemoloji, bilen özne ile bilgi nesnesi arasındaki mesafeye dayalı bir biçimde kurulan nesnellik iddiasına zarar vermektedir. Bilgi nesnesi olarak konumlandırılan doğa ve hatta bilen özne olmaya muktedir görülmeyen tüm yaşamlar ve varlık tarzları, haklarında bilgi edinmek için üzerlerinde tahakküm uygulamaktan beis duyulmayacak alanlara indirgenirler. Bununla beraber, özne nesneyi sadece bilmeye yönelmez aynı zamanda nesnenin ne olduğuna yönelik içeriklendirmeyi de bilme etkinliğinde kurmaktadır. Harding'in de ifade etmiş olduğu gibi, "*bilimlerin gerçekte gözlemlediği çıplak doğa değil, her zaman halihazırda tamamen kültür yüklenmiş bilginin bir nesnesi olarak doğadır*" (Harding, 1992: 575). Bilen özne ile bilgi nesnesi arasındaki tahakküm kurucu bu ilişkilene biçimi; mekanikleştirilmiş, araçsallaştırılmış ve 'öteki' olarak konumlandırılmış alanların varlığını gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla, Bacon'ın bilgiyi güç ve bilgi edinme etkinliğini tahakküm kurma ilişkisi üzerinden tarif ettiği epistemolojisinin nihai sonucu, bilginin değerler aracılığıyla kavramsallaştırılmasıyla yakından ilişkilidir, denebilir. Bu bakış açısı içerisinde

şekillenen Bacon'ın epistemolojisinde, bilen öznenin kim olduğu sorusu önem kazanmaktadır. Bilgi edinme etkinliği bir tür tahakküm kurma ilişkisiyle birlikte ele alınan Bacon'ın epistemolojisinde, bilen öznenin kim olduğuna yönelik soru hem meşru hem de elzem bir sorudur.

Bacon'ın epistemolojisinde bilen öznenin kim olduğuna yönelik sorulacak soruya yanıt, onun eril bilgi idealinin toplumsal ve politik alana tezahürü olarak okunabilecek *Yeni Atlantis* adlı ütopyasında bulunabilir. Bu eserinde Bacon, bilginin güç olarak ele alınışıyla da eş biçimli bir şekilde toplumsal alanı hiyerarşik bir bağıntı içerisinde tasvir etmektedir. Hiyerarşik bağıntı, bilginin üreticilerinin toplumsal tabakada en üstte konumlandırılmalarında, saygın kimseler olarak görülmelerinde ve doğrudan yönetimin, karar alma süreçlerinin özneleri olarak tasvir edilmelerinde açığa çıkar. Böylece, epistemolojisinde ele aldığı biçimiyle bilen özneye tahsis edilen iktidar, Bacon'ın ütöpik toplumunun sınıflı yapısı içerisinde somutlaşmaktadır denilebilir. Bu bağlam içerisinde güç olarak bilgi, yaşamsal faaliyetlerin her birini düzenleyecek iktidarın da kaynağını oluşturmuştur. Bununla beraber, bu hiyerarşik sınıflandırma ile gelen iktidar sadece kişiler arasındaki ilişkileri düzenlemekle kalmaz. Bu iktidar, bir mekân olarak ütopyanın sınırlarından, kişilerin yaşam tarzlarına, cinselliklerine ve romantik ilişkilerine, bilgi ve bilimler arasındaki hiyerarşiden yaşanılan dünyanın mekanik bir biçimde tasavvuruna dayalı olarak parçalanmasına kadar her alanı belirler ve düzenler. Doğa da, iktidar kurucu pratiklerden payına düşeni alarak, mekânsal sınırlandırma üzerinden kavranır ve bilimlerin hiyerarşik sınıflandırılmasına dayalı olarak eril bilgi idealinin nesnede cisimleşmesine olanak tanıyacak bir biçimde yeniden düzenlenir. Dolayısıyla Bacon'ın epistemolojisinden, metodolojisinden ve bilim felsefesinden başlayarak politik olanı kavrayış biçimine kadar, eril bilgi ideali tüm felsefesinin merkezi ilgisini oluşturması bakımından oldukça önemli bir yer teşkil etmektedir denilebilir.

2.1. FRANCIS BACON'IN ANTİKLERE ELEŞTİRİSİ

Bilginin ve bilimlerin ilerlemesinin önündeki en büyük engeli, zihin ile doğayı birbirlerinden ayıran bilgi kuramlarında gören Bacon'ın eleştirisi, genel olarak Yunan bilgi kuramlarına, özel olarak ise Platon ve Aristoteles'in bilgi kuramlarına ve

metodolojilerine yöneliktir. Birinci bölümde de ele almış olduğumuz gibi, Modern paradigma öncesi dönemde epistemolojinin nasıl ve nereden hareketle konumlandırıldığını ve erkeklikle ilişkisini inceleyen çalışmamda; *theoria* ile *emperia*, tümeller ile tikeller, akıl ile duyu arasında uzlaştırılması mümkün görülmeyen ikiliklerin yaratılmış olması, *episteme*'nin kavramsallaştırılmasında önemli yer teşkil etmiştir. Bacon, kendisine kadar gelen bilgi kuramlarını; kısır, “*dişi döl veren*”, yeterince “*erkeksi*” olmayan bilgi kuramları olarak görerek, zihin ile doğanın meşru, iffetli ve yasal evliliğini gerçekleştirecek epistemolojisinin ve metodolojisinin temeline yerleştirdiği eleştirisi üzerinden ele alır. Zihin ile doğanın evliliğinden doğacak olan ise *theoria* ile *emperia* alanı arasındaki ilişkiyi tesis eden yeni bilgi kuramı ve bu yeni bilgi kuramına bağlı olarak ilerleme fikri olacaktır. *The Masculine Birth of Time* (1951) adlı eserinde “Oğlum, canım oğlum, canım” diye halefi olarak gördüğü erkeklerden oluşan okuyucusuna seslenen Bacon, “*bütün çocuklarıyla birlikte Doğayı [dişil-her] hizmetinize zorunlu bırakmak ve onu köleniz yapmak için size kılavuzluk eden mutlak hakikat*” olarak tanımlayarak, *theoria* ile *emperia* alanları arasındaki ilişkiyi tesis edecek eril bir bilgi kuramını müjdeler. (Bacon, 1951: 197)

17. yüzyıla kadar etkisi sürmüş olan Yunan bilgi kuramları, çağlar boyunca hâkim olmalarına rağmen, bilginin ilerlemesine müsaade etmeyen temellendirmelere sahip olmaları bakımından yönelttiği suçlamayı sunmak için, Bacon tarafından mahkeme kürsüsüne davet edilirler. (Bacon, 1951) Ancak mahkemede yargılananlar, “*zaman (bir nehir gibi) bize daha hafif, daha havalı eserleri getirmiş, daha dolu ve daha ağır olanları ise batırmıştır*” diyerek sıklıkla andığı hafif, dolayısıyla içi boş olan bilgi kuramlarının sahipleri olan özellikle Platon ve Aristoteles'tir. (Bacon, 2019: 81, 99; 1951: 200; 2017: 38) Bununla beraber Bacon; Platoncu okullara, Aristotelesçi okullara, ‘vahiy ile felsefeyi bir araya getirmeye çalışanlar’ olarak üstü kapalı bir biçimde imlediği Augustinus’a ve yaşadığı dönemin akademisinde yaygın olan Aristotelesçi Skolastik felsefeye ve yine yaşadığı dönemde varlığını koruyan büyü, astroloji, kabala, Hermesçilik gibi okült geleneklere de eleştiri yöneltir. Karıncalar, örümcekler ve arılar üzerinden kurguladığı metaforunda, kendisine kadar gelmiş bilgi kuramlarına yönelik itirazlarını görmek mümkündür:

Deneyciler karıncalar gibi sadece biriktirir ve kullanırlar; usçular örümcekler gibi kendilerinin ürünü olan bir ağ örerler; arıların izlediği yol ise bu ikisi arasında bir yeredir: arı bağda bahçede çiçeklerin özünü alır; lakin bu özleri

sindirme ve başka bir şeye dönüştürme yeteneğine sahiptir. Bu, yalnızca ya da temel olarak zihin gücüne dayanmayan, doğa tarihi ya da mekanik deneylerin sağladıklarını belleğinde el değmemiş bir şekilde depolamak yerine zihinde değiştirilmiş ve uyarlanmış bir şekilde tutan felsefenin hakiki işlevidir. (Bacon, 2019: 100)

Karıncalar olarak andığı deneyciler, empirik ve tikel olana yönelmelerine rağmen şeyler arasında bağlantıyı tesis edecek yöntemden yoksun oldukları için gözlemlerini biriktirmekle yetinirken; örümcek olarak andığı akılcılar, verili tümel hakikatten hareketle tikellerin dünyasını, oluşun dünyasını mantığın kuralları aracılığıyla belirler ancak bu belirleme ‘tümel hakikatin’ göreceliğine dayalı olarak doğanın doğru yorumlanmasını sunmaz. Arılar olarak andığı kendi bilgi kuramı ise, deneycilerin topladığı gözlemler ile akılcıların kullandığı mantığın araçları arasında bir ilişki tesis eder ve doğanın yorumlanmasında hakiki bilgiyi ortaya koyabilmenin aracı olarak iş görür. Kullanılan bu metafor ile Bacon, kendisinden önceki bilgi kuramlarıyla kendi kuramı arasındaki farka olağanca açıklığıyla işaret etmiştir, denilebilir.

Bacon, kendisine kadar süregelen bilgi ideallerinin kökeninde Yunan bilgi kuramlarının var olduğu görüşünü kabul etmektedir. Bu görüşten hareketle Bacon eleştirisinin merkezine yerleştirdiği Yunan bilgi kuramlarının, *episteme*’yi ontolojik içerimli bir ayrıma dayandırmalarına, yani *theoria* ile *emperia* arasındaki ayrıma dayandırmalarına itiraz etmektedir. Bacon’a göre, hem Yunan bilgi kuramları hem de süregelen bilgi kuramları, bu iki alan arasında ilişki tesis etmeye veya varolan ilişkinin dönüştürülmesine dayalı olarak bir kuram geliştirme çabasında olsalar da, onlar başarısız olmuşlardır. Ona göre, bu başarısızlığın arka planında ise *episteme*’nin tümel hakikat ile özdeş bir biçimde konumlandırılması yatmaktadır. Bu özdeşlik içerisinde, deneyciler empirik dünyayı gözlemleyerek tikel veriler elde ederler ancak bu tikellikler arasında neden-sonuç ilişkisi kuracak kavramsal çerçeveden yoksunluk sebebiyle bağlantıyı tesis edememektedirler. Bacon’a göre, gözlemledikleri evreni, nedensel bağlantılar ışığında açıklayacak, yorumlayacak ve hatta öngörülebilir bir yapıda tasvir etmeye yarayacak bu kavramsal zemin, Aristoteles’in bilgi kuramının metodolojisini oluşturan mantıkla mümkünmüş gibi görünür. Ancak ona göre, *episteme* ile tümel hakikat arasında kurulan özdeşlik sebebiyle, Aristotelesçi mantık ile bu mümkün değildir. Çünkü Bacon’a göre bu mantık, varlıkları belirleyecek, mutlak ve genel önermelerden hareketle inşa edilmiştir. Gerçeklikten hareketle değil, genel önermelerden hareketle, tikelliği kavramaya çalışan tümdengelimli bir

yapıdadır. Dolayısıyla tikel varlıklardan hareketle basit ve hızlı bir biçimde soyutlanan tümel kategorilerin muğlaklığı problem teşkil etmektedir. En nihayetinde Bacon'ın, Yunan bilgi kuramlarından itibaren süregelen tikeller ve tümeller arasında ilişki tesis edebilmeye yönelik bir eleştiri getirdiğini söylemek mümkün görünmektedir. Bu bakımdan 'arılar' olarak andığı kendi kuramı, özne ile nesne arasında bir ayrıma giderek, geliştirilen uygun metodolojiyle birlikte tikel varlıklar ile bu tikel varlıklar arasındaki ilişkiyi, neden-sonuç bağlamında içeriklendirecek ve doğadaki nedensel yasaların açığa çıkarılmasına imkân tanıyacaktır. Bacon'ın bakış açısından deneyciler ve akılcılar, tümeller ile tikeller arasında bağıntı tesis edebilme konusunda yetkin bir bilgi kuramı geliştiremedikleri için *bilimin çocukluk dönemi* içerisinde olarak tasvir edilir:

Fayda konusunda apaçık konuşmalı ve denmelidir ki, özellikle Yunanlılardan aldığımız bilgelik, bilimin bir tür çocukluk dönemi gibi görünmektedir; çocuk her zaman aşırı konuşmaya hazırdır; gelelelim ortaya somut bir şey koyamayacak kadar da zayıf ve toydur. Zira tartışmalarda verimli, sonuç almada verimsizdir. (Bacon, 2019: 18)

Buna ek olarak *bilimin çocukluk dönemi*, Yunan bilgi kuramları ile sınırlı değildir. Bacon kendisine gelene kadar tüm bilgi kuramlarını da bu döneme yerleştiren bir bakış açısına sahiptir. Bu durumun nedeni ise 17. yüzyılın ihtiyaçlarına, bahsedilen bilgi kuramlarının yeterli derecede yanıt veremiyor olmasında yatar. Daha önceki bölümlerde de değinmiş olduğumuz gibi, modern paradigmaya ait pek çok yenilik - coğrafi keşifler, tekniğe dayalı keşifler, kapitalizmin yükselmesi, mutlak hümanizm, sekülerleşmeye bağlı ulus-devletlerin inşası, sanatta ilerleme gibi-, aklın kendi iç işleyiş yasalarını bilgi nesnesi olan doğaya uygulanabildiği, ilerlemeyi merkeze alan ve doğanın teknik gelişmeler karşısında mekanik bir tarzda kavrandığı yeni bir bilgi kuramını zorunlu kılar. Paradigma değişimi ekseninde gerekli olan, yeni bir bilgi kuramı ve metodolojinin geliştirilmesidir. Böylece, Bacon'ın eski bilgi kuramlarını eleştirmesi ve epistemolojisi ile metodolojisini bu bilgi kuramlarının karşısına yerleştirerek inşa etmesi anlaşılır kılınır:

... bir yandan Isaac Newton'un matematiksel teorisine, bir yandan Rene Descartes'ın felsefesine ve öte yandan da bu ikisini onyedinci, onsekizinci ve ondokuzuncu, yüzyıllarda hüküm süren gerçekliğin genel kavranışıyla uygun düşecek tarzda geliştiren Francis Bacon'ın ortaya koyduğu bilimsel metodolojiye dayalıydı. Madde bütün varoluşun temel ilkesiydi ve maddi dünya, kocaman bir makina içine yerleştirilmiş birbirinden kopuk nesneler yığını şeklinde anlaşılmıştı. Kozmik makina, tıpkı insan-yapısı makinalar gibi ilksel parçacıklardan ibaret görülürdü. Sonuçta karmaşık olayların, her zaman onu

teşkil eden yapı taşlarına indirgenmek ve bunların karşılıklı etkileşim içindeki mekanizmalarına bakmak suretiyle anlaşılabilirliğine inanıldı. (Karpa, 1992: 46)

Yunan bilgi kuramlarının doğa kavrayışları ve metodolojileri, organik bir doğa kavrayışına dayalı olarak geliştirildiğinden, çağın gereksinimleri karşısında kullanışlılığını yitirir. Modern paradigmanın bu çağrısına yanıt, ilk kez Bacon'dan geldiğinden, Bacon öncesi bilgi kuramlarının yenilikler karşısında 'verimli' sonuçlar elde edilecek araçlar olarak iş görmesi mümkün değildir. Bacon, modern paradigmayla birlikte gelen yeniliklere yanıtın kendisinden önceki bilgi kuramlarında mümkün olamayacağını da farkındadır:

Kuşkusuz zekaları ve soyut düşünmelerinin eriminde olan şeyler söz konusu oldukça, eskiler kendilerine hayranlık duyulacak bir biçimde davranmışlardır. Gelgelelim, tıpkı önceki asırlarda olduğu gibi denizlere yelken açan insanlar rotalarını sadece yıldızları gözlemleyerek belirlediklerinde, elbette yaşlı kıtanın kıyılarını izleyebiliyorlar ve nispeten küçük bazı iç denizleri aşabiliyorlardı; fakat okyanusların aşılması ve Yeni Dünyanın toprakları keşfedilmesinden önce, daha güvenilir ve emin bir rehber olarak deniz pusulası hakkında bilgi sahibi olmak gerekiyordu. Tastamam aynı uslamayla, bilimlerde ve sanatlarda şimdiye dek yapılmış olan keşifler; görenekle, düşünmeyle, gözlem ve kanıtlamayla yapılacak keşiflerdir. Zira bunların duyularla ve yaygın kanılarla yakından bağlantıları vardır; gelgelelim, doğanın daha uzak ve gizli yerlerine yelken açmadan önce, zihin ve anlığın daha iyi ve daha mükemmel bir kullanımını ve uygulamasını görmek fevkalade zordur. (Bacon, 2019: 23)

Özellikle teknik araçların geliştirilmiş olması, yeni bilgi edinme metotlarının da geliştirilmesi bakımından fırsat olarak görülür. Epistemolojik bağlamda bu tür bir teknik araçtan yoksun olan Yunan bilgi kuramları, elbette eldeki eski araçlarla, yani görenekle, düşünmeyle ve kanıtlamayla bilgi ideallerini oluşturmak zorunda kalmışlardır. Ancak Bacon'ın yaşadığı dönemde, epistemik bağlamda artık eski araçlarla iş görmenin gerekliliği ortadan kalkmıştır. Bununla beraber, Yunan düşünürlerinin bilgi kuramlarını geliştirirken görece kapalı bir anlam dünyasından hareketle iş görmelerine karşı Bacon'ın hoşgörüsü değişkendir. Örneğin Bacon, Antik Yunan mitolojisinde, dişi bir canavar olarak tasvir edilen Skylla ile Yunan bilgi kuramlarını özdeşleştirerek, ilerlemeye dayalı bilgiyi üretememeleri bakımından bu kuramları eril bir doğurganlık yetisinden azade bir biçimde kavrar:

Skylla'nın öyküsü yazarların mevcut durumuna tıpatıp uyuyor görünüyor: Skylla bir bakirenin yüzüne ve çehresine sahiptir, gelgelelim havlayan canavarlar onun belini bir elbise gibi sarıp sarmalarlar. Benzer biçimde, alışkın olduğumuz bilimlerin bir takım hoş ve aldatıcı tümellikleri vardır, fakat kendilerinden ürün ve eserler doğmasına neden olabilecek, (üretici parçalar gibi olan) tikellere gelindiğinde, hemen tartışmalar ve kavgacı münakaşalar başlar ve iş orada son bulur; sergilemek zorunda kaldıkları ürün de budur. (Bacon, 2019: 18)

Verimsiz, kısır, yeni bilgi elde etme imkânı olmayan bu bilgi kuramlarının, tümeller ve tikeller arasındaki ilişkinin tesisindeki başarısızlığın temelinde orta noktayı bulabilme imk nlarının olmayışı, yeniden Skylla mitolojisini yorumladığı farklı bir eserinde açığa çıkar: “*Her sanat ve bilimde ve onların kuralları ve aksiomlarında, ayrımların kayaları ve genelliklein girdapları arasında uyulması gereken bir orantı olmalıdır, çünkü her ikisi de akılların ve sanatların kazaları konusunda ünlüdür*” (Bacon, 2018: 76). *Theoria* ile *emperia* arasında kurulacak orantılı bir bilgi kuramı, ‘kadınsı’ Yunan bilgi kuramlarından kurtuluşun ve çağın gerekliliği olan ilerlemeye, refaha ve fethetmeye dayalı yeni erkeksi bilim kuramının kuruluşunun imkânı olarak kavranır. Eski ile yeni bilgi kuramları arasındaki dönüşümün, kadınlık ve erkeklik temsillerinden hareketle içeriklendirilmiş olması Benjamin Farrington tarafından, Bacon’ın eserlerinin başlıklarındaki değişim üzerinden *The Masculine Birth of Time* adlı eserinin çevirisinin önsözünde açıklanır:

Fakat bu başlık, yalnızca alçakgönüllülükle değil, aynı zamanda gelişen inceliği kavrama yeteneğine işaret eden bir gelişme olarak Temporis Partus Masculus adlı eserinde yeniden biimlendirildi. Yalnızca bir kız çocuğu, edilgen, zayıf, hamile olarak temsil edilen eski bilimin, şimdi etkin, erkeksi, üretken bir oğul olarak doğduğu açıkça söylenmemiş imasıyla birlikte, The Greatest Birth of Time (Zamanın En Büyük Doğuşu), The Masculine Birth of Time (Zamanın Eril Doğuşu) haline gelir. (Bacon, 1951: 194)

Bacon’ın eski bilgi kuramlarına hoşgörüsünün değişkenliği bu noktada anlam kazanmaktadır. Eski ile yeni bilgi kuramları arasında, cinsel farka dayalı hiyerarşik bir bağıntı kurulur. Bu anlayış içerisinde, kendisinden önceki bilgi kuramlarının ‘eksiklikleri’, yani bu bilgi kuramlarının evrendeki yasaları ortaya çıkarabilecek bir metot geliştirememiş olmaları, onların kadınlık temsili ile özdeşleştirilmesine sebebiyet verir. Epistemik ve metodolojik bağlamdaki eksikliğin kadınlık temsili ile  zdeşleştirilmesi, Bacon’ın *Zamanın Eril Doğuşu* ismiyle müjdelediği epistemolojisinin ve metodolojisinin erkeklik temsili ile bağını da kurmuş olmaktadır. Ancak bununla beraber, eski ile yeni bilgi kuramları arasında cinsel farka dayalı bir hiyerarşik ayrıma giden Bacon’ın, halihazırda felsefi düşünde varolan cinsiyetlendirilmiş kavram çiftlerinden yararlanıyor olması oldukça ilginçtir. Yunan bilgi ideallerinden başlayan ve süregelen felsefe geleneğinde farklı bağlam ve bağlantılardan hareketle yeniden içeriklendirilen dikotomik ve hiyerarşik fark kategorisi, Bacon’ın epistemolojisinin diğer bilgi kuramlarından farkını ortaya koymak için kullanılmıştır. Erkeklik ve bilgi arasındaki ilişki tarihsel bir perspektiften

hareketle ele alındığı zaman, Bacon'ın 'yeni' ve eski kuramlardan oldukça farklı olduğunun iddia ettiği epistemolojisinin, eski bilindik bir tema üzerine inşa edildiği ve cinsel farkın sürekliliğini sağlayacak bir biçimde içeriklendirildiğini söylemek mümkün hâle gelmektedir. Erkeksi, etkin ve üretken bir oğul olarak gördüğü epistemolojisinin eril karakteri, henüz daha en başında, kendisinden önceki bilgi kuramlarının eleştirisinde açığa çıkmaktadır denebilir.

2.1.1. Erkeksi Olmayan Bilgi ve Bilimlerin Eleştirisi

Bacon, erkeksi olmayan bilgi ve bilimlerin eleştirisinde, “*hataların ve sahte felsefenin üç tür kökü vardır: Sofistik, Deneysel ve Batıl*” diyerek bir ayrıma gider. (Bacon, 2019: 67) Bu ayrım ekseninde, sofistik felsefe olarak adlandırdığı Aristoteles'in bilgi kuramını ve bu bilgi kuramının Bacon'ın çağındaki temsilcileri olan Skolastik öğretiyi; deneysel olarak adlandırdığı kendi zamanının bilim yapma tarzını -ki burada büyü ile görüşlerini aktarmayı uygun görüyoruz-; batıl olarak adlandırdığı Platon, Platon'un okulu, Platonculuk ve vahiy ile felsefe arasında ortaklık tesis etmeye çalışan öğretiler bulunmaktadır. Eleştirisinin merkezinde, daha önce de kısmen değindiğimiz, bilginin verimliliğinden hareketle açıklanan yöntem sorunu yatmaktadır:

Ne ilkeler ne de ispatlar üzerinde hemfikir olduğumuz için, tartışma olanağı yoktur. Bu eskilerin de ünlerini sürdürebileceği iyi bir sonuç. Ben onlardan hiçbir şey almıyorum çünkü sorun tamamen yolla (yöntem) ilgilidir. Atasözünün de dediği gibi doğru yolda topal bir adam, yolunu şaşırmış koşucuyu alt eder. Yanlış yolda koşuyorsan, ne kadar hızlı ve iyi olursan, o kadar çok yanlış yol alacağın besbellidir. (Bacon, 2019: 65)

Bacon'a göre, kendisinden önceki bilgi kuramlarıyla onun uyum göstermemesinin nedeni, ortada iki farklı bakış açısının ve iki farklı metodolojinin olmasıdır. Eril bilimin doğuşuna hizmet edecek *Novum Organum*, yani *Yeni Araç* bilindik tüm metotların ama özellikle *Organum* adlı eserin sahibi Aristoteles'in metodolojisi karşısında konumlandırılır. Bu yüzden Bacon'ın bilgi kuramlarına yönelttiği eleştirileri ele alırken, *Sofistik* olduğunu ifade ettiği Aristoteles ile başlanacaktır.

2.1.1.1. Aristoteles ve Skolastik Öğreti Üzerine Eleştiriler

Bacon'ın epistemolojisinin ve metodolojisinin başlangıç noktasını anlayabilmek için, onun Aristoteles'in bilgi kuramı ve metodolojisine yöneltmiş olduğu eleştirilerin açılması oldukça önemlidir. Bacon'ın yaşadığı dönemde de hâlâ etkisini sürdüren Aristotelesçi bilgi ideali ve bu bilgi idealinin yöntemi olan mantık, 'yeni' olanın inşa edilebilmesi için yıkılması gereken alanların başında gelmektedir. Bu bakımdan Aristoteles ile hesaplaşmak, kendi dönemindeki bilgi kuramları ve metotlarının en azından bir kısmıyla hesaplaşmak anlamına gelmektedir. Ona göre Aristoteles, sadece oluşturduğu mantık aracılığıyla doğanın yorumlanmasının ve bilginin ilerlemesinin önüne geçmiş olması bakımından değil; aynı zamanda halihazırda var olan hâkim bilgi kuramının metodolojisini kurmasından da dolayı eleştirilmelidir. Bacon'a göre bu bilgi kuramı, farklı tarzda bilginin üretilmesine alan açmayacak kadar kendi içine kapalı bir kavrayıştan hareketle oluşturulmuştur. Dolayısıyla hem Aristoteles'in bilgi kuramı ve metodolojisine yönelik hem de Skolastik felsefenin Aristotelesçiliğine yönelik bir eleştiri getirilmelidir. Ek olarak, bu bilgi kuramının bilginin ilerlemesine olanak vermeyen yapısına rağmen süregelen bilme etkinliğindeki hakimiyetinin nedenleri de incelenmelidir. Bunun için, ilk olarak Aristoteles ile hesaplaşmayla işe başlar.

Bacon, Aristoteles'i bir 'diktatör' olarak anmaktan beis duymamıştır. (Bacon, 1951: 198; 2017: 12,32) Bunun sebebi, elbette ki Aristoteles'in bilgi idealinin ve metodu olan mantığının, hâkim bilme tarzının kökenlerini oluşturmasıdır. *The Masculine Birth of Time* adlı eserinde, Aristoteles işlemiş olduğu suçlardan yargılanmak üzere mahkemeye çağrılırken, Aristoteles'in oluşturduğu mantık *deliliğin el klavuzu* olarak görülür:

Öyleyse, kelimelerin aciz ahmağı, kendi faydasız kurnazlığıyla sersemletilmiş Sofistlerin en kötüsü Aristoteles'in mahkemeye çağrılmasına izin verin. İnsan zihni, oraya hoşgörülü bir fırtına tarafından taşınan, küçük bir hakikatte tam da huzur bulduğunda, bu adam, anlayışımıza en yakın prangaları attığını varsaydı. Bir sanat veya deliliğin el kılavuzunu oluşturdu ve bizi kelimelerin kölesi haline getirdi. (Bacon, 1951: 197-198)

Bacon'ın eleştirisinin merkezinde, Aristoteles'in mantık aracılığıyla kendi içine kapalı ve boş kategoriler dünyasına bağlı bir metot geliştirmiş olmasında yatar. Böylece, Aristoteles'in mahkemede ifade edilen suçu, boş kategoriler aracılığıyla tümel ile tikel arasında tesis ettiğini düşündüğü bağ üzerine inşa ettiği bilgi kuramıdır denilebilir. Bu

eleştiriyi daha açık kılabilmek için Aristoteles'in bilgi idealine yönelik hatırlatma yapmak gerekir. Daha önceden de ifade etmiş olduğumuz gibi, Aristoteles'in bilgi ideali, tikel varlık ile varlığın o şey olmasının nedeni arasında kurulan zorunlu bağıntı olarak açığa çıkmaktadır. Bu zorunlu bağıntının açığa çıkarılmasında gerekli olan ise iş görececek bir araç olarak *organon*, yani mantıktır. Aristoteles'in mantığı uslamlamaya veya çıkarıma dayalı tasımsal bir mantıktır. Yani öncüller arasında zorunlu bağlantılar tesis ederek tümdengelimli bir bilgi edinmeyi amaçlar. Kısaca bu şekilde özetleyebileceğimiz Aristoteles'in bilgi ideali ve metodolojisi, Bacon'a göre insan zihninin yanılsamalarından bir tanesidir. Ona göre Aristoteles'in mantığı, varlıkların gerçekliklerine yönelmeden hızlı bir biçimde soyutlama yaparak genellemelere ulaşmaktadır. Basit, aceleci veya hızlı soyutlamalarla ise mantık, sadece önermeler arasında bir geçerlilik ilişkisi tesis etmenin aracına dönüşür:

Hiç kimse orta terimle uyuşan şeylerin (bir tür matematiksel kesinliği olan) birbirleriyle de uyuştuklarından kuşku duymayacak olsa da, buradan temelde yatan bir tür hile vardır, çünkü bir tasım önermelerden oluşur, önermeler sözcüklerden, sözcükler de kavramları karşılar ve imlerler. İşte bundan ötürü, zihnin kavramları, şeylerden uygunsuz bir biçimde ve özensizce soyutlanırsa, bulanıklarsa ve gerektiği gibi açık seçim tanımlanmamışlarsa; dolayısıyla da pek çok bakımdan yeterli değilse, her şey paramparça olur. (Bacon, 2019: 31-32)

Bacon'a göre, özensiz bir şekilde basit soyutlamalar aracılığıyla işleyen mantık, sadece önermeler arasında uygun bağıntının tesis edilmesinde iş görebilir, yeni bir bilgi veremez. Bunun sebebi ise, bu bilgi idealinin deneye, dolayısıyla da doğanın gözlenmesine başvurur görünmesi ancak aslında gerçeklikten kopuk bir biçimde ele alınmış olmasıdır. Ona göre, Aristoteles'in form ile madde ayırımına dayalı olarak geliştirdiği bilgi idealinin aracı olan mantık, mutlak bir temelden yoksun olduğu için kullanışlı değildir. Bacon'ın ifadesiyle, mantığın üzerinde yükseldiği kelimeler veyahut sözcükler, “sadece maddenin imgeleridir ve akıl ile buluşun yaşamı dışında, kelimelere âşık olmak bir surete âşık olmak gibidir” (Bacon, 2017: 30). Belirlenen ilksavlar aracılığıyla tümdengelimli mantık ile doğanın bilgisini elde etmeye yönelik bir çaba, boş bir hayal olmanın ötesine geçememektedir. Bu mantık aracılığıyla oluşturulan bilgi ideali ise, Bacon'a göre Aristoteles'in yaratımıyla geçerlik kazanan boş bir kategoriler dünyasına gönderimde bulunur; gerçekliğe değil. Ona göre bu bilgi ideali ve bilgi idealinin metodu, evrendeki gerçekliğin çarpıtılmasıyla ilişkisinden hareketle kavranmıştır, denilebilir:

O bir kategoriler dünyası kurmuştur; insan ruhuna en soylu tözü, ikinci anlamın (içlemin) sözcüklerine dayalı bir cinsi atfetmiştir; cisimlerin daha büyük ve daha küçük boyutlar ya da mekanlar doldurmasını sağlayan yoğun ve seyrek'in karşılıklı etkileşimini gerçeklik ve olanak arasındaki muğlak bir ayrıma dönüştürmüştür; her tek cismin kendine özgü ve benzersiz bir devinimi olduğunda, bu cisimler bir başka devinime dahil olurlarsa, bu devinimin farklı bir sebepten kaynaklanacağına ısrar etmiştir; her aklına estiğinde doğaya sayısız başka şey yüklemiştir. Şeylerin kendisindeki hakikatten daha çok, kişinin yanıt verirken kendisini nasıl izah edebileceği ve olumlu yanıtların sözcüklerle nasıl verileceği konusuyla ilgilenmiştir; bu durum, en iyi şekilde, Aristoteles felsefesini Yunanlılar arasında nam salmış olan başka felsefelerle karşılaştırdığımızda açığa çıkar. (Bacon, 2019: 67)

Bacon'ın eleştirisi Aristoteles'in metodunun, gerçeklikten hareketle kavramsallaştırılan ve nedensel bağlantıları açıklayan bir metot ve bilgi kuramından ziyade, onun kendi içine kapalı bir biçimde iş görmesiyle ilişkindir. Ona göre, Aristotelesçi madde ile form arasındaki ayrımla başlayan bilgi ideali, kategorilerin varlığa yüklenmesi ile yeni bir bilgi vermeyecek şekilde sonuçlanmış denilebilir:

İnsan anlığı doğası gereği soyutlamalar yapar ve değişen şeyler değişmiyormuş gibi davranır. Ancak soyutlama yapmaktansa doğayı inceden inceye tahlil etmek daha makbuldür; tıpkı doğanın derinliklerine diğerlerinden daha fazla nüfuz eden Demokritos okulunun yaptığı gibi. Maddeyi, maddenin yapısını, yapısal değişimini, saf eylemini ve hareket ya da devinim yasasını araştırmamız gerekir; zira birisi bu eylem yasalarına biçimler adını vermeyi yeğlemedikçe, biçimler insan zihninin icatları olurlar. (Bacon, 2019: 60-61)

Bacon'a göre bu yöntemin doğruluk ölçütü ise, kendi içine kapalı bir biçimde oluşturulan mantık aracılığıyla gerçekleştiğinden bilginin ilerlemesine imkân tanımamaktadır. Ona göre doğanın gerçek yorumuna ulaşabilmek için gerekli olan, ilk olarak bilginin ve bilimsel etkinliğin doğru bir şekilde işleyebilmesine imkân sağlayan yeni bir metodolojiye sahip olmaktır. Ardından madde ile form arasındaki ilişkinin dönüştürülmesi gerekmektedir. Doğayı anlamak, doğadaki nedensel bağlantıların anlaşılması ekseninde düşünüldüğünden, madde ile form arasındaki ayrım ortadan kaldırılmalıdır. Llyod'un da ifade etmiş olduğu gibi, “*Bacon'ın form ile madde arasındaki uçurumu kapatma çabası, Aristoteles'te gördüğümüz çabadan çok daha ileri gider ve sonuçta ayrımın tamamen ortadan kalkmasına varır*” (Lloyd, 2015: 33). Bu ayrımın ortadan kalkmasıyla, doğaya atfedilen teleolojik bağlam da geçerliliğini yitirir. Böylece, doğayı anlamak veya bilmek, maddi doğanın mekanik yasalarınca şekillenen sebep ile sonuç arasındaki ilişkiyi deney ve gözlem aracılığıyla anlamak anlamına gelmiştir, denilebilir:

Buna bağılı olarak da Bacon, “deney”, “sebeb-sonuç” (“neden-etki”), “anlık” gibi kavramları öne çıkarır. Skolastik felsefeden kalan [Aristoteles’ten kalan] action-passion, matter-form gibi kavramları bir kenara bırakır. “Putları”, “sahte felsefeleri” eleştirerek kendisinden sonrakiler için yolu temizlemeye girişir. (Güzel, 2011: 33)

Bu bakımdan, Bacon’ın epistemolojisinin Aristotelesçi eril formlar ve kadınsı madde ayırımına dayanmadan kurgulanıyor olması, bilginin erkeklik ile ilişkisine son verebilecek bir yapıya gönderimde bulunur veya bu ilişkinin dönüştürülmesine imkân sağlar bir şekilde ele alınmasına zemin hazırlar gibi görünür. Ancak kadınsı madde veya kadınsı doğa anlayışını varlıklar üzerinde zihnin egemenliğini kurabilmek adına tahakküm nesnesine indirgenilmesiyle bu yorumlama imkânı ortadan kalkar. Dolayısıyla Bacon, ontolojik ayrıma tekabül eden form ile maddenin ortaklığına dayanan yeni bir epistemoloji geliştirirken, Aristotelesçi mizojinik epistemolojiyi ele alırken işaret ettiğimiz maddenin kadınsılığı temasını, modern paradigmanın özne-nesne ayırımına dayanan epistemolojisinin merkezine yerleştirerek, bilgi ile erkeklik arasındaki ilişkiyi korumaktadır denilebilir.

Bacon’ın bu eleştirilerinin temel nedeninin kendi zamanında varlığını koruyan bilgi idealleriyle de alakalı olduğu ifade edilmişti. Onun yeni bir bilim kuramı geliştirme iddiasının ilk adımını oluşturan eskilerin tasfiyesi, Skolastik felsefeyi de kapsayacak biçimde genişletilmiştir. Yani Bacon, kendi zamanındaki hâkim bilgi ideallerine ve bilim yapma tarzına da, çağın gereksinimlerini karşılayabilecek yöntemden yoksun olmaları bakımından eleştiri getirmiştir. Onun Aristoteles’e yönelttiği eleştirilerin pek çoğu Aristotelesçiliğe yönelttiği eleştirilerde de görülebilir. Ancak bununla beraber, Skolastik dönemin düşünürleri, Aristoteles’in yargılandığı ölçüde yargılanmazlar:

İşin aslı, Aristoteles baştan kararını vermiştir ve kararlarının ve ilksavlarının temeli olarak deneye hakkıyla başvurmaz; keyfi kararlar verdikten sonra etrafında dolaştığı deneyi çarpıtır, baskı altına alır ve fikirlerine uydurur. Bundan dolayı da deneyi bütünüyle boşlayan modern yandaşlarından (skolastik filozoflardan) çok daha suçludur. (Bacon, 2019: 68)

Yine de, Skolastik filozoflar, bu sahte bilimin taraftarları olmaları ve bilimlerin ilerlemesi yönündeki engellemeleri sürdürmeleri bakımından eleştiriden muaf tutulamazlar. Mekanik sanatların gösterdiği gelişim karşısında, doğa felsefesinin Antiklerdeki bilgeliklerle aynı kalmış olmasını, Skolastik felsefesinin Aristotelesçiliği sürdürmesi üzerinden okuyarak Bacon şöyle söyler: “Çünkü su alçaldığı ilk su

kaynağının seviyesinden daha yükseğe çıkamayacağından, Aristoteles'ten elde edilen ve inceleme özgürlüğünden muaf tutulan bilgi, Aristoteles'in bilgisinden daha yükseğe çıkamayacaktır” (Bacon, 2017: 12). Aristoteles'in hatalı bir biçimde oluşturduğu bilgi idealinin ve metodolojisinin takip edilmesi, bilginin ilerlemesine olanak tanımaz. Bunun bir sebebi, Aristotelesçi bilgi idealinin dayandığı mantığın kendi içine kapalı yapısından kaynaklanmaktadır. Bacon'a göre, evrenin veya doğanın mantık aracılığıyla çarpıtılmasına dayalı bu bilgi kuramı yeni bir söz söylemede işlevsizdir. Aristotelesçiliğin yeni bir söz veya bilgi ortaya koymada işlevsizliğinin yanı sıra, buradaki temel sorun Aristoteles'in takipçilerinin bu konuda Aristoteles'in görüşlerine sıkı sıkıya bağlı olmasıyla da ilgilidir. Bacon'a göre, bu durumun tam aksine sahip olan mekanik sanatlardaki düşünürler, hem doğrudan şeyler üzerinden çalışarak bir ilerleme kaydetmiştir hem de “diktatör” olarak tanımlanan bir öğretmenden yoksun oldukları için, yeni fikirlerin üretilmesine alan açacak bir zemine sahiplerdir. Bacon, mekanik veya teknik sanatlardaki ilerlemeyle felsefi bilgi ve bilimsel bilgide yeni bir bilgi üretilmemesi arasında bir kıyaslama yapmaktadır. Bu kıyaslama sonucunda, felsefi/bilimsel bilginin ilerlemesinin önündeki en büyük engel olarak farklı sebepleri araştırmaktadır. Ona göre, Skolastik felsefenin de Aristotelesçiliğe gösterdiği sadakatte açığa çıkan bu nedenler şu şekilde sıralanabilir: İlk, eski yazarlara duyulan hayranlık konu edinilir. Kendilerinden ‘öğretmen’ olarak bahsedilen bu düşünürlerle duyulan hayranlık, bu kişilerin geliştirdikleri kuramların eleştirilmesine veya dönüştürülmesine imkân sağlamamaktadır. Skolastik geleneğin Aristoteles'e atfettiği önem düşünüldüğünde, Bacon'ın bu eleştirisi anlaşılır bir itirazdır. Bununla beraber, bir diğer önemli mesele, diller ve bu diller aracılığıyla oluşturulan kavramsal çerçevedir. Bacon burada elitist bir tavır içerisinde, felsefi/bilimsel bilginin üretileceği dilin herkes tarafından anlaşılmağa müsait kılınmak için basitleştirildiğini ve bu sebepten ilerleme sağlanamadığını ifade eder:

İnsanlar konuşarak anlaşılır; dolayısıyla sözcükler sıradan insanların anlamasına uygun gelecek şekilde seçilmişlerdir. Bundan ötürü, yetersiz ve beceriksizce oluşturulmuş sözcük kuralları anlamayı son derece bulanıklaştırır. Eğitilmiş insanların kendilerini korumak ve bir biçimde sakınmak üzere alışkın oldukları söz konusu tanım ve açıklamalar, vaziyeti kurtarmaya asla kafi gelmez. Açıkçası, sözcükler anlığı zorlar ve her şeyi karıştırırlar; insanları sayısız beyhude tartışmaya ve kuruntuya sürüklerler. (Bacon, 2019: 56)

Bacon'a göre gündelik konuşma dili üzerine yükselen kavramların basitliği veya alaleladeligi bilginin ilerlemesinin önündeki engellerden birini oluşturur. Ona göre,

özellikle Skolastik felsefenin sadık kaldığı Aristotelesçi mantık ve bu mantığın kullandığı kavramsal çerçeve; gündelik gözlemlere, hatalı ve basit soyutlamalara dayalı olduğu için, argümanlarını sunarken kullandıkları dil değiştirilmeli ve dönüştürülmelidir. Bunun için gerekli olan ise, ilkin doğanın doğru bir yorumunu sunacak metodoloji, yani tümevarıma dayalı yeni bir metodoloji geliştirmektir. Bu yeni metodoloji ile doğadaki nedensel bağlantıların daha uygun bir biçimde ifade edilebileceği yeni bir dil de mümkün kılınacaktır. Bacon'a göre dilin, kavramların ve sözcüklerin yeniden tanımlanmasına ve düzenlenmesine bağlı olarak geliştirilecek felsefi/bilimsel dilin, doğadaki nedensel bağlantıların uygun ve geçerli bir karşılığını vermesi gerekmektedir. Bu bağlamdan hareketle ise, Bacon'ın Skolastik öğretiyeye getirdiği dil eleştirisinin nihai sonucunun evrensel ve genel-geçer bir bilim dili yaratmaya yönelik olduğu söylenebilir. İlerlemenin önündeki bir diğer engel ise akademinin kapalı ve sınırlı yapısıyla da yakından ilişkili bir biçimde vaaz ile birleşen öğrenim sürecidir. Bacon'ın yaşadığı dönemde Skolastik felsefe, yani Aristotelesçilik akademideki en yaygın eğitim konularından birini oluşturmaktadır. Dolayısıyla akademinin sınırlı yapısı, yeni düşüncelerin filizlenmesine imkân tanımayan bu eğitim sistemiyle alakalı bir biçimde düşünülmelidir. Aynı zamanda, yine onun yaşadığı dönemin akademisinde eğitim henüz sekülerleşmemiştir. Dolayısıyla akademi sadece Aristotelesçiliğin baskısı altında değil, aynı zamanda kilisenin öğretisiyle de iç içe bir haldedir. Bu durum ise, yeni ve özgün fikirlerin akademiden çıkmasının önündeki engeli teşkil etmektedir. Bu duruma örnek olarak, Thomas Aquinas'ın bilgi idealinden bahsedilebilir. Daha önceki bölümde değinmiş olduğumuz gibi, Aquinas'ın iman ile akıl arasında yaptığı ayrımla felsefeye görece özerklik kazandırmasını ve bu özerkliğin tanıdığı alan ile *episteme*'yi Aristotelesçi bağlamla ele almasını; Bacon din dogması ile felsefi bilginin uzlaştırılması olarak görerek doğanın yorumlanmasında ve bilimlerin ilerlemesinde mekanik sanatların gösterdiği başarının gösterilememesinin nedeni olarak görür:

Dahası, halihazırda olduğu gibi, doğa tartışmalarının durumu -teolojiye (ellerinden geldiğince) düzen verip, onu bir sanat biçiminde şekillendirirken, Aristoteles'in çetrefilli ve tartışmalı felsefesini dinle lüzumundan fazla harmanlamaktan da geri durmayan -skolastik teologların Summa'ları ve Yöntemsel İncelemeleri ile daha güç ve tehlikeli hale sokmuştur. (Bacon, 2019: 94)

Bu sebepten de Tanrı kelamı ile doğanın yorumlanması arasında Aquinas'ın yaptığı ayrımı, Bacon daha da ileri götürerek iki farklı konu olarak kavrar. Bu konu bilimler sınıflandırmasında, teoloji alt başlığında yeniden ele alınacağı için, Bacon'ın Solomon'dan yaptığı alıntı ile burada konuyu sınırlandırmak, iş görecektir: “*Tanrı'nın ihtişamı bir şeyi gizlemektir, ama kralın ihtişamı onu bulmaktır*” (Bacon, 2017: 47). Dolayısıyla insanın yeryüzündeki amacını, kutsal metinlerle uzlaştırılmış epistemolojide değil; Tanrının doğaya gizlediği nedensellik ilkelerini bulmak olarak tarif eden Bacon, iki alanı birbirinden tamamen ayırarak, yaşadığı dönemin hâkim bilgi ideallerine eleştiri getirmiştir, denilebilir.

2.1.1.2. Büyücülük Üzerine Eleştiriler

Bacon'ın kendisinden önceki bilgi kuramlarına yönelttiği eleştirilerin bir diğeri de; deneysel olarak görülebilecek ancak Aristotelesçi bilgi kuramından da farklı, biçimsiz ve tuhaf dogmalar üreten bilim tarzlarına, natüralist düşünörlere, filozoflara ve bilimcilere yöneliktir. Bacon'ın okölt geleneğ'e eleştirisi, yöntem birliğinden yoksun bilim yapma iddialarına yöneliktir. Kendi anlam dünyalarında belirledikleri boş ve anlamsız ortak kavramlar aracılığıyla belirsiz sayıda deney yaparak bir bina temellendiren doğal büyü çalışanlar, bilginin ve bilimlerin ilerlemesinde bir diğ'er önemli engeli teşkil ederler. Ona göre hayalgücünün, aklın ve anlığın sınırsız bir biçimde çalışmasıyla soyut bir takım önkabullere dayalı olarak yapılan doğal büyü denemeleri, olumlu sonuç verirse büyü'nün başarısı; olumsuz sonuç verirse çalışmacının şanına leke süreceğ'i sebebiyle hasır altı edilmesine dayalı bir şekilde ilerler:

Gelgelelim her şeyi nesnelerin antipatisi ve sempatisiyle ele alan doğal sihir düşkünleri, boş ve gevşek kestirimlere dayanarak, şeylere muhteşem güçler ve etkiler atfetmişlerdir; bunların gösterdikleri herhangi bir sonuç da ancak yeni olması ve yarattığı şaşkınlıktan ötürü iyidir; yoksa faydası ve yararından ötürü değil. (Bacon, 2019: 90)

Astroloji, doğal büyü ve simya olarak ayırdığı okölt geleneğ'i, hem teorik hem de pratik yoksunluğu üzerinden eleştirirken Bacon, Ezop'un bir masalından örnekle bir açıklama ortaya koyar. Masal şöyledir: Ölümlü yaklaşınca bir baba oğullarına, bahçesinin bir yerine gömdüğü ancak yerini hatırlamadığı altını olduğunu ve bu altını oğullarına bırakmak üzere vasiyet ettiğini söyler. Bunun üzerine oğulları, bahçenin her

yerini kazarak altını ararlar ancak bulamazlar. Bahçedeki asmaların toprağını kazmaları sebebiyle, bir sonraki yıl harika bir bağ bozumu yaşarlar ve bir sürü ürün elde ederler. Bacon'a göre okült geleneğin işleyişi de ironik bir biçimde bu öyküdeki oğulların haline benzer. (Bacon, 2017: 35-36, 2019: 90) Varlıklar arasında kurdukları benzerliğe dayalı biçim içerisinde, bir şekilde başarılı oluşları, araştırmalarının çok fazla bağ kurmaları ve bir şekilde bazı benzetmelerin birbirlerine uygunluğu üzerinden ele almasına neden olur. Maddi varlıkların doğası hakkında hiçbir bilgi edinemeyecekleri için onların başarıları, teorisyenler gerçekleştirdikleri eylemler aracılığıyla gerçekleşir görünür.

Bacon'ın doğa büyücülerine, *magus*'lara, simyacılar yönelttiği eleştiri, sıklıkla bu yöntemle iş görenlerin, rastlantılar veya tesadüflere dayalı başarılarında toplanmaktadır. Bunun da arka planında, metod birliğine dayalı bir bilgi kuramından yoksun olmaya yönelik Bacon'ın görüşü bulunmaktadır:

Simyacı ebedi bir umut besler ve bir iş yolunda gitmediği vakit kendi hatalarını sorumlu tutar. Kendisini söz konusu sanatın ve yazarlarının sözlerini hakkıyla anlayamamakla suçlar, böylece dikkatini geleneklere ve gizli söylentilere yöneltir; ya da kendisini yürüttüğü işlemin bağül değerleri veya zamanlamasında bir hata yapmakla suçlar ve böylece sonu gelmez deney tekrarlarına yönelir; bu arada deneylerin sakıncaları yanında tesadüfen görünüşte yeni yahut faydalı bir şeyler karşılaşılabılır; ruhunu böylesi vaatlerle doyurur ve bunları abartıp reklamını yapar: geri kalan her şeyde umutla yaşar. (Bacon, 2019: 90)

Simyacıların etkinliğine yöneltelen eleştiri, onların başarısızlıklarına rağmen uyguladıkları yöntemin hatalı olabileceğini fark etmemeleri etrafında şekillenmektedir. Bacon'a göre, bu geleneğin sahip olduğu yöntemler hatalı olmasına rağmen simyacılar fevkalade yeni bilgiler de keşfetmişlerdir. Ancak bu keşifler, bilginin ilerletilebilmesi için gerekli olacak metodolojik zeminden azade oldukları için, kullanışlı ve faydalı olsalar da, tasfiye edilmeleri gereken bilgi ve bilim kuramlarının başında gelmektedirler. Bu duruma ek olarak, iki farklı bağlamdan hareketle Bacon'ın okült geleneğe yönelik eleştirisi ele alınabilir. Bunlardan ilki, Modern paradigmanın epistemolojisinin metod kriziyle şekillendiği göz önüne alındığında açıklık kazanır. Bacon'ı eski bilgi ideallerin ve bilim kuramlarının tasfiyesine de yönlendiren bu kriz, farklı tarzda metodların ve dolayısıyla farklı tarzda bilme çeşitlerinin ortadan kaldırılmasıyla sonuçlanmıştır. Bunun içinde tasfiye edilenin, sadece varlıklar arasında sempati ve antipatiler aracılığıyla bilgiyi bir tür bağ üzerinden açıklamaya çalışan *magus*'lar olmadığı açıktır. Şöyle ki, yerel kültürlerle ait

bilgi ve bilimler de Modern paradigmada yeniden tanımlanan eril bilgi kuramı aracılığıyla ortadan kaldırılmışlardır. Böylece, tek bir bilgi kuramına dayalı olarak gelişen tek bir bilme tarzı ve tek bir metodolojinin imkânı sağlanmıştır. Bu ise, epistemik bağlamda çoğulculuğu ortadan kaldıran paradigmanın tahakküm kurucu yapısına işaret etmektedir. Sadece muktedir görülenlerin bilme etkinliğinde etkin bir rol oynamasına olanak sağlayan eril bir bilgi kuramı geliştirilmesiyle sonuçlanmıştır, denebilir. Bununla beraber bu durum, paradigma değişimi ekseninde yeniden tanımlanan erkeksi aklın, daha alt seviyeden rasyonelliklerle imlenen alanlarla ilişkisi ekseninde de düşünülebilir. Rasyonel ilkelerden hareketle temellendirilmemiş ve kuramsal çerçevesi ‘yeterince’ çizilmemiş bu bilme etkinlikleri, erkeksi aklın düzenleyeceği, belirleyeceği ve hatta katı bir biçimde sınırlarını çizeceği yeni bilgi kuramıyla birlikte dışarıda bırakılmışlardır, denebilir. Elbette Bacon’ın eleştirisini bu iki farklı bağlamdan hareketle yorumlamaya tabi tutmak, onun eleştirdiği *okült* geleneğin ve bu geleneğin bilgi üretme etkinliğini, bilim yapma tarzını veya metodolojilerini olumlamakla sonuçlanmasını gerektirmez. Bu durum sadece, Rönesans bölümünde de tartışmaya açmış olduğumuz gibi, *okült* geleneğe yönelik geliştirilen bu söylemin iktidar kurucu pratiklerle veya erkeklik ile özdeş bir biçimde ilerlediğine işaret eder.

2.1.1.3. Platon Üzerine Eleştiriler

Platon ve Platonculuk üzerine Bacon’ın yönelttiği eleştiriler, üç farklı yol izler. O, ilkin Platon’a yönelttiği eleştirilerde, *idealar* dünyasından hareketle içeriklendirilen *episteme* kavrayışına yönelir. Bu kavrayış içerisinde gelişen bilgi ideali, doğanın gerçeklikle uyuşan bilgisini vermediği için problematik bulunur. Eleştirilerinin ikincisinde ise Bacon, batıl inanç ile kol kola girmiş Platoncu felsefeden bahsetmektedir. Ortaçağ Hristiyan felsefesine gönderimde bulunan bu eleştirinin kurulduğu nokta, felsefe ile din arasında tesis edilmeye çalışılan ilişkiden hareketle gerçekleşir. Bu bağlam, daha önce de değinildiği gibi, Bacon’ın bilgi türleri arasında yaptığı ayrımın daha anlaşılır kılınabilir. Bacon’a göre beşerî ve ilahi olmak üzere bilginin iki farklı ana karakteristiği bulunmaktadır. İnsan aklı, ilahi bilgeli akıl aracılığıyla bilmeye muktedir olmadığından, bu konuya dayalı geliştirilen her bilgi

ideali spekülasyon olarak görülmelidir. Ona göre insan, sadece bilmeye ve anlamaya yetkin olduğu alanlar üzerinde çalışmalıdır. Bu sebepten dolayı da Platonculuğun Hristiyan doktrini ile yorumlanmasına dayalı oluşan geleneğine eleştiri yönelterek, bir sınır ihlalden bahsetmektedir, denilebilir. Sonuncu eleştirisi ise, Platon'dan sonra Akademi etrafında örgütlenen Platoncu okulların, *kabul edilmezlik* ilkesi çerçevesinde geliştirdikleri bilgi idealine yöneliktir. Bacon'a göre burada hem ontolojik hem de epistemolojik zemin göreceli hâle getirilerek sarsılmıştır. Dolayısıyla bilginin ilerlemesi yönündeki Platon'un bilgi idealine yönelik engeller bu çerçevede açıklanmıştır. Platon da, tıpkı Aristoteles'in eleştirisinde olduğu gibi, yargılanmak üzere temsilen kurulan mahkemeye çağırılır:

Teoloğu kandıran, alaycı zekalı, abartılı şair Platon mahkemeye çağrılın. Platon, senin felsefen, parlatılmış ve bir araya getirilmiş ikinci el bilgi atıklarından ibaretti. Bilgeliğin, cehalet duygusuyla empoze ettiğin bir yalandı. Belirsiz tümevarımlarınla, erkeklerin zihinlerini hazırlıksız yakaladın ve zihinsel güçlerini zayıflattın. Ama en azından kültür ve ilişki deneyimi olan erkekler için sofrta sohbeti yapma, hatta günlük muhabbete nezaket ve çekicilik ekleme erdemine sahiptin. (Bacon, 1951: 198)

Bacon, Platon'un tümel karakterli *episteme* kavrayışına, yani formların bilginin gerçek nesnesi olduğuna yönelik bilgi idealine onaylamada bulunsa bile, onun formları maddeden tamamen ayıran ontolojik bir zeminden hareketle kavramsallaştırmasına eleştiri getirmiştir. Elbette bu eleştirel zeminde, Platon'un tümel karakterli *episteme*'nin Hristiyan dogmasına uygun bir biçimde dönüştürülebilme potansiyelleri de düşünüldüğünde, Bacon'a göre Platon da en az Aristoteles kadar suçludur. Bunun ardında yatan ise, Aristoteles'in yeni bilgi üretmeyen bilgi ideali ile metodolojisinin çağlar boyunca hâkim bilgi edinme etkinliğini oluşturmaya benzer bir biçimde gerekçelendirilir. Bacon'a göre Platon da kendisinden sonra gelecek düşünürleri etkileyebilecek ancak hiçbir verim elde edilmeyen bilgi ideali geliştirmiştir:

Yine de, hakikatin, deyim yerindeyse, insan zihninin yerli sakini olduğu ve oradaki ikametini devam ettirmek için dışarıdan içeriye girmesine gerek olmadığı yalanını yaydığınızda; yeterince özenli ve saygılı olmamızın imkânsız olduğu zihinlerimizi, gözlemden, şeylerden uzaklaştırdığınızda; bize zihnimizi ruhsal [inward] olana doğru çevirmeyi ve derin düşüncelere dalmış felsefe adı altında kendi kör ve şaşkın idollerimizin önünde kendimizi alçaltmayı öğrettiğinizde; o zaman, gerçekten bize ölümcül bir darbe indirdin. Aptallığını tanrılaştırdığında ve rezil düşünceleri din desteği ile desteklediğin varsayıldığında, daha az günahthan suçlu/günahkâr olduğun unutulmamalıdır. (Bacon, 1951: 198)

Daha önceki bölümlerde de ele almış olduğumuz gibi, Platoncu geleneğin, değişen ve dönüşen maddi dünyadan ayrı tanımladığı *episteme*, bir *theoria* etkinliği olarak

kavramsallaştırılmıştır. Böylece, empirik gerçeklikten bağımsız bir biçimde konumlandırılan *episteme*, sürekli kendi içine dönen bir tarzda içeriklendirilmiştir, denilebilir. Bununla beraber, tümel *episteme* maddi dünyanın varlığının ontolojik zeminini sunması bakımından da problematiktir. Bu kavrayış içerisinde şekillenen varlık, tümel hakikatin bir yansıması olarak görüldüğü için temaşaya dayanan bir bilme etkinliğinde tümeli bilmek, varlığın kendisini bilmek ve hatta hatırlamak haline gelmiştir. Bacon bu eleştirel bağlam ışığında, hem bilginin form ile madde arasındaki ayrıma dayanmasına hem bilme etkinliğinin bir *theoria* etkinliği olarak konumlandırılmasına hem de bilmenin bir hatırlama edimi olmasına itiraz eder:

Zira kendilerini bizden önce sanatların keşfine adanmış olanlar, şeylere, örneklerle ve deneyime göz ucuyla bakmışlar ve ardından keramet göstermek üzere ruhlarına çağrıda bulunmuşlardır, sanki keşif yeni bir fikri hatıra getirmekten başka bir şey değilmiş gibi. Gelgelelim, biz şeylere daima sadık kalırız; zihinlerimiz bunlardan (görme durumunda olduğu gibi) dikkatini toparlamak üzere şeylerin imge ve suretleri için gerekli olandan fazlasını soyutlamaz, dolayısıyla zekanın gücü ve üstünlüğüne çok az iş düşer. (Bacon, 2019:24)

Bacon, formların maddenin gerçek bilgisi olduğu görüşünü onaylar ancak formları maddi dünyanın dışına yerleştirmez. Aksine o, bu dünyaya içkin bir biçimde içeriklendirdiği formlar aracılığıyla doğadaki veya evrendeki nedensel bağıntıların, yasaların ve olguların açığa çıkarılabileceğini düşünür. Bununla beraber o, Platon'un bilgi idealindeki *episteme*'nin merkezine yerleşen formların tümel karakterine yönelik belirlenimi de onaylar görünmektedir. Ancak Bacon'ın onayının arka planında formların anlamlarındaki değişim bulunmaktadır. Bu anlam değişimi ise metafiziğe dair yeniden yaptığı yorumlamada açığa çıkar. Bacon'a göre metafizik, Yunan bilgi kuramlarındaki anlamlarından oldukça farklı bir biçimde iş görmektedir. Artık burada söz konusu olan töz metafiziği değil; doğrudan nesnelerdeki değişimi ve dönüşümü açıklayacak veyahut nesneler arasındaki bağlantıları açığa çıkararak nedensel yasalar olarak form kavrayışına dayalı bir metafizik görüşüdür. Bu formlar, tümel karakterlerini evrensel ve nesnel yasalar olarak kavranmalarına dayalı olarak bulurlar. Bu bakımdan düşünüldüğünde Bacon'ın, Platon ve Platoncu okulların metafiziğe verdikleri, yani *episteme*'nin tümel karakterine verdikleri önemi onaylaması anlaşılabilir kılınır. Çünkü Bacon'a göre, "*bilgiler, tarihin temeli olduğu piramitler gibidir*" (Bacon, 2017: 108). Birbirleri üzerine inşa edilen bu bilgiler içerisinde şekillenen doğa felsefesi; doğa tarihi, fizik ve metafizik şeklinde ilerleyerek doğanın yorumlanmasının hakiki bir tarzının ifadesi olarak görülmüştür. Dolayısıyla

Platon/culuğun metafiziğe atfettiği önemi Bacon, elbette metafiziğin farklı bir tahayyül içerisinde kavranmasına bağlı olarak kıymetli bulur. Ancak yine de o, doğanın yorumlanmasına dayalı bir bilgi kuramı geliştirme iddiasının Platon/culuğun temel karakteristik özellikleriyle uyum içinde olamayacağını da oldukça açık bir biçimde ifade eder: “*Dionysios’un Platon’a karşı çok yerinde söylediği şu sözler gibiydi: “aylak ihtiyarların lafları toy gençler içindir”*” (Bacon, 2019: 76). Son söz olarak, Platon’un bilgi kuramı başlangıç noktası bakımından Bacon için kıymetli görülebilecekse bile ulaştığı sonuç bakımından, bilginin tümel karakterine rağmen gerçeklikten kopmuş olmasının onun için yeterli bulunmadığı söylenebilir.

Bacon, ele aldığı tüm bilgi kuramlarıyla ilişkili yönelttiği eleştirileri, yöntem bakımından ve kullanılan araç bakımından gerekçelendirilen eleştirilerdir. Kimi zaman ateşli kimi zaman daha ihtiyatlı yönelttiği eleştirilerinin arka planında yöntem birliğine dayalı bilginin ve bilimin ilerlemesi, insanlar için refahın arttırılması fikri bulunur. Bunun için gerekli olan ise; Yunan bilgi kuramcılarının ve bu kuramcılarının haleflerinin bilmediği, denemediği tamamen farklı bir yöntem oluşturmak veya tamamen farklı bir yol, açmaktır. Geleneksel veya klasik olarak tarif ettiği bilgi kuramları; kısır sonuçlar, zayıf gelişmeler, bütünde kusursuzluk ancak parçada büyük kusurları içeren bir yapıda olduklarından; popülerlik, yazarlara hayranlık gibi kabullerle birlikte ilerlemeye tamamen kapalı bir biçimdedirler:

Aslına bakılırsa, bir sanat bir şey ortaya koymakta başarısız olduğunda, aynı sanata dayanarak söz konusu şeyin olanaksız olduğunu ilan etmek bunların her zamanki alışkanlıklarıdır. Bir sanat kendisi hem yargıç hem de avukat olduğunda mahkum edilemez; öyleyse, mesele cehaleti ayıptan korumaktır. Şu halde, geleneksel ve makbul ilim türlerinin durumu aşağı yukarı şudur: kısır sonuçlar, sorunlar çokluğu; zayıf ve yavaş gelişme; bütünde kusursuzluk parçalarda büyük kusurlar; tercih edilmede popülerlik ve bizatihi yazarlardan şüphe etme; dolayısıyla, türlü araçlarla bitirilip sunulan geleneksel ve mevcut eğitim ve öğrenme türlerinin koşulu demek ki budur. (Bacon, 2019: 20)

Anthony J. Funari’nin de işaret etmiş olduğu gibi, “*Bacon’ın kendi zamanına ait olan doğa felsefesinde bulduğu şey, verimsiz Skolastik argümanlar, kelimelerin putlaştırılması, klasik yazarlara karşı dayanağı olmadan gösterilen saygı ve dünyanın duyusal deneyimini küçümsemedir*” (Funari, 2011: 17). Bunun gibi pek çok sebepten, yeni bilgi kuramlarının inşasına geçmeden önce yıkılmaları gerekmektedir. Bacon bu yıkımı, zihnin yüzeyindeki çizikler üzerinden tarif ederek şöyle söyler: “*Zihnin yüzeyi çizik pürüzlerden arındırılıp dümdüz edildiğine göre, bir sonraki aşama insan aklının*

doğru bir bakış açısıyla iyi bir yere oturtmak olacaktır” (Bacon, 2019: 111). Zihnin yüzeyindeki pürüzlerden kurtulduktan sonra yapılması gereken; yeni bir bilgi kuramı, yeni bir bilim kuramı ve yeni bir metodoloji geliştirmektir. Eski, iş görmeyen, kısır ve verimsiz tartışmalarla insanların zihinlerini bulandıran kendisinden önceki bilgi kuramlarının aksine, doğa ile zihin arasındaki ilişkinin doğru bir biçimde tasvir edileceği yeni bilgi kuramı geliştirilerek, bilginin ilerlemesinin önündeki engeller kaldırılmış olacaktır. Daha önce de değinmiş olduğumuz gibi, Bacon’ın yeni bilgi kuramının bu eleştirdiği bilgi ideallerinden farkı, hem bilginin ilerlemesini merkeze alarak geliştirilmesinde hem de özne ile nesne arasındaki yapısal ayırmadan hareketle içeriklendirilmesinde yatmaktadır. Bu bağlamdan hareketle ise iki soru önem kazanır: İlki, ilerleme fikrine yönelik geliştirilen bilgi kuramı, eski bilgi kuramlarıyla karşılaştırıldığında bu iddiasını yerine getirebilir bir yapıda mıdır? İkincisi ise, daha önceki bilgi ideallerinde karşılaşmadığı şekliyle özne ile nesne arasındaki ayırım, ilerleme düşüncesine hizmet eder mi? İlk soru bağlamında söylenebilir ki, Bacon’ın epistemolojisi, epistemik ve metodolojik içeriklendirilmesiyle eski bilgi ideallerinden oldukça farklı bir düzlemde bir bilgi anlayışı ortaya koymaktadır. Bu durum, güç olarak bilgi kavrayışında olağanca açıklığıyla görülebilmektedir. Ancak burada, “Bilginin güç olarak kavramsallaştırılması, bilginin ilerlemesine hizmet edecek bir araç olarak görülmeye müsait midir?” şeklinde yeni bir soru ile karşılaşılır. Ya da bilginin güç olarak kavramsallaştırılması ve bilen öznenin bilgi nesnesine yönelik tahakkümünü onaylaması, eski bilgi kuramları karşısında bir ilerleme olarak okunmaya müsait midir? Bu soruların yanıtı, bilgi ile erkeklik arasındaki ilişkinin tarihsel perspektifi göz önüne alındığında elbette olumsuzdur. Onun yıkmaya çalıştığı bilgi ideallerinin kavramsal çerçevesine bağlı olarak geliştirdiği epistemolojisi, erkeklik ile bilginin bağımlı yeniden üreten bir karaktere sahiptir. Dolayısıyla, eski bilgi kuramlarından daha ileri bir bilgi kuramı geliştirerek iddiasını gerçekleştirdiği pek söylenemez. Bununla beraber, yukarıda sorulan ikinci soruyla ilişkisi ekseninde de bu düşünce geliştirilebilir. Özne ile nesne arasındaki yapısal ayırım, daha önce de değinildiği gibi oldukça yeni bir fenomendir. Öznenin nesneye yönelmesinin ürünü olarak ortaya çıkan bilginin nesnel ve evrensel karakterde olması da epistemik bağlam göz önüne alındığında oldukça yenidir. Ancak tüm bu yeniliklerine rağmen, en temelinde Bacon’ın epistemolojisi Yunan bilgi kuramlarından itibaren süregelen

cinsel fark kategorisinden hareketle içeriklendirilmiştir. Bu durumun en açık örneği ise, Bacon'ın zihin ile doğanın iffetli, kutsal ve yasal bir evlilikle birleştirilmesi eksenindeki görüşlerinde bulunmaktadır:

Son olarak, oğlum, başka bir soru sorduğunu duydum: Reddettiğin herkesin yerini doldurabileceğini düşünüyor musun? En içten kalbimden sana net bir cevap vereceğim. Canım, canım oğlum, senin için planladığım şey, iffetli, kutsal ve yasal evliliğin bağıyla şeylerin kendisiyle seni birleştirmek. Ve bu birliktelikten, sıradan evliliklerin tüm umutlarının ve yakarışlarının ötesinde, zekâ kıvraklığının, insanlığın ölçülemez kadar büyük çaresizliğinin ve yoksulluğunun üstesinden gelecek, tüm devlerin, canavarların veya tiranların yıkımından daha fazlasına sebep olacak ve sizi huzurlu, mutlu, zengin ve güvenli hale getirecek, kahramanların veya üstün insanların kutsanmış bir ırkına bir artış elde edeceksin. (Bacon, 1951: 201)

Eski bilgi ideallerine yönelik eleştirilerinden sonra, yeni bilgi kuramının inşasındaki özne ile nesne ayrımı, cinsiyetlendirilmiş zihin ile doğa kavrayışının mizojinik örüntüsü içerisinde nesnelliği ve evrenselliği kurmayı vaat etmektedir. Yunan bilgi kuramlarından itibaren süregelen cinsiyetlendirme pratiği çerçevesince oluşturulan dikotomik ve hiyerarşik fark kategorisiyle bu 'yeni' bağıntıyı tesis etme iddiası da oldukça problematiktir. Daha önceki bölümlerde de dile getirmiş olduğumuz gibi, Bacon'ın eleştirisi ve bu eleştiriden hareketle inşa edeceği bilgi kuramı, pek çok yeniliğine rağmen, cinsel farka dayalı eril bilgi kuramlarındaki erkeklik ve bilgi arasındaki ilişkiyi sürdürmektedir. Bacon'ın hem Aristoteles'e hem de Platon'a ve bu düşünürlerin ardıllarına yönelttiği eleştiriler hatırlanacak olursa, kendi bilgi kuramını konumlandığı yerin çelişkisi daha açık anlaşılacaktır:

Eskilerin üzerine yeni şeyler düzerek ve ekleyerek bilimlerde kayda değer bir ilerleme ummak boşunadır; az miktarda ve son derece önemsiz gelişmelerle yetinilmiyorsa; sonu gelmez kısır döngülere razı olunmuyorsa, en temelden başlayarak yeni bir başlangıç yapılmalıdır. ... Kadim yazarların ve de herkesin şerefi dimdik ayaktadır; zihinlerin ya da yeteneklerin karşılaştırılması işine girişmiyoruz, yalnızca yöntemler bakımından bir karşılaştırmaya gidiyoruz; hatta bir yargıç tavrı takınmıyor, tersine rehberlik ediyoruz. (Bacon, 2019: 53-54)

Kendisini rehber olarak gören Bacon'ın eski bilgi kuramlarına yönelttiği eleştiriden sonra, erkeksi zihin ile kadınsı doğa arasında iffetli bir evlilik gerçekleştireceğine dair ifadesiyle birlikte, 'en baştan' başlamış bilgi kuramı ancak eski mizojinik bağıntının yeni bir biçimde sunulmasından ibaret bir hâl almaktadır. Böylece, Modern paradigmanın ihtiyaçlarına karşılık vermediğini iddia ederek eleştirdiği bilgi kuramlarının cinsel farka dayalı kategorileri eşliğinde yeni bir bilgi kuramı inşa

edeceğini müjdelemiştir denebilir. Bacon’ın eril bilgi kuramının inşasında kullandığı cinsel diyalektiğe dayalı bu metaforun, yani erkeksi zihin ile kadınsı doğa arasında ilişki tesisine dayalı bu metaforun kullanımı elbette bir tesadüf olarak okunamaz. Daha önce de dile getirmiş olduğumuz şekliyle, Bacon’ın yeniliğe yaptığı vurgunun ardında paradigma değişimindeki iktidar kurucu pratiklerin yeniden tanımlanmasına ve belirlenmesine duyulan ihtiyaç yatmaktadır. Yeni bir bilgi kuramına duyulan ihtiyaç, aynı zamanda erkeklik ve bilgi arasındaki ilişkinin de yeniden tanımlanmasını beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla yeterince ‘erkeksi’ olmadıklarını ve kısır döl verdiklerini iddia ettiği bilgi ideallerinin içeriklerinin paradigmadaki değişim ekseninde yeniden kurgulandığını söylemek mümkün hâle gelir. Bununla beraber, *Zamanın Eril Doğuşu* adlı eseri, Platon ve Aristoteles gibi Yunan bilgi kuramlarının yargılanmasını serimlemesi ve eski ile yeni bilgi kuramı arasında erkeksilik üzerinden bir hiyerarşik bağıntı tesis etmesine ek olarak, epistemolojik yıkım sonrası yerine gelecek bilgi kuramının da habercisidir. Bacon, diğer pek çok eserinde olduğu gibi, eskilerin tasfiyesini sağlayacak mahkemeyi kurduğu bu eserinde de, erkek bir bilene seslenerek düşüncelerini ifade eder. Böylece, Yunan bilgi kuramlarından itibaren bilen özneye olmaya muktedir görülenlerin konumlarını da yeniden belirlemiş olur. Eserlerinde erkek bir bilene seslenmesi, çağlar boyu sürmüş ve sürececek olan bilgi kuramındaki erkek hegemonyasının yansıması olarak okunabilir. “Oğlum” veya “Oğullarım” ifadesini kullanarak epistemik özne olarak tanınanların ve ileride de miras bırakacağı kişileri doğrudan erkek oldukları önkabulü ile hareket ediyor olması da ‘Zamanın Eril Doğuşu’ fikriyle bağdaşır. Llyod’un da ifade etmiş olduğu gibi:

Doğa’ya, çok uzun zamandır gizemle birlikte anılmış olan kadınlığa karşı takılınması gereken saygıyla yaklaşılmalıdır; burada bir tür “huşû”dan söz edilebilir belki, ama çok sınırlı bir huşûdur bu. Doğa, esrarlıdır, uzaktadır falan da bütün bunlara rağmen bilinebilir ve kontrol altına alınabilir bir şeydir. Bu metaforlar, yalnızca bilgi ile bilgi nesnesi arasındaki ilişkiye dair kavramsal noktaları işaret etmekle kalmaz, aynı zamanda iyi bir bilen-kşi [knower] olmaya erkeksi bir içerik de verirler. (Lloyd, 2015: 41)

Bu bilen özne olmaya yönelik erkeksi içeriklendirme ile birlikte düşünüldüğünde, daha önceki bölümlerde de ifade etmiş olduğumuz gibi, bilen özne ile bilgi nesnesi arasında ayrıma dayanarak inşa edilen nesnellik kategorisinin daha en başından itibaren cinsiyetçi değerlerle yüklü olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Bununla beraber eklemek gerekir ki, soyut bilen öznenin erkeklik temsili ile özdeşleştirilmesine gelebilecek olası itirazlardan biri, Bacon’ın yaşadığı dönemin toplumsal dinamiklerine

bağlı olarak akademinin veya bilgi üretme etkinliğinin sadece erkeklere açık alanlar olarak görülmesi ekseninde olabilir. Böylesi bir eleştiri ekseninde ilkin bilgi üretmeye muktedir görülen erkekliklerin de belirli bir derecelendirmeye tabi tutulduğu söylenebilir. Bacon'ın erkeksi içerik kazanmış bilen öznesi bilgi üretme etkinliğinde her türden erkekliğin lehine bir konumlandırmaya sahip değildir. Onun erkeksi bir karakter yüklenerek içeriklendirilen bilen öznesinin soyut bir tarzda kavranmış olması, bilme etkinliğini sadece kadınlığa kapalı bir alan olarak görülmesiyle sonuçlanmaz. Aynı zamanda, bilen soyut özne, ki burada erkek bir öznedir, özneler arasında homojen bir bağıntı tesis ederek farklılıkları ortadan kaldırır. Oysa, bu soyut öznenin inşasına odaklanarak özneler arasında kurulan özdeşlik eleştirilebilir:

Bilgi toplumsal olarak inşa edilir. Zamansız ya da değişmez bir nitelik taşımaz. Bu durumda özneler de birbiriyle özdeş kabul edilemez. Daha ziyade öznelerin rastlantısal ve ilgisiz unsurlara indirgenemeyecek belirli kültürel ve toplumsal koşullar içerisinde hareket ettikleri varsayılır. Böylece kültürel farklılıklar da rasyonel olduğu kabul edilen öznelerin evrensel benzerliğinin yanında yüzeysel olarak konumlandırılmaz. (Chanter, 2019: 104)

Bacon'ın halefi olarak gördüğü oğulları, ekonomik olarak veya sınıfsal olarak ayrıcalıklı konumlarda olan erkeklikleri kapsamaktadır. Hatta bu erkeklikler aynı zamanda Batılı, aristokrat ve beyaz olanlara gönderime bulunmaktadır. O, bilimsel etkinlik aracılığıyla ve gelişen teknikle doğanın efendisi olmayı amaçlayanlara seslenerek bilgi kuramını kurar. Dolayısıyla, toplumsal olarak ayrıcalıklı gruptaki erkekliklere seslenmektedir. Bununla beraber, Bacon'ın yaşadığı çağın bilgi üretiminde söz söyleyenlerin halihazırda erkekler olduğu yönündeki olası itiraza verilebilecek ikinci yanıt, dönemin ve toplumsal artalanın bu sınırlayıcı yapısına rağmen bilgi ve bilimlerle ilgilenen kadınların da bulunduğunu hatırlatmak yönünde olabilir. Bu kadınlar, günümüzde doğa felsefesi olarak adlandırılmaya müsait pek çok alanla ilgilenmektedirler. Bacon'ın onları halef olarak seçmemesinin arka planındaki nedenler bir sonraki bölümde, cadılığın ve kadınlıkla özdeşleştirilen bilimlerin tasfiyesi ekseninde açıklanacaktır.

2.1.2. Cadılık veya Kadınsı Bilimlerin Tasfiyesi

Bacon'ın cadılar ve cadılık hakkındaki görüşlerini ayrı bir bölüm olarak ele almamızdaki amaç, kadınların bilgeliğine dayanan bu alanın tasfiyesinin eril bilgi ve

bilimin doğuşunda önemli bir konumlandırmaya sahip olmasındandır. 15. ve 17. yüzyıllar arasında gerçekleşen cadı yargılamaları, Bacon'ın cadılar ve cadılık hakkındaki görüşlerinin şekillenmesinde önemli rol oynar. Bilgi ve bilimin ilerletilmesi yönündeki amacıyla bağdaşmasına ek olarak, siyasi hedefleri ve kamusal alanda aldığı görevlerine yönelik amaçlarıyla da Bacon, cadılığın veya büyücülüğün tasfiyesini, epistemik inşasının eleştirel adımında önemli bir yerde konumlandırır.

Bacon'ın, cadılar ve cadılık hakkında pek çok kez dile getirdiği olumsuz imalarla dolu fikirlerini bulmak mümkündür: Hakiki bilimlerin uygulayıcıları olan hekimlerle rekabet edenlerden bahsederken “*cadılar, yaşlı kadınlar ve sahtekârlar*” (2017: 82); din dışına çıkmayı konu edinirken “*sapkınlık, putperestlik ve cadılık*” (2017: 242); kinci insanlardan bahsederken “*cadılar gibi yaşarlar: kötü oldukları için, sonları da kötü olur*” (2011b: 37); “*gücünü yıkımdan alan cadılar*” (1996: 54) gibi ifadeleri bulunmaktadır. Bu ve benzeri ifadeleri, modern paradigmadaki tasfiyesi gereken bilgi kuramlarından biri olarak cadı/lığın görülmesiyle ilişkilidir. Bununla beraber, kullandığı benzetmeler ve metaforlar cadılığı olanca açıklığıyla marjinal bir etkinlik olarak tanımlamasına veya moral değerlerle yüklü bir biçimde ele almasına da sebep olur:

Cadıların açgözlülükle insan eti yediği söylenir; ki eğer bu doğruysa, içlerindeki şeytani iştahın yanı sıra, bu adamın etinden hayalgücünü harekete geçirebilen yüksek ve hoş giden dumanlar yükseleceği için devam etmesi muhtemeldir; ve cadıların mutluluğu, söylendiği gibi, esas olarak hayalgücündedir. (Bacon, 2011a: 625-626)

Tüm bu olumsuz içeriklendirmelerle beraber düşünüldüğünde ise, Merchant'ın da ifade etmiş olduğu gibi, cadı/lığın doğanın öngörülemez, tahmin edilemez, kaotik ve kadınsı yönünün özdeşleştirilmesi ile Bacon'ın bilgi kuramı ve metodolojisinde tahakkümün aracı haline dönüşmesi arasında bir benzerlik bulunmaktadır:

Kadın imgesi, bilimsel bilgi ve yöntemin doğa üzerindeki yeni bir insan hegemonyasının uyarlanması bir araç haline geldi. Her ikisi de Bacon'ın sosyal çevresinde var olan, “kadınlar hakkındaki tartışmalar” ve cadıların engizisyonu, Bacon'ın doğa tanımlaması ile metaforik tarzına nüfuz etti ve Bacon'ın besleyici bir anne ve yaşamın rahmi olarak dünyayı ekonomik ilerleme için özü çıkarılacak bir sır kaynağına dönüştürmesinde etkili oldu. (Merchant, 1983: 165)

Bir sonraki bölümde, Bacon'ın kadınsı doğa anlayışını daha ayrıntılı inceleyeceğiz ancak cadı engizisyonu ve doğanın tahakküm altına alınmasındaki ortaklık her iki alanında kadınlık temsili ile ilişkili bir biçimde kavranmasıyla ilişkilidir, denilebilir.

Bacon’ın doğaya hükmetmeye yönelik kullandığı metaforların cadı avı ile ilişkili kavranışı, “*Direnen ve “zapt edilemez” kadınları kontrol etmenin bilinen yöntemlerini zapt edilemez ve direnen doğanın daha fazla kontrolüne sebep olacak bir bilim için uygun yöntemleri biçimlendirdi*” (Harding, 1980: 318). Kadınsı doğanın tahakküm altına alınmasının yöntemi, cadı yargılamalarında ve cezalandırmalarında halihazırda bilinen bir yöntemden esinlendi diyebiliriz.

Peki cadı mahkemelerinde yargılanan ve şiddetli biçimde cezalandırılan ve Bacon’ın epistemik inşasının eleştirisinde önemli rol oynayan cadılar kimdir? Yüksek çoğunluğu kadınlardan oluşan geleneksel tıp, botanik gibi doğa felsefesinin içerisinde düşünülebilecek alanlarla ilgilenen *magus*’lar, büyücüler ve okült geleneğe bağlı kişiler olarak görülebilirler. Yargılanmalarının ve cezalandırılmalarının arka planında yatan sebep ise kilisenin, sivil yönetimlerin ve yeni bilimsel metodolojinin iktidarını sağlamlaştırma arzusu olarak özetlenebilir. İktidarın kurgulanışı cadılık ve cinsellik arasındaki özdeşleştirme ekseninde görünür kılınır ve “*On yedinci yüzyıl kozmolojisinin perspektifinden bakıldığında, cadılar tam da dizginlenmemiş cinselliğin bir ürünü olan Şeytan’ın çağrısını temsil ediyordu*” (Keller, 2016: 85). İktidarın yargılamadaki meşruiyeti cadılığa atfedilen ve Bacon’ın kullanımlarından da açık bir biçimde gördüğümüz olumsuz anlamdan hareketle sağlanır:

Cadılıkta kadim bir verimlilik kültürünün izlerini aramak anlamsız olur. Dünyanın meyvelerini kutsayan hâlâ kilisedir. Cadılar ise tersine, bebekleri öldürür, evli çiftleri verimsiz kılan, sığırlarda hastalığa neden olan ve ekinleri kavuran hastalıklar çıkarırlar. ... Cadılığın kökeni belirli bir dinle bağlantılı değildir, ancak tüm dinlerde cadılar olmuştur. Cadılık, dine, doğaya ve Tanrı’ya karşı tümüyle başkaldırmaktır. Bunun üzerinde tartışmak gereksizdir. Tüm zamanlarda ve yerlerde bunun böyle olduğu belirtilir. (Crow, 2006: 255)

Cadıların atfedilen bu olumsuz anlamlandırmanın kaynağı konusunda dikkatli olmak gerekir. Silvia Federici, cadı yargılamalarının örgütlenmesi ve cezalandırılmaların gerçekleşmesi dikkate alındığında resmi bir yapıya olan ihtiyaca dikkat çeker: “*Cadıların zulmetmek için kullanılan mekanizmalar, cadı avının kendiliğinden bir süreç, “hâkim ve idareci sınıfın yanıt vermek mecburiyetinde kaldığı aşağıdan bir hareket” olmadığını doğrular*” (Federici, 2014: 238). Cadılığın yargılanması ve cezalandırılması, toplumdaki cadı imajının olumsuz bir yapıda olmasıyla değil; daha çok hem dini hem de sivil otoritelerin ısrarında görülmektedir. Bacon’ın yaşadığı 16. ve 17. yüzyılların İngiltere’inde “cadı avı” halihazırda yasalar aracılığıyla belirlenmiş bir suç kavrayışına dayanır:

İngiltere’de 1541, 1562 ve 1601 yasaları cadılara yönelik çıkarıldı. Bu yasalar cadılığı ağır bir suç olarak kabul etti ve din adamlarına da ayrımcılık tanınmayacaktı. Bu yasalara dayanan son duruşma 1712’de gerçekleştirildi. Yasalar sonradan işlemez oldu ve bir kişinin yasaları yeniden canlandırma girişiminde bulunmasıyla, 1736’da yürürlükten çıkarıldılar. İngiltere’de birkaç cadı yakıldı. Zaten çoğunlukla yakılırlardı. (Crow, 2006: 261)

Bununla beraber, Bacon’ın yaşadığı dönemde yönetimde olan I. Elizabeth döneminde çıkarılan yasaların, Elizabeth’in varisi, Bacon’ın da yüksek makamlarda bulunabilmesinin müsebbibi ve büyük bir cadı düşmanı olarak anılan kral I. James tarafından ağırlaştırıldığı da eklenmelidir. Bu bakımdan Bacon’ın cadılığa karşı takındığı tavrın siyasi kariyeriyle ilişkili olabileceğini de söylemek mümkün hale gelir. Merchant, Bacon’ın bilgi kuramının ve metodolojisinin tasvirinde kullandığı imgelerin mahkeme salonunu andırmasına ve doğayı mekanik sanatlar, teknikler ve icatlar aracılığıyla işkence gören bir kadın olarak ele almasına değinerek, I. James’e cadılığın tasfiyesi konusunda verdiği öğütlere işaret eder:

Her ne şekilde olursa olsun, bu tür sanatların kullanımı ve uygulanması suç kabul edilmelidir, yine de, sadece bu uygulamalardan yargılanan kişilerin suçlarına doğru hükmedilmesi için değil, bunların spekülasyonlarından ve değerlendirilmesinden ... yararlı bir ışık elde edilebilir. Majestelerinin kendi örneğinde de gösterdiği gibi, hakikatin sorgulanması onun bütün nesnesi olduğunda, bir adam bu delik ve köşelere girmekten çekinmemelidir. (Bacon’dan aktaran Merchant, 1983: 168)

Merchant’ında işaret etmiş olduğu gibi, son cümledeki ‘delik ve köşelere’ yönelik cinsel imalar ile cadılığın yargılanmasında kadınsı bulunan bu bilimlere ve bu bilimlerin uygulayıcılarına yönelik tahakküm, ‘kadınsı doğa’nın mekanikleştirilerek teknik aracılığıyla ele geçirilmesini oluşturur. Doğanın sırlarının açığa çıkarılmasında başarısız olan cadı/lık, Bacon’ın “bireysel büyücünün tekil yararı için değil; tüm insanlığın iyiliği için doğaya hâkim olma ihtiyacına değinerek” düşüncesiyle tasfiye edilir. (Merchant, 1983: 169) Ancak Merchant’ın cadı avı ve kadınsı doğaya uygulanan metot birliğine yaptığı vurguya Federici imtina ile yaklaşır. Federici’nin eleştirisinin odak noktası, Merchant’ın işaret ettiği mekanik evren tasarımı organik evren tasarımıyla geçişin, tahakkümü açıklayabilecek yeterli temellendirmeyi sağlayamamasıdır. Federici, organik dünya görüşünün hermetiklerin katledilmesine veya köleliği onaylamasına yönelik bir yapı içerisinde kavrandığının altını çizerek, cadı avını politik ve ekonomik bir kavrayıştan hareketle açıklar:

Öyleyse rasyonalizm ve mekanizm her ne kadar doğanın sömürülmesine adanmış bir dünyanın yaratılmasına katkıda bulunmuş olsa da katliamın doğrudan nedeni

değildir. Daha önemlisi, cadı avını başlatan şey, Avrupalı elitlerin ortaçağın ortalarına doğru politik ve ekonomik iktidarlarını tehdit eden bir varoluş biçimini bütün olarak yok etme ihtiyacı hissetmesidir. Bu amaç yerine getirildiğinde, yani toplumsal disiplin yeniden sağlanıp hâkim sınıfın hegemonyası pekiştirildiğinde cadı davaları son bulmuştur. (Federici, 2014: 289)

Federici'nin sınıf ve siyasi örgütlenmenin hegemonyası üzerinden yaptığı bu okuma ilgi çekici olduğu gibi, Merchant'a yönelttiği eleştiriyi kendi düşüncesine yöneltmek için de kullanılabilir bir yapıdadır. Katliamın doğrudan nedeni sadece hâkim sınıfın hegemonyası üzerinden açıklanabilir mi? Ya da hâkim sınıfın hegemonyasının bilgi kuramının veya bilimsel etkinliğin kavramsal şemasını belirlemediği iddia edilebilir mi? Bu bakımdan iktidarın kesişimsel yapısına gönderimde bulunarak ve yargılamaların ardında tek bir etken olmadığını ifade ederek, farklı bağlam ve bağlamlardan hareketle cadı yargılamalarının ve cezalandırılmalarının gerçekleştiğini söylemek mümkün gözükmektedir.

Her ne şekilde olursa olsun, cadılığın tasfiyesi ile birlikte, tahakküm nesnesine indirgenmiş, mekanik ve teknik araçlarla parçalanabilir bir tarzda kavranan doğa anlayışı, Modern dönemin bilgi kuramlarının ve bilimi metodolojisinin bir parçası olarak açığa çıkar. Bununla beraber, tahakküm nesnesine indirgenen kadınsı doğa ile cadı yargılamaları arasındaki paralellik, modern paradigmanın kökenlerinde bulunan mizojiniyi açığa çıkarmaktadır:

Gerçekten de Bacon'ın, kendisine işkence yapılarak elde edilmesi gerekli sırlara sahip doğa anlayışı onyedinci yüzyılın cadı mahkemelerinde kadınlara yaygın biçimde uygulanan işkenceyi güçlü bir şekilde anırtmaktadır. Böylece Bacon'ın çalışması, bilimsel düşünce üzerindeki ataerkil tavırların etkisinin parlak bir örneğini sunmaktadır. (Karpa, 1992: 57)

Bir önceki bölümde ele almış olduğumuz eski bilgi ideallerinin mahkeme huzuruna davet edilerek yargılanmasına yönelik eleştirel bağlam düşünüldüğünde, erkeksi bilgi kuramlarının inşasının hesaplaşmalar üzerinden gerçekleştiğini söyleme imkânı doğmaktadır. Bu hesaplaşma, doğrudan paradigma değişiminde izleri tamamen silinecek alanlarla ilişkili olmuştur. İlki, yeterince 'erkeksi' bulunmayan bilgi ideallerine yöneliktir. Bu bilgi ideallerinin, değişen iktidar kurucu pratiklere uygun bir biçimde iş görecektir. Bu bilgi ideallerinin, yeni bir eril bilimin doğuşu için yargılanmaları gerçekleşir. Onların yetersizlikleri ve işlevsizlikleri ekseninde ortadan kaldırılmaları elzem bir hâl almıştır. İkincisi, eski bilgi ideallerinden beslenerek halihazırda varlığını sürdüren bilgi ideallerinin, yani *okült* geleneğin ve cadılığın yargılanmasına yöneliktir. Bu

yargılamada da yine erkeklik ile bilgi arasında kurulacak bağın tesisi için kadınlık temsili ile imlenmiş irrasyonel alanlarla hesaplaşılması gerekmektedir. Fiili olarak da gerçekleşen yargılamalar aracılığıyla öldürülen büyücü kadınlar üzerinden yeni bir erkeklik temsili vuku bulmaktadır. Bu bağlam göz önünde alındığı zaman ise, toplumsal artalandaki egemen öznenin, yani eril bir hukukun taşıyıcısı olarak görülebilecek yargıcın, eril bilen özneyle birlikte iş gördüğünü söylemek mümkün görünmektedir. Bacon'ın cadı/lık hakkındaki eleştirilerinin merkezinde de bu bağlamdan hareketle içeriklendirilen düşünceleri bulunmaktadır. Eril bilen özne adeta bir yargıç rolüne bürünerek, kadınsı görülen ve dolayısıyla yeterince erkeksi bulunmayan bilgi ve bilim yapma tarzlarını mahkeme kürsüsüne davet ederek, onları suçlu bulur ve cezalandırır. Bu bilgi ve bilim yapma tarzlarının cezalandırılması, yeni bilgi ve bilim kuramında izlerinin tamamen silinmesi ekseninde gerçekleşmektedir. Onların cezaları, unutulmaları ve yok edilmeleri ekseninde gerçekleşiyormuş gibi görünmektedir. Bacon'ın eleştirilerinin merkezinde bulunan yeni bir bilgi ve bilim kuramı geliştirme vaadi, bu alanların tasfiyesiyle, unutulmasıyla ve hatta yok edilmesiyle yakından ilişki bir biçimde işler görünmektedir. Ancak bu alanların yok edilmesine bağlı olarak geliştirilecek yeni bir bilgi ve bilim kuramı vaadi gerçekten mümkün müdür? Bu noktada, Harding'in kadınların bilgeliğiyle ilişkili alanlar üzerinden modern bilgi ve bilim kuramlarının kökenlerine yönelik yaptığı eleştirisi önem kazanmaktadır. Harding, Modern dönem öncesi kadınların ilgilendiği alanlar üzerinden okuma yapan feminist duruş noktası epistemolojisinin erken dönem yazılarına odaklanarak, kadınlar ve yerel bilgi arasındaki ilişkiye dikkat çeker:

Kadınlar, bu tür “yerel bilgiyi” oluşturmada ve yaygınlaştırmada, modern bilimsel ve teknolojik bilgiyi üretmekten daha önemli bir rol oynuyor gibi görünmektedir. Dünyanın her yerinde, farmakolojik olarak yararlı bitkileri ve bunların genel sağlık uygulamalarının ve tıbbi tedavilerinin yanı sıra nasıl uygulanacağını bilgisini geliştiren ve koruyanlar sıklıkla veya hatta genellikle kadınlardır. Kadınlar, dokumacılık, çömlekçilik ve bu türden üretim için gerekli olan tüm teknolojileri geliştirmenin yanı sıra, tarım ve yemek pişirme uygulamalarını da geliştirdiler. Bu tür geleneksel bilgi, geleneksel ekolojik bilgiye ilaveten, aynı zamanda empirik bilginin de önemli biçimleri olduğunu iddia ettik. (Harding, 2008: 200)

Kadınların ürettiği bilginin empirik ve hatta bilimsel olabileceği iddiasının temelinde, bu bilgi ve bilimlerin aynı zamanda Modern paradigmanın klasik bilim kavrayışının kökenlerinde bulunuyor olması yatmaktadır. Ancak kökensel bağıntı paradigma değişimi ekseninde görmezden gelinerek, yeniliğe duyulan ihtiyaç çerçevesinde

ortadan kaldırılmıştır. Bu ise, doğrudan ve açık bir biçimde Modernliğin anlamına ve kavranışına yönelik bir durumun sonucu olarak görülebilir:

Modernlik, tek başına incelenerek anlaşılabilir veya açıklanabilecek bir şey değildir. Aksine, her zaman bir ilişkinin öteki yarısıdır. Erkekliğin kadınlıkla ilişkisi gibi, Modernite de kendisini her zaman, kendi 'Öteki'si olmayan, gelenek olmayan olarak tanımlar. Gelenek her zaman kadınsı, ilkel ve Modernitenin geçmişi olarak tarif edilir. Modernite, kendisini ve ayırt edici özelliklerini bu Ötekiler ile aradaki farkı göstermek için takıntılı bir şekilde karşılaştırmakla meşguldür; kadınsı ve ilkel olan, Modernite anlatılarında her zaman Modernitenin pozitifleri karşısında negatifler olarak var olurlar. (Harding, 2008: 202)

Modern paradigmanın ikilik kuran yapısı, kadınların bilgeliğine yönelik alanların tasfiyesini, paradigmanın dönüşüm vaadini gerçekleştirebilmek ve hatta yeni paradigmayı mümkün kılabilmek için zorunlu kılınmıştır. Bu dikotomik ilişkilendirme, ikilikler arasında fark kategorisinin inşasına bağlı olan bir merkezin gerekçelendirilmesinde ve meşrulaştırılmasında iş görmektedir. Buradaki merkez, elbette Modernliğin kendisidir. Bununla beraber bu dikotomik ilişkilendirme biçimi, ikilikler arasında; yani pre-modern ile modernlik, ilkel ile modernlik, erkeklik ile kadınlık arasında değer yüklü hiyerarşik bir ilişkinin de tesisine imkân tanımıştır. Dolayısıyla, paradigma değişimi ekseninde kadınsı bulunan bilgi ve bilim kuramlarının tasfiyesi ile fark kategorisiyle içeriklendirilen “yenilik” söylemi arasında bir bağ olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Bu bağ, Bacon’ın kendisinden önceki bilgi ve bilim kuramlarına yönelttiği eleştiride olağanca açıklığıyla belirlemektedir. Bacon’ın cadılık gibi kadınsı bilgi kuramlarının ve bilim yapma tarzlarına yönelik eleştirisi, onun epistemolojisinin diğer bilgi ideallerinden farkını açığa çıkarabilme iddiasını da taşımaktadır. Bununla bağlantılı olarak, bu eleştirilerle birlikte doğadan tüm mistik güçler kovularak, doğa mekanikleştirilmiş bir bilgi nesnesine ve aracıya dönüştürülerek fark yeniden inşa edilmiştir. Kadınsı doğa, eril bilen öznenin hizmetine sunulmuş bir araç olarak yeniden içeriklendirilir. Bu yeni bağıntıyla beraber tasfiye edilen alanlar üzerinde tam bir hakimiyet sağlanmıştır, denilebilir. Böylece, Bacon’ın eril bilgi ve bilim kuramının iddiası doğrultusunda Modern bilim kavrayışının yöntem birliği sağlanarak, egemen olmayı merkeze alan bilgi kuramının ilk adımı tamamlanmış görünmektedir. Federici, paradigma değişiminin tamamlanması ekseninde cadı avlarının ve yargılamalarının 17. yüzyılda son bulması arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir. (Federici, 2014) Bu durum ise

yargılamaların son bulmasıyla hesaplaşmanın, tasfiyenin ve iktidarı yeniden tesis etmenin arasında bir bağtıdan söz etmeyi mümkün kılmaktadır.

2.2. ZAMANIN ERİL DOĞUŞU

Bacon'ın epistemolojisinin eril karakteri, basit olarak varlık tarzları arasında kurulan cinsel farka dayalı özdeşleştirmeye sınırlı bir yapıda değildir; daha çok cinsel diyalektiğe dayalı metafor kullanımında, itaat eden ve egemen arasında kurgulanan bağlantıda görünür kılınır. Bu bakımdan, bu bölüme kadar ele almış olduğumuz ve epistemolojik inşaların erkeklik ile ilişkisini incelediğimiz pek çok filozoftan ayrı, Bacon'ın kendine özgü bir yanı olduğundan bahsedebiliriz. Bu özgünlük cinsel diyalektiğin kullanımında açığa çıktığı gibi, diğer alanlarda da görülebilir: Organik *cosmos*, makine doğaya evrilir; hem aklın hem de duyunun yanıltıcılığına dayalı olarak akıl ve duyular arasında birbirlerini denetleyecekleri bir ilişki tahsis edilir; *emperia*'dan hareketle kurulan *theoria*, *praxis*'in hizmetine sokulur; doğanın hizmetçiliğinden doğanın efendiliğine geçilir ve bilgi insanlığın ilerlemesinin en önemli araçlarından biri olarak güç olarak tanımlanmaktadır. Ancak tüm bunlar, cinsel diyalektiğe dayalı metaforların kullanımlarındaki özgünlük ve diğer bahsedilen yeniklere rağmen, hem toplumsal cinsiyet pratiklerince şekillenen hem de felsefi düşünün halihazırda sağlamış olduğu sembolik temsiller ağında, kadınlık temsiliinin ikincil konumuna yapılan vurguyla ele alınır ve düzenlenir. Dolayısıyla, “yeni” bilgi kuramı, “eski” mizojinik temsiller ağında inşaaya dayalıdır. Bu bölümde ele almak istediğimiz konu da, tam olarak tüm yeniliklerine rağmen eski temsiller ağında inşa edilen bilgi kuramı ve bilgi kuramının erkeklik ile ilişkisi olacaktır. Bunun için kendimize belirlediğimiz düşünce haritası; Bacon'ın bilgi, bilim kavrayışına dayalı olarak bilginin amacını, akıl ile duyumun birlikteliğine dayanan bilginin kaynağını, kadınsı doğanın konumlandırılışını, *İdoller Kuramı*'nı, bilimler sınıflandırmasını ve yeni bilgi kuramının merkezine yerleştirdiği *Novum Organum*'u ele alacak şekilde ilerler.

2.2.1. Zihin ile Doğanın Meşru Evliliği: Güç Olarak Bilgi

Daha önceki bölümlerde de ifade etmiş olduğumuz gibi Bacon, modern paradigmanın “ruhu”na da uygun olarak, bilgiyi ve bilimleri insanlığın refahı, gelişmesi ve ilerlemesi için bir araç olarak konumlandırmakta beis duymaz: *“Bilimlerin asıl ve meşru amacı insan hayatını yeni keşif ve kaynaklarla donatmaktır”* (Bacon, 2019: 84). Ona göre bilgi, doğrudan bu amaçlar için elde edilecek ve kullanılacak bir araçtır. Bununla beraber, bilginin araçsallaştırılması cinsel diyalektiğe dayalı bir bağlamda ifade edilir ve refahın, ilerlemenin ve gelişimin merkezine yerleşen bilgi, dar kapsamdan uzaklaştırılarak insanın değil, insanlığın hizmetinde kullanılacak üreme, çoğalma ve soy sürdürme üzerinden kavranan bir “eş” olarak görülür: *“Bu tarz bir bilgi, sadece zevke ve gösterişe ulaşmak için bir fahişe ya da efendisinin kullanımına sahip olduğu ve onu elde ettiği bir cariye olmayabilir; fakat üreme, meyve verme [fruit] ve konfor için bir eş olabilir”* (Bacon, 2017: 42). Bilginin ilerlemesi gerekliliğini örneklerken kullanılan *slut-shaming*’e dayalı metafor, kadın olma tarzları arasında bir kıyaslama yaparak epistemik bağlamdan hareketle “makbul kadınlık” temsili de kurar. Makbul kadınlık imgesi ile cinselliği salt üremeye indirger ve cinselliğe dair haz ve keyif alma gibi duygulanımları dışlar. Bununla beraber, kullanılan bu metafor sadece makbul ve makbul olmayan kadın olma tarzları arasındaki ayrımla da sınırlı değildir. Bilginin kadınlık temsili ile özdeş görülmesinde üremeye yapılan vurgu, ‘bir eş olarak kadının’ doğumla, üremeyle, verimlilik gibi kimi toplumsal cinsiyet normlarından hareketle konumlandırıldığını da açığa çıkarır. Kadınlık temsiline atfedilen öz, kadın olmayı üreme kapasitesiyle eşitleyerek epistemolojik imkânı bilginin ilerlemesi üzerinden kurar. Dolayısıyla Yunan bilgi kuramlarından itibaren süre gelen kadınlık temsili ile bedenlilik arasında kurulan özdeşleştirme, epistemik bağlamın dönüşümüne rağmen devam ettirilir. Bununla beraber, bu dönüşümde insanın doğa karşısında nasıl konumlandırıldığı sorusu da önem kazanır. Epistemik özne ile bilgi nesnesi arasındaki ilişkiye odaklanıldığında, bilginin makbul kadınlık temsili ile özdeşleştirilmesi, Yunan bilgi kuramlarından itibaren süre gelen cinsel fark kategorisinin nasıl dönüştürüldüğünü ortaya çıkarır: *“İnsan, Doğanın faili ve yorumcusudur; doğadaki düzeni yalnızca gerçekte gözlemlediği ölçüde ya da çıkarımla bilir ve eyler; elinden daha fazlası gelmez ve daha*

fazlasını da bilemez” (Bacon, 2019: 49). İnsanın, doğanın faili ve yorumcusu olarak kavranması, kadınsı bilginin araçsallaştırılarak kullanılması metaforuyla birlikte düşünüldüğünde, “insan” olarak işaret edilenlerin erkeklerden oluşan bir grubu imlediği açığa çıkar. Ki bu durum, bir önceki bölümde ele alındığı gibi, bilgi kuramını, metodolojisini ve bilim felsefesini miras olarak bırakacağı kişilere “oğlum” veya “oğullarım” olarak seslenmesiyle ilişkili de düşünülebilir. Dolayısıyla, bilgi kuramının daha en başında, epistemolojisinin eril karakterine dair pek çok belirlenimde bulunma imkânımız olduğu görülür: İlk bilginin araçsallaştırılması bilginin kadınsılığı ile eş biçimde ilerler; epistemik öznenin erkeksiliği bu eşbiçimde ilerlemeyle bağlantılı bir şekilde inşa edilir ve son olarak, bu bilgi kuramı, nesnellik, tarafsızlık veya yansızlık gibi iddialarını kurarken merkezde konumlandırılan eril dikotomik temsiller ağının dışında bırakılanları, ötekileri, *marjinalleştirilmiş* yaşamları hesaba katmaz. Dolayısıyla, epistemolojinin başında sunulan kavramsal çerçeve dahilinde nesnellik iddiasının sarsılmasına sebebiyet verir. Harding bu nesnellik iddiasını, objektivizmin/nesnelciliğin zayıf kavramları ile ilişkilendirir ve Bacon’ın modern bilimin yöntem olarak kullanılması amacıyla tasarladığı bilgi kuramının nesnellik iddiasını, kurumsallaşmış toplumsal pratiklerden azade konumlandırılmasını eleştirir:

Kendileri de tarihsel olarak konumlandırılan bilim insanlarının ve bilim kurumlarının, -kasti olarak ya da olmayarak- bilimsel araştırmalarını bilfiil inşa ettikleri kendi tarihi bağlılıklarını eleştirel bir şekilde incelemek zorunda kalmadan nesnel olarak geçerli kabul edilecek iddiaları üretebilecekleri umudunu sunar. (Harding ve diğerleri, 1993: 71)

Bacon’ın “oğullarına” sunduğu doğa felsefesinin nesnellik iddiası, kavramsal çerçevenin mizojinik bağıntıdan hareketle temellendirilmesi sebebiyle boş bir umuda dönüşür. Bununla beraber, doğa felsefesini “*gereği gibi araştırılmış, doğrulanmış, sayılmış, tartılmış ve ölçülmüş hiçbir şey içermez*” yönündeki sağlam temellere oturtma çabası, sadece gözleme dayalı bilgi kuramının toplumsal cinsiyet pratiklerinden azade bir biçimde kavramsallaştırılmasında etkili rol oynamamıştır, denebilir. (Bacon, 2019: 102) Bununla beraber Bacon, bilgi ve bilimsel etkinlikte gözlem aracılığıyla kesinliği sağlayabilmek adına akıl ile duyuların sınırlandırılması, birlikte çalışması ve birbirlerini denetlemeleri üzerinden bir bilgi kuramı geliştirmiştir:

Gelgelelim, konuyu duyuların yalnızca deney hakkında hüküm vermesi, deneyin de eldeki mesele hakkında hüküm vermesi noktasına getiriyoruz. Bundan ötürü, (aklı başında olmayı tercih ediyorsak, her şeyi doğal şeylerden türetmemiz gerekir) duyuları doğanın kutsal başrahipleri ve kehanetlerin usta yorumcuları

yaptık; başkaları duyulara sadece saygı duyup hürmet edermiş gibi gözüktürken, biz bunu fiilen yaptık. İşte, doğanın ışığı ve bu ışığın yakılıp tatbik edilmesi için yaptığımız hazırlıklar bunlar; insanların anlıkları tarafsız, boş birer levha olsaydı, bu hazırlıklar kendi başına yeterli olurdu. Gelgelelim, insan zihni öylesine çok yabancı şeyin işgali altındadır ki, şeylerin asıl ışınlarını alacak elverişli, düz ve parlak bir yüzeyi olmadığı için, bunun için bir çare bulmamız gerektiğinin bilincinde olmak, bizim için bir zorunluluktur. (Bacon, 2019: 34)

Aklın büyüğü bir cam gibi, kendisine gelen izlenimlerin temsillerini yanlış yansıtmaya meyilli bir yapısının olması, bilgi idealini kurarken akla tek yeti olarak güvenilemeyeceğini de ilan eder. Bacon’a göre, Adem’in düşüşüyle başlayan aklın bozulmasını düzeltebilmek ve Tanrının sunduğu varlıkların dünyasını doğa felsefesi aracılığıyla kesin bir biçimde anlayabilmek için, “Bacon’ın kendisine koyduğu görev, insana özgü olan güç ve bilgi durumunu geri getirmektir. Bunu başarmak için, hayalgücünün aldatmacalarından zihni “kurtarmak” ve “sınırlandırmak” gerekiyordu” (Park, 1984: 290). Yanıltıcılıktan, hayalgücünün aldatıcılığından bilgi ve bilimde kesinliği, nesnelliği ve tarafsızlığı sağlayabilmek adına kurtulmanın bir yolunun aklın sınırlandırılmasından geçtiğine Farrington’da çevirisini yaptığı eserin yorumlanmasında Bacon’dan alıntılanarak dikkat çeker:

“Erkeklerin [men] zihinlerinin, gerçek şeylerin hakiki doğal ışıklarını alması için kusursuz parlak yüzeyler sunduğunu düşünüyor musunuz?” diye sorar. Aslında, her zihnin her yolu, en karanlık putlar tarafından kuşatılmış ve engellenmiştir, ve bu putlar veya yanlış önyargılar kökleşmiş ve izini bırakmıştır. (Bacon, 1951: 194)

Doğru, nesnel, evrensel ve tarafsız bilginin imkânı olarak sunulan aklın sınırlandırılmasında kullanılan alımlama, itaat, boyun eğme veya ‘gerçek hakiki doğal ışığın’ karşısında aklın acizliği gibi kavram ve tema ile birlikte düşünüldüğünde, aklın varlıklar üzerindeki hegemonyasının, tanrının hegemonyasından pay alarak kurulduğu söylenebilir. Keller’ın da işaret etmiş olduğu gibi, iktidar biçimleri arasında hiyerarşik bir sınıflamaya tabi bir biçimde aklın sınırlandırılması gerçekleşir:

Bu pasajda, hakikatin alımlanması ve bilimin kavranması için aklın nasıl bir duruş sergilemesi gerektiği araştırılır. Aklın, Tanrı’nın hakikatini algılaması için saf ve temiz, itaatkâr ve açık olması gerekir. Ancak o zaman eril ve erkek mi erkek bir bilimi dünyaya getirebilir. Yani, akıl Tanrı’yla olan ilişkisinde saf, alımlayıcı ve itaatkâr ise, Tanrı onu doğa ile ilişkisinde etkili, muktedir ve erkek mi erkek bir aracı haline dönüştürebilir. Akıl kirlilerden arındırıldığında Tanrı tarafından hamile bırakılabilir ve bu sayede erkekleşebilir: Doğa ile birlikteliği sayesinde erkek mi erkek bir döl yaratmaya muktedir ve kadir kılınır. (Keller, 2016: 63)

Aklın erkekliği, bu zamana kadar ele aldığımız bilgi kuramlarından oldukça farklı bir biçimde, hakikatin ışığının alımlanabilmesi için Tanrıya gösterilen itaat aracılığıyla

sahip olunan bir iktidar kurma pratiği üzerinden kavranır. Ki bu görüş, doğanın indirgemeci bir şekilde makineleştirilmesi ve bilgi nesnesi olarak, bilgi öznesinin uygulayacağı tahakküm ile kavranması arasındaki ilişkiyi de açıklar niteliktedir. Bu durum ise Bacon'ın epistemolojisinin temel ayrımının, yani özne ile nesne arasındaki ayrımın oluşturduğu nesnellik anlayışının kurgulanışının başından itibaren değerler ve önyargılar ile içeriklendirildiğini gösterir niteliktedir. Bu noktada Harding'in feminist duruş noktası teorisinden hareketle bilgi ve bilim kuramlarına yönelik eleştirileri önem kazanır. Harding'in özne ile nesne ayrımına dayanarak bilimsel etkinliğin ilkelerinin sarsılmaz bir gerçeklik olarak kurulmasına ilişkin itirazları, dört başlık altında toparlanabilir: İlk, empirist epistemolojinin bilen öznesinin, bilgi nesnesiyle arasındaki mesafe bilginin evrensel karakterine duyulan ihtiyaca yönelik bir adım olarak ele alınır: *“Bilgi evrensel olarak tanımlandığı için, bilginin öznesi kültürel, tarihsel olarak bedensiz veya görünmezdir”* (Harding ve diğerleri, 1993: 63). Bilen öznenin soyutluğu, evrensel bilgi idealince içeriklendirildiği gibi, bu ilişki karşılıklı bir yapıda inşa edilmiştir denilebilir. Özne ile nesne arasındaki mesafe, bilginin de kültürel, tarihsel ve toplumsal olmadığını, tüm bunlardan azade bir biçimde konumlandırılabilceği fikrini kurmaktadır. Bununla beraber Harding'e göre, özne ile nesne arasında tesis edilen ayrım, yapısal bir ayrıma ve farklılığa tekabül etmektedir. Ancak, onun üçüncü eleştirisiyle de ilişkili bir biçimde özne ile nesne arasındaki ayrım, bilme etkinliğindeki özneler arasındaki bir ayrıma tekabül etmeden ele alınmıştır. Bununla kastedilen, bilginin tarihötesi bir bağlamı olduğu görüşü kabul edilebilecekse bile, empirist epistemolojinin bilen öznesinin homojen bir yapıya gönderimde bulunarak kavranmasıdır. Bu özne, toplumsal bağlamda bilginin üreticisi olarak görülmeye muktedir olanların ayrıcalıklı konumlarının yok sayılması üzerine inşa edilmiştir. Soyut bir birey veya grup içerisinde kişiselliğini kaybetmiş bir özneye gönderimde bulunduğu için de problematiktir. Harding'in dördüncü dikkat çektiği nokta ise, öznenin homojenliğinden hareketle içeriklendirilen nesnenin yani bilginin de homojen bir etkinlik ürünü olmasına yöneliktir. Bu bağlam, önceki bölümde ele alınan bilgi ve bilim kuramlarının tasfiyesine yönelik Bacon'ın çabası düşünüldüğünde anlam kazanmaktadır. Bacon'ın yöntem krizini merkeze alarak eleştirdiği tüm kuramlar, eski bilgi idealleri veya *okült* geleneğin etkinliği, aynı zamanda bilgi konusunun homojenleştirilmesi ve tek biçimli bir şekilde ele alınabilmesi için izlerinin

silinmesi gereken kuramlardır. Böylece, Harding’ın haklı olarak işaret etmiş olduğu gibi, bu şekilde içeriklendirilen bilim teorisi, bilimsel araştırmayı formülleştirme veya bir algoritmayı takip etmeye bağlı bir biçimde sunmaktadır. (Harding ve diğerleri, 1993: 64) Bacon’ın bilimsel araştırmayı formülleştirmeye yönelik izlediği yol, bilgi ve bilim kuramlarını inşa edebilmesini olanak sağlayan bir metot geliştirmek; duyular ile akıl arasındaki ilişkiyi bu metot aracılığıyla yeniden tesis etmek şeklinde olmuştur.

Bacon, yeniden inşasında duyular ile aklın yeniden tanımlanmasına bağlı olarak bir bilgi kuramı geliştirmiştir. Doğru bilginin imkânını kurarken, aklın büyüklü bir cam oluşunun yanında, duyular da kendilerine sağladıkları verilerin kesinliği bakımından güvenilemeyecek yeti olarak kavranır:

İmdi, bir defa bizatihi duyuların bilgisi eksik ve aldatıcıdır; gözlem gevşek, düzensiz ve gelişigüze; öğreti boştur ve kulaktan dolma bilgilere dayanır; uygulama yeni ve özgün olmayan sonuçlara gebedir; deneysel çaba kördür, anlaşılmaz, aceleci ve kararsızdır; dahası, doğa tarihi sığ ve üstünkörüdür. Duyular, bunlar arasından felsefe ve bilimleri inşa etmek için akla çok az malzeme sağlar. (Bacon, 2019: 36)

Bu durumun sebebi, duyuların sağladığı verilerin veyahut kanıtların, evrenden hareketle değil insandan hareketle oluşuyor olmalarıdır. Ancak, duyuların yanıltıcılığı, epistemolojik inşasının temelini atarken kullandığı karar verilemezliği (*acatalepsia*) onayladığı anlamına gelmez; aksine sağlam karara (*eucatalepsia*) geçiş yapabilmek için duyuların bilgi kuramına uygun bir biçimde kullanılması yönünde ilerler. Bu sebepten ötürü, duyu ile aklın birlikte işleyecekleri yeni bir bilgi kuramına ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun için gerekli olan ise pratiğin hizmetine koşulmuş, pratiğin hizmeti için bir araç olarak kullanılacak teori geliştirmekte yatar ki daha önceden de değinmiş olduğumuz *theoria* ile *emperia*’nın teması bu noktada devreye girer. Bacon, bu birlikteliği kurabilmeyi başardığı zaman erkeksi akıl ve kadınsı doğa arasında uygun bir ilişkilenenmenin de yaşanacağını ifade eder:

Bunları ele aldığımızda şeylerin ve zihin doğasının oynadığı rolleri açıklığa kavuşturduğumuzda, Tanrının izniyle, zihin ile evrenin evliliğine yaraşır bir yatak odası döşemiş ve süslemiş olacağımızı düşünüyoruz. Düğün ilahisi okunurken, insanların bu birliktelikten bekledikleri yardımı ve insanın hasislik ile sefaletini kısmen de olsa yenebilecek ve azaltabilecek keşifler silsilesinin mürüvvetini görebilsinler diye dua etmeliyiz. (Bacon, 2019: 35)

Bu noktada bilgi, erkeksi akıl ile kadınsı doğanın birlikteliğinden doğan ‘mürüvvet’ olarak işaret edilirken, doğanın rahminde gelişip filizlenir: “Doğanın rahminde¹, şuanda bilinen herhangi bir şeyle hiçbir bir alakaya veya paralelliğe sahip olmayan mükemmel kullanımın birçok sırrının, hâlâ ilerisi için biriktirildiğine dair umut etmek için çok fazla zemin var” (Bacon’dan aktaran Merchant, 2008: 151). Kadınsı doğanın rahminde büyüüp beslenen sırrın açığa çıkarılması ise fetih, egemenlik, tahakküm gibi iktidar kurma pratikleri çerçevesinden ifade edilen kavramsal çerçeve ile gerçekleşir ve bu durumun sonucunda bilgi, güç olarak kavranır:

İnsan bilgisi ve insan gücü aynı şey demeye gelir; çünkü nedenin bilinmemesi etkiyi suya düşürür. Zira Doğa yalnızca itaatle fethedilir; düşüncede bir neden olan, uygulamadaki kural gibidir. ... Sonuçlara varmak için insanın tüm yapabileceği, doğal cisimleri birleştirmek ve ayırtırmaktır; gerisini Doğa kendi içinde halleder. (Bacon, 2019: 49)

Tanrısal ışığın alımlanmasında olduğu gibi, akıl ve duyuların birlikteliğinden doğacak bilgi kuramının merkezinde de, insanın doğaya başlangıçta itaat ederek egemenliğini kurmasının gerekliliği bulunmaktadır:

Zira insan, doğanın öznesi ve yorumcusudur; doğadaki düzeni ancak onu işbaşında gözlemlediği ölçüde ya da çıkarımla anlar ve eyler; elinden daha fazlası gelmez ve daha fazlasını bilemez. Nedenler zincirini kesintiye uğratacak ya da kırarak hiçbir güç yoktur ve doğa ancak itaat ederek fethedilir. Dolayısıyla insanın iki amacı, ikiz çift olan bilgi ve güç, gerçekte aynı şey demeye gelir ve çalışmalara esasen nedenler konusundaki cehalet engel teşkil eder. (Bacon, 2019: 41)

Bununla beraber, itaat ile egemenlik arasında kurgulanan ilişki, Bacon tarafından oldukça sık tekrarlanan bir düşüncedir: “İnsan, doğaya itaat etmeden, onun üzerinde egemenlik kuramaz” (Bacon, 2019: 124). İtaat ile egemenlik arasında kurulan ilişkinin mahiyeti, cinsel diyalektiğe dayalı metaforların kullanımında da karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Bacon, Antik Yunan’ın ve Roma’nın mitolojilerini bilgelikle ilişkilendirerek yorumlama yaptığı *Eskilerin Bilgeliği* (2018) adlı eserinde, *Erichthonius* (Vulkan) mitini ele alırken *Athena*’yı (Minevra) doğa alanı ile; *Erichthonius*’u sanat, teknik ile özdeşleştirir:

O sanat, ateşi büyük ölçüde kullandığı için Vulkan tarafından temsil edilir. Maddi cisimlerle doğayı (yaptığı işlerin akıllı olması nedeniyle haklı olarak Minerva tarafından temsil edilir) zorlamak ve ona boyun eğdirmek için epeyce çabalasa

¹ “Womb of nature”, yani “Doğanın rahmi” ifadesi, Bacon’ın *Novum Organum* adlı eserinde, I. Kitap LXXIV bölümünde geçmektedir. Ancak takip ettiğimiz Türkçe kaynakta bu ifade “doğaya göbekten bağlı olmak” şeklinde dilimize çevrildiği için, Carolyn Merchant’ın atfını kullanmayı daha uygun bulduk. Karşılaştırma için Bkz: Bacon, 2019: 79 ve Merchant, 2008: 151

da Vulkan amaçladığı sonucu elde edemez; epeyce koşuşturma ve büyük acılarla da olsa (sanki doğayla güreşircesine) hedefine ulaşmayı başaramaz, yalnızca bazı kusurlu varlıklar doğurur ve göze hoş görünen, ama zayıf ve kusurlu olan, pek çok sahtekarlıkla (birçok kurnazlık ve kandırmacayla) sakat işler yapar. Ancak sahtekarlar onları zafermiş gibi etrafta gösterirler ve genellikle kimyasal ürünlerde ve diğer mekanik incelik ve yeniliklerde olduğu gibi. Bu insanlar özellikle de (hatalarını düzeltmektense niyetlerinde ısrar ederek) doğanın kendilerini hoşnutlukla kabul etmesini tam bir itaat ve özenle istemek yerine onu zor kullanarak yenmeye çabalarlar. (Bacon, 2018: 55)

Doğa felsefesi aracılığıyla doğadan alınacak bilgi, burada doğanın kadınlık temsili ile özdeşleştirilmesiyle; sanatın, tekniğin ve metodolojinin erkeklik temsili ile özdeşleştirilmesiyle ifade edilirken; Erichthonius'un Athena'ya, gerçekleştirmeye çalıştığı cinsel şiddet eleştirilir. Doğaya boyun eğerek egemenlik kurulur fikriyle bağdaşır bir biçimde, 'tecavüz' aracılığıyla doğanın bilgisine sahip olunamayacağını söyler. Ancak bir başka açıdan ise, Atalanta mitini yorumlarken; *"Bu yüzden sanatın doğayı fethetmek, yasal bir anlaşmayla onu öldürmek ya da yok etmek gücü yoktur. Tersine sanat doğaya boyun eğerek ve itaat eder tıpkı bir kadının kocasına itaat ettiği gibi"* şeklinde bir ifade kullanarak sanatı, tekniği ve metodolojiyi kadınlık temsili ile özdeşleştirir. (Bacon, 2018: 64) Böylece, kendisinden önceki bilgi ideallerinden farklı olarak, kadınlık temsilini özdeşleştirdiği alanlar değişiklik göstermektedir. Bu sebeple kullandığı cinsel diyalektiğe dayalı metaforlar, salt veya basit biyolojik farka dayalı özdeşleştirme ilişkisi olarak okunmamalıdır. Daha çok, itaati, boyun eğmeyi, teslim olmayı gerektirdiğinde kadınsı olan ile; erk, güç, iktidar olmayı gerektirdiğinde ise erkeksi olan ile özdeşleştirilmeye sebebiyet veren cinsel farka dayalı bir diyalektikten söz etmek mümkün görünür. Bu diyalektik ise kadınlık ve erkeklik temsillerinin sürekli yer değiştirmesiyle inşa edilmektedir. Dolayısıyla epistemik özne ve bilgi nesnesi arasındaki ilişki erkeklik ve kadınlık arasında kurgulanan sembolik bir temsiliyet ilişkisine gönderimde bulunur. İktidarın uygulayıcısının değişimine bağlı olarak şeylere atfedilen cinsiyetlendirme pratiği dönüşüme, yer değiştirmeye açık bir şekilde ele alınır. Ancak, günün sonunda, modern paradigmanın epistemoloji idealine uygun bir şekilde bilginin, aklın, sanatın, tekniğin ve metodolojinin bilgi nesnesi üzerinde kuracağı hakimiyet teması düşünüldüğünde, Bacon'ın kadınsı doğa anlayışı içerisinden bir bilgi kuramı geliştirdiğini söylemek de mümkündür. Merchant, Bacon'ın bilgiyi güç olarak tanımlamasına bağlı olan kadınsı doğa anlayışına eleştiri getirir: *"Kadının rahmi, ki kadının kendisini gizemli ve kontrol edilemez bir döl yatağı*

gücü olarak tanımlanmıştır, artık, anlık ve sanat yoluyla bedene hâkim olmaya çalışan bilimsel bir anatomi dersinin parçası haline geldi” (Merchant, 2008: 159). Kadının rahmi olarak doğanın ele geçirilmesi, bilginin güç ve bilen öznenin tevazu ile sahip olduğu iktidar üzerinden kavranır. Ancak eklemek gerekir ki Merchant’ın, Bacon’ın kadınlık ve doğa arasında kurulan özdeşleştirmeyi konu edinmesi, Brian Vickers tarafından eleştirilir. Vickers, Merchant da dahil feminist felsefecilerin Bacon’a yönelttiği eleştirinin merkezine Bacon’ın doğadan *femenin* işaret zamirini kullanarak bahsetmesini yerleştirir. Ona göre, doğadan bahsederken *femenin* işaret zamirini kullanmak oldukça olağandır:

Suçlamaları, Bacon’ın Doğa’dan “o” [she] olarak bahsetmesinden kaynaklanıyordu. Ancak, Latince “natura”, Modern Avrupa dillerinde, hem Latin dillerinde hem de Germen dillerinde muhafaza edilen feminin bir isim, isim cinsi olduğu için başka türlü yapamazdı. Bununla birlikte, her dil öğrencisinin bildiği gibi, gramatik isim cinsi ile cinsiyet arasında zorunlu bir ilişki yoktur ve “Doğa”nın feminist tahsis edilmesi, (yakın zamana kadar) çocuklarının bakımından dışlanmış olsa da, ekinleri ve hayvanları eşit şartlar altında besleyebilen erkeklere haksızlık eder. (Vickers, 2008: 122)

Vickers’ın ‘her dil öğrencisinin bildiği gibi’ diyerek küçümseyerek görmezden gelmeye çalıştığı dil ile toplumsal cinsiyet arasındaki ilişki, oldukça önemli bir probleme gönderimde bulunur. Dil, eylemi meşrulaştırır ve düşünce aracılığıyla eyleme zemin sağlar. Varlıkları, varlık tarzlarını isimlendirerek biçimlendirir, belirler ve düzenler. Bu bakımdan cinsiyetçilik ve hatta şiddet ilk olarak düşüncede başlar ve dil aracılığıyla eyleme dökülür. Bacon’ın eserlerini kaleme aldığı Latince’de, doğanın *femenin* isim cinsi ile imleniyor olması, Bacon’ın bilgi kuramını inşa ederken dilin sınırları, önyargıları ve mizojinisi içinde düşündüğü ve yazdığının ifadesi olarak okunabilir ki, bu da bilimsel bilginin temeline yerleşen bilgi ve bilim idealinin nesnellik, tarafsızlık ve evrensellik gibi kimi değerlerinin sorgulanmasında başlangıç noktasını oluşturabilir. Bununla beraber, Irigaray’ın da ifade etmiş olduğu gibi bu durum sadece bilgi ve dil ilişkisinde açığa çıktığı şekli ile bilimsel bilginin inşasında değil; pek çok alana nüfuz eden eril tahakküm üzerinden anlaşılmalıdır: “... erkekler sadece kadınların ve çocukların bedenlerini kendi malları olarak görmemişlerdir; aynı zamanda doğal mekânı, ikamet alanlarını, göstergeler ve imgeler düzenini, toplumsal ve dinsel olarak temsil edebilmeyi de sahiplenmişlerdir” (Irigaray, 2006: 91). Dolayısıyla, doğanın *femenin* isim cinsi ile ifade edilmesi varlıklar arasında cinsiyetlendirme pratiğinin bir parçası olduğu gibi, dil aracılığıyla şeylerin temsiller,

göstergeler ve imgeler düzeyinde de belirlenmesinde önem teşkil eder. Irigaray, dil ile erkeklik arasındaki ilişkinin dönüştürülmesinde *dişil* bir dilin önemine vurgu yaparak temsiller ve imgeler düzleminde kadınlık temsiline karşı gerçekleşen indirgemeci tutumun dönüştürülebileceğini düşünür:

Erkekler, dişil türden araçlarla ve kadın-nesnelerle çevrelenmişlerdir. Erkekler dünyayı eşit haklara sahip cinsiyetli özneler olarak kadınlarla birlikte yönetmemektedirler. Bu, ancak ve ancak bir dilin dönüşümüyle olanaklıdır. Ama bu dönüşüm, ancak dişil türün yeniden değerli kılınmasıyla gerçekleşir. Gerçekten de dişil olan, başlangıçta sadece farklı olan, şimdi eril-olmamaya denk düşürülmüştür. (Irigaray, 2006: 73)

Irigaray, temsiller ve imgeler düzleminde erkekliğin belirlenime tabi tutulmamasının imkânını dişil bir dilin inşasında bulsa da, yeni bir problemle karşılaşırız. Bu problem “dişil” olarak adlandırılanın ne olduğu, kim olduğu veya bu belirlenimi hangi kriterlere göre yapacağımız üzerinedir. Dikotomik temsiller ağında erkeklik ve kadınlık temsillerini yeniden üreten, kadınlık temsiline olumlanmasına dayalı Irigaray’ın çözüm önerisi özcü perspektifle iç içe gözükmektedir. Butler’ın da işaret etmiş olduğu gibi, özcülüğe dayanan eril ve dişil söylemi cinsiyetlendirme rejiminin olumsuzluğunun zorunluluğa tabi bir biçime ele alınmasıyla veya dönüştürülmesiyle ilgilidir:

“cinsiyet”, aslında birbiriyle süresiz olan bir grup niteliğe yapay bir birlik dayatır. Hem söylemsel hem algısal bir şey olarak “cinsiyet”, tarihsel açıdan olumsal epistemik bir rejim, fiziksel bedenlerin içinde algılandıkları içi ilişkileri zorla şekillendirerek algıyı biçimlendiren bir dil belirtir. (Butler, 2012: 195)

Özcü perspektiften hareketle kurulan ‘dişil’ veya ‘kadın’ kategorisinin normatif ve dışlayıcı yapısı, sadece dikotomiye yeniden üretmekle kalmaz; aynı zamanda toplumsal ve politik kesişimselliğin çokluğuna yönelik ilişkiselliği de ortadan kaldırır. Bu sebepten Irigaray’ın, her ne kadar dil ve erkeklik arasındaki ilişkiye dair çözümlemesi ve eleştirisi kıymetli olsa da, deneyimin önemini vurgulamalı ve çoğulculuğu gözetir şekilde marjinalleştirilmiş yaşamların dilin dönüştürülmesinde aktif ve katılımcı olmasını önemsemek daha kapsayıcı bir dil kuramı eleştirisi sunacaktır.

Vickers’ın eleştirisine dönecek olursak; çocuk, ekin ve hayvanların bakımında son zamana kadar eşit bir biçimde görev alan ve doğanın bir parçası olduğu iddia edilen erkeklere karşı yapılan haksızlığa dair yorumunda, feminist felsefecilerin ve eleştirmenlerin -en azından çoğunluğunun- erkeklik ve kadınlık temsillerinden

bahsederken biyolojik cinsiyete gönderimde bulunmayan bir perspektifi takip ettiklerini hatırlatmamız gerekir. Bununla birlikte, Bacon'ın kullandığı metaforlara yönelik feminist eleştiri, Bacon'a karşı bir eleştiri değil; kuramının sonuçlarıyla birlikte düşünüldüğünde Modern paradigma ekseninde dönüşen erkekliğin yeniden kurulmasına yönelik bir eleştiridir. Vickers'ın eleştirilerinin muhataplarından biri olan Katherine Park'ın da ifade etmiş olduğu gibi, modern fikirlerin kökenindeki adalet dışı ilkeleri kavrayabilmek ve ortadan kaldırabilmek adına, geçmişin ele alınması önemli olabilir:

Bacon ve çağdaşları, çoktan öldüler ve ne saldırıya uğramaya ne de savunulmaya ihtiyaçları var; bugünün standartlarıyla geçmişi yargulamak beyhudedir, ancak bazen yıkıcı ve adaletsiz modern fikirlerin ve uygulamaların altında yatan geçmiş entelektüel veya kurumsal yapıları tespit etmek yararlı olabilir. (Park, 2008: 145)

Merchant ise, mahrem bilgiden, özel sırlardan; kamusal bilgiye, kamunun kullanımına açılmış bilgiye geçiş olarak yorumladığı Bilimsel Devrimlerin yapısını Bacon'ın epistemolojisini ve metodolojisini cadılığın ve kadınların bilgeliğinin tasfiyesi üzerinden okuyarak Vickers'ın eleştirisine şu şekilde yanıt verir:

Francis Bacon'ın Instauratio Magna adlı eseri, mahrem sırlardan kamusal bilgiye geçişin merkezinde yer alır. Bununla birlikte, geçişin kendisi, cinsiyetlendirilmiş retorik bağlamdan, görme biçimlerinden ve kadın ile doğa temsillerinden ayrı olarak anlaşılamaz. (Merchant, 2008: 155)

Bununla beraber, Merchant'ın kadınsı doğa ve bilginin nesnesine uygulanacak tahakküm konusundaki Bacon okumasına tek eleştiri Vickers'ınki değildir. Iddo Landau da Bacon'ın kullandığı metaforların *ölü metafor (dead metaphor)* olduklarına işaret ederek hem Merchant'a hem de Harding'e 'tecavüz' temasının hâkim olmadığı şeklinde bir eleştiri getirir. (Landau, 1998: 52) Bacon'ın eserlerinin kapsamlı bir incelemesinde görülecektir ki kullandığı metaforlar söz konusu olduğunda doğa felsefesinin merkezinde doğrudan cinsel şiddeti içeren, tecavüzü olumlayan bir fikir barınmaz. Daha çok cinsel diyalektiğe dayalı, temsillerin güç ilişkilerinde yer değiştirebilmelerine imkân tanıyan bir birlikteliğe vurgu yapılır. Bacon'ın etik olarak uygun bulunduğu bir biçimde uygulanan evlilik teması, rızaya dayalı ilişkilenebilir bilginin güç olarak kavranmasından ötürü kurabilecek bir yapıda değilse bile doğrudan veya açık bir biçimde doğaya karşı gerçekleştirilecek bir tecavüzün imkânı olarak okunmaya pek müsait değil. Bunun sebebi ise, Bacon'ın pek çok yerde doğaya itaat etmeden efendisi olunamayacağı yönündeki vurgusu yatar. Ancak bu vurgu, kullandığı metaforların 'ölü metaforlar' olarak imlenmesini de gerekçelendiremez. Güç ve

iktidarın merkeze alındığı, cinsel farkın diyalektik olarak yeniden kurgulandığı bir bilgi kuramının erkeklik ve kadınlık temsilleri arasında kurgulanan sembolik bağlamdan ayrı düşünülmesi, en iyi ihtimalle bir iyi niyet göstergesi olarak okunabilir.

En nihayetinde iddia edilebilir ki, Bacon, cinsel farka dayalı olarak kurguladığı diyalektik metaforları ile birlikte *zamanın eril doğuşuna* hizmet edecek bir bilgi kuramı geliştirmiştir. O, “deneysel ve ussal yetiler arasında ebediyen sürecek meşru ve yasal bir nikah” kıldığını düşünerek *theoria* ile *emperia* arasındaki ilişkinin dönüştürülmesinde başat rol oynayan ve bu sebeple Yunan bilgi kuramlarından epistemik ideal bakımından daha ‘ileri’, daha ‘erkeksi’ olan bir bilgi kuramı geliştirmiş olmasıyla miras aldığı semboller ve temsiller ağı içerisinde cinsel diyalektiğe dayalı kadınsı doğa anlayışını devam ettirmiştir. Bununla birlikte, kadınsı olanın aşılması, egemenlik altına alınması, tahakküm nesnesine indirgenmesi modern paradigmanın kurucu ilkelerini oluşturması bakımından yeni bir normatif yapının ilanıdır. Llyod’un da söylemiş olduğu gibi, bilginin güç olarak kavranması ekseninde kadınsı doğanın üzerinde uygulanacak tahakküm bilginin doğasını belirler:

Kadınsı olanın aşılması, Yunan bilgi kuramlarının ilk biçimleri içinde açıkça taşıdıkları bir özellik değildir. Fakat, saf anlığın aştığı varsayılan madde ile kadınsılık arasında kurulan örtük çağrışım nedeniyle kadınsı olanın aşılması da bilgiyle eşleştirilmiş olur... Yine de erken dönem Yunanlıların kurduğu bu kadınlık-madde benzetmesi, bu bilgi kuramlarının geleneğin daha sonraki gelişim aşamalarındaki felsefi imgelemi şekillendiriş biçimleri üzerinde etkili olmuştur. Ve nihayetinde Bacon’ın metaforlarında kadınsı olanın kontrol altına alınması, bilginin doğası ile açık bir biçimde bağlantılı hale getirilmiştir. (Lloyd, 2015: 40-41)

Bilimsel yöntemin “babası” olarak Bacon, tahakküm aracılığıyla kadınsı doğanın kontrol edilmesi ve manipüle edilmesi üzerinden bilgi kuramını kavramsallaştırarak, modern paradigmanın kökenlerinde bulunan bilgi idealinin doğasını erkeklik ile ilişkili bir biçimde yeniden inşa etmiştir. Daha önce de bahsedildiği gibi, bu inşaya duyulan ihtiyacın temellendiği nokta, değişen paradigma ekseninde erkekliğin ve bilginin yeniden tanımlanmasına yönelik gerekliliktir. Eski bilgi ideallerinin erkeksi karakteri, Modern paradigmanın ihtiyaçlarına yanıt veremediği için bu gereklilik ortaya çıkmıştır. Bacon ise deneye dayalı bilginin yöntemini yeniden inşa edebilmek için, özne ile nesne arasında bir ayrım yaparak, bu iki alan arasındaki bağın tesisini güç, tahakküm ve iktidar gibi kavramsal çerçeve üzerinden yeniden belirlemiştir. Böylece o, bilgi ile erkeklik arasındaki ilişkinin de yeniden tanımlanmasına vesile olacak bir

bilgi kuramı geliştirmiştir denilebilir. Kendisine boyun eğerek efendisi olunacak doğa kavrayışının içeriklendirilmesi de bu bağlamdan hareketle düşünölebilir. Güç ve iktidardan oluşa kavramsal çerçeve, cinsel diyalektiğe dayalı metaforların kullanımına benzer bir biçimde, diyalektik bir bağıntı içerisinden tarif edilir. Bilen özne önce boyun eğmelidir ki kendi egemenliğini kurabileceği araçları geliştirebilsin. Bu bağlamdan hareketle düşünöldüğünde, Bacon'ın amacı doğrudan ve açık bir biçimde doğa alanı üzerinde uygulanacak şiddet olarak değil; aksine doğa üzerinde kurulması gereken hegemonya ve iktidar örüntüsünün gerçekteşebilmesi için gerekli olan metodolojiye duyulan ihtiyaca dikkat çekmektir denilebilir.

2.2.2. Bacon'ı Bacon ile Yargılamak: *İdoller Kuramı*

Bacon, eril bilgi kuramının doğuşuna imkân tanıyacak metodolojisini ele almaya başlamadan önce, bu metodolojiye duyulan gerekliliğin arka planındaki düşünce hatırlatılmalıdır. Daha önce de bahsetmiş olduğumuz gibi, Bacon zihnin “kurtarılmaz ve sınırlandırılmazsa, boş inanç ve hile ile dolu büyüü bir cam gibi” olduğunu söyler. (Bacon, 2017: 147) İnsan aklının büyüü bir cam gibi, *yanılsamalar* ile dolu olmasının yanı sıra, bilginin ilerlemesinin önündeki engel olarak işaret ettiğı, kendisinden önceki bilgi kuramları da yanlış fikirlerin yayılmasında önemli bir rol oynamıştır. Dolayısıyla geliştirmiş olduğu *idoller kuramı* sadece aklın sınırlandırılmasında değil; yeni bilgi kuramının inşasına gelene kadar ki tüm kuramların incelenmesinin ve ele alınmasının zorunluluğuna dair yaptığı çıkarım ile anlaşılmalıdır:

Fakat, oğlum, zihnindeki idoller arındırılmadan önce, senden deneysel bilimin hayret verici karmaşıklığıyla hemen boğuşmanı isteseydim, bir ihtimalden de öte liderini gecikmeden terk ederdin. Ya da, bunu yapmak isteseydin bile, kendini doğaya alıştırmadan sadece benim tavsiyeme uyarak kendini idollerden kurtarabilir miydin? Balmumundan yapılmış tabletlerde, eskisini silip çıkarana kadar yeni hiçbir şey yazamazsın. (Bacon, 1951: 201)

Bacon'ın eril bilginin ve bilimin doğuşunda hizmet edecek metodolojisine geçmeden önce, zihindeki idolleri temizlemeye yönelik çabası akı boş inanç ve hilelerden temizlemeye hizmet eder. Akıl yanılsamalardan kurtulur ve itaat gösterirse, ‘Tanrısal hakiki ışığın’ alımlanmasına hazır hale getirilecektir. Öyleyse *doğanın yorumlanması* adını verdiğı eril bilgi ve bilim kuramının ilk adımı, hem “eski” bilgi kuramlarının tam

anlamıyla ortadan kaldırılması ile hem de aklın spekülasyonlarının önüne geçilmesi ile gerçekleşecektir. Genel olarak, insanların aklını boş inanç ve hilelerle dolduran dört tür yanılsama ayrımı yapar: Kabile putları, Mağara putları, Çarşı-Pazar putları ve Tiyatro putları. (Bacon, 2019: 55) Putlar ya da idoller, oluşturdukları veya yarattıkları yanılsamaların türlerine göre belirli bir düzenlilik içerisinde ele alınır. *Kabile idolleri*, insan doğasının bir parçası olan duyuların her şeyin ölçüsü olduğu yönündeki iddianın yanlışlığına dayanmaktadır:

Kabile putlarının temeli bizatihi insan doğasında ve insan soyu ya da ırkıdadır. İnsan duyularının şeylerin ölçüsü olduğu iddiası yanlıştır; aksine, gerek duyu gerekse zihin algıları olsun, tüm algılar evrene değil insana ilişkindir. İnsan anlığı şeylerden parıltılar alan ve şeylerin doğasıyla kendi doğasını iç içe geçiren, böylece de onu çarpıtan ve bozan eğri büğrü bir ayna gibidir. (Bacon, 2019: 55)

Bacon’a göre duyular evrene ilişkin bilgi edinmekte bir basamak olabileceklerse bile, duyuların bize sağladığı algılar veya veriler, doğrudan evrene değil, insana ilişkindir. Kendisinden önceki filozofların bilgi kuramlarında duyular ya bilginin tek ölçütü olarak görülmüş ya duyuların yanıltıcı olduğu gerekçesiyle rasyonel bir bilgi kuramı geliştirilmiş ya da kavramlar duyulardan yetersiz bir biçimde soyutlanarak yanılsamalara dayalı bir biçimde oluşturulmuştur. Bacon ise, akıl ile duyunun birlikte işlediği, tümevarıma dayalı bir bilgi kuramını, varlıkların hakiki bilgisine erişimde bir imkân olarak okur. İdollerden ikincisi olan *Mağara idolleri*, tek tek kişilerin yaşamlarında hareketle oluşan yanılsamalardır. Bacon’a göre, “...her bireyin doğanın ışığını kırıp bozan kendine has bir ini ya da büyük bir mağarası vardır” (Bacon, 2019: 56). Her bireyin kendisine ait mağarasının duvarları, kendisine özgü yapısından, yetiştirilme biçiminden, çevresindeki arkadaşlarından, okuduğu eserlerden, hayranlık duyduğu kişilerden veya zihnindeki taraflı izlenimlerden örülmüştür:

Bu ya her bir kişinin kendine özgü veya özel yapısından; ya yetiştirilmesi veya eşlik ettiği arkadaşlarından; ya okuduğu eserlerden veya saygı duyduğu ve hayranlık beslediği kişilerin makamlarından; ya şeylerin farklı zihinler üzerinde, muhtemelen dalgın ve taraflı bir şekilde bıraktığı farklı izlenimlerden ya da dingin ve tarafsız olmasından dolayı tezahür edebilir. Bunun doğurduğu apaçık sonuç, insan ruhunun değişken, oldukça düzensiz ve neredeyse rastgele bir şey olduğudur. (Bacon, 2019: 56)

Bu idoller tek tek bireyler arasında değişiklik gösterdiği için tespit edilmesi veya ortadan kaldırılması oldukça zor bir şekilde tasvir edilir. İdollerden üçüncüsü olan *Çarşı-pazar idolleri*, kamusal alanda insanlar arasındaki ilişkilene mede açığa çıkan yanılsamaları kapsar. İnsanlar arasındaki ilişkinin tesisinde oldukça önemli bir yeri

olan dil ve dilin kullanımına bağı olan sözcükler, ‘sıradan’ insanların kapasitelerine uygun bir biçimde oluşturuldukları için yetersizlerdir ve yanılsamaların en kuvvetlisini oluştururlar. Felsefe ve bilimlerdeki karmaşanın sebebi olan sözcükler, eğitilmiş insanların en önemli tartışma ve anlaşmazlık konularından birini oluşturur. Bununla beraber, Bacon, sözcüklerin yanılsamalarından kurtulabilmek adına matematikçilerin yaptıklarına benzer bir biçimde tanımlar aracılığıyla sözcüklerin ve isimlerin ele almasını önerse bile, bu önerisinin zorluğunun kendisi de farkındadır: “*Çünkü tanımlamalar bizihi sözcüklerden oluşur ve sözcükler de sözcükleri yaratırlar; öyleyse belirli örneklere, düzenlemelere ve sıralamalara başvurmak kaçınılmazdır*” (Bacon, 2019: 64). Son olarak, *tiyatro idolleri*’ni ele alır. *Tiyatro idolleri*, farklı felsefelerin ürettiği çeşitli dogma ve yanlış kanıtlama kurallarına dayalı olarak oluşan yanılsamalardır. “Tiyatro” olarak adlandırmasının sebebini, “*zira insanların öğrendiği ya da tasarladığı felsefelerin tümü, bize göre, sahte ve hayali dünyalar sergileyen pek çok oyun yazmış ve sahnelemişlerdir*” ifadesi ile açıklayan Bacon, bu idollerin doğuştan gelmediklerini veya akla gizlice sızmadıklarını söyler. (Bacon, 2019: 56) Bu sebepten ötürü de bu idolleri çürütmek için girişimde bulunmak zorlayıcıdır. Sahte felsefelerin yanı sıra, din ve ilahiyat ilgilenenlerin kuramları ile sivil yönetimlerin yeniliğe karşı beslediği düşmanlık da bu yanılsamaların üretilmesinde önemli yer teşkil eder.

Ortaya koyduğu dört farklı yanılsama kaynağını ele aldıktan sonra, Bacon “*Kötü kanıtlamalar, putların savunma silahları ve kaleleridir*” diyerek sahte bilgi ve bilimlerden kurtulabilme için dört farklı başlığa dikkat çeker. (Bacon, 2019: 73) Bunlar, duyu algılarının veya izlenimlerinin salt doğru kabul edilmemesi, yanıltıcılığına dair ikazın her zaman göz önünde bulundurulması; kavramların duyu verilerinden yetersiz bir biçimde soyutlanmasının önüne geçilmesi; tümevarımın doğaya uygun bir biçimde yaptığı çözümlemelerin kaynağında bulunan dışarıda bırakma ve ayırtmalarını göze almadan basit ve saymaya dayalı gerçekleştirilmesinin engellenmesi; tümdengelimli mantık aracılığıyla en genel ilkelerin merkeze yerleştirilerek bilgi kuramının başlangıç noktası olarak kabul edilmesi görüşünün terk edilmesi şeklindedir. Bacon, *idoller kuramı* olarak bilinen yanılsamalardan kurtulabilmenin yolunu hem aklın ve duyuların sınırlandırılmasında hem de ortaya koyduğu kavramların ve ilksavların tümevarım aracılığıyla

oluşturulacağı metodolojisi sayesinde aşılabileceğini düşünür. Dolayısıyla *idoller kuramı* ile aslında yeni metodolojisinin çerçevesini de çizmiş olmaktadır denilebilir. Buna göre o, duyuların yanıltıcı olabileceğini göz ardı etmeden bilgiyi duyulardan hareketle başlatır. Duyu verileriyle başlayan bilgi, akıl aracılığıyla soyutlamalar yoluyla tümel bir karaktere büründürülür. Ancak Bacon, eski bilgi ideallerine yönelik eleştirisini verdiğimiz bir önceki bölümde de değinilmiş olduğu gibi, kavramların duyu verilerinden acele ederek soyutlanmasının hatalı sonuçlarını olabileceğinin farkındadır. Bunun için ise, deney ve gözlem aracılığıyla duyu verilerinin düzenlenmesi ekseninde gerçekleşecek bir biçimde akli sınırlandırmayı hedeflemektedir. Bu ise geliştirmiş olduğu metodolojisiyle mümkün görünmektedir. Ona göre, geliştirdiği metodolojisi tümevarımın kullanım biçimini dönüştürerek ona yeni bir karakter kazandırmaktadır. Bu yeni içeriklendirme ile birlikte tümevarım, duyu verilerine dayalı gözlemlerin basit bir biçimde artarda sıralanarak toplanması ve tümel karakterli bir sonuca ulaşılması olarak düşünülmemektedir. Aksine Bacon'a göre, bu yeni içeriklendirmeyle beraber, tümevarıma gidecek süreç ile birlikte, gözlem sırasında dışarıda bırakılanları da hesaba katarak tümevarım güçlendirilecektir. En nihayetinde söyleyebiliriz ki, Bacon'ın *idoller* ile ortaya çıkan yanılsamaları tasfiye edebilmek için önerdiği çözümler, sorunun kaynağının metodolojik olduğunu düşünmesine dayanmaktadır.

Bacon'ın, *idoller kuramı* ve sahte bilgi kuramlarının yanıltıcılığını ele alma amacı, genel olarak evrensel, nesnel ve tarafsız bilgi ideale dayalı olan bir bilim yapma tarzının imkânını ortaya koymaktır. İlerleyen bölümlerde ele alacağımız, *Novum Organum* bu amaç doğrultusunda şekillendirilmiş metodolojik birliği oluşturur. Bu bakımdan düşünüldüğünde, Modern paradigma içerisinde şekillenen bu bilgi ve bilim kuramı, çağdaş bilim kuramlarının kökenlerini oluşturması bakımından oldukça kıymetli bir başlangıç noktası olarak görülebilir. Bilgi ve bilimin kimi ilkeler etrafınca şekillendirilmesine ve bir yöntem birliği sağlanmasına ilk kez Bacon'da karşılaşmış olmamıza rağmen; Galileo, Descartes ve Newton ile birlikte modern paradigmanın bilgi ve bilim anlayışı çoklu bir yapı içerisinde şekillendiğini eklememiz gerekir. Bu ayrımın farkında olarak, yine de bir *oyunbozan feministlik* yapacak olsaydık, 'Bacon'ın kuramına sadakat gösterip Bacon'ın epistemolojisinin eril karakterini ve cinsel diyalektiğe dayalı metaforlarını hangi *idoller* altına

yerleştirmemiz gerekirdi?’ sorusunu yöneltebiliriz. Güç ve iktidar merkezli bilgi kuramında kadınlık ve erkeklik temsillerinin konumlandırılışı toplumsal cinsiyet pratiklerinin bir yansıması olarak okunabilecekse, Bacon’ın işaret ettiği hangi *idoller* yanılsamalarının arka planındadır?

Bacon’ın eril bilgi idealine dayalı kuramını, Bacon’ın bir başka kuramı olan *idoller* ile yargılayarak bir çerçeve çizebiliriz ve hatta belki yargılamaya başlamadan önce Bacon’ın Platon ve Aristoteles’e yönelttiği biçimde bir sesleniş biçiminde de eleştirimizi sunacağımız mahkemeyi açabiliriz. Yargılamamıza ilk olarak Mağara *İdoller*i’nden hareketle geliştirdiği kuramının eleştirisi ile başlayabiliriz. Tekil bir birey olarak aldığı eğitimden, kendi yargılarına veyahut hayranlık beslediği düşünürlerden oluşturduğu izlenimlere varıncaya kadar Bacon, toplumsal cinsiyet normlarına uygun bir biçimde kuramını geliştirmiştir. Kadınsı olanın zayıflık, güçsüzlük ve itaatkârlıkla özdeşleştirilmesi ilk olarak Bacon’ın kişisel önyargılarıyla beslenen bir düşünce yapısının temelini oluşturur. İkincisi ve belki de en açık olanı, *çarşı-pazar idolleri* olarak adlandırdığı dil, sözcükler ve kavramlar arasındaki ilişkide açığa çıkan mizojinidir. 17. yüzyıl İngiltere’sinde oldukça sıradan ve alışagelmış olan bir biçimde eserlerini Latince yazmaktadır. Bir önceki bölümde ele almış olduğumuz gibi, Latince kullanılan artikeller aracılığıyla varlıkları cinsiyetlendirmeye dayalı bir dil grameri sunar. Dolayısıyla doğanın kadınsılığı, dil bağlamında düşünülecek olduğuanda kullandığı dilin gramer yapısı bakımından halihazırda imlenmiş bir yapıya gönderimde bulunur. Bu duruma ek olarak, sadece dilsel bir önyargıyla da karşılaşmayız. Aynı zamanda kendisinde iddia etmiş olduğu sözcüklerden basit bir şekilde soyutlanan kavramlar da metaforlarının kullanımında etkin rol oynar. şöyle ki, Antiklerden itibaren ele aldığımız şekli ile basit soyutlamaya dayalı aklın erkekliği Bacon’ın epistemolojisinin de merkezi kavramlarından biridir. Varlıklar arasında cinsiyetlendirmeye dayalı kurguladığı metaforlar acelece soyutlanmış kavramsal çerçeveyi sunması bakımından problemlidir. Son olarak, *tiyatro idolleri* çerçevesince de kuramını eleştirebiliriz. Burada Bacon hem eski bilgi kuramlarının hem de din ile politik yapının birlikte işlediği bir yanılsama türünden bahsetmişti. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Bacon’ın epistemolojisinin erkeklik ile olan bağı Antik bilgeliklerden miras aldığı dikotomik ayrımlar üzerinde şekillenir. Dolayısıyla *tiyatro idolleri*’ni açıklarken eski bilgi kuramlarının yarattıkları yanılsamaları ele alması

bakımından getirdiği eleştiri ile birlikte, kullandığı metaforlar *tiyatro idolleri* içerisinde de düşünülebilir. Din, ilahiyat gibi kültürel kimi etkinliklerin yanı sıra, sivil yönetimlerin yenilikler karşısındaki hoşnutsuz tavırlarından bahsederek bilgi kuramının gelişimindeki önemli engellerden biri olan aklın yanılsamaları toplumsal, kültürel ve gelenek içerisinde şekillenen kimi düşünceler ile bağdaştırmıştı. Bacon'ın kullandığı cinsel diyalektiğe bağlı metaforlar, Hristiyan doktrininin mizojinisi ile uyum gösterir ve halihazırda toplumda var olan cinsiyet rejimi ile de ilişkilidir. Bacon'ın epistemolojisini, Bacon'ın geliştirdiği kuramı ile birlikte yargılayacak olduğumuz zaman *Mağara*, *Çarşı-Pazar* ve *Tiyatro* idolleri içerisinden hareketle kavramsallaştırma yaptığını iddia edebileceğimiz bir tablo ile karşılaşıyoruz.

2.2.3. Ruh Kuramına Dayanan Bilimler Sınıflandırması

Bacon'ın bilgi ve bilimler sınıflandırması, bilgi edinme ve *doğanın yorumlanmasına* dayalı bilgi kuramında hakimiyetin, gücün ve ilerlemenin sağlanabilmesi için gerekli bir ilk adım olarak kurgulanır. Sınıflandırma içerisinde her bir ayırım, farklı bir alana hizmet ederek bilginin ilerlemesini mümkün kılacak araçları oluşturur. Bununla birlikte, Tanrının sesi, emirleri ve vahiy aracılığıyla ulaştırdığı bilgeliği, “*doğanın ışığının ötesinde bir ses*” olduğu için, ilahi bilgi ile beşerî bilgi arasında bir ayırım yapan Bacon, bilgi ve bilimler sınıflandırmasına bu ayırmadan hareketle başlar. (Bacon, 2017: 229) Her ne kadar her bilgi türünün kaynağı Tanrı olsa da, duyularımız “*tüm yeryüzünü bizlere gösteren ve ortaya çıkaran Güneş ile benzerlik taşıyalar da; yıldızları ve gökyüzünü belirsizleştirir ve gizler*” diyerek kutsal bilginin sınırları ile insan bilgisinin kapsamını daraltır veya sınırlandırır. (Bacon, 2017: 12, 2019: 25) Bu sınırlandırma çift taraflı bir anlam yapısına sahiptir: Şöyle ki, nasıl ki beşerî bilginin araç ve yöntemleri ile tanrısal hakikatin bilgisine erişmek mümkün değilse, aynı şekilde ilahi bilgeliğin araç ve yöntemleri ile de doğanın bilgisine erişmek mümkün değildir. Dolayısıyla, eski bilgeliklere yönelttiği eleştirisini ele aldığımız bölümde de ifade etmiş olduğumuz şekliyle Thomas Aquinas'ın yaptığı ayırımı yeterli görmeyerek, ilahi ve beşerî bilgi ve bilimler arasında Aquinas'ın kuramını ilerleterek tam bir ayrılık kurduğunu ve doğa felsefesini seküler bir bakış açısından hareketle inşa etmeye yöneldiğini ifade edebiliriz.

Bilginin, aklın belirlenimine de tabi konumlandığı duyular aracılığıyla elde edebileceğini düşünen Bacon, insanın anlama yetisine bağlı olarak, zihnin yetenek ve kapasitelerinden hareketle duyulardan gelen beşerî bilgiyi üçe ayırır. Buna göre zihin, bellek, hayalgücü ve akıl olmak üzere üç farklı yetenek üzerinden kavranır ve bu duruma bağlı olarak da tarih, edebiyat ve felsefe olarak üçlü bir bilim sınıflandırması yapar. (Bacon, 2017: 80) Elbette Yunan bilgi kuramlarıyla da benzerlik gösterir biçimde hem zihnin hem de bilimler sınıflandırmasının dayandığı ayrım hiyerarşik bir bağlantıda kurgulanır. Zihindeki hiyerarşik sınıflandırmanın başında öncelikli olarak akıl, ardından ise hayalgücü ve bellek gelir. Anlama yetisi ya da zihin, bilginin işlenmesinde birlikte çalışan üç parçaya ayrılmıştır, denilebilir. Bunlardan bellek, duyulardan gelen verilerin depolanmasında iş görür bir biçimde tarif edilmektedir. Buna göre hayalgücü, elde edilen verilen imgelere dönüştürülmesinde aktif rol oynar. Ancak hayalgücünün imgelere dönüştürülmesinde sınırlanması mümkün değildir. Hayalgücü, madde yasalarına bağlı olmadığı için imgeler arasında bağıntı kurmakta özgün ve özgür bir biçimde işlemektedir. Akıl ise, duyulardan gelen verilerin uygun bir biçimde işleyebilmesi için potansiyel barındırmaktadır. Bu potansiyellik, yani aslında aklın tam olarak yetkin görülmeyişi düşüncesi aslında onun, duyu verilerini işlemeye yetkin bir yeti olmasına rağmen büyümlü veya çizilmiş bir cam gibi bozulmuş olmasından kaynaklanmaktadır. Buna bağlı olarak yapılan bilimler sınıflandırmasında ise, akıl ile felsefenin araçları olarak kullanılabilecek belleğe denk düşen tarih ve hayalgücüne denk düşen ve tarih biliminin eğitim amaçlı kullanımına bağlı olan edebiyat veya şiir, bilginin ilerlemesi ve öğrenmenin gerçekleşebilmesi için hiyerarşik bir bilimler sınıflandırmasından hareketle içeriklendirilir. Böylece, zihnin yetileri arasında tesis edilen ilişkiden hareketle, bilimlerin arasındaki bağıntının da tesis edildiğini söylemek mümkün hale gelir. Bu bağıntı aracılığıyla hem bilimler arasında sınıflandırma yapılır hem de bilgi üretiminde birlikte işleyecekleri alan belirlenmiş olur. Bilimlerin sınıflandırılmasını bu bağlamdan hareketle ele alarak, inceleyebiliriz.

İlk olarak, hiyerarşik bilimler sınıflandırmasının en alt düzeyinde bulunan ve bellek ile ilişkilendirilen tarih bilimiyle başlayalım. Tarih, doğa tarihi ve sivil tarih olmak üzere iki başlık altında incelenir. Bunun sebebi, ele aldığı konular bakımından farklı bilim türlerine hizmet etmeleridir. Sivil tarihi kendi içerisinde siyasi, kilise, edebiyat tarihi olarak üçe bölerken; doğa tarihi, doğa felsefesinin malzemesi olması

bakımından daha kıymetli bulunarak deneysel ve mekaniğin tarihi olarak ele alınır. Doğa tarihi içerisinde sadece cisimler tarihi ele alınmaz; Bacon'ın doğanın esasları olarak adlandırdığı ve “*alfabenin harfleri, konuşma ve sözcükler için neyseler, bunlar da şeyler için odurlar; kendi başlarına yararsız olmalarına rağmen yine de her konuşmanın öğeleridir*” diyerek tanımladığı doğanın esaslarının güçleri için bir tarih sunma fikrinden hareketle bilimlerin ilerlemesi için gerekli olan malzemenin sağlanması amaçlanır. (Bacon, 2019: 38) Gerekli olan malzemenin sağlanacağı tarihin nasıl olması gerektiğine dair ise mekanik sanatının tarihi ve mekanik sanatının ilerleyişini örnek verir. Hayalgücüne dayanan edebiyat söz konusu olduğunda, Bacon'ın kimi zaman retorikle ilişkili bir biçimde bu bilimi ele aldığını görmek mümkündür. Genellikle geçmiş yaşamdaki olaylardan, deneyimlerden ders çıkarabilmek için ele alınması gereken bu tür bir bilme örnek verirken Bacon, mizojinik örüntüyü sürdürerek kadınlık temsiliyi yönetimlere karşı isyanla özdeşleştirerek ifade eder: “*Prensler ve hükümdarlar fiili ve aleni olan isyancıları bastırdıklarında, (isyanın anası olan) insanların kötülüğünü, isyanla aynı türden fakat daha kadınsı olan, karalamaları, iftiraları ve devletlerin vergilendirmelerini ortaya çıkardığını açıkladı*” (Bacon, 2017: 96). Dolayısıyla hayalgücüne dayanan edebiyat veya retorik, tarihten bilgi edinme yönünde bir adımı oluşturmalarının yanı sıra, cinsel farka dayalı metaforların bir deposu olarak da iş görür. Eril bilimin doğuşuna uygun olarak, sınıflandırmada hiyerarşinin en üst noktasında bulunan ve akıl ile ilişkilendirdiği felsefe de kendi içerisinde üç başlık altında incelenir: Tanrı, Doğa ve İnsan. Bu ayrım konusu, amaçları ve bilgi türleri bakımından üç farklı felsefe türüne tekabül eder: Teoloji, Doğa felsefesi ve Antropoloji, Etik ile Politika. Teoloji söz konusu olduğunda, daha önce de bahsetmiş olduğumuz ayrıma dayalı olarak salt akla dayalı teolojiyi ifade eden Bacon, Tanrının varoluşunu da yarattığı varlıkların akıl aracılığıyla kavranmasına dayalı olarak ele alır: “*Dinde insan aklının kullanımı iki türdür: İlki, bize ifşa edilen Tanrının gizlemlerinin kavranması ve anlaşılmasında; ikincisi ise, doktrinin ve emirlerin üzerinde yapılan anlam çıkarma ve ifadenin kökenini çıkarmada*” (Bacon, 2017: 213). Teolojide aklın kullanımının bu şekilde sınırlandırılması, insan aklının kutsal ışığın teoloji üzerinden kavramaya yetkin görülmeşiinde yatar. Doğa felsefesiyle devam edecek olursak, maddi ve fail nedenleri araştıran Fizik ile formel ve ereksel nedenleri araştıran Metafizik arasında Aristotelesçi

ontolojideki ayrıma sadık kalarak Metafiziğe, bilimler sınıflandırmasında eski bilgi kuramlarına benzer bir şekilde önem atfeder. Ancak, “*Doğa bilimi veya teori, fizik ve metafizik olmak üzere ikiye ayrılır; burada, metafizik kelimesinin kabul edilmiş anlamından farklı bir biçimde kullandığının göz önünde bulundurulmasını arzu ediyorum*” diyerek bir uyarıda bulunur. (Bacon, 2017: 103) Çünkü sözcüklerden basit ve aceleci soyutlamalar yaparak elde edilmiş kavramlardan hareketle oluşturulan metafiziği değil; fizik üzerine, dolayısıyla da gözlem ve deney üzerinde yükselen daha soyut ve daha genel kavramlara doğadan hareketle ulaşan metafiziği kastetmektedir. Bu noktada, *Novum Organum* ile ortaya koyduğu metodolojisine dayalı olarak gelişen, fizik ile metafizik arasında bir ilişki tesisinden bahsettiğini ifade etmek, Bacon’ın metodolojisinin farkını ortaya koymak bakımından oldukça önemlidir.

Bilindiği gibi, Bacon tümevarıma dayalı *theoria* ile *emperia*; tümel ile tikel arasında ilişkiselliğe imkân tanıyacak bir bilgi kuramı geliştirme çabasıdadır. *Novum Organum* bu çabanın metodu olarak inşa edilir ve doğanın yorumlanmasında fizik ile metafizik arasında; olgular ile kavramlar arasında bir köprü kurar. Bu ilişkilendirmenin erkeklik ile ilişkisi ise, sahte bilgilerin tasfiyesini sağlayacağı metodolojisini egemenlik ve iktidar kavramları üzerinden ele almasında açığa çıkar:

Başkalarının çıkarları yanında bizim kendi ünümüzün de, hiç kimsenin bu meseleler hakkında bazı yarım yamalak kavramların zihinlerimize yalın bir şekilde girdiklerini, arzuladığımız ve kavramaya çalıştığımız şeylerin sadece dilekler olduklarını fark etmemesi gerektiğini şart koştuğu kanısındayız. Bunlar öyle şeylerdir ki (insanlar hata yapmadıkça) apaçık insanların gücü dahilindedirler ve ben onlara ilişkin oldukça sağlam ve açık bir kavrayışa sahibim. Zihnimdeki bu yerleri, alametleri okuyan bir kahin gibi sadece dikkatle incelemekle kalmayacağım, oralara egemenlik hakkı talep eden bir general gibi güçlü bir iradeyle gireceğim. (Bacon, 2019: 30)

Dolayısıyla *Novum Organum* eril bilimin doğuşuna hizmet edecek ve insanı, doğanın efendisi kılacak bilgi kuramın yöntemini sunması bakımından oldukça önemlidir. Fetih, ele geçirme, egemenlik veya tahakküm kurma teması çeşitlilik göstermesine rağmen, eski metodolojinin insan ile doğa arasında kurgulanan ilişkisinden farklı olarak, Bacon’ın öngördüğü bilim hem zihin ile doğanın kutsal, iffetli evliliğine hem de “*biz doğayı çalışmayla fethederiz*” ifadesinde açığa çıktığı şekli ile metodolojisinin sağladığı çalışma programı aracılığıyla ele geçirilmesi teması etrafında örgütlenir. (Bacon, 2019: 31)

Novum Organum'dan, yani yeni araçtan daha detaylı bahsedecek olursak, eserin duyu algılarıyla başlayan deney ve gözleme dayalı bir metodolojisinin olduğunu söyleyebiliriz. Aristoteles'in *Organon*, yani 'araç' olarak ifade edebileceğimiz eserine gönderimde bulunan bu yöntemin başlığı, aslında Bacon'ın şimdiye kadarki tüm eleştirilerini özetler niteliktedir. Aristoteles'in bilgi ideali çerçevesince geliştirmiş olduğu 'araç' artık iş görmemekte ve bu yüzden yeni bir araca ihtiyaç duyulmaktadır. Bu düşüncenin arka planında yatan ise, daha önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi, paradigma değişiminin ihtiyaçları ve gereksinimleri doğrultusunda vuku bulan metodolojik krizdir:

Her bir doğal eylem en küçük parçacıklar yahut en azından duyular üzerinde izlenim bırakamayacak denli küçük şeylerle iş gördüğünden, doğayı anlamak ya da ona önem vermek için doğru araçlara sahip olmadan doğayı değiştirmeyi ya da ona efendilik yapmayı hiç kimse beklemesin. (Bacon, 2019: 133)

Artık evrendeki olay ve faaliyetler ereksel nedenlerden hareketle açıklanamayacağı için, *Organon*'un tasfiye edilmesi gerekmektedir:

İnsan bilgisinin mevcut vahameti, yaygın ifadelerden bile anlaşılmaktadır. "Gerçekten bilmek nedenler ile bilmektir" sözü bu duruma uygun düşen doğru bir deyiştir. Dört nedeni ayırt etmek de kötü bir şey değildir: Maddi, Biçimsel, Etkin ve Ereksel nedenler. Gelgelelim, bunlar arasından Ereksel neden yarar sağlamaktan çok uzaktadır; aslında Ereksel neden insan eylemleri hariç bilimlerin yapısını bozmaktadır. Biçimsel nedenin keşfi umutsuz vaka olarak görülür. Etkin ve Maddi nedenler (genel anlamda araştırıldıkları ve kabul edildikleri biçimiyle, diyeceğim, kendi başlarına ve Biçime götüren örtük süreçten ayrı olarak) sıkıcı ve yüzeysel şeylerdir; doğru ve etkin bilgi için neredeyse hiçbir değerleri yoktur. (Bacon, 2019: 127)

Yeni evren tasarımıyla birlikte, evrendeki değişimi ve dönüşümü açıklayacak nedensel bağlantıların veya olguların açığa çıkarılmasında deney ve gözlemi merkeze alan yeni bir araca duyulan ihtiyaç vuku bulmuştur denilebilir. Bu bağlamdan hareketle içeriklendirilen *Novum Organum*, tekil durumlar arasında neden sonuç bağlantısı kurabilmek amacıyla tümevarıma dayalı bir bilim yapma tarzının ifadesi olarak görülebilir:

Zira sadece yasayla uyumlu bireysel eylemler sergileyen bireysel cisimler dışında hiçbir şeyin doğada var olmamasına rağmen, felsefi öğretiden bu yasanın kendisi ve bunun araştırılması, keşif ve açıklaması, hem bilmenin hem de yapmanın temeli olarak görülmelidir. Özellikle biçim kelimesi yerleşik hale geldiği ve yaygın kullanıldığı için Biçimler terimiyle andığımız, bu yasa ve onun maddeleridir. (Bacon, 2019: 128)

Bu noktada, bu bağlamdan hareketle tümevarımın anlamının da Bacon tarafından değiştirildiğini yeniden hatırlatmak gerekir. Bacon, basit saymaya ve toplamaya dayalı tümevarımı terk ettiğini özellikle vurgulamaktadır. Onun yeni metodolojisindeki tümevarım için, öncelikli olarak bilim *adamı* gözlemlediği bütün verileri kaydederek işe başlamalıdır. Eldeki kayıtlarını *pozitif* ve *negatif* örnekler listesi oluşturarak tasnif etmeli ve *karşılaştırma dereceleri* ile hipotez aşamasına geçmelidir. *Karşılaştırma* evresinde, araştırmanın konusunu oluşturan şeyin varlığının ve yokluğunun incelenmesine bağlı olarak geliştirilip hipotez aşamasına geçilir. Hipotezler ise deney aracılığıyla sınanacak verileri oluşturur. Eğer hipotez deney ile doğrulanırsa, doğanın yorumlanmasına bağlı olarak bilimsel yasaya veya olguya dönüştürülür. Bu şekilde özetleyebileceğimiz Bacon'ın metodolojisi ile zihin için yeni ve emin bir yol inşa edilmektedir:

Uygulaması zor olsa da bizim yöntemimizi formülleştirmek kolaydır. Bu yöntem kesinlik dereceleri oluşturmak, bir tür kısıtlama getirerek duyumu muhafaza etmek, ancak zihnin duyumu izleyen çalışmasını genel olarak yadsımaktadır; daha doğrusu duyuların fiili algılarından hareketle zihin için yeni ve emin bir yol açmak ve inşa etmektir. (Bacon, 2019: 43-44)

Akıl ve duyuların birlikte işleyişlerinin temelinde, yöntemin sağladığı birlikte iş görmeye dayalı imkân yatar. Ancak yöntemin getirileri bununla sınırlı değildir. Cemal Güzel'in de işaret etmiş olduğu gibi bilginin güç olarak kavramsallaştırılmasına bağlı olarak, doğanın alt edilmesi olarak yorumlanmasına bağlıdır:

Tümevaracak tekil durumları saptamak; neden etki bağıntısını görmek demektir. Yinelenir tek tek durumları saptadıktan sonra, benzer durumlarda benzer sonuçlar çıkar düşüncesine varılır. Bu da insana gelecek durumlar için öndeyide bulunma olanağı sunar. Öndeyide bulunmak demek de, neden etki bağıntısında, neden olup daha etki görülmeden etkiyi kestirmek demektir. Sonuçları açısından bilmenin önemli hale gelmesi demektir. Bu da Bacon tarafından insanın doğayı altetmesi olarak değerlendirilecektir. (Güzel, 2011: 34)

Doğadaki düzenliliğin açığa çıkarılması, doğanın alt edilmesi için bir başlangıç noktası olarak ele alınmıştır, denilebilir. Bu bağlamda ise kadınsı, kısır ve dişil döl veren eski bilgi kuramlarının karşısında, Bacon'ın metodolojisinin kadınlık ile özdeşleştirilen doğanın ele geçirilmesinde, alt edilmesinde ve onun efendisi olma yolunda insanlığa sağladığı avantajla birlikte düşünüldüğünde, metodolojisinin erkeklik ile bağlantısı açıktır. Bu bağlantı, Bacon'ın metodolojisine yüklediği anlam ve önemi de anlaşılır kılınmaktadır. Böylece, bilim kuramının bir tür iktidar kurma pratiği üzerinden kavrandığını söylemek mümkün hâle gelmektedir. İnsanlığın hizmetine sokulmuş

doğanın ele geçirilmesinde deney ve gözlem bir araç veya yöntem olarak belirlendiğinden bu iki alanında değer yüklü olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Bu noktada dikkat çekici olan, Bacon'ın doğru bilginin imkânını kurmak için ele aldığı metodolojisinin kavramsal çerçevesinin değer yüklü olmasıdır. Bacon'ın bilgi ve bilim kuramının merkezine yerleşen metodolojisi, deney ve gözleme yaptığı vurgu ve akıl ile duyular arasında tesis edilmeye çalışılan ilişkinin mahiyeti düşünüldüğünde, en temel gayesinin doğanın doğru bilgisine ulaşmak olduğu söylenebilir. Buna ek olarak, doğru bilginin evrensel, nesnel ve tarafsızlık ilkelerince kurulmasının da imkânı açığa çıkmıştır. Öyle ki, Bacon'ın metodolojisinin kullanımıyla öngörülecek ve bilinebilecek doğa yasaları, bu ilkelere uygunluğu üzerinden tarif edilmiştir. Ancak buna rağmen, bu alanları ele alırken kullandığı kavramsal şemanın, cinsel diyalektiğe bağlı olduğu düşünüldüğünde oldukça problematik bir tablo çıkmaktadır. Örneğin, bilgi ile güç arasında kurulan özdeşlik ve bu özdeşliğe bağlı olarak bilmenin tahakküm kurma pratiği üzerinden içeriklendirilmesi, bilen özneye erkeksi bir karakter yükleyerek doğayı kadınlık temsili ile özdeşleştirmektedir. Dolayısıyla, nesnellik kategorisine epistemik insanın ilk adımlarından üzere yüklenen değerler aracılığıyla, bu kategori tahrif edilmiştir denilebilir. Benzer durum, diğer bilimsel ilkelerin tahrifinde de görülebilir. Bacon'ın geliştirdiği metodolojinin içeriklendirilmesine bağlı olarak, gerçekten bilimde bir tarafsızlıktan söz etmek mümkün müdür? Bu soruyla beraber, Harding'in de özellikle işaret ettiği bir konuya odaklanmamız gerekmektedir. Nesnellik, evrensellik ve tarafsızlık gibi bilimsel etkinliğin kimi ilkelerinin sorgulanmasında, sıklıkla doğa bilimleri ile sosyal bilimler arasındaki yapısal bir farkın bulunduğu varsayımı bulunmaktadır. Eğer bilimsel faaliyette önyargı ve değerlerden arındırılmamış çıkarımlar ile karşılaşılacaksa, bunun sosyal bilimlerde, bu bilimlerin çalışma disiplinlerinin ve araştırma nesnelerinin görece daha muğlak olmalarından kaynaklandığı görüşü yaygındır. Sosyal bilimlerin bu muğlaklığına rağmen bilimsel etkinliğin ilkelerinin gerçekleştirilebilmesi için, sıklıkla doğa bilimlerinin bilgi kuramları ve araştırma yöntemlerinin kullanımının model alınmasını tavsiye edilmektedir. Ancak Harding, bilimsel etkinliğin ilkelerinin gerçekleştirilmesine veya bu ilkelerin sağlanıp sağlanmadığına yönelik eleştirel yaklaşımın, doğa bilimlerini de kapsadığı görüşünde ısrar eder. (Harding ve diğerleri, 1993) Bu ısrarın arka planında,

doğa ve sosyal olmak üzere konuları bakımından bilimler arasında yapılan ayrımın sorgulanması yatmaktadır. Doğa bilimlerinin kavramsal ve düşünümsel çerçevesinin sosyal bilimlerin de konuları olan alanlardan etkilenip etkilenmediği veya bu alanlardan bağımsız bir biçimde olup olmadığı soruları oldukça önemlidir. Bacon'ın metodolojisinin değerlerle olan bağı da bu sorular etrafında önem kazanmaktadır. Görünen odur ki, Modern bilimin 'babası' olarak anılan Bacon, bilimsel etkinliğin kökenlerinde bulunan cinsiyetçi bir epistemoloji, metodoloji ve bilim kuramı geliştirmiştir. Bilimsel etkinliği ve bu etkinliğin nihai ürünü olarak ortaya çıkacak doğa yasalarını daha en başından bir cinsiyetlendirme pratiği üzerinden ele alarak inşa etmiştir. Kullandığı cinsel diyalektiğe dayalı metaforların kullanımı hem epistemolojisi hem de metodolojisinin değerler ile inşa edildiğinin ilanı olarak okunabilir. Bununla beraber bu değerler, onun felsefesinin her alanına sızmış bir biçimdedir. Bilimsel etkinliği sağlam temellere oturtma çabası, özne ile nesne arasındaki mesafelenmeye bağlı bir biçimde deney ve gözleme dayalı metodolojisiyle mümkünmüş gibi görünmektedir. Oysa bilen öznenin kim olduğu sorusu, bilen öznenin ayrıcalıkları ve bilen öznenin değerleri, önyargıları, kişiliği veya kimliği göz önüne alınmadan 'soyut' bir bilen özneye yönelik olan bu ayrım, bilimsel ilkeleri kurmak bakımından yetersiz bir ayrımdır. Bununla beraber, Bacon'ın halefi olarak gördüğü erkeklere hitap ettiği de unutulmamalıdır. Bilgi edinme etkinliği veya bilimsel etkinlik, daha en başından eril bir bilen öznenin inşasından hareketle kurgulanmıştır denilebilir. Bu bağlamdan hareketle düşünüldüğünde, bilen özne olmaya muktedir görülmeyenleri dışlayan bir bilgi kuramının nesnelliği veya tarafsızlığı nasıl kuracağı da sorgulanmalıdır. İster doğa bilimlerinde ister sosyal bilimlerde olsun, her halükârda eril bilen öznenin ayrıcalıklı konumundan hareketle üreteceği bilgi nesnelliğin veya tarafsızlığın inşasına müsaade etmemektedir. Bilgi ve bilim kuramlarının bilimsel ilkeler uyarınca işleyecek bir etkinlik olarak tanımlanması gerekiyorsa, bunun için ilk olarak kavramsal çerçevede içeriklendirilen cinsiyetçilik gibi değer ve önyargılardan arındırılması gerekmektedir. Bunu mümkün kılacak ise, farklı bakış açılarını veya farklı duruş noktalarını da hesaba katan bilgi ve bilim kuramları olabilir. Bilimsel etkinliğin çoğulculuğa ve hatta demokrasiye dayalı bir biçimde farklı duruş noktalarına sahip öznelerin etkinliği olarak görülmesi yönündeki ihtiyaç, bilimin politik bir mesele olarak görülmesiyle de ilişkilidir. Dolayısıyla, buradaki temel

mesele bilgi, bilim ve hatta metodolojisiyle politika arasındaki ilişkiler ekseninde açığa çıkmaktadır. Bu durumun bir örneği, Bacon'ın bilimler sınıflandırmasındaki son uğrak olan akla dayalı felsefinin son alt başlığında bulunan antropoloji ve politika ile etik (*philosophia humanitas* ile *philosophia civilis*) ayrımında görülebilir. Bacon, her ne kadar *philosophia civilis* olarak ayırdığı etik ve politikayı bilgi kuramından veya bilim kuramından ayırıyor görünse de, onun politik olana dair görüşleri eril bilgi kuramıyla doğrudan ilişkilidir. Bu ilişki çift anlamlı bir yapıya sahip şekilde işlemektedir; politikası bilim tahayyülünü, bilim tahayyülü de politikasından beslenerek inşa edilmiştir denilebilir. Dolayısıyla, eril bilgi kuramının karakterine yönelen herhangi bir eleştirinin, politik olana dair görüşleriyle de zenginleştirilebileceğini gözden kaçırmamak gerekmektedir.

2.3. ERİL BİLGİ İDEALİNE DAYALI POLİTİKA

Bacon'ın politik alana dair görüşlerinin temelinde, kadınsı doğa ile zihnin meşru evliliğinin ürünü olarak ortaya çıkan ve güç olarak kavranan eril bilgi tasarımı yatmaktadır. Bilgi ile güç arasında kurduğu ittifak, bir taraftan politik yönetimlerin meşruiyet zeminlerinden beslenirken; öte taraftan meşruiyet zeminlerini yeniden üretir bir biçimde kavranır. Bacon, bilginin erkin gücünü nasıl ve ne şekilde kurduğuna ilişkin kraliçe I. Elizabeth ve onun yönetimine işaret ederken, yine onun yönetiminin gücünü erkek(silik ile özdeşleştirerek tanımlar. (Bacon, 2017: 55, 87) Dolayısıyla bilginin güç olarak tanımlanmasının çifte anlamlı yapısı -bilginin güç olarak kavranmasına bağlı olarak, iktidar kurucu yapısı ve iktidarın kullanışlı araçlarından biri olarak kavranması- arasındaki ilişki toplumsal olanı, politik olanı veya insanlar arası ilişkilene alanını hiyerarşik bir biçimde kavramsallaştırmasıyla birlikte iş görür. Bunun örneği, “medeni” Avrupa ve “vahşi” Amerika kıtası arasındaki ilişkiyi ele aldığı pasajda da görülebilir:

Keza (arzu ederseniz) birisi, Avrupa'nın en medenileşmiş şehirlerinden herhangi birindeki insanların yaşamı ile Amerik'nın en vahşi, en zalim bölgesindeki insanların yaşamı arasındaki farkın ne kadar büyük olduğu üzerine düşünsün. Bu iki bölgedeki insanların öylesine farklılık gösterdiği sonucuna varacaktır ki, haklı olarak şu söz söylenebilir: sadece yardım ve fayda yüzünden değil, aynı zamanda koşulların arasındaki zıtlıktan dolayı “insan, insanın Tanrı'sıdır”. Ve bunun neden toprak, iklim ya da bedensel nitelikler değil, sanatlardır. (Bacon, 2019: 123)

Barut, matbaa ve pusula gibi kimi mekanik sanatlardaki gelişime benzer bir biçimde ilerlemeye ve faydaya dayalı bilgi kuramı ve bilim metodolojisi geliştirme iddiasının arka planındaki hakimiyet teması, toplumlar arasındaki ilişkilerin mahiyetini de belirlemeye yöneliktir. Bununla beraber, sadece toplumlar arası ilişkiyi belirlemekle kalmaz, aynı zamanda insanlar arası ilişkinin tarifinde de önemli bir yer teşkil eder. Oldukça zarif ve doğru bularak alıntılıdığı bir İtalyan atasözünde de olduğu gibi, Bacon’a göre, “*genelde insanların [men] açıkladığından daha az paraları, daha az bilgelikleri ve daha az iyi niyetleri vardır*” (Bacon, 2017: 221). Bu başlangıç noktasından hareketle temellendirdiği politik düşüncesi öznelerarası alanı hiyerarşik bir sınıflandırma dahilinde ele almayı gerekli kılmaktadır, denebilir. Toplumdaki hiyerarşik yapının kaynağı, doğa felsefesinin ele alınış biçiminden hareketle içeriklendirilir. Nasıl ki Bacon bilgi kuramı ve bilimsel yöntemiyle doğa felsefesinin ve bilimlerin ilerlemesinin önünü açacak bir kuram geliştirmişse, benzer bir biçimde bilginin ve bilimlerin ilerlemesi, toplumsal refahın artmasına ve toplumsal huzurun sağlanmasına imkân sağlayacaktır. Ancak bu refah ve huzurun toplumun tüm kesimlerine eşitlik ilkesi gözetilerek dağıtımı konusunda Bacon pek istekli değildir. Politik görüşleri tacın, kilisenin ve imparatorluğun bekasını gözetten bir yapıda, monarşizmin onaylanmasına dayalıdır. Bacon’ın politikaya dair görüşlerinin oluşmasında, özellikle İngiliz Monarkı I. James’in desteğiyle İngiliz Monarşisinde önemli görevlerde bulunmuş olması da önemli bir rol oynamaktadır. Bununla beraber bu üç temel kuruma, yani taç, kilise ve imparatorluğa duyduğu saygı düşünüldüğünde refah ve huzur söyleminin sınıflı bir toplum yapısı içerisinde egemenliği elinde bulunduranlarla sınırlı olduğu açıktır. Bilginin ilerlemesi ile sağlanacak refah söylemi, belirli bir zümrenin, yani iktidarda bulunan sınıfın refahını kapsamaktadır, denilebilir. Dolayısıyla eril bilgi idealince amaçlanan ilerleme düşüncesi, toplumsal alandaki iktidar kurucu bağıntıları güçlendirme fikriyle birlikte düşünülmeye müsaittir. Bununla beraber, daha önceki bölümde değinildiği gibi, iktidarın yapısı tek tip bir erkekliğe tekabül etmemektedir. Bacon’ın haleflerinden ‘oğullarım’ diye bahsetmesine yönelik eleştirimiz hatırlanacak olursa, iktidar ile erkeklikler arasındaki bağıntı daha da anlaşılabilir kılınır. Bacon’ın bilgi kuramınca belirlenmiş erkeklik temsili politik yaşamdaki tezahürünü taç, kilise ve imparatorluk kurumlarından hareketle bulmaktadır. Dolayısıyla Bacon’ın halefleri olan erkeklik, toplumun sınıflı

yapısında ayrıcalıklı konumda olan ve bilgi ile bilimlerin üretiminde etkin rol oynayabilecek ekonomik ve politik güce sahip olanlardır, denilebilir. Bu bağlamdan hareketle düşünüldüğünde Bacon'ın eril epistemolojisinin kaynağı politik yaşamın iktidar ve erkeklik bağlantılarından hareketle tesis edilmekteyken; epistemolojisinin de politik yaşamın bu iktidar ve erkeklik pratiklerini besleyecek bir biçimde ele alınmış olduğu söylenebilir. Bu durumun en açık örneği ise, Bacon'ın bir ütopya olarak yazdığı ancak yarım bırakmak durumunda kaldığı eseri *Yeni Atlantis*'te görülebilir. Onun *Yeni Atlantis* adlı eseri, eril bilgi idealine göre belirlenecek bir toplumsal yapının nasıl olabileceğine ilişkin pek çok belirlenimde bulunmaktadır. Bilgi ile bilimlerin hakimiyetiyle sınırları çizilmiş bu toplumsal yapıyla beraber Bacon'ın epistemolojisinin politik olanı belirlemeye yönelik bir gayeden hareketle inşa edildiğini söylemek mümkün görünmektedir. Funari, Bacon'ın epistemolojik gayesinin politik alandaki gayesiyle örtüşmesi hakkındaki görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir:

Bacon'ın The Advancement ve Novum gibi bilimsel eserleri, Avrupa düşüncesinin yeni bilimsel düşünce yapısının nasıl değişmesi gerektiğini ilişkin tavsiye eden buyurucu bir tonda olsa da, Yeni Atlantis, Bacon'ın yenilemesinin nihai ürünü olarak düşündüğü şeye bir bakış sunuyor. Bu metin, Bacon'ın epistemolojik ve toplumsal gündemi etrafında örgütlenmiş bir toplum hayalini resmeder. (Funari, 2011: 24)

Bilgi ve bilimlerin iktidarıyla gerçekleşecek hayal ile düzenlenen bu toplum yapısı, aynı zamanda erkekliğin iktidarının da toplumsal planda somutlaşmasına ve sabitleşmesine sebebiyet verecek bir şekildedir, denilebilir. Ataerkil sembolizm içerisinde epistemik ve metodolojik inşaya dayalı bu eseri incelemek, bilgi ile politika arasındaki ilişkiyi serimlemek açısından oldukça önemli bir hâl almaktadır.

2.3.1. Yeni Atlantis

Bilme ve fethetme, bilgi ve güç veya bilgi ile politika arasındaki ilişkinin dinamiklerini anlayabilmek bakımından *Yeni Atlantis* ütopyası oldukça yararlı bir kaynak olarak görülebilir. Bacon'ın eril bilgi idealince toplumsal alanı düzenlediği bu eserde, mekânsal düzlemde aile yapısına, bilim yapma biçimlerinden cinselliğin nasıl olması gerektiğine kadar pek çok alan normatif bir biçimde içeriklendirilmiştir. Bu içeriklendirmenin artalanında tecessüm eden erkeksi akıl, eserdeki toplumsal yaşamın

her alanını belirli ilkeler uyarınca düzenler ve belirler. Belirlenmişlik içerisinde ortaya çıkan ise, iktidarın varlığına bağlı mutlu ve huzurlu bir toplum yapısıdır. Toplumsal, politik ve ekonomik yaşamın bütün paydaşlarının belirlenimlere tabi tutularak adeta bir saat gibi işlediği bu eserde veyahut ütopyacı gelenekte gerçekten bir mutluluktan veya huzurdan söz edilip edilemeyeceği sorusu ise, bu bağlamda önem kazanmaktadır. Mutluluğu, huzuru ve eşitliği gözeten bu toplum yapılarının mümkün kılınabilmesi için tasfiye edilmesi gereken ikili karşıtlıklar bulunmaktadır. Örneğin, toplumdaki eşitlik ilkesinin toplumsal yapıda sağlanabilmesi için tasfiye edilmesi gereken alan, bireysel özgürlük gibi görünmektedir. Ütopyacı geleneğin bağlı olduğu bu ikilikler arasında tesis edilen ilişki, sadece Bacon'ın ütopyasında açığa çıkmaz. Bu aynı zamanda Moderniteye içkin olan ve varlıklar arasında kurgulanan ikiliklerin topluma ve toplumsal yapılara uygulanacak düzenlemeyle dönüştürülmesi veya ortadan kaldırılması ekseninde gerçekleşmektedir:

Başka bir şekilde ifade edersek, mutlu bir mekân hayali olarak ütopya ile modern toplumun, ulus-devletin, şehir planlamacılığının ve kamusal alanın gelişimi gibi moderniteye içkin olan problemler arasında derin ilişki vardır ve bunların hepsi Modernitenin tarihsel gelişiminin birer parçasıdır. Bu tarihsel bağlam ve süreç aynı zamanda birey ve toplum, partikülarizm ve evrenselcilik, mutluluk ve özgürlük gibi moderniteye içkin bir dizi çelişkinin ve problemin ortaya çıktığı yerdir. (Çörekçioğlu, 2015: 9)

Bu bakımdan düşünüldüğünde, ütopyaların bahsedilen çelişkileri ortadan kaldırmakta izledikleri yol mükemmellik ve uyum teması etrafında örgütlenen bir toplumsal yapı tahayyülündedir gibi görünmektedir. Ancak mükemmellik ve uyum için gerekli olan, kusursuzluğun kendisinde cisimleştiği iktidarın, hiyerarşik bağıntıyı örerek toplumun tüm tabakalarını belirlemesine yönelik bir gerekliliği de beraberinde getirmektedir. En nihayetinde ise birey ve toplum, partikülarizm ve evrenselcilik, mutluluk ve özgürlük gibi birbirlerine karşı ve çelişik olarak konumlandırılmış alanlar arasındaki uyum, baskıcı bir yönetimin otoritesi altında yaşayan insanlardan oluşan bir toplum yapısında açığa çıkmaktadır. Böylece, Modern paradigmanın mekanik doğa kavrayışıyla da eş biçimli düşünülebilecek olan mekanik bir toplum yapısından bahsedildiğini söylemek mümkün hâle gelmektedir. Bu bakımdan Bacon'ın *Yeni Atlantis*'i Modern paradigmaya içkin olan karşıtlıkların, bilgi ve bilimlerin baskıcı ve hegemonik yönetimleri tarzları sayesinde huzurlu, mutlu, refah dolu bir topluma ulaşabilme ideali çizdiği de söylenebilir. Bacon'ın eril bilgi ve bilim kuramlarının arka planındaki doğayı fethetme arzusu da hatırlanacak olursa, öznelarası ilişkilene tarzını

belirleyen bu iktidar kurucu pratikler olduğu anlaşıldır. Doğanın insanlığın refahı ve huzuru için ele geçirilmesinden, öznelerarası alanın insanlığın refahı ve huzuru için düzenlenmesi aynı kaynaktan besleniyor gibi görünmektedir. Bu bağlamdan hareketle, David Harvey’in, “*Doğaya hakim olma arzusu, insanlara hakim olmayı amaçlıyordu; bu da sonunda ancak “insanın kendi kendini hakimiyet altına aldığı bir karabasan durumu” ile son bulabilirdi*” şeklindeki ifadesi anlam kazanmaktadır. (Harvey, 1997: 26) Bununla beraber, Bacon’ın Yeni Atlantis adlı eseri, doğaya hâkim olma arzusu ile insanlara hâkim olma arzusu arasında bir ayrım yapmaması ve özgün bir içeriğe sahip olması bakımından oldukça dikkat çekicidir.

Bacon’ın eserinde doğaya hâkim olma arzusu ile insanlara hâkim olma arzusunun ayrılmamış olması iktidarın ortaklığında tesis edilir. Burada iktidar, açık denizde bulunan bir adada yaşayan topluluğun yönetimindedir. Eser, Avrupalı oldukları anlaşılan bir mürettebatın yolunu kaybederek adayı keşfetmeleriyle başlamaktadır. Bu adada yaşayanlar “mükemmel oğul” anlamına gelen *Bensalem* halkıdır. (Aughterson ve diğerleri, 2002: 162) Bu adlandırmayla birlikte ise, ataerkil sembolizmin ilk olarak adada yaşayan topluluğun isimlendirilmesinde gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Bu topluluk Tanrının mükemmel oğulları olarak, bir arada uyum ve barış içerisinde yaşamaktadırlar. Bununla beraber *Bensalem* halkı, Tanrının inayetiyle kendilerine sunulmuş olan ve bir tür mucizeye dayalı olarak bozulmamış, kirletilmemiş bir Hristiyanlığı benimsemişlerdir:

Ey Göğün ve Yerin efendisi, inayetle, bizim cemaatimizin insanlarını Yaratılışın şaheserlerine ve onların sırlarına ermeye layık buldun ve onların tanrısal mucizeler, doğanın eserleri, sanatsal yaratımlar ile her tür şeytani düzen ve aldatmaca arasındaki farkı (insanoğlunun akıl erebileceği kadar) kavramasını sağladın. (Bacon, 2011c: 57)

Toplumsal alanın veya öznelerarası uyumun kaynağı, bu topluluğun saf bir Hristiyanlığı benimsemiş olmalarından gelmektedir. Bu noktada saf Hristiyanlık vurgusu oldukça önemlidir. Hristiyanlığın bozulmamışlığı ve kirletilmemişliği imlenerek toplumun masumiyet karinesi de ilan edilmiştir. Bacon’ın ele aldığı biçimiyle, bu durumun sebebi Tanrının bu topluluğa kendi dinini ve kutsal ışığını açmaya layık görmesidir. Açık denizde bir adada yaşayan *Bensalem* halkının farklı topluluklarla iletişimi kesildiğinden Hristiyanlığı, Tanrının inayetiyle gerçekleşen bir tür aydınlanma aracılığıyla öğrenmişlerdir. Dolayısıyla bu bağlam düşünüldüğünde, bu topluluğun kutsanmış olduğunu söylemek mümkün görünür. Bununla beraber,

Bacon'ın bu eserinde kurguladığı iktidar örüntüsünün tanrısal imgeleminden pay alan bir toplumsal yapıda tezahür ettiğini de söylemek gerekmektedir. Topluluğun aydınlanarak Hristiyan doktrinin bozulmamış haline inanmaları, diğer toplumlar ile *Bensalem* halkı arasında tanrısal sembolizmden pay almaya dayalı bir fark yaratmaktadır, denebilir. Böylece, *Bensalem* halkının kusursuzluğu, tanrısal imgelem ile kurdukları ilişkiden hareketle içeriklendirilir ve dünyanın geri kalanındaki tüm toplulukların karşısında onlara değer atfedilir. Ek olarak bu bağlam, aynı zamanda epistemolojik anlamda da bir içeriklendirmeye sahiptir. Kate Aughterson'ın da işaret etmiş olduğu gibi, *Bensalem* halkının aydınlanması, bilginin kaynağı olan Tanrı ile bilgiye erişebilmeye muktedir görülen topluluk arasındaki özdeşlikte açığa çıkar:

Dahası, erkeksi [Masculine] ada, diğer mükemmel oğul İsa ile sembolik bir ilişki içindedir. Bacon, Hristiyanlığın doğrudan vahyi [revelation] yoluyla, Tanrı, babalar ve oğullar arasında dolayimsız ve bozulmamış soya dayalı bir bağlantı olduğunu varsayar. Tüm bilginin ve üretimin kaynağı olan, doğum yapan Tanrı ve baba imgesi, Batı felsefesi ve kültüründe baki bir mittir. (Aughterson ve diğerleri., 2002: 162)

Tanrısal imgelem ile *Bensalem* halkı arasında kurgulanan bu doğrudan ilişki, epistemolojik bağlamda varlıkların bilgisinin bilinebilmesi veya üretilmesi ekseninde görünürlük kazanmaktadır. Sınıflı toplum yapısı içerisinde, yönetimin ve iktidarın kaynağını bu kutsal bağdan alan *Salomon Evi*, *Salomon Okulu* veya *Altı Günlük İşler Okulu* olarak adlandırılan rahipler bunun en açık örneğidir:

Şunu çok iyi görmelisiniz, sevgili dostlarım, o kralımızın yaptığı işler arasında bir tanesi vardır ki, hepsine üstündür; o da bizim Salomon Evi dediğimiz bir tarikatın ya da cemiyetin kuruluşu ve yapılanmasıdır. Bildiğimiz kadarıyla, bu kuruluş dünyadaki en soylu kuruluştur ve bu krallığın yol gösterici ışığıdır. Bu Ev, Tanrı'nın eserini ve yarattıklarını incelemek ve üzerinde düşünmek üzere kurulmuştur. (Bacon, 2011c: 79)

Salomon Evi'ndeki rahip bilim insanları, tanrısal imgeleminden aldıkları kutsal bağ sebebiyle toplumsal ilişkileri düzenleyecek yönetici sınıfı oluştururlar. Aynı zamanda, etkileri sadece toplumsal alanla sınırlı kalmayarak doğanın ve evrenin manipülasyonuna dayanan bilimsel etkinliğin de üreticileri olarak tasvir edilmişlerdir. Dolayısıyla, daha önce ifade edilen, doğaya hâkim olmaktan insana hâkim olmaya yönelen iktidar örüntüsünün *Salomon Evi*'nde uygulamaya konulduğunu söylemek mümkün hâle gelmektedir. Bu rahiplerin uygulamaya koydukları işleri biraz daha açacak olursak, en temel meselenin Bacon'ın epistemolojisinin ana iddiası olan doğanın yorumlanmasına yönelik bir bilimsel etkinlik olduğu ifade edilebilir. Çeşitli

görevleri bulunan rahipler, Bacon'ın metodolojisinin adımlarını izleyecek bir biçimde sınıflandırmaya tabi tutulurlar. Bunlardan bazıları deney ile gözlemin gerçekleştirilmesi ve gerçekleştirilen bu etkinliklerin veri olarak işlenmesiyle görevlidir. Bir başka grup, adanın sınırlarının dışına çıkarak başka ülkelerdeki bilimsel gelişmeleri takip ederek rahiplere iletmektedir. Diğer bir başka grup ise, bu her iki veriyi tasnif ederek tümevarıma dayalı bilginin geliştirilmesinde etkilidir. Bununla beraber, teknik ve mekanik sanatlarda da muazzam gelişme kaydedilmiş bir biçimde tasvir edilen bu adanın farklı meslek gruplarına bölünmüş ve bu gruplarda uzmanlaşmış rahip bilimcileri de bulunmaktadır. Ancak, tahmin edilebileceği gibi, en önemli grup doğa yasasının keşfedilmesinin son adımını oluşturan verileri tasnif ederek tümevarımı kullanan gruptur:

Son olarak, üç üyemiz, doğada ilk keşfettiklerimizi ve ifşa ettiklerimizi daha büyük gözlemler yaparak deneyimler, temel önermelere, veciz ifadelere indirger ve ön bir açıklama yapar; ama önce konu hakkında topluluğun diğer üyelerine danışır ve onlarla düşünce alışverişinde bulunur. Bunlara Doğa Yorumcuları diyoruz. (Bacon, 2011c: 137)

Rahip bilim insanları arasındaki ilişkinin ve hiyerarşinin mahiyeti, bilim yapma tarzlarıyla yakından ilişkili görünmektedir. Karıncalar, örümcekler ve arılar arasında yaptığı ayrıma bağlı metaforla Bacon'ın rasyonalist ve empirist geleneğe yönelttiği eleştiri hatırlanacak olursa, açıktır ki ütopyasındaki Doğa Yorumcuları, bilginin üretilmesinde ve ilerletilmesinde belirleyici bir rol oynamaktadırlar. Akıl ile deney ve gözlem arasında bir bağın tesis edilmesinde Doğa yorumcularının önemi, toplanan verileri ve geliştirilen yöntem aracılığıyla işleyebilmelerinden ve tümevarım ile bilgiye ulaşabilmelerinden hareketle tasvir edilmiştir. Bu durum, Bacon'ın yeni metodolojisi ve epistemolojisiyle birlikte, bilimsel bilginin nasıl işleyeceğinin ve ilerleyeceğin açık bir göstergesi olarak okunmaya müsait görünmektedir. Bununla beraber, bu yöntem ve bilgi kuramı aracılığıyla rahip bilim insanlarının geliştirdikleri bilgi, bilimler, tıp ve mekanik sanatlarla yaşamı kolaylaştıracak pek çok ürün almış olmaları bakımından, kendilerine toplumsal planda oldukça saygı duyulan bu kişilerin etkisi bununla sınırlı kalmaz. Harvey'in de haklı olarak işaret etmiş oldukları gibi, bilginin üreticileri olan bu kişiler, yaşamın her alanını belirleme ve düzenleme yetkisine sahiptirler: "... bilginin muhafızı, ahlak yargıcı ve gerçek bilim adamı işlevlerini üstlenecek hikmet sahibi bilgilerden oluşan bir topluluk öngörüyordu; bunlar, toplumun günlük yaşamının dışında kalarak, onun üzerinde olağanüstü bir manevi iktidar

uygulayacaklardı” (Harvey, 1997: 27). Toplumun gündelik yaşantısının dışında kalarak, kendilerini bilginin ilerlemesine adanmış rahiplerin konumlandırılmasının kaynağı, Bacon’ın epistemolojisindeki bilgi ile güç arasındaki özdeşlikten hareketle açıklanabilir. Hatırlanacağı gibi bu özdeşlik, bilgi ile güç arasında basit bir aynılık ilişkisi kurmaz. Daha çok, bilgi öznesiyle bilgi nesnesi arasında bir tahakküm ilişkisi tesisine dayanır. Tahakkümün uygulayıcısı olarak bilgi öznesi, ütopyanın sınırları dahilinde rahip bilimcilere dönüşerek, toplumsal yaşamı hegemonya aracılığıyla belirlemekte ve düzenlemektedir. Bu durum ise, eril bilgi idealinin toplumsal alanda nasıl somutlaşabileceğinin örneği olarak okunabilir. Rahip bilimcilerin belirlediği kurallar çerçevesince ilkin toplumun en küçük birimi olan aile düzenlenmiştir. Evlenecek zamanı gelen gençler arasında kimlerin birbirlerine uygun düştüğünden, evlilik merasiminin nasıl gerçekleşmesi gerektiğine, cinselliğin nasıl yaşanması gerektiğine ve hatta tek eşliliğin önemine kadar pek çok kural, ataerkil toplum yapısına uygun bir biçimde bilimsel bir form kazandırılarak belirlenmiştir. Aileden sonra ise toplumsal yapıdaki hiyerarşik bağıntının tesisi gerçekleşmiştir denilebilir. Toplumdaki hiyerarşi imkânı olan her alanda yansıtılmaktadır. Buna göre, rahip bilimcilerin statüleri, giydikleri kıyafetlerin renklerinden anlaşılırken, topluluk tek renk ve tek biçimli giyinmektedir. Böylece, manevi iktidarını tanrısal inayetten alan rahip bilim insanlarının sınıflı toplum yapısındaki konumları, gündelik yaşamda sembolik olarak da yeniden kurulmuştur, denilebilir. Bu hiyerarşik sınıflandırmanın kaynağı düşünüldüğünde ise, Hristiyan doktrinine derinden bağlı, bilgi ile bilimlerin kutsandığı, hiyerarşik bir toplum yapısından söz edilebilmektedir. Bu durum ise elbette, Bacon’ın beşerî bilgi ile ilahi bilgi arasındaki yaptığı yapısal ayırmadan hareketle açıklanabilir. İnsan aklının sınırlılığına da vurgu yapan bu ayırım içerisinde ilahi bilgiye atfedilen önem, ütopyasında rahip bilim insanlarında cisimleşmiştir. Bu rahip bilim insanları, saf bir inanış içerisinde olduklarından akılsallıklarının sınırlı yapısının farkındadırlar. Bu sebepten ötürü de, doğanın yasalarını ilahi yasanın bu dünyadaki tezahürü olarak görüp akıllarının anlamaya ve bilmeye muktedir olduğu doğa yasasını keşfetmeye yönelmişlerdir. Ütopyada bu durum, *“çünkü doğanın yasaları senin yasalarıdır ve sen yüce bir amaç olmadıkça asla değiştirmezsin”* şeklinde ifade edilir ki bu ifade ile birlikte kurgulanan toplum yapısının ilahi yasa ve doğa yasasıyla uyum içerisinde ele alınacağını gösterir niteliktedir. (Bacon, 2011c: 57)

İlahi yasa ile doğa yasasının uyumlu bir biçimde kavranmasının en açık örneği, eserdeki aile kavrayışında açığa çıkmaktadır. Hristiyan dogmasının eril karakterine uygun düşen bir biçimde, ataerkil toplumsal yapının içerisinde ailenin konumlandırılışı, *Tirsanus*'un kutsandığı *aile şenliklerinde* görünür kılınır. *Tirsanus*, ailenin üreticisi ve yaratıcısı olarak görülen babadır. O, yönetimdeki eril iktidardan ve elbette tanrısal imgeleminden pay alarak ailenin reisi olarak kavranmıştır. Bununla beraber, *aile şenliklerinde* kutsanan soy sürdürme işlevi içerisinde düşünülen babanın çocuklarının sayısıdır. Soy sürdürmeye atfedilen önemle birlikte, soyun yaratıcısı -ve bu anlamıyla eril Tanrı ile ilişkisinde düşünülebilecek- baba, aile şenliğinin en önemli figürü olarak temsil edilir. Bacon'ın tarif ettiği biçimiyle, bir tarafına kız çocuklarını diğer tarafına ise erkek çocuklarını almış baba merkezde konumlandırılarak, şenlik sırasında oturma düzeniyle beraber egemene tesis edilen ayrıcalıklı konum pekiştirilmektedir. Anne ise soy sürdürme işlevine bedeni ile aracı olması bakımından ikincil bir konuma yerleştirilir:

Tirsanus bütün çocuklarıyla birlikte, erkekler önde, kadınlar arkada olmak üzere avluya girer. Ailede bütün çocukları doğuran bir anne varsa sandalyenin sağ tarafına, gizli bir kapısı ve pencereleri olan bir kafes konulur, bu kafesin üstü tamamen örtülüdür; anne burada kimseye görünmeden oturur. Tirsanus içeri girdikten sonra sandalyeye oturur, bütün ailesi duvarın önünde yerini alır; arkasına ve yüksekteki tıraşının üstündeki duvarın yanına, cinsiyet gözetmeksizin yaş sırasına göre dizilip ayakta durur. Tirsanus yerine oturduğunda bir sessizlik olur. (Bacon, 2011c: 89-90)

Bu mekânsal düzlem, aynı zamanda babalık ve annelik temsilleri arasındaki hiyerarşik bağıntıyı da kurmaktadır. Tüm seremoni boyunca erkekliğin soy sürdürme işlevinin kutsanmasına olanak sağlayan hiyerarşik bir düzen tesis edilmiştir. Anne olan kadının görünmezliği karşısında, baba olan *Tirsanus*'un hareketleriyle etrafındaki insanlar üzerindeki belirleyiciliği arasında cinsel fark kategorisi olağanca açıklığıyla görülmektedir. Bu bağlamdan hareketle, Aristotelesçi biyolojide karşılaşılan kadının 'sakat' veya 'kusurlu' erkek olduğu düşüncesi ve hatta üremenin pasif nesnesi olarak içeriklendirilmesinin, Bacon tarafından da bu eserde ele alınış biçimiyle devam ettirildiğini ifade edilebilir. Spermin üreticisi olan baba, adeta Tanrıya atfedilen "Ol, dedi. Oldu" sözünde açığa çıktığı gibi, yaşamın kaynağı olarak görülür ve kutsanır. Böylece, tanrısal imgeleminden pay alan baba, kral veya rahip bilim insanlarının toplumsal konumdaki iktidarlara yeniden tesis edilir. Bununla beraber, Bacon'ın Aristotelesçi biyoloji ve Hristiyan doktrinin mizojinisiyle uyumlu bir toplum yapısı

tahayyül ederek, erkekliği kutsamasına yönelik tasarısı düşünüldüğünde, onun bilgi ve bilim kuramının ve hatta metodolojisinin bilimsel ilkelerle ne kadar uyum içinde olabileceği de tartışmalı bir hâl almaktadır. Açıktır ki Bacon, bu eserinde eski bir mizojinik bağlantıyı, erkeğin üremenin tek faili olarak görülmesine bağlı bir önyargıyı sürdürmektedir. Biyolojik olarak üremenin nasıl mümkün olduğuna ilişkin Bacon'ın açık bir biçimde ifade ettiği veya bilimin araştırma konusu olarak ele aldığı görüşleri bulunmasa da, bu eserinde babalığa atfedilen önem ile birlikte düşünüldüğünde mizojinik çerçeveye sadık kaldığı söylenebilir. Bu durum ise, bilgi ve bilim kuramlarını metodolojiyle birlikte belirli türden nesnellik, evrensellik ve yansızlık ilkeleri üzerinden kavrama iddiası olan Bacon'ın epistemolojisinin sorgulanmasına sebebiyet vermektedir. Buradaki temel mesele, kadını üremenin pasif nesnesine indirgeyen teorik zemine sadık kalarak geliştirilen bilgi kuramında, gerçekten bir nesnellik kategorisinden ya da tarafsızlıktan söz etmenin mümkün olup olmayacağı üzerinedir. Halihazırda cinsiyet yüklenmiş ve dolayısıyla değer yüklenmiş bir bilimsel etkinliğin nesnellik kategorisine zarar verdiği açıktır. Aynı zamanda bu durum, özne ile nesne arasındaki ayrıma bağlı bir tarafsızlık idealinin mümkün olmayacağını da göstermektedir. Bilen özne ile araştırma nesnesi arasındaki mesafe, ancak ve ancak bilen öznenin bireysel önyargılarının üzerinin örtülmesinde iş görmektedir, denilebilir. Konumlandırılmış bilgilere yönelik duruş noktası epistemolojisinin işaret ettiği bağlam ise burada anlaşılır kılınmaktadır. Duruş noktası epistemolojisi, sadece marjinalleştirilmiş ve öteki olarak konumlandırılmış yaşamların bilgi üretimine katılımına işaret etmemektedir. Aynı zamanda, halihazırda bilgi üretiminde söz sahibi olarak görülenlerin ve fiiliyatta ayrıcalıklara sahip olanların ürettikleri bilginin de belirli bir bakış açısından -ki iktidarın bakışıdır- üretildiklerine de işaret etmektedir. Dolayısıyla Bacon'ın ütopyasında cisimleşen erkekliğin kutsanmasına yönelik toplumsal hiyerarşi ve bu hiyerarşiyle iç içe geçmiş bilimsel etkinlik, onun bir birey olarak kişisel önyargılarından veya toplumsal konumundan azade düşünülmemelidir.

Bacon'ın ütopyasında, soy sürdürme işlevine sahip olduğu için kutsanan *Tirsanus*, o kadar önemli bir konumlandırmaya sahiptir ki, adanın kralı kendisini aile babasına borçlu hisseder. Kral, ailenin nüfus sayısına bağlı olarak toplumdaki saygınlık seviyelerine -ya da üremeyi erkeklik performansına indirgeyerek elde edilen saygınlık seviyesi de denebilir- göre, aileye hediyeler göndermek zorundadır. Bu

bağlam ise, erkeklikler arasında tesis edilen ilişkinin önemini özel alan ile kamusal alan arasındaki ayırmadan hareketle vurgulamaktadır. Buna göre, kamusal alanın erki krallığın kendisinde ve kralda cisimleşirken; özel alanın erki ise toplumun en küçük birimi olarak görülen ailede, babanın yönetiminde cisimleşmiştir. Kralın, soy sürdürebilmesini kutlayabilmek adına babaya hediyeler göndermeye kendini borçlu hissetmesinin arka planında, toplumsal artalandaki gücün ve hiyerarşinin bu şekilde bir dağılımı olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Bacon'ın eserinde aileye, üremeye ve evliliğe atfedilen bu önem, erkeklikler ve iktidar arasındaki ilişkinin nasıl tesis edildiğine yönelik belirlenimlerde bulunmaya olanak sağlamaktadır. Bununla beraber, evliliğin kutsanmasıyla toplumsal artalandaki iktidarların onaylanması arasında bir bağ olduğu da söylenebilir. Bacon, eserinde “*evlilik kurumu gayrimeşru şehvetin ilacıdır*” diyerek, gayrimeşru ilişkileri yadsımaktadır. (Bacon, 2011c: 99) Gayrimeşru ifadesi, yani meşru olmayan, resmi olmayan gibi anlamlara geldiği gibi, usulsüzlüğü de tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu ifadeyle birlikte, cinsellik heteroseksüel normatif bir yapı içerisinde tanımlanmış ve üreme odaklı evliliklerin onaylanması ekseninde ilişkilennmeler belirlenmiştir. Arzu, şehvet veya cinsellikten keyif almak gibi tüm duygulanımlar, evlilik ve üremeyle beraber cinsellikten kovulmuş ve cinselliğe mizojinik Hristiyan doktrinine uyumlu bir biçim kazandırılmıştır. Ortaçağ bilgi idealinin erkeklik ile ilişkisinin ele alındığı bölümde de ifade edilmiş olduğu gibi, erdemli bir yaşam için cinselliğin üreme odaklı kavranmasına bağlı olan Hristiyan doktrini ile Bacon'ın ütopyasındaki ataerkil toplum düzeni arasında bir paralellik bulunmaktadır. Hatırlanacak olunursa, Ortaçağın eril bilgi ideali kadınlık temsili ile günahkârlık arasında kurulan özdeşleşmeye dayalı mizojinik bir bağıntının tesisiyle iş görmektedir. Bu bağıntı içerisinde, ölümlü ve bedenli olmak cinsellikle, hatta daha doğrusu doğmuş olmayla ilişkili bir biçimde ele alınmış ve düşüş ile birlikte gelen günahkârlıkla özdeş görülmüştü. Tüm bunlardan arınabilmenin imkânı ise, kadınlık temsili ile özdeşleştirilen bu alanlardan uzaklaşmayla, bu alanların aşılmasıyla mümkündü. Bacon'ın ütopyasının ataerkil sembolizm ile örülü aile yapısında, onun evliliğe atfettiği önem bu kaynaklardan besleniyor gibi görünmektedir. Ancak Bacon'ın eril bilgi idealince çerçevesi çizilmiş olan bu toplumsal yapıdaki cinsellik ve erdemlilik arasındaki ilişkide ayırıcı bir fark bulunmaktadır. Bu fark, toplumsal alandaki ilişkilerin doğa yasası ekseninde

açıklanmasına yöneliktir. Örneğin Bacon, *Tirsanus*'un kutsanmasıyla ilgili şenlikleri açıklarken bu durumun “*doğa yasasından kaynaklandığına inanıyorlardı*” demektir. (Bacon, 2011c: 87) Bununla beraber, *Bensalem* halkının aileye atfedilen önemini de “*doğanın düzenine öylesine itaat gösterirlerdi ki*” şeklindeki ifadesiyle açıklamaktadır. (Bacon, 2011c: 87) Kültürel, toplumsal ve hatta dini içeriklendirmeye sahip olan bu uygulamaların Bacon'ın ütopyasında ‘doğa yasası’ ile kavranarak bilimsel bir karakter kazandırıldığı söylenebilir. Doğanın düzenine uyum gösterme üzerine inşa edilmiş ataerkil sembolizme kazandırılan bilimsellik iddiası, oldukça problematik bir bağıntıdır. Bu bağıntının artalanında, aslında hiç de öyle olmayan ancak doğa yasası ile özdeş görüldüğü için zorunlu kategoriler haline getirilen düşünce şemaları bulunmaktadır:

Evrensel uygulama alanı bulan bu düşünce şemaları, doğanın, nesnelliğe kazınmış farklılıkları olarak, ayrılıklar ve ayırt edici özellikler olarak tescil edilirler ve onların varoluşuna katkıda bulundukları gibi, onları aynı zamanda tümü doğalmış gibi görünen farklılıklar sistemine de kazır. (Bourdieu, 2019: 20)

Doğallaştırılan ve dolayısıyla da bu bağlamda nesnelleştirilen ve evrenselleştirilen bu düşünce şeması, ataerkil toplumsal yapı içerisinde erkeklik ve kadınlık temsillerinin konumlandırılmalarını sabitlemektedir. Bacon'ın ütopyasındaki toplumsal inşada beliren sabitlemede, doğallaştırılan bu bağıntıyı tesis eden rahip bilim insanlarıdır. Onların tanrısal imgelemden pay alarak Hristiyan dogmasına uygun bir yaşam tarzının örgütleyicileri olmalarıyla, bilimsel etkinliğin nihai failleri olmaları arasındaki ilişki, oldukça merkezi bir probleme işaret etmektedir. Rahip bilim insanlarının her iki kaynaktan, dinden ve bilimden elde ettikleri iktidar yaşamın tüm alanlarının sıkı bir biçimde denetlenmesi ve düzenlenmesi şeklinde açığa çıkmıştır. Bu durum, Bacon'ın epistemolojisinin temel kategorileri olan özne ile nesne ayrımına bağlı nesnellik, evrensellik ve tarafsızlık gibi kategorilerin geçerliliğini sorgulamaya açmaya imkân tanıdığı gibi, Bacon'ın bilgi ve bilim kuramının değer yüklenmiş bir yapıda kavrandığını da açığa çıkarmaktadır.

Rahip bilim insanlarının bilgiyi üreterek kazandıkları iktidar yapısı, toplumsal alanda sınırlı değildir. Onların fiili durumda ürettikleri bilgi, aynı zamanda toplumdaki pek çok alanla birlikte, doğaya, bireye ve hatta düşüncedeki cinsel fark kategorilerine ilişkin ürettikleri bilgiyle birlikte gelişmektedir. Foucault'dan ödünç alarak bu bağlam içerisinde yeniden söylersek, “*İktidar fiili durumda üretmektedir; hakikiyi*

üretmektedir; gerçeğin nesnelerinin ve ayinlerinin alanlarını üretmektedir” (Foucault, 2017b: 286-287). Bacon’ın ütopyasında gerçeğin nesnelerinin üretimi, bilim felsefesinin bir sonucu olarak açığa çıkan doğanın yeniden üretimidir. Bacon’ın bilgi ve bilim kuramının doğrudan sonucu olarak işaret edilebilecek doğanın yeniden üretimi, doğanın mekanik bir alana indirgenmesinden hareketle kavranmasında açığa çıkmaktadır. Doğanın kendinde bir anlamı yoktur; rahip bilim insanlarıncı araçsallaştırılarak kullanıma hazır bir mekâna dönüştürülmüştür. Bu dönüşüm, doğanın parçalarına ayrılarak dönüştürülmesi ekseninde anlam kazanmaktadır. Bu noktada, toplumsal artalandaki hiyerarşik ilişkilene ile doğanın kavranışı arasında bir ortaklık olduğundan söz edilebilir: *“İnsanın doğa üzerindeki tahakkümü, insanın insan üzerindeki tahakkümü ile aynı kumaştan dokunmuştur ama kendine özgür bir deseni ve modeli vardır. İnsanın doğa ile ilişkileri sadece etik değil aynı zamanda politiktir.”* (Plumwood, 2017: 24) Bu haliyle, hegemonik ve hiyerarşik ilişkinin en yukarıdan, Tanrı’dan; en aşağıya, doğaya doğru yöneldiğini söylemek mümkün görünmektedir. Elbette Bacon’ın ütopyasındaki bu hiyerarşik bağıntı, onun epistemik bir ideal olarak bilgiyi güç olarak kavramasıyla yakından ilişkilidir. Erkeksi zihin ile kadınsı doğa arasında meşru ve iffetli bir evlilik gerçekleştirme yönündeki söyleminin beslendiği zemin de yine varlık tarzları arasında yapılmış olan belirli bir sınıflandırma üzerinden düşünölmeli ve anlaşılmalıdır. Bu bağlamdan hareketle, doğanın araçsallaştırılması, onun halihazırda kadınlık temsili ile özdeşleştirilmesine bağlı olarak gerçekleştirilmiştir, denilebilir. Bacon’ın bilgi idealiyle de yakından bağlantılı olarak, bu eserde kadınsı doğa eril tahakkümün üzerinde iş gördüğü bir mekâna indirgenmektedir. Parçalarına ayrılır, insanlığın refahı için düzenlenir ve kullanılır.

Bensalem halkının sahip olduğu bilgi ve bilim oldukça geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Mekanik ve teknikteki ilerlemeyle birlikte, doğanın manipölasyonu rahat bir şekilde işler görünmektedir. Bunun bir örneği tıp alanındaki ilerlemede görölebilir. Botaniğin tıbbı dönüşümüne eş biçimde ilerleyen teknik, şifalı bitkilerin şifalı küçük haplara dönüştürölmesiyle sonuçlanmaktadır. Bu sayede hastalıklardan hızlıca kurtulmak mümkündür. Bir diğör ilerleme tarım arazilerinden daha yüksek verim elde edebilmek için geliştirilen araçlarda görölmektedir. Tarım arazilerinden yüksek verim elde etmeye ek olarak, meyve ve sebzelerin tatları, dokuları ve kokuları değıştirilmiştir. Madenleri işleyebilmek için geliştirilen araçlarla keşfedilmemiş pek

çok kıymetli taş elde edilmiştir. Bu ve bunun gibi pek çok örnek, Bacon'ın mekanik doğasındaki dönüşümün teknik bilimlerin gelişimi ekseninde gerçekleştiğini açığa çıkarmaktadır. Daha önce de ifade edilmiş olduğu gibi, Bacon'ın bilginin ilerlemesine yönelik düşüncesini, teknik ve mekanik bilimlerdeki ilerlemeyi gözlemleyerek oluşturmuştur. Ütopyasında açığa çıkan ise, metodolojik birliğin sağlanmasıyla elde edilecek tek şeyin, bilginin ilerlemesi olmayacağıdır. Bilginin ilerlemesiyle eş biçimli ilerleyen doğanın manipülasyonu, toplumun refah seviyesinin artmasında iş görecektir bir biçimde tahayyül edilmiştir. Bunun için gerekli olan ise, teknik ve mekanik sanatlardaki ilerleme ve bu ilerlemeye bağlı olarak bu sanatların bilgi elde edebilmek için kullanılmasıdır. Teknik araçların geliştirilmesi ekseninde, doğa hesaplanabilir ve öngörülebilir bir mekâna dönüştürülerek, bütünselliğini kaybeder. Kendi iç değerinden yoksun, mekanik bir tarzda kavramsallaştırılarak, araçlar ile parçalarına ayrılır:

Bunun yanında, gözlerimize yardımcı olacak aygıtlarımız da var, bunlar sizin kullandığınız gözlüklerden ve aynalardan çok daha üstünler. Küçük, minicik cisimleri ayrıntılı olarak, mükemmel derecede görebileceğimiz aletlerimiz, merceklerimiz de var; örneğin bunlarla, ufacık sineklerin ve kurtçukların şekillerini ve renklerini, değerli taşlarda başka türlü göremeyeceğiniz damaları ve çizikleri, idrarda ve kanda başka şekillerde görülemeyecek pek çok şeyi görebilirsiniz. (Bacon, 2011c: 129)

Doğanın inceleme ve bilgi nesnesine dönüşümü, bu parçalamayla gerçekleşmiştir, denilebilir. En büyük parçasından en küçük parçasına kadar her yönüyle bilinebilen bir doğa kavrayışı, insanlığın hizmetine sunulmuş bir araç olarak içeriklendirilir. Salomon Evi'nin kuruluş amacını ele alırken Bacon, doğanın tahakküm nesnesine indirgenmesini açık bir biçimde dile getirmektedir: “Kuruluşumuzun amacı, doğadaki şeylerin nedenleri, gizli devinimleri ve derin anlamları hakkında bilgi sahibi olmak ve insanın hakimiyet alanının sınırlarını genişleterek mümkün olan her şeyin sırrına erişmektir” (Bacon, 2011c: 111). Bu sayede, Bacon'ın eril bilgi kuramının nihai amacı olan insanlığın hizmetine sunulmuş doğa kavrayışı ve hatta zihin ile doğanın meşru, iffetli evliliği fikri ütopyasında gerçekleştirilmiştir. Erkeksi aklın ve elbette olağanca açıklığıyla serildiği biçimiyle eril bilim aracılığıyla doğanın anlamının dönüşümü tamamlanmış ve insanlığın egemenliği tesis edilmiştir, denilebilir.

Tüm bu bağlamlardan hareketle düşünüldüğünde, Bacon'ın ütopyasının kendi içine kapalı, sınırlı ve hiyerarşik yapısı, toplumsal yaşamdan veya öznelarası ilişkiden doğanın manipülasyonuna kadar her yerine sızmış bir şekilde içeriklendirilmiştir. Bacon epistemolojik ve metodolojik gayesinin fiiliyatta

gerçekleşmesi sonucunda nasıl bir yaşam şeklinin oluşabileceğine dair bir toplum tahayyülü ortaya koymuştur. Buna göre, Tanrısal ışığın kendilerinde cisimleştiği rahip bilim insanlarının yönetimiyle şekillenen bu toplum ve yönetim şeklinde, yaşamın her yönü kurallar aracılığıyla belirlenmiş ve düzenlenmiştir. Bu kurallar, yönetici sınıfın bilim insanı olma sıfatları sayesinde aynı zamanda doğa yasasına veya doğadaki nedensel bağlantılara uygun bir biçimde içeriklendirilmiştir. Kuralların doğa yasasına uygunluğu, aynı zamanda toplumsal artalandaki ve öznelerarasındaki bağın eşit bir şekilde tesis edilebilmesine imkân sağlayacak bir biçimde ele alındıklarını da imlemektedir. Ancak Bacon'ın epistemik gayesine de uygun bir biçimde tasavvur edilen bu politik birlik, doğrudan ve açık bir biçimde totaliter bir rejimin yansıması olarak görülmeye müsaittir. Bu bağlam pek çok noktadan açıklanabilir. İlkın, öznelerarası eşitliği sağlayabilmek adına otoriter bir kural koyucuya ihtiyaç duyulmuş ve toplum sınıflı bir yapıda oluşturulmuştur. Bu otoriter kural koyucunun, kendi iktidarına meşruiyet kazandırdığı zeminlerden biri, bilimsel etkinlik ve toplum adına bu etkinlikten elde edilen fayda olmuştur. Ancak halihazırda cinsiyetlendirilmiş bir bilgi ve bilim kuramı içerisinde gerçekleşecek bu tarz bir bilimsel etkinliğin gerçek anlamda bir fayda sağlayıp sağlayamayacağı sorusu önemli bir sorudur. Hiyerarşik ve sınıflı bir toplum içerisinde, bilginin fayda amaçlı kullanımına dayanan bu görüş içerisinde bilgi, sadece toplumsal artalandaki erkin kullanımına hazır bir araç olarak iş görmektedir. Otoriterin kendi iktidarına meşruiyet kazandırdığı bir diğer önemli zemin, bozulmamış bir Hristiyanlığa bağlı tanrısal imgeleminden pay almasından kaynaklanmaktadır. Bu ise, daha önceki bölümlerde ele alındığı gibi, kadınlık temsiline sadece kapalı bir alana gönderimde bulunan bir doktrini imlemekle kalmaz; aynı zamanda kadınlık temsiline aşılmasına bağlı bir doktrin ile uyumlu olduğunu göstermektedir. En nihayetinde, otoritenin meşruluğu din ile felsefe/bilim arasındaki ilişkiden hareketle içeriklendirilmiştir, denilebilir. Bu bağlam ise, politik anlamda öznelerarasındaki bağın normatif ve buyurgan bir iktidar yapısından hareketle kavrandığına işaret etmektedir. Özneler, bireyler değil; kolektif bir cemaat olarak tasavvur edilen ütopyanın insanları, eleştirel bir düşünce geliştirebilmeye muktedir görülmedikleri gibi, kendilerini gerçekleştirmeye de olanak tanımayacak kapalı bir sisteme mahkûm edilmişlerdir. Bununla beraber, otoriter rejim sadece öznelerarası alanın belirlenmesiyle sınırlı kalmamış; iktidarını yaşanılan dünyaya, mekânsal

düzleme ve doğaya da yansıtılmıştır. Doğanın değiştirilip dönüştürülmesiyle anlam kazanan bu bağlam içerisinde, elde edilen her ürün, icat veya keşif doğrudan ve açık bir biçimde bir tür şiddetin ürünü olarak görülmelidir. Böylece, bilginin, bilimin, keşiflerin ve pek çok yeniliğin, iktidarın fiiliyattaki yansımaları olarak görülmesi mümkün hâle gelmektedir. Bu durum ise, Bacon'ın epistemolojisinde ve metodolojisinde görebilmeyi arzu ettiği sonuçla yakından ilişkili bir biçimde içeriklendirilen politika tasavvurunu gözler önüne sermektedir, denilebilir.

SONUÇ

Modern paradigmanın epistemolojisinin merkezine yerleştirilen özne-nesne ayrımı, bilmeye yönelen özne ile bilinen nesne arasındaki ayrımı kurarak *değerden arındırılmış* bilgi idealinin temellendirilmesinde önemli bir yer teşkil ediyor olsa da, bilgi kavrayışımızın kökenlerinde bulunan cinsiyetlendirme pratiklerinden azade bir biçimde düşünülemez. Çalışmamız, cinsiyetlendirme pratiklerinin kökenlerine dönerek Antik Yunan bilgi kuramlarında meşruluk kazanan aklın erkekliğini inceler ve süregelen bilgi kuramlarında cinsiyetlendirme pratiklerinin izini sürerek, Bacon'ın epistemolojisinin eril karakterinin kökenlerine yönelerek başlar. Buna göre, eril *logos*'un içeriklendirmesi dikotomik temsiller ağında kadınlık ile imlenen doğanın, bedenliliğin, ölümlülüğün aşılması fikrinde cisimleşerek, bilgiyi karşıtlıklar ilişkisinden hareketle kavramsallaştırmıştır. Bu kavramsallaştırma, Ortaçağ süresince hâkim olacak eril Tanrı baba figüründe cisimleşerek Hristiyan doktrininin mizojinik yapısından beslenerek sürdürülmüştür. Rönesans'ta ise, kadınsı doğa tasarımı 'ana tanrıça doğa' söyleminde varlık kazanarak, kadınlık temsiline atfedilen özsel doğa ile besleme, büyütme, bakım sağlama işlevleri arasındaki ortaklık üzerinden kurgulanmıştır. Antiklerde başlayıp modern paradigmaya miras bırakılan bu hiyerarşik ve dikotomik ayrımlar, Descartes'ın epistemolojisinde sabitlenmiş ve epistemolojinin merkezi kategorileri haline gelmiştir. Bu haliyle de, epistemolojinin veya bilgi kuramlarının tarihi, varlık tarzlarına veya temellendirmelere dayalı olan kavramsal çerçevede cinsiyetlendirme pratiğine bağlı 'erkek(s)i'lik tarihi' haline gelmiştir.

Bacon'ın bilgi kuramının eril karakteri, süregelen cinsiyetlendirmeye dayalı kavramsal şemadan bağımsız değildir. Doğanın yorumlaması adını verdiği bilgi kuramının, metodolojisinin veya bilim kuramının cinsiyetlendirme pratiğiyle doğrudan ilişkili bir biçimde kurgulandığı, kullandığı metaforların cinsel diyalektiğe bağlı bir biçimde olmasında karşımıza çıkar. Bu metaforlar, tüm bilgi kuramına sirayet etmiş bir biçimde iş görür: Eski bilgi kuramlarının 'dişil döl veren' yapısında veya kadınsı bilimler olarak tasvir edilmesine veyahut cadılık gibi 'kadınsı' bilimlerin tasfiyesine; akıl ile duyunun, *theoria* ile *emperia*'nın, zihin ile doğanın 'meşru', 'iffetli' evliliğinde veya bu evliliğin 'ürünü' olan bilgi kavramsallaştırmasına; veyahut politik alanı belirlemeye yönelen rahip bilim insanlarının yaşadığı ütopyasındaki

ataerkil sembollerle örölü toplum yapısının kurgulanışına kadar izi sürülebilir bir yapıdadır. Bacon'ın aldığı mirasa sadık kalarak yeniden kurguladığı cinsel diyalektiğe dayalı metaforların kullanımı, basit analogiler olarak veyahut basit bir biçimde dışarı bırakma olarak anlaşılmamalıdır. Bu metaforlar bilginin güç olarak kavranmasıyla ilişkili bir biçimde, erkeklik ve iktidar olma arasında özdeşlik kurarak, bilginin mahiyetini belirlemiştir. Buna göre, bilgi erkeksi aklın kadınsı doğaya uyguladığı tahakküm sonucunda güç olarak kavranmıştır denilebilir. Bacon'ın modern bilgi kuramının ve bilimin 'babası' olarak görüldüğü hatırlanacak olursa, kullandığı metaforların etkisi ve önemi daha da anlaşılabilir kılınacaktır. Ana iddialarından biri; *değerden arındırılmış*, evrensel, nesnel ve tarafsız bilginin imkânı olarak ortaya koyduğu *doğanın yorumlanmasına* dayalı bilgi kuramı, özne ile nesne arasındaki ilişkinin dönüştürülmesinin ilk adımını oluşturur. Buna göre, Bacon'ın epistemolojisi *değerden arındırılmış* bilginin imkânını ortaya koyarken nesnellik, evrensellik ve tarafsızlık gibi ilkelerin doğru metodolojinin geliştirilmesiyle mümkün olduğunu da imler. Oysa bu iddiasına rağmen bilen özne ile bilinen nesne arasında ilişki tesis edecek olan epistemolojisi ve metodolojisi, cinsel diyalektiğe dayalı metaforların kullanımıyla en başından vaadini gerçekleştiremeyecek bir biçimde kavramsallaştırılmıştır. Dolayısıyla öznenin nesneye tahakkümünün ürünü olarak ortaya çıkan ve güç olarak kavramsallaştırılan bilgi, cinsiyetlendirme pratiğiyle yakından ilişkili bir biçimde varlık tarzları arasında hiyerarşik bir bağıntı kurmasının yanı sıra; modern bilgi ve bilim kuramlarının bilgi kavrayışlarının, bilimsel yöntem kavrayışlarının ilk adımını oluşturur. Epistemik bağlamın öznenin nesneden ayrı düşünülmesi ekseninde kurulmasının sonucu açığa çıkan bilimsel ilkeler, çağdaş bilim yapma tarzlarının da kökenlerini kurmaktadır. Bu bakımdan ise, Bacon'ın kullandığı analogiler, düşünüş ve eyleyiş biçimlerimizde iz bırakmış yapısından dolayı da önem teşkil eder.

Bu tarihsel, kültürel ve cinsel ideolojiye dayanan bağlamdan hareketle düşünüldüğünde; modern paradigmanın bilgi kuramının nesnellik, tarafsızlık ve evrensellik gibi kimi ilkeler etrafında örgütlenme iddiasının geçerliliği sorgulamaya açılabilceği gibi, erkeksi bilgi kuramlarının ve bilimlerin gerçekleştirdikleri dışlayıcı pratikler olmasaydı nasıl bir bilim yapma tarzına sahip olurduk şeklindeki bir soru da önem kazanır. Farklı bakış açılarını veya duruş noktalarını dahil edebilme imkânımızın

bulunduğu bilgi kuramında ve bilimsel metodolojilerde, dünyayı nasıl bir biçimde kavramsallaştırır, nasıl bir biçimde anlardık? Bilgi ve bilim kuramlarının ilkeleri, yani nesnellik, evrensellik ve tarafsızlık gibi ilkeleri, en başından itibaren toplumsal cinsiyet pratiklerinden hareketle içeriklendirilen dikotomik ve hiyerarşik cinsel farka dayalı kavramsal şemadan bağımsız olabilseydi, çok açıktır ki Bacon'ın bilginin ilerlemesi yönündeki iddiası gerçekleştirilebilirdi. Ancak buradaki “ilerleme” düşüncesi, Bacon'ın epistemolojisinin ana gayesini oluşturan ilerlemeden oldukça farklı bir yapıda olmalıdır. Bunun sebebi, bilgiden elde edilecek faydanın toplumsal hiyerarşiyi besleyecek veya sürdürecektir bir bağlamdan uzaklaştırılmasına duyulan gerekliliktir. Farklı duruş noktalarına imkân tanınan bir bilgi kuramında, bilgi üretimi hem herkesin katılımına açık olmayı gözetir hem de sonuçları bakımından adil bir şekilde bilginin dağıtılmasını gerektirir.

Bununla beraber, Modern paradigmanın bilgi kavrayışında merkezi problemin, sadece bilgi kuramlarının erkeklik ile ilişkisi olmadığını da hatırlatmakta fayda var. Erkeklik ve bilen öznenin iktidarına, gücüne ve tahakkümüne dayalı *çarpıtılmış* bir bilgi kuramının inşasında tek faktör bilginin eril karakteri değildir. Bilen öznenin erkeksi bir karakter kazanması veya eril bilgi kuramlarının inşası, aynı zamanda toplumsal planda kurumsallaşmış diğer iktidar örüntüleriyle birlikte düşünülmelidir. Epistemik öznenin, Batılı, beyaz, insanmerkezli, sömürgeci ve erkeklik ile içeriklendirilmiş iktidarı göz önüne alındığında, bilgi ve bilim kuramlarının toplumsal alandaki hiyerarşik ve hegemonik bağıntıyı yeniden tesis edebilmek için bir araç olarak kullanıldığını söylemek mümkün görünmektedir. Bu bağlam içerisinden ise, Bacon'ın eril bilgi kuramının Modern paradigmanın değişen iktidar ve erkeklik krizine, metot birliğinden hareketle verilmiş bir yanıt olduğu söylenebilir:

Bilim tarihinde sorunlu ve müphem bir kişilik olan Francis Bacon'ı bugün bizim için çekici kılan her şeyden önce güçlü öngörüsüdür. Zira Bacon insanın doğayla ilişkisini dönüştürme gücüne sahip bir bilimin ve teknolojinin doğmakta olduğunu öngörmüştür (“Zamanın Eril Doğuşu”). Kullandığı ana metafor, bilimi erk olarak, doğaya nüfuz edecek ve onu boyunduruk altına alabilecek kadar erkek bir güç olarak görmesi, modern bilim retoriğine de sızan bir imge yaratmıştır. (Keller, 2016: 73)

Böylece, Keller'ın toplumsal cinsiyet ideolojisiyle bilgi kuramlarının bağına işaret ettikten sonra, bilgi kuramlarına sirayet etmiş erkeksiliğin tek faktör olmadığına yönelik uyarısı anlam kazanmaktadır:

Elbette bu dönüşümü başlatan da tamamlayan da bilimsel devrim değildi. Ama kanaatim o ki bilimsel devrim sanayi kapitalizminin gereksinim duyduğu toplumsal cinsiyet kutuplaşmasına hem yanıt vermiş hem de bunun için kritik bir destek sağlamıştır. Modern bilim erkek ve kadın, kamusal ve özel alan, ev ve iş arasında gittikçe büyüyen bölünmeyi destekleyerek, hatta buna yanıt olarak, tercihini zihin ile doğa, akıl ile his, öznel ile nesnel arsında çok daha büyük kutuplaşmadan yana kullandı. Kadınların cinselliklerinin tedricen yok edilmesine koşut olarak, cansızlaştırılmış, kutsallıkları alınmış ve giderek makineleştirilmiş bir doğa anlayışı sunmaya başladı. Bu sayede, bilim bizatihi değişikliği faal bir aracısı haline geldi. (Keller, 2016: 89)

Modern paradigmanın iktidar kurucu pratikleri, elbette sadece eril bilgi kuramının inşasında görünür değildir. İktidara homojenlik atfederek yeni bir özcü ve ikilik kuran bir perspektiften eleştirimizi kurmak yerine, iktidarın çoklu yapısına vurgu yaparak, güç ilişkilerinin çeşitliliğini göz önüne almamız gerekir. Yeni kıtaların keşfi sömürgeciliği ve beyaz üstünlüğü düşüncesini kurarken, tekniğe dayalı icatların gelişmesine bağlı olarak ilerleme fikrinin ortaya çıktığını veya burjuva kapitalizminin yükselişiyle, *homo faber*'in emek sömürsünün ilk izlenimlerinin elde edildiğini söylemek mümkündür. Paradigma değişimi ekseninde kurumsallaşmış iktidar pratiklerinin de değişim gösterdiğini ve bu değişim ekseninde bilgi ve bilim kuramlarının bağlamına uygun bir şekilde yeniden inşa edildiği söylenebilir. Bilgi ve bilim kuramlarının bağlamına uygun bir biçimde yeniden içeriklendirdiği erkeklik ve iktidar arasında tesis edilen ilişkinin yapısı homojen değildir. Paradigma dönüşümü ekseninde farklı tarzda erkekliklerin veya farklı tarzda güç odaklarının ortaya çıktığından ve hiyerarşik bağıntının yeniden düzenlenerek tesis edildiğinden bahsedilebilir:

Modern dediğimiz toplumun oluşum sürecinde, diğer deyişle endüstriyel kapitalizmin başat hale geliş çağında ortaya çıkan dönüşümler belli erkeklik tarzlarının da gelişimine yol açmıştır. Endüstriyel kapitalizmin gelişiminin başından itibaren, küresel çapta bir sömürgeci-emperyalist sistem olarak ortaya çıkan bu sistemin, dünyanın geri kalanına hükmetmesi makul ve meşru olan "beyaz-Batılı-uygar" sıfatlarına sahip bir tür üstün insanın, daha doğrusu bir erkeğin ortaya çıkışı ile birlikte mümkün olduğunu görüyoruz. Bu gelişim, "ırkbilim"in dünyanın geri kalanındaki "ilkel", "vahşi", "barbar" topluluk kültürlerinin ne kadar farklı ve az gelişmiş olduğunu keşfetmesi ile ilerlemiş ve Batı'nın, teknoloji ve bilimde üstünlüğünü kanıtlayan "aydınlanmış" erkeklerinin dünyayı yönetme hakkına dönüşmüştür. (Sancar, 2016: 47)

Paradigmadaki bu değişim ile birlikte, erkeklikler arasındaki güç ve iktidar ilişkilerini yeniden belirleyecek ve dağıtacak olan alanların başında gelen elbette Batılı bilgi ve bilim kuramları olmuştur. Bacon'ın halefi olarak seslendiği erkekliklerin de bu bağlamdan hareketle düşünülmesi gerekmektedir. O, sadece eril bir bilgi kuramının

inşasıyla kadınlık temsiline doğayla özdeşleşmesine ve bu özdeşleşme sonrasında kadınlığın bilgi kuramlarından tasfiye edilmesine bağlı bir bilgi kuramı geliştirmemiştir. Bacon aynı zamanda, değişen paradigma ekseninde tanımlanması ve yeniden belirlenmesi gereken erkeklikler arasındaki ilişkinin de dönüştürülmesine vesile olacak bir eril bilgi kuramı geliştirmiştir. Toplumsal planda bilgi ve bilimlerin üreticisi olarak görülebilecek olanlara, yani belirli bir sınıfı, toplumda belirli bir ekonomik ve politik gücü bulunanlara yönelik bilginin sağlayacağı gücü meşrulaştırmıştır, denilebilir. Bu durum ise, paradigmadaki değişim ekseninde cinsel ideolojiyi yeniden kuracak otoritelerin değişimi olarak düşünülebilir:

Kitlesel pratik perspektifinden bakıldığında, asıl önemli gelişme dinsel olandan bilimsel bir soyutlama biçimine geçiş değil, otoritenin değişen temelidir. Sekülerleşme, papazlarla piskoposların toplumsal cinsiyet sorunları üzerinde söz sahibi olma gücünü yok etti. Kimin söz sahibi olacağı ise -tabi eğer böyle biri olacaksa- kesinlikle önceden kaçınılmaz biçimde belirlenmiş değildi. Bilimciler, bürokratlar, öğretmenler ve düşünürler, hep bir ağızdan hak iddia ediyor ve eylemin köşe başlarını tutuyorlardı. (Cornell, 2019: 356)

Cinsel ideoloji çağın değişimlere ve dönüşümlere dayalı olarak ortaya çıkan gereksinimleri doğrultusunda yeniden üretilmesi gerektiği düşüncesi Bacon'ın eril epistemolojisinin ana karakterini oluşturur. Bir şekilde, insanlığın hizmetine sokulacak ve ilerleme düşüncesi için kullanılacak bilgi kuramına duyulan ihtiyacı ilk fark eden ve Modern paradigmanın çağrısına ilk kez kulak veren isimlerden birisi Bacon olmuştur. O, kendisinden önceki eril bilgi kuramlarını, modern paradigmadaki değişen güç, erkeklik ve iktidar kurucu pratiklere uygun bir biçimde yeniden inşa etmiş, bilen erkeksi öznenin, kendi iktidarını olağanca açık bir biçimde yeniden kurabileceği bir doğa tasarımıyla hareketle meşru kılmıştır:

Doğa üzerinde eyleme ve onu araçsal kılarak dönüştürebilme gücü artık erkekliğin belirleyici kuvveti, bu yolla ulaşılabilecek bilgi de eril tasarımın bilgi ideali olmuştur. Dahası, bu noktada yapılan ayırım doğayı dizginleyebilme veya kullanabilme gücünün oransal dağılımına bağlı olarak erkeklikler arasında bir hiyerarşi yaratır. (Tatlı, 2015: 44)

Bu noktada toplumsal, kültürel ve hatta belki küresel bağlamdaki değişiklikler uyarınca erkekliklerin yeniden tanımlanması ve güç ilişkilerinin yeniden dağıtılmasına duyulan ihtiyaç oldukça önemlidir. Bu güç ilişkilerinin merkezi kategorilerinden biri olan erkekliğin sabit bir öze veya sabit bir varlık tarzına gönderimde bulunmadığı; aksine erkeklikler arasında da belirli türden bir hiyerarşik bağıntının olduğu düşüncesi gözden kaçmamalıdır: ““Erkeklik”, bireylerin bedenlerine veya kişilik özelliklerine gömülmüş

sabit bir öz değildir. Erkeklikler, toplumsal eylem içinde hayata geçirilen uygulama biçimleridir” (Messerschmidt, 2019: 70). Bu bağlamdan hareketle, paradigmanın değişimi ekseninde açığa çıkanın sadece bir metot krizi değil, değişen iktidar kurucu pratiklerinin de yeniden tanımlanmasına duyulan ihtiyaç neticesinde aynı zamanda bir erkeklik krizi olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Böylece, Bacon’ın eril epistemolojisinin önemi, değişen erkeklik ve iktidar kurucu pratiklere uyum sağlaması ve bu değişimi bizatihi bilgi ve bilim kuramıyla gerçekleştirme yönündeki çabası düşünüldüğünde açığa çıkmaktadır. Modern dönemin tüm yenilikleri içerisinde yeniden inşa edilmesi, yeniden belirlenmesi ve tanımlanması gereken erkekliğin bu krizine, Bacon’ın eril epistemolojisi, bilen özneye sağladığı tahakküm kuran konumlandırması ile yanıt vererek Modern paradigmanın üzerinde yükseleceği epistemolojik insanın erkeklik ile bağına kurmuştur. Erkeklik ile bilgi kuramının bağı, artık ne Antiklerdeki ne Ortaçağdaki ne de Rönesans’taki -farklı bağlamlarda da olsa- eril aklın kadınsı doğayı ikincil bir konumda kavrayışıyla ilişkisinde değil; aksine eril aklın ve eril öznenin kadınsı doğa üzerinde uygulayacağı itki ve tahakküm ile iktidarını meşrulaştıracağı ve hatta iktidarını uygulayacağı tahakküm aracılığıyla somutlaştıracığı bir ayrım üzerinden görünür kılınır. Dolayısıyla paradigmadaki bu dönüşüm, egemenlik ilişkisindeki dönüşüm ekseninde düşünülmelidir:

Zihnin bilgideki görevini, açık bir biçimde doğanın tahakküm altına alınması yoluyla kontrolü olarak belirleyen Bacon, (onun eserleri içerisinde yer alan cinsiyetçi metaforlarla da birlikte düşündüğümüzde) doğanın kadın olarak kişileştirilmesi yoluyla erkekliğin güç ve kontrol ile özdeşleştirilmesine temel sağlamış olmaktadır. Bacon ile birlikte artık egemenlik ilişkisi zihin ile beden arasında veya zihnin içerisindeki işleyişin çeşitli yönleri arasında değil, net ve kesin bir biçimde zihin ile bilgi nesnesi olan “doğa” arasında kurulmuş olmaktadır. Böylece Antiklerden miras kalan dualizm, neredeyse kavramın nesnesiyle buluşması gibi, gerçeklik kazanmakta ve somutlaşmaktadır. (Duva, 2015: 66- 67)

Bilginin güç olarak kavranışı, epistemik öznenin inşasında Batılı, sömürgeci, beyaz, erkek ve iktidar olanın merkezde konumlandırılmasıyla tanımlanması ekseninde düşünülmelidir. Bu durum, bilgiyi toplumsal yapıdaki kurumsallaşmış pratikler içerisinde ayrıcalıklı konumda olanların hizmetine sokulmuş bir araç olarak görülmesi ekseninde gerçekleşmektedir. Bu eril bilgi kuramıyla birlikte, bilen eril öznenin, kendi iktidarını bilgi nesnesi olarak konumlandırılanlar üzerinde uygulamasıyla açığa çıkan bir bilgi kuramından söz etmek mümkün görünmektedir. Bu durum ise, sadece marjinalleştirilmiş yaşamların bilen özne olmaya muktedir görülmeyle alakalı

değil, daha çok marjinalleştirilmiş yaşamların veya ‘öteki’lerin, haklarında bilgi üretilen ve tahakküm nesnesine indirgenebilen bir bakış açısından hareketle kavramsallaştırılmasıyla ilgilidir. Bu bağlamdan hareketle, Bacon’ın eril bilgi kuramının Modern epistemolojinin ‘özne nesneyi bilir’ argümanını, eril öznenin kadınsı nesneyi tahakküm uygulayarak bilmesine dönüştürür ve bilginin güç olarak kavranması da bu bağlamdan hareketle içeriklendirildiği söylenebilir. Özneye atfedilen ayrıcalıklı konum, egemenliğini kurabilmek için nesneye uygulayacağı itki ve tahakkümden hareketle kavramsallaştırılır. Ancak bu kavramsallaştırma, yani bilen özneye sağlanan ayrıcalıklı konumun inşası, bilgi ve bilim kuramının merkezine yerleşen ‘ilerleme’ ve ‘güç’ iddiasıyla birlikte silikleştirilerek, nesnellik, tarafsızlık ve yansızlık gibi kimi ilkeler, geliştirdiği yeni metodoloji ile sağlanabilir bir yapıda sunulur. Metot ile imkânı kurulan bu ilkeler, bilme etkinliğinde bilen öznenin soyut bir kavrayış içerisinde ele alınmasıyla sonuçlanır: “Geleneksel teoride, bilginin öznesi – bilim insanı, bilen – her zaman bir bireydir; bilen kişinin sosyal sınıf veya toplumsal cinsiyet gibi bir grubu olamaz. Ve bu birey soyuttur; “o”nun belirli bir tarihsel toplumsal kimliği olamaz” (Harding, 1993: 58). Ancak bu içeriklendirmeye rağmen, görülmektedir ki bilen özne farz edildiği veya arzu edildiği gibi, soyut biri değildir. Bilen öznenin ayrıcalıklı konumu, yani sınıfsal, toplumsal ve politik bağlamlardaki ayrıcalıklı konumu, özne ile nesne arasındaki ayrıma bağlı olarak ortadan kaldırılabilir bir durum değildir. Aksine, özne ile nesne arasındaki ayırmadan hareketle bu ayrıcalıklı konum görünmez kılınarak, bilimsel etkinliğin ilkelerine zarar vermektedir:

Belki de benimsememiz gereken düşüncede nesnellik kisvesi altındaki yaklaşımların esasen kısmi ve yanıltıcı olduğunu düşünürüz. Sözde bilgi dediğimiz şey aslında yalnızca gücü elinde bulunduran kesimin hasıraltı edilen ayrıcalığını yansıtırken, sanki bu grubun ırk, toplumsal cinsiyet ve sınıftan bağımsız, yansız ve herkes için geçerliymiş gibi aksettirilen çıkarlarını bambaşka bir şekilde sunmaya mı yazgılı? ... Asıl sorun her türlü bilginin toplumsal olarak inşa edildiği ve temsilin siyasi bir eylem olduğu görüşlerinin ışığı altında nesnellikten nasıl söz edileceğidir. Nesnellik, evrensellik ve yansızlığı kaybetmenin yasını tutmak ya da evrensel hakların bedenden bağımsız soyut öznelerine ulaşmaya nostaljik bir özlem duymak yerine belki de asıl gereken böyle bir anlayışa dayanan standartların hiçbir zaman nesnel olmadığını ve olamayacağını kabul etmektir. (Chanter, 2019: 119)

Ayrıcalıklı konumlara sahip bilen öznenin inşasıyla marjinalleştirilmiş yaşamların, bilen özne olarak muktedir görülmeişleri, haklarında bilgi üretilen nesnelere indirgenmeleri veya erkeklik gibi bilgi kuramlarının merkezine yerleşmiş iktidar pratiklerinin ‘soyut bilen özne’ ile tasfiyesi birlikte işler görülmektedir. Bilen öznenin

soyutluğu ise, bilgi ve bilim kuramlarında varolan iktidar kurucu pratiklerle ilişkisinin açığa çıkarılmasında engel teşkil eder:

Gözler –militarizme, kapitalizme, sömürgeciliğe ve erkek egemenliğine göbekten bağlı olan bilim tarihi boyunca kusursuz olmaya bilenmiş– sapkın bir kapasiteye, bilen özneyi dizginlenmemiş iktidarın çıkarları doğrultusunda herkesten ve her şeyden uzak tutma kapasitesine işaret etmek için kullanılmıştır. (Haraway, 2010: 101)

Bu bağlamdan hareketle, bilen öznenin ayrıcalıklı konumuna işaret etmek veya bilgi ve bilim kuramlarındaki güç ve iktidar ilişkilerine odaklanmak, bu alanlardaki önyargıları açığa çıkarabileceği gibi, nesnellik ve tarafsızlık gibi kimi ilkelerin güçlendirilmesinde de ilk adımını oluşturur. Çarpıtılmış bir biçimde sunulan bu bilimsel etkinliğin ilkelerinin, bilgi ve bilim kuramlarına sirayet etmiş iktidar pratiklerince şekillendiğinin ifade edilmesine yönelik eleştirel perspektif, çoğulculuğu gözetir bir biçimde ele alınacak yeni bir bilgi ve bilim kuramının ve bu kuramların ilkelerinin yeniden tanımlanmasına olanak sağlamaktadır. Bu noktada, eleştiri aracılığıyla bilgi ve bilim kuramlarının ilkelerine yönelik bir yıkımın veya bir tersyüz etmenin, bilginin göreliliğine yönelik bir argümanla uyuşmadığını; aksine bilgiyi sağlam temellere oturtma çabasında olduğunu ifade etmek oldukça önemlidir. Bunun için, eleştirel feminist epistemoloji; nesnellik, evrensellik ve tarafsızlık gibi bilgi ve bilim kuramlarının ilkelerine yönelik eleştirilerle birlikte, *duruş noktası* teorisiyle bilgi ile görelilik arasında tesis edilmesi muhtemel ilişkinin dönüştürülmesinde merkezi bir öneme sahiptir. Duruş noktası veya bakış açısı teorisinde içeriklendirilen “*feminist nesnellik, basitçe, konumlu bilgiler demektir*” (Haraway, 2010: 100). Konumlu bilgiler, soyut bilen öznenin ayrıcalıklı konumunu görünür kılarken, haklarında bilgi üretilen marjinalleştirilmiş yaşamların konumlarını, bakış açılarını veya duruş noktalarını da bilgi kuramının merkezine yerleştirmeyi amaçlar. Klasik nesnelciliğin sınırlı ve zayıf nesnellik iddiasını geliştirerek, çoğulcu bir biçimde tüm yaşamları bilgi ve bilimsel etkinliğe dahil edebilmeyi ön planda tutar ve bilen özneye iddiası olan bilgiyi gerekçelendirme, temellendirme ve kanıtlama yönünde etik ve politik olarak sorumluluk yükleyerek bilgi ve bilim kuramlarındaki veya etkinliklerindeki nesnelliğin güçlendirilmesine zemin hazırlar:

Güçlü nesnellik toplumsal varsayımları belirlemek için stratejileri belirleyecektir: (a) bilimsel problemlerin tanınmasında ve kavramsallaştırılmasında ve bunlarla ilgili hipotezlerin oluşturulmasında araştırmaya katılmak (“keşifbağlamı”), (b) yasal olarak tanımlanan gözlemciler

tarafından paylaşılır ve böylece bireysel değerler ve çıkarların yerine büyük ölçüde kolektiftir (c) kurumların yapısına ve disiplinlerin kavramsal şemasına bağlıdır (d) doğa ve sosyal ilişkiler hakkında daha az taraflı ve çarpık beyanların üretimini engelleyen değerler ve çıkarlar (“daha az yanlış” olanları) ile – açıklık, dürüstlük, yansızlık ve eklememiz gereken demokrasiyi geliştirmek gibi – bunlara kaynak sağlayan değerler ve çıkarlar arasında ayırım yapmak. Bu, duruş noktası epistemolojilerinin yararlı olabileceği noktadır. (Harding, 1992: 580)

Bilgi üretenler arasında demokratik düşünceyi geliştirmeye çabalayan bu yaklaşım, bilgi ve bilim kuramlarına sirayet eden iktidar kurucu pratikleri açığa çıkarmanın yanı sıra, bilgi ve bilimleri politik ve kolektif bir etkinlik olarak yeniden tanımlar. Bu bakımdan ise *duruş noktası teorisi*, Modern paradigmanın eril, sömürgeci, beyaz üstünlükçü, Batı ve insan merkezli bilgi kuramlarının karşısında ve bilgi kuramlarından bu alanların tasfiyesine başlamada bir zemin ve bir imkân olarak görülebilir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Aristotle. (1995). Generation of Animals. *The Complete Works of Aristotle*. (1111-1218) Çev. Jonathan Barnes. Princeton: Princeton University Press.

Aristoteles. (2001). *Fizik*. Çev. Saffet Babür. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Aristoteles. (2012). *Metafizik*. Çev. Ahmet Arslan. İstanbul: Sosyal Yayınlar.

Aristoteles. (2020). *Kategoriler*. Çev. Y. Gurur Sev. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Aughterson, K. vd. (2002). 'Strange things so probably told': gender, sexual difference and knowledge in Bacon's New Atlantis. *Francis Bacon's New Atlantis*. (156-189). Ed. Bronwen Price. Manchester: Manchester University Press.

Augustinus. (2019). *İtiraflar*. Çev. Çiğdem Dürüşken. İstanbul: ALFA Basım Yayım Dağıtım San. Ve Tic. Ltd. Şti.

Bacon, F. (1996). A Device for the Gray's Inn Revels. *Works*. Ed. Brian Vickers. Oxford: Oxford University Press.

Bacon, F. (2011a). Sylva Sylvarum. *The Works of Francis Bacon Volume 2: Philosophical Works* 2. Ed. James Spedding, Robert Leslie Ellis, Douglas Denon Heath. Cambridge: Cambridge University Press.

Bacon, F. (2011b). *Denemeler*. Çev. Akşit Göktürk. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Bacon, F. (2011c). *Yeni Atlantis*. Çev. Çiğdem Dürüşken. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Bacon, F. (2017). *The Advancement of Learning*. Ankara: Gece Kitaplığı.

Bacon, F. (2018). *Eskilerin Bilgeliği*. Çev. Halide Aral. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

Bacon, F. (2019). *Novum Organum*. Çev. Talip Kabadayı. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

Bar On, B. A. v.d. (1993). Marginality and Epistemic Privilege. *Feminist Epistemologies*. (83-100). Ed. Linda Alcoff, Elizabeth Potter. New York: Routledge.

Bloch, E. (2002). *Rönesans Felsefesi Üzerine*. Çev. Hüsen Portakal. İstanbul: Cem Yayınevi.

Bordo, S. vd. (1999). Selection From The Flight to Objectivity. *Feminist Interpretations of René Descartes*. Ed. Susan Bordo. Pennsylvania: The Pennsylvania University Press.

- Bourdieu, P. (2019). *Eril Tahakküm*. Çev. Bediz Yılmaz. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Bumin, T. (2014). *Tartışılan Modernlik: descartes ve spinoza*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Butler, J. (2012). *Cinsiyet Belası Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*. Çev. Başak Ertür. İstanbul: Metis Yayınları.
- Butler, J. vd. (2017). *Çatışan Feminizmler Felsefi Fikir Alışverişi*. Çev. Feride Evren Sezer. İstanbul: Metis Yayınları.
- Cavarero, A. (2017). *Platon'a Rağmen Antik Felsefenin Feminist Bir Yeniden Yazımı*. Çev. Bilge Tanrısever. İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Cevizci, A. (2011). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Cevizci, A. (2013). *17. Yüzyıl Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Chanter, T. (2019). *Toplumsal Cinsiyet*. Çev. Mehmet Erguvan. Ankara: Fol Kitap.
- Connell, R. W. (2019). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*. Çev. Cem Soydemir. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Copernicus, N. (2020) *Göksel Kürelerin Devinimleri Üzerine*. Çev. C. Cengiz Çevik. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Crow, W. B. (2006). *Büyünün, Cadılığın ve Okültizmin Tarihi*. Çev. Fulya Yavuz. İstanbul: Dharma Yayınları.
- Çotuksöken, B. (2011). *Ortaçağ Yazıları*. İstanbul: Notos Kitap Yayınevi.
- Çörekçioğlu, H. (2015). *Modernite ve Ütopya*. İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Çörekçioğlu, H. (2017). *Deleuze: Yaşamla İlişkisinde Felsefe ve Edebiyat*. İstanbul: Minör Yayınları.
- Çörekçioğlu, H. (2019). *Rönesans'ın Doğası*. İstanbul: Say Yayınları.
- Çüçen, A. K. (2014). *Bilgi Felsefesine Giriş*. İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Derrida, J. (2016). *Platon'un Eczanesi*. Çev. Zeynep Direk. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
- Descartes. (2018). *Felsefenin İlkeleri*. Çev. Mesut Akın. İstanbul: Say Yayınları.
- Descartes. (2019). *Aklın Yönetimi İçin Kurallar*. Çev. Engin Sunar. İstanbul: Say Yayınları.

Descartes. (2020). *Yöntem Üzerine Konuşma*. Çev. Murat Erşen. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Dürüşken, Ç. (2020). *Antikçağ Felsefesi*. İstanbul: ALFA Basım Yayım Dağıtım San. Ve Tic. Ltd. Şti.

Erkızan, H. N. (2012). *Aristoteles Yazıları Feminizm ve Aristotelesçi Feminizm Üzerine*. İstanbul: Sentez Yayıncılık.

Federici, S. (2014). *Caliban ve Cadı, Kadınlar, Beden ve İlksel Birikim*. Çev. Öznur Karakaş. İstanbul: Otonom Yayıncılık.

Federici, S. (2020). *Tenin Sınırlarının Ötesinde*. Çev. Bilge Tanrısever. İstanbul: Otonom Yayıncılık.

Foucault, M. (2017a). *Kelimeler ve Şeyler*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Foucault, M. (2017b). *Hapishanenin Doğuşu*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: İmge Kitabevi.

Freeland, C. A. vd. (1998). On Irigaray On Aristotle. *Feminist Interpretations of Aristotle* (s. 59-92). Ed. Cynthia A. Freeland. University Park: The Pennsylvania University Press.

Funari, A. J. (2011). *Francis Bacon and the Seventeenth Century Intellectual Discourse*. New York: Palgrave Macmillan.

Gatens, M. (2017). *İmgesel Bedenler*. Çev. Dilara Eren. İstanbul: Otonom Yayıncılık.

Gerson, L. P. (2009). *Ancient Epistemology*. Cambridge: Cambridge University Press.

Haraway, D. J. (2010). *Başka Yer*. Çev. Güçsal Pular. İstanbul: Metis Yayınları.

Harding, S. (1993a). *Whose Science? Whose Knowledge? Thinking from Women's Lives*. New York: Cornell University Press.

Harding, S. (2008). *Sciences From Below Feminisms, Postcolonialities, and Modernities*. Durham: Duke University Press.

Harding, S. vd. (1993b). Retkinking Standpoint Epistemology: What Is Strong "Objectivity"? *Feminist Epistemologies*. Ed.: Linda Alcoff, Elizabeth Potter. Great Britain: Routledge.

Harvey, D. (1997). *Postmodernliğin Durumu*. Çev. Sungur Savran. İstanbul: Metis Yayınları.

- Harvey, D. (2008). *Umut Mekânları*. Çev. Zeynep Gambetti. İstanbul: Metis Yayınları.
- Holland, J. (2019). *Mizojini Dünyanın En Eski Önyargısı Kadından Nefretin Evrensel Tarihi*. Çev. Erdoğan Okyay. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Irigaray, L. (1987b). *Speculum of the Other Women*. Çev. Gillian C. Gill. New York: Cornell Univeristy Press.
- Irigaray, L. (2006). *Ben Sen Biz*. Çev. Sabri Büyükdüvenci, Nilgün Tural. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Irigaray, L. (2014). *Başlangıçta Kadın Vardı*. Çev. İlknur Özallı, Melike Odabaş. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Karpa, F. (1992). *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası*. Çev. Mustafa Armağan. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Keller, E. F. (2016). *Toplumsal Cinsiyet ve Bilim Üzerine Düşünceler*. Çev. Ferit Burak Aydar. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kenny, A. (2017). *Batı Felsefesinin Yeni Tarihi II. Cilt Ortaçağ Felsefesi*. Çev. Şeyma Yılmaz. İstanbul: Küre Yayınları.
- Koyre, A. (2000). *Yeniçağ Biliminin Doğuşu*. Çev. Kurtuluş Dinçer. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Levi, A. W. vd. (2002). Batı Geleneğinde Felsefe. *Felsefe Tarihine Giriş*. (1-12) Çev. ve Der. Ahmet Cevizci. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Lloyd, G. (2015). *Erkek Akıl*. Çev. Muttalıp Özcan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Merchant, C. (1983). *The Death of Nature*. San Francisco: Harper & Row Publishers.
- Messerschmidt, J. W. (2019). *Hegemonik Erkeklik*. Çev. Eleştirel Erkeklik İncelemeleri İnisiyatifi. İstanbul: Özyeğin Üniversitesi Yayınları.
- Özlem, D. (2015). *Evrensellik Mitosu*. İstanbul: Notos Kitap Yayınevi.
- Parmenides. (2019a). *Fragmanlar*. Çev. Y. Gurur Sev. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Parmenides. (2019b). *Fragmanlar*. Çev. Kaan H. Ökten. İstanbul: ALFA Basım Yayım Dağıtım San. Ve Tic. Ltd. Şti.
- Platon. (2006). *Şölen - Dostluk*. Çev. Sabahattin Eyüboğlu, Azra Erhat. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Platon. (2010). *Devlet*. Çev. Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Platon. (2010b). Menon. *Diyaloglar*. (149-190). Çev. Adnan Cemgil. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Platon. (2017). *Phaidros*. Çev. Furkan Akderin. İstanbul: Say Yayınları.

Platon. (2018). *Timaios*. Çev. Furkan Akderin. İstanbul: Say Yayınları.

Platon. (2019). *Phaidon*. Çev. Furkan Akderin. İstanbul: Say Yayınları.

Plumwood, V. (2017). *Feminizm ve Doğaya Hükmetmek*. Çev. Başak Ertür. İstanbul: Metis Yayınları.

Ruether, R. R. vd. (2007). Augustine: Sexuality, Gender, and Women. *Feminist Interpretations of Augustine*. Ed. Judith Chelius Stark. University Park: The Pennsylvania University Press.

Russell, B. (2019). Batı Felsefesi Tarihi 2. Cilt. Çev. Ahmet Fethi. İstanbul: ALFA Basım Yayım Dağıtım San. Ve Tic. Ltd. Şti.

Sancar, S. (2016). *Erkeklik: İmkânsız İktidar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Skirbekk, G., Gilje, N. (2017). *Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*. Çev. Emrah Akbaş, Şule Mutlu. İstanbul: Kesit Yayınları.

Stone, A. (2015). *Feminist Felsefeye Giriş*. Çev. Yonca Cingöz, Bilge Tanrısever. İstanbul: Otonom Yayıncılık.

Tanessini, A. (2012). *Feminist Epistemolojilere Giriş*. Çev. Gülhan Demiriz, Berivan Binay, Ümit Tatlıcan. İstanbul: Sentez Yayıncılık.

Taylor, C. (2012). *Modernliğin Sıkıntıları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Makaleler

Bacon, F. (1951). Temporis Partus Masculus an Untranslated Writing of Francis Bacon. Çev. Benjamin Farrington. *Centaurus*. No: 1, ss: 193-205.

Chanter, T. (2013). Psikanalitik ve Post-Yapısalcı Feminizm ve Deleuze. *Cogito: Feminizm*. No:58, ss: 93-130.

Crawford, K. (2004). Marsilio Ficino, Neoplatonism, and the Problem of Sex. *Renaissance and Reformation*. Cilt: 28, No: 2, ss: 3-35.

Demir, B. (2016). Parmenides'in Büyük Bilmecesi. *Özne Felsefe Bilim ve Sanat Yazıları*. No: 24, ss: 83-100.

Duva Kaya, Ö. (2016). Irigaray'ın Işığında Platon: Aklın Cinsiyetlendirilmesi Meselesi. *Özne Felsefe Bilim ve Sanat Yazıları*. No:24, ss: 489-502.

Duva, Ö. (2015). Ontolojik Bir Problem Olarak Erkeklik: Antikiteden Moderniteye Aklın Eril Karakteri. *Düşünme Dergisi*. No:5, ss: 57-69.

Grosz, E. (2015). Bedenleri Yeniden Düşünmek. Çev. Oğuz Karayemiş. *Kaosgl Q+*, No:2, ss: 17-35.

Güzel, C. (2002). Aurelius Augustinus'un Varlık ile Bilgi Kavramları. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt: 2, No:19, ss: 141-151.

Güzel, C. (2011). "Novum Organum" versus "Organon". *Kaygı*. No:10, ss: 25-35.

Harding, S. (1980). The Norms of Social Inquiry and Masculine Experience. *Proceedings of the Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association*. No:2, ss: 305-324.

Harding, S. (1992). After the Neutrality Ideal: Science, Politics, and "Strong Objectivity". *Social Research*. Cilt: 59, No. 3, ss: 567-588.

Irigaray, L. (1987a). Is the Subject of Science Sexed?. Çev. Carol Mastrangelo Bové. *Hypatia*. Cilt:3, No: 2, ss: 65-87.

Landau, I. (1988). Feminist Criticisms of Metaphors in Bacon's Philosophy of Science. *Philosophy*. Cilt:73, No:283, ss: 47-61.

Merchant, C. (2008). Secrets of Nature: The Bacon Debates Revisited. *Journal of the History of Ideas*. Cilt:69, No:1, ss: 147- 162.

Park, K. (1984). Bacon's "Enchanted Glass". *Isis*. Cilt:75, No: 2, ss: 290-302.

Rorty, R. (1997). Bedenden Ayrı Varolma Yetisi. *Cogito: Öyleyse Descartes*. No:10, ss: 187-198. Yapı Kredi Yayınları.

Simon, P. (1988). The Gaze, the Eye, the Profile in Renaissance Portraiture. *History Workshop*. No:25, ss: 4-30. Oxford University Press.

Vickers, B. (2008). Francis Bacon, Feminist Historiography, and the Dominion of Nature. *Journal of the History of Ideas*. Cilt:69, No: 1, ss: 117-141.

Tez

Tatlı, F. B. (2015). *Modern Felsefede Eril Tahakküm ve Güç*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.